

PROCEEDINGS BOOK

Lake Van International Conference on Social Sciences: Challenges and Opportunities

2-4 JUNE, 2023 / YÜZÜNCÜ YIL UNIVERSITY-GEVAŞ

2023

LAKE VAN International Conference ON SOCIAL Sciences: CHALLENGES AND OPPORTUNITES

24-June, 2023

Yüzüncü Yıl University-Gevaş Vocational School

EDITOR
DR. ENDER ÖZEREN

ISBN – 978-625-6997-11-0

by

AKADEMİK PAYLAŞIM PLATFORMU EĞİTİM Ltd. Şti.

E-mail: ubsconferences@gmail.com , <https://ubsder.org.tr/>

All rights of this book belong to APP Publishing House Authors are responsible both ethically and
jurisdictionally

APP Publications - 2023©

Issued: 24-June, 2023

SYMPOSIUM ID

SYMPOSIUM TITLE

LAKE VAN INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES: CHALLENGES
AND OPPORTUNITES

DATE AND PLACE

24-JUNE, 2023 / YÜZÜNCÜ YIL UNIVERSTY-GEVAŞ VOCATIONAL SCHOOL

ORGANIZATION

UBSDER INSTITUTE
EMS
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ

EDITOR

DR. ENDER ÖZEREN

PARTICIPANTS COUNTRY (7 COUNTRIES)

TURKEY, PAKISTAN, CHINA, LIBYA, IRAN, AZERBAYCAN, MISIR

TOTAL ACCEPTED ARTICLE: 46

ACCEPTED ARTICLE (TURKEY): 19

ACCEPTED ARTICLE (OTHER COUNTRIES): 27

PRESIDENT OF CONGRESS

PROF. DR. WALI RAHMAN

ISBN - ISBN-978-625-6997-11-0

ORGANIZING COMMITTEE

DR. ATIQ-UR-REHMAN
PHD (HUMAN RESOURCE DEVELOPMENT) NUML, ISLAMABAD, PAKISTAN

DR. ZEKERIYA NAS
YUZUNCU YIL UNIVERSITY TURKEY

DR. WALI RAHMAN
PHD (HUMAN RESOURCE DEVELOPMENT) NUML, ISLAMABAD, PAKISTAN

DR. NADIRE KANTARCIOĞLU
INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH & STRATEGY DEVELOPMENT
ASSOCIATION, TURKEY

DR. ENDER ÖZEREN
DICLE UNIVERSTY, TURKEY

DR. SHAHID JAN,
POST DOC (CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY) GATTON COLLEGE OF
BUSINESS AND ECONOMICS, UNIVERSITY OF KENTUCKY, USA.

DR. FAYAZ SHAH,
PHD (GENDER DISCRIMINATION AND ORGANIZATIONAL JUSTICE)
UNIVERSITI TEKNOLOGI MALAYSIA (UTM), MALAYSIA.

DR. SONIA SETHI,
PHD (CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY IN SMES IN PAKISTAN), ISLAMIA
COLLEGE PESHAWAR, PAKISTAN.

PROF. DR. ABDUL SHAKOOR
UNIVERSITY OF ENGINEERING AND TECHNOLOGY PESHAWAR, PAKISTAN

DR. MOHIBULLAH
PHD (RELIGIOUS TOURISM) UNIVERSITI TEKNOLOGI MALAYSIA (UTM),
MALAYSIA

DR. ŞEHADET NISA NAS
MEDICAL DOCTOR, TATVAN STATE HOSPITAL, BITLIS, TURKEY

MR. JAHANGIR AMIN
FCCA (ASSOCIATION OF CHARTERED CERTIFIED ACCOUNTANTS)

DR. MAIMONA SALEEM
(ISLAMIC MANAGEMENT), QURTABA UNIVERSITY PESHAWAR

DR. MAJID KAKAKHEL
MBBS, FCPS (UROLOGY) CRSM (INFERTILITY), MRCS-A (UK)

DR. NUR NAS
MEDICAL DOCTOR, FAMILY HEALTH CENTER ESENYURT, İSTANBUL, TURKEY

PROF. ABDUL ALIM AYDIN
HAKKARI UNIVERSITY, HAKKARI/ TURKEY

SCIENTIFIC AND ADVISORY BOARD

PROF. DR. ABDUL ALIM AYDIN
HAKKARI UNIVERSITY, HAKKARI, TURKEY

PROF. DR. BURCU SEMİN AKEL
İSTANBUL CULTURE UNIVERSITY

PROF. DR. CEMİL GÖYA
VAN YÜZÜNCÜ YIL UNIVERSITY, VAN, TURKEY

PROF. DR. ERKAN DÜZ
VAN YÜZÜNCÜ YIL UNIVERSITY, VAN, TURKEY

PROF. DR. LOKMAN ASLAN
VAN YÜZÜNCÜ YIL UNIVERSITY, VAN, TURKEY

PROF. DR. NAZMI YÜKSEK
VAN YÜZÜNCÜ YIL UNIVERSITY, VAN, TURKEY

PROF. DR. SİDDİK KESKİN
VAN YÜZÜNCÜ YIL UNIVERSITY, VAN, TURKEY

PROF. DR. SİNEM SOMUNCUOĞLU İKİNCİ
BURSA ULUDAĞ UNIVERSITY

PROF. DR. SUDHAİR ABBAS
DEPARTMENT OF PHARMACY, SARHAD UNIVERSITY PEŞAVER, PAKISTAN

ASSOC. PROF. DR. ALI MAHIR GÜNDÜZ
VAN YÜZÜNCÜ YIL UNIVERSITY, VAN, TURKEY

ASSOC. PROF. DR. CANSER YILMAZ DEMİR
VAN YÜZÜNCÜ YIL UNIVERSITY, VAN, TURKEY

ASSOC. PROF. DR. MURAT TOPRAK
YÜZÜNCÜ YIL UNIVERSITY, VAN, TURKEY

ASSOC. PROF. DR. NAZİM BOZAN
VAN YÜZÜNCÜ YIL UNIVERSITY, VAN, TURKEY

ASSOC.PROF. DR. NURŞEN TOPRAK
VAN YÜZÜNCÜ YIL UNIVERSTY, VAN, TURKEY

ASSIST. PROF. DR. REŞİT ALDEMİR
VAN YÜZÜNCÜ YIL UNIVERSTY, VAN, TURKEY

DR. ENDER ÖZEREN
DICLE UNIVERSTY, TURKEY

DR. ASIF SHAH, SAIDU
TIP FAKÜLTESİ, SWAT, PAKISTAN

DR. IKRAMULLAH KAKAKHEL
PEŞAVER, PAKISTAN

DR. MAJID KAKAKHEL
QAZI HUSSAIN AHMAD HASTANESİ PEŞAVER, PAKISTAN

DR. MEHMET REŞİT ÖNCÜ
VAN YÜZÜNCÜ YIL UNIVERSTY, VAN, TURKEY

DR. NAZLI BATAR
İSTANBUL KÜLTÜR UNIVERSTY

DR. VASFI NAS
DIALOGO PRAXIS FÜR LOGOPÄDIE, ALMANYA

DR. SYED AWAIS SHAH
DHQ HASTANESİ MARDAN, PAKISTAN

DR. SYEDA SITWAT FATIMA
LADY READING HASTANESİ PEŞAVER

DR. VOLKAN KARACAOĞLAN
ZONGULDAK BÜLENT ECEVİT UNIVERSTY

DR. ZUBAIR, PIMS
İSLAMABAD, PAKISTAN

PHOTO GALLERY

PHOTO GALLERY

PHOTO GALLERY

PHOTO GALLERY

PHOTO GALLERY

PHOTO GALLERY

PHOTO GALLERY

PHOTO GALLERY

PHOTO GALLERY

Observer 6 hall

Ezelhan Şelem Hall-7

h-7 observer

Zekeriya Nas

Sacit Mutlu

nergiz özel

Lütfi Nohutçu h...

Kayıt

Kalanc: 09:26:09

Görüntüle

Sesi aç

Videoyu Başlat

Katılımcılar

Sohbet

Ekran Paylaşımı

Kaydet

Alt Yazıları Göster

Ara Odalar

Reaksiyonlar

Uygulamalar

Windows'u Etkinleştir

Windows'u etkinleştirmek için Ayarlar'a gidin.

Odadan Çık

20°C

Çok bulutlu

Ara

TUR

13:32

4.06.2023

Zoom Toplantı - Oda 7

h-7 Zeynel Boynukara ekranını görüntüleyorsunuz

Seçenekleri Görüntüle

Kayıt

Kalanc: 09:02:01

Görüntüle

ZEYNEL - Word

Oturum açın

le

Çiz

Tasarım

Sayfa Düzeni

Başvunular

Posta Gonderileri

Gözden Geçir

Görünüm

Yardım

Göster

Paylaş

Yazı Tipi

Paragraf

Stiller

Düzenleme

Stiller

Düzenleme

Observer 6 hall

Observer 6 hall

Ezelhan Şelem Hall-7

h-7 Doç. Dr. Kadir Can...

nergiz özel

h-7 observer

Sacit Mutlu

Lütfi Nohutçu h...

Windows'u Etkinleştir

Windows'u etkinleştirmek için Ayarlar'a gidin.

Odadan Çık

18°C

Hafif yağmur

Ara

TUR

13:56

4.06.2023

oyunların öğrenciler için eğlenceli olduğu, dersi sıkıcılıktan kurtardığı ve akademik başarılarını arttırarak kalıcı bilgiler elde etmelerine olanak sağladığını belirtmiştir. Bu çalışmanın konusu ve sonuçlarıyla benzerlik gösteren diğer bir çalışma da Crowther (2012) tarafından yapılmıştır. Araştırmacı müziğin fen bilimleri dersinde öğretim materyali olarak kullanılmasını inceleyerek, öğretimde şarkı kullanmanın stres ve kaygıyı azalttığını, bilgileri hatırlama tutumunu kolaylaştırdığını ve öğrencilerin...

PHOTO GALLERY

Zoom Toplantı - Hall-3

Muhammad Shahbaz ekranını görüntülüyorsunuz Seçenekleri Görüntüle

Kalan: 09:44:53 Görüntüle

Muhammad Shahbaz NDU, Islamabad - PowerPoint

File Home Insert Draw Design Transitions Animations Slide Show Record Review View Help Tell me what you want to do

1 UNIVERSITY AS MIKAPAL, NED ASKING THE MISSING LINK BETWEEN INNOVATION MANAGEMENT AND TEAMWORK

2

3

4

5

6 Click to add notes

Muhammad Shahbaz (NDU, Pakistan) shahbaz7041@yahoo.com
Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman (Universiti Malaya), drziaofficial@um.edu.my

H3 Zekeriya Nas

Observer 3 hall

Observer 3 hall

Uğur GÜLLÜ

DR ZIA

Muhammad Shahbaz

Syed Vefa

Syed Vefa

Windows'u Etkinleştir
Windows'u etkinleştirmek için Ayarlar'a gidin.

Windows'u Etkinleştir
Windows'u etkinleştirmek için Ayarlar'a gidin.

17 Type here to search

EUR/USD -0.52%

ENG 1:06 AM 6/4/2023

Sesi aç Videoyu Başlat

Katılımcılar

Sohbet

Ekran Paylaşımı

Kayı Duraklat/Durdur

Alt Yazıları Göster

Ara Odalar

Reaksiyonlar

Uygulamalar

19°C Çok bulutlu

Ara

TUR

11:06 4.06.2023

Zoom Toplantı - Hall-3

Kalan: 08:58:50 Görüntüle

Bir katılımcı Alt Yazı'yı etkinleştirdi. Bu dokümanı kimler görebilir? Şurada kaydet...

H3 Zekeriya Nas

Observer 3 hall

MERAL ÇİFTÇİ

Observer 3 hall

nergiz üzel

Uğur GÜLLÜ

Sana Seher

nergiz üzel

Dr. Muhammad Akmal Pasha

Hüsne Gözükara

Syed Muhammad Wafa

Windows'u Etkinleştir
Windows'u etkinleştirmek için Ayarlar'a gidin.

Sesize al Videoyu Başlat

Katılımcılar

Sohbet

Ekran Paylaşımı

Kayı Duraklat/Durdur

Alt Yazıları Göster

Ara Odalar

Reaksiyonlar

Uygulamalar

EUR/USD -%0.52

Ara

TUR

11:53 4.06.2023

PHOTO GALLERY

Zoom Toplantı - Hall-3

Kaydediliyor...

Kalanı: 09:25:50 Görüntüle

H3 Zekeriya Nas

Observer 3 hall

DR ZIA

Dr. Muhammad Akmal Pasha

Uğur GÜLLÜ

Muhammad Shahbaz

Sana Seher

Syed Vefa

nergiz özel

Hüsne Gözükara

Windows'u Etkinleştir
Windows'u etkinleştirmek için Ayarlar'a gidin.

Odadan Çık

Sesi aç Videoyu Başlat Katılımcılar Sohbet Ekran Paylaşımı Kaydı Duraklat/Durdur Alt Yazıları Göster Ara Odalar Reaksiyonlar Uygulamalar

19°C Bulutlu

Ara

TUR 11:26 4.06.2023

Batyrzhan PowerPoint'ini görüntülüyorsunuz Seçenekleri Görüntüle

Görüntüle

Lake Van International Conference

ŞU AN BEKLEME SALONUNDASINIZ
YOU'RE IN THE WAITING ROOM

UBS ENSTİTÜ

PUBLISHING-YOURNALS-EDUCATION-CONGRESS
USBILIM

h-7 observer

Observer 6 hall

h-8 observer

Batyrzhan

Observer 5 hall

h-7 Doç. Dr. Ka...

Observer 5 hall

h-7 Doç. Dr. Kadir Can...

Serap Akdemir

HALL 5-Zeynep Gurkan

Ezelhan Şelem...

Lütfi Nohutçu h...

Ezelhan Şelem Hall-7

Lütfi Nohutçu hall-8

Doç.Dr.Zeynep...

Zeynel Boynukara

Doç.Dr.Zeynep Karama...

Zeynel Boynukara

Windows'u Etkinleştir
Windows'u etkinleştirmek için Ayarlar'a gidin.

20°C Çok bulutlu

Ara

TUR 12:56 4.06.2023

VAN
YÜZÜNCÜ YIL
ÜNİVERSİTESİ
'Bilimin ışığında bir dünya üniversitesi'

LAKE VAN International Conference ON SOCIAL Sciences: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES

02-04 June, 2023

Venue: Van Yüzüncü Yıl University Gevaş Vocational School

CONGRESS PROGRAM

FACE TO FACE PROGRAM
AND ONLINE (WITH VIDEO CONFERENCE) PRESENTATION

OPENING CEREMONY

DATE: 03 JUNE 2023

TIME: 10.⁰⁰

VENUE: GEVAŞ VOCATIONAL SCHOOL

DR. ZEKERİYA NAS

(PRESIDENT OF CONGRESS)

PROF. DR. NAZMI YÜKSEK

(VOCATIONAL SCHOOL DIRECTOR)

ERCAN KARAHAN

(DEPUTY MAYOR OF EDREMIT MUNICIPALITY)

MURAT SEZER

(MAYOR OF GEVAŞ MUNICIPALITY)

BAYRAM YILDIZ

(GEVAŞ DISTRICT GOVERNOR)

DR. MUHAMMAD ZIA UR REHMAN

(ONLINE - KEYNOTE SPEAKER)

FOLK MUSIC RECITAL

(ONLINE)

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- To be able to make a meeting online, login via <https://zoom.us/join> site, enter ID instead of “Meeting ID or Personal Link Name” and solidify the session.
- The Zoom application is free and no need to create an account.
- The Zoom application can be used without registration.
- The application works on tablets, phones and PCs.
- Speakers must be connected to the session **10 minutes before** the presentation time.
- All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- During the session, your camera should be turned on **at least %70** of session period
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

TECHNICAL INFORMATION

- Make sure your computer has a microphone and is working.
- You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.
- Before you login to Zoom please indicate your name surname and hall number,

**Lake Van International Conference on Social Sciences: Challenges
and Opportunities**

03.06.2023 (SATURDAY)

HALL: 1

SESSION: 1

LOCAL TIME ⌚ 11.00 – 14.00

AUTHORS	TOPIC TITLE
Betül ALTIN Leyla ADIGÜZEL	BEYOND THE WORDS: HIDDEN MESSAGES, WORDPLAYS, AND BIBLICAL REFERENCES IN TANGLEWRECK
Çağlar ÇİÇEK	E- YÖNETİŞİM: TÜRKİYE ÖRNEĞİ İLE YÖNETİŞİMİN BİR YANSIMASI OLARAK E-DEVLET
Esra Ünsal OCAK	FROM THOUGHT TO ACTION: METAPHORS CONCEPTUALIZED IN TERMS OF FACE IN D. H. LAWRENCE'S NOVEL SONS AND LOVERS
Latif Onur UĞUR	AHMET MİTHAT EFENDİ'NİN LETAİF-İ RİVAYAT KÜLLİYATINDA LATİF (LETAİF), LETAFET VE LATİFE KAVRAMLARI
Ender ÖZEREN	EĞİTİM FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN 21. YÜZYIL BECERİLERİ KAPSAMINDA TEKNOLOJİK PEDAGOJİK ALAN BİLGİLERİNİN İNCELENMESİ
Meral ÇİFTÇİ Ercüment DOĞRU Ali APALI	DAVRANIŞSAL FİNANS AÇISINDAN KADINLARIN YATIRIM ALIŞKANLIKLARI: BURDUR İLİ ÖRNEĞİ
Haluk YERGIN Nida GÜNSAN Kaan YİĞENOĞLU	KÜRESEL EKONOMİK ORTAMDA KÜÇÜLME ENFLASYONU: SHRINKFLASYON
Haluk YERGIN Nida GÜNSAN Kaan YİĞENOĞLU	DÜNYADA TAŞIMACILIK FİYATLARI VE KÜRESEL RESESYON İLİŞKİSİ

Lake Van International Conference on Social Sciences: Challenges
and Opportunities

03.06.2023 (SATURDAY)

HALL: 2

SESSION: 1

LOCAL TIME 11.00 – 14.00

AUTHORS	TOPIC TITLE
Hasan HALİLOĞLU	ORYANTALİZM ve KUR'ÂN-I KERİM'İN KAYNAĞI
Özge ÖZKAN Nazan GÜNGÖR KARYAĞDI	KRİPTO VARLIKLARIN KÜMİ FRS ÇERÇEVESİNDE DEĞERLEMESİ ve MADDİ OLMAYAN DURAN VARLIK OLARAK MUHASEBELEŞTİRİLMESİ
Serpil SEVİMLİ DENİZ	KAYIP MÜŞTERİ YÖNETİMİNDE MAKİNE ÖĞRENMESİ
Uğur GÜLLÜ	GELENEKSEL MÜZİK İCRASINDA TARİHSEL BİR PERFORMANS, ÖĞRETİ KAVRAMI OLARAK USTA ÇIRAK İLİŞKİSİ
Rabia DUMANLIDAĞ Bülent C. TANRITANIR	A DYSTOPIAN FUTURE: CLASH OF IDEAS IN TAHSİN YÜCEL'S <i>SKYSCRAPER</i> AND RAY BRADBURY'S <i>FAHRENHEIT 451</i>
Yong Ming Wang	THE SIGNIFICANCE OF GREEN PURCHASE INTENTION IN THE HALAL FOOD INDUSTRY IN RELATION TO GREEN SUPPLY CHAIN MANAGEMENT AND SUSTAINABLE BUSINESS PERFORMANCE
Ayətəxan Ziyad (İsgəndərov) Babək İsgəndərov	HEYDƏR ƏLİYEV: MİLLİ KİMLİYİMİZİN QÜRUR ÜNVANI
Muhammad Azher Iqbal Muhammad Zia-ur-Rehman Maria Zia	IS MULTICULTURAL AND MULTI-ETHNIC MARKETING EFFECTIVE? ANALYSING THE PERSPECTIVES

Lake Van International Conference on Social Sciences: Challenges
and Opportunities

03.06.2023 (SATURDAY)

HALL: 3

SESSION: 1

LOCAL TIME 11.00 – 14.00

AUTHORS	TOPIC TITLE
Muhammad Zia-ur-Rehman Muhammad Tahseen Bahoo Maria Zia	GLOBAL CHALLENGES AND THEIR IMPACT ON SUSTAINABILITY
Bedirhan Ahmedli	AZERBAIJAN-PAKISTAN EDEBİ İLİŞGİLERİ; KEÇMİŞDEN BUGÜNE
Khalid Mehmood Muhammad Zia-ur-Rehman	CAREER OPTIMISM AND SOCIAL NETWORK DIVERSITY
Fatima Abrar Muhammad Zia-ur-Rehman	PLANNING AND LAUNCHING AN EFFECTIVE DIVERSITY MARKETING STRATEGIES
Lal Muhammad Muhammad Islam	ORGANIZATIONAL CULTURE ASSESSMENT USING COMPETING VALUE FRAMEWORK: A CASE STUDY OF SARHAD UNIVERSITY OF SCIENCE & IT, PESHAWAR
Lal Muhammad Rabia Ishrat	ORGANIZATIONAL JUSTICE AND ITS IMPACT ON JOB SATISFACTION: A STUDY OF PRIVATE SECTOR UNIVERSITIES IN KHYBER PAKHTUNKHWA, PAKISTAN
Kadir Caner DOĞAN	ANGLO-AMERİKAN VE KİTA AVRUPASI HUKUK GELENEĞİNDE OMBUDSMAN KARŞILAŞTIRMASI
Nazia Hayat Gondal Muhammad Zia-ur-Rehman	LEADERSHIP, WORKFORCE DIVERSITY AND CHALLENGES – STRATEGIC MODEL OF INCLUSION

Lake Van International Conference on Social Sciences: Challenges
and Opportunities

03.06.2023 (SATURDAY)

HALL: 4

SESSION: 1

LOCAL TIME 11.00 – 14.00

AUTHORS

TOPIC TITLE

Nazish Imtiaz Muhammad Zia-ur-Rehman	THE ROLE OF DIVERSITY PILLARS IN HIGH-TECH ORGANISATIONS – ANALYSING THE CONTRIBUTION
Öznur YAĞCI	AN APPROACH TOWARDS VIRTUE IN TERMS OF SOCIAL NORMS IN HENRY JAMES’S DAISY MILLER AND THEODORE DREISER’S SISTER CARRIE
Muhammad Zia-ur-Rehman Ribbat Khan	GREEN HUMAN RESOURCE MANAGEMENT (GHRM): A GATEWAY TOWARDS SUSTAINABILITY
Rizwana Saghar	THE IMPACT OF CRITICAL DIVERSITY FACTORS ON ORGANISATIONAL PERFORMANCE
Muhammad Zia-ur-Rehman Muhammad Akmal Pasha Saleha Ahsan	TRANSFORMATION BASED ON THE INTERPLAY OF ECONOMIC SITUATION, SECURITY, COVID-19 AND THE AFTERMATH – A PERSPECTIVE ANALYSIS
Sana Seher Muhammad Zia-ur-Rehman	THE IMPACT OF DIVERSITY TYPES ON EMPLOYEES’ TASK AND CONTEXTUAL PERFORMANCE
Selin CEYLAN Aydın GÖRMEZ	ELEŞTİREL İRK TEORİSİ: İRKÇİLİĞİN HUKUKSAL OLARAK MEŞRU GÖSTERİLME ÇABASI VE EDEBİYATA YANSIMALARI
Selin CEYLAN Bülent Cercis TANRITANIR	MULTICULTURAL PERSPECTIVE TOWARDS RACIAL OPPRESSION, DISCRIMINATION IN MRS. FRAGRANCE BY SUI SIN FAR

**Lake Van International Conference on Social Sciences: Challenges
and Opportunities**

03.06.2023 (SATURDAY)

HALL: 5

SESSION: 1

LOCAL TIME 11.00 – 14.00

AUTHORS	TOPIC TITLE
Muhammad Shafique Muhammad Zia-ur-Rehman Maria Zia	TRANSFORMING ORGANISATIONS THROUGH HIRING RIGHT PEOPLE FOR THE RIGHT JOB: EFFECTIVE USE OF DIGITAL TECHNOLOGY
Muhammad Shahbaz Muhammad Zia-ur-Rehman Muhammad Akmal Pasha Muhammad Ejaz Khan	DIVERSITY AT WORKPLACE: ANALYSING THE MISSING LINK BETWEEN INNOVATION MANAGEMENT AND TEAMWORK
Syed Muhammad Wafa-ur-Rahman Muhammad Zia-ur-Rehman Maria Zia	TRANSFORMATION IN THE BUYING BEHAVIOR OF CAR LOVERS – ANALYZING THE DIVERSITY AND INCLUSION ORIENTED STRATEGIES OF SUPPLIER
Zil-e-HumaNajeeb	IMPACT OF BEHAVIOURAL BIASES ON INDIVIDUAL'S INVESTMENT DECISION MAKING IN CITY PESHAWAR
Mehmet Akif SEYİTOĞULLARI Bülent MATPAY Selma SANCAK Hakan YILMAZ Güneş ÇİL Hakan Yılmaz	SWOT ANALİZİ YÖNTEMİYLE KARASU NEHRİ YUKARI HAVZASI'NIN (VAN) DOĞAL ORTAM PLANLAMASI PREHİSTORİK TOPLUMLARDA KİŞİSEL SÜS EŞYALARI: DENİZ KABUĞU BONCUKLARI TARİH ÖNCESİ ÖĞÜTME TAŞLARININ SINIFLANDIRILMASI

**Lake Van International Conference on Social Sciences: Challenges
and Opportunities**

03.06.2023 (SATURDAY)

HALL: 6

SESSION: 1

LOCAL TIME 🕒 11.00 – 14.00

AUTHORS

TOPIC TITLE

**Muhammad Zia-ur-Rehman
Maria Zia**

NATION BUILDING THROUGH DIVERSITY MANAGEMENT -
PROPOSING AN EDUCATIONAL FRAMEWORK FOR MODELLING
INCLUSIVE BEHAVIOUR

**Zohaib Kamran Chaudhary
Muhammad Zia-ur-Rehman
Muhammad Rafiq ul Islam**

INCLUSION OR EXCLUSION – PROBLEM SOLVING THROUGH FIVE
LENSES OF DIVERSITY MANAGEMENT

Aamra Rasool

CHALLENGES OF THE MODERN ISLAMIC WORLD AND ITS
SOLUTION IN THE LIGHT OF IQBAL'S THOUGHTS AND POETRY
CHALLENGES OF THE MODERN ISLAMIC WORLD AND ITS
SOLUTION WITH AN ISLAMIC PSYCHOLOGY APPROACH

**Elif ERGÜN
Mehmet Şirin ÇINAR
Hamid HANAFİ**

ARAP GRAMERİNDE YENİLİK DÜŞÜNCESİ: ZORLUKLAR VE
FIRSATLAR

Mariam Youssef

IMPACT OF HUMAN RESOURCES ACCOUNTING ON EMPLOYEES'
PERFORMANCE IN ORGANIZATION
INFORMATION TECHNOLOGIES IN HUMAN RESOURCES
MANAGEMENT-SELECTED EXAMPLES

CONTENTS

CONGRES ID		I
ORGANIZING BORD		II
SCIENTIFIC COMMITTEE		III
PHOTO GALLERY		IV
PROGAM		XVI
CONTENT		XXV
Betül ALTIN	BEYOND THE WORDS: HIDDEN MESSAGES, WORDPLAYS,	1
Leyla ADIGÜZEL	AND BIBLICAL REFERENCES IN <i>TANGLEWRECK</i>	
Çağlar ÇİÇEK	E- YÖNETİŞİM: TÜRKİYE ÖRNEĞİ İLE YÖNETİŞİMİN BİR	6
	YANSIMASI OLARAK E-DEVLET	
Esra Ünsal OCAK	FROM THOUGHT TO ACTION: METAPHORS	16
	CONCEPTUALIZED IN TERMS OF <i>FACE</i> IN D. H.	
	LAWRENCE'S NOVEL <i>SONS AND LOVERS</i>	
Latif Onur UĞUR	AHMET MİTHAT EFENDİ'NİN LETAİF-İ RİVAYAT	25
	KÜLLİYATINDA LATİF (LETAİF), LETAFET VE LATİFE	
	KAVRAMLARI	
Ender ÖZEREN	EĞİTİM FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN 21. YÜZYIL	39
	BECERİLERİ KAPSAMINDA TEKNOLOJİK PEDAGOJİK ALAN	
	BİLGİLERİNİN İNCELENMESİ	
Meral ÇİFTÇİ	DAVRANIŞSAL FİNANS AÇISINDAN KADINLARIN YATIRIM	41
Ercüment DOĞRU	ALİŞKANLIKLARI: BURDUR İLİ ÖRNEĞİ	
Ali APALI		
Haluk YERĞİN	KÜRESEL EKONOMİK ORTAMDA	54
Nida GÜNSAN	KÜÇÜLME ENFLASYONU: SHRINKFLASYON	
Kaan YİĞENOĞLU		
Haluk YERĞİN	DÜNYADA TAŞIMACILIK FİYATLARI VE KÜRESEL	56
Nida GÜNSAN	RESESYON İLİŞKİSİ	
Kaan YİĞENOĞLU		
Hasan HALİLOĞLU	ORYANTALİZM ve KUR'ÂN-I KERİM'İN KAYNAĞI	63
Özge ÖZKAN	KRİPTO VARLIKLARIN KÜMİ FRS ÇERÇEVESİNDE	99
Nazan GÜNGÖR	DEĞERLEMESİ ve MADDİ OLMAYAN DURAN VARLIK	
KARYAĞDI	OLARAK MUHASEBELEŞTİRİLMESİ	
Serpil SEVİMLİ DENİZ	KAYIP MÜŞTERİ YÖNETİMİNDE MAKİNE ÖĞRENMESİ	112
Uğur GÜLLÜ	GELENEKSEL MÜZİK İCRASINDA TARİHSEL BİR	116
	PERFORMANS, ÖĞRETİ KAVRAMI OLARAK USTA ÇIRAK	
	İLİŞKİSİ	
Rabia DUMANLIDAĞ	A DYSTOPIAN FUTURE: CLASH OF IDEAS IN TAHSİN	122
Bülent C. TANRITANIR	YÜCEL'S <i>SKYSCRAPER</i> AND RAY BRADBURY'S <i>FAHRENHEIT</i>	
	451	
Yong Ming Wang	THE SIGNIFICANCE OF GREEN PURCHASE INTENTION IN	143
	THE HALAL FOOD INDUSTRY IN RELATION TO GREEN	
	SUPPLY CHAIN MANAGEMENT AND SUSTAINABLE	
	BUSINESS PERFORMANCE	
Ayətəxan Ziyad (İsgəndərov)	HEYDƏR ƏLİYEV: MİLLİ KİMLİYİMİZİN QÜRUR ÜNVANI	144
Babək İsgəndərov		
Muhammad Azher Iqbal	IS MULTICULTURAL AND MULTI-ETHNIC MARKETING	152
Muhammad Zia-ur-Rehman	EFFECTIVE? ANALYSING THE PERSPECTIVES	
Maria Zia		

Muhammad Zia-ur-Rehman Muhammad Tahseen Bahoo Maria Zia Bedirhan Ahmedli	GLOBAL CHALLENGES AND THEIR IMPACT ON SUSTAINABILITY AZERBAIJAN-PAKİSTAN EDEBİ İLİŞGİLERİ; KEÇMİŞDEN BUGÜNE	153 154
Khalid Mehmood Muhammad Zia-ur-Rehman Fatima Abrar Muhammad Zia-ur-Rehman	CAREER OPTIMISM AND SOCIAL NETWORK DIVERSITY PLANNING AND LAUNCHING AN EFFECTIVE DIVERSITY MARKETING STRATEGIES	155 156
Lal Muhammad Muhammad Islam	ORGANIZATIONAL CULTURE ASSESSMENT USING COMPETING VALUE FRAMEWORK: A CASE STUDY OF SARHAD UNIVERSITY OF SCIENCE & IT, PESHAWAR	157
Lal Muhammad Rabia Ishrat	ORGANIZATIONAL JUSTICE AND ITS IMPACT ON JOB SATISFACTION: A STUDY OF PRIVATE SECTOR UNIVERSITIES IN KHYBER PAKHTUNKHWA, PAKISTAN	158
Kadir Caner DOĞAN	ANGLO-AMERİKAN VE KITA AVRUPASI HUKUK GELENEĞİNDE OMBUDSMAN KARŞILAŞTIRMASI	159
Nazia Hayat Gondal Muhammad Zia-ur-Rehman	LEADERSHIP, WORKFORCE DIVERSITY AND CHALLENGES – STRATEGIC MODEL OF INCLUSION	161
Nazish Imtiaz Muhammad Zia-ur-Rehman Öznur YAĞCI	THE ROLE OF DIVERSITY PILLARS IN HIGH-TECH ORGANISATIONS – ANALYSING THE CONTRIBUTION AN APPROACH TOWARDS VIRTUE IN TERMS OF SOCIAL NORMS IN HENRY JAMES’S <i>DAISY MILLER</i> AND THEODORE DREISER’S <i>SISTER CARRIE</i>	162 163
Muhammad Zia-ur-Rehman Ribbat Khan Rizwana Saghar	GREEN HUMAN RESOURCE MANAGEMENT (GHRM): A GATEWAY TOWARDS SUSTAINABILITY THE IMPACT OF CRITICAL DIVERSITY FACTORS ON ORGANISATIONAL PERFORMANCE	164 165
Muhammad Zia-ur-Rehman Muhammad Akmal Pasha Saleha Ahsan Sana Seher Muhammad Zia-ur-Rehman	TRANSFORMATION BASED ON THE INTERPLAY OF ECONOMIC SITUATION, SECURITY, COVID-19 AND THE AFTERMATH – A PERSPECTIVE ANALYSIS THE IMPACT OF DIVERSITY TYPES ON EMPLOYEES’ TASK AND CONTEXTUAL PERFORMANCE	166 167
Selin CEYLAN Aydın GÖRMEZ	ELEŞTİREL İRK TEORİSİ: İRKÇİLİĞİN HUKUKSAL OLARAK MEŞRU GÖSTERİLME ÇABASI VE EDEBİYATA YANSIMALARI	168
Selin CEYLAN Bülent Cercis TANRITANIR	MULTICULTURAL PERSPECTIVE TOWARDS RACIAL OPPRESSION, DISCRIMINATION IN MRS. FRAGRANCE BY SUI SIN FAR	170
Muhammad Shafique Muhammad Zia-ur-Rehman Maria Zia Muhammad Shahbaz Muhammad Zia-ur-Rehman Muhammad Akmal Pasha Muhammad Ejaz Khan	TRANSFORMING ORGANISATIONS THROUGH HIRING RIGHT PEOPLE FOR THE RIGHT JOB: EFFECTIVE USE OF DIGITAL TECHNOLOGY DIVERSITY AT WORKPLACE: ANALYSING THE MISSING LINK BETWEEN INNOVATION MANAGEMENT AND TEAMWORK	172 173
Syed Muhammad Wafa-ur-Rahman Muhammad Zia-ur-Rehman Maria Zia Zil-e-HumaNajeeb	TRANSFORMATION IN THE BUYING BEHAVIOR OF CAR LOVERS – ANALYZING THE DIVERSITY AND INCLUSION ORIENTED STRATEGIES OF SUPPLIER IMPACT OF BEHAVIOURAL BIASES ON INDIVIDUAL’S INVESTMENT DECISION MAKING IN CITY PESHAWAR	174 175
Mehmet Akif SEYİTOĞULLARI Bülent MATPAY Selma SANCAK Hakan YILMAZ	SWOT ANALİZİ YÖNTEMİYLE KARASU NEHRİ YUKARI HAVZASI’NIN (VAN) DOĞAL ORTAM PLANLAMASI PREHİSTORİK TOPLUMLARDA KİŞİSEL SÜS EŞYALARI: DENİZ KABUĞU BONCUKLARI	176 177

Güneş ÇİL Hakan Yılmaz	TARİH ÖNCESİ ÖĞÜTME TAŞLARININ SINIFLANDIRILMASI	179
Muhammad Zia-ur-Rehman Maria Zia	NATION BUILDING THROUGH DIVERSITY MANAGEMENT - PROPOSING AN EDUCATIONAL FRAMEWORK FOR MODELLING INCLUSIVE BEHAVIOUR	181
Zohaib Kamran Chaudhary Muhammad Zia-ur-Rehman Muhammad Rafiq ul Islam	INCLUSION OR EXCLUSION – PROBLEM SOLVING THROUGH FIVE LENSES OF DIVERSITY MANAGEMENT CHALLENGES OF THE MODERN ISLAMIC WORLD AND ITS SOLUTION IN THE LIGHT OF IQBAL'S THOUGHTS AND POETRY	182 183
Aamra Rasool	CHALLENGES OF THE MODERN ISLAMIC WORLD AND ITS SOLUTION WITH AN ISLAMIC PSYCHOLOGY APPROACH	185
Elif ERGÜN Mehmet Şirin ÇINAR Hamid HANAFİ	ARAP GRAMERİNDE YENİLİK DÜŞÜNCESİ: ZORLUKLAR VE FIRSATLAR IMPACT OF HUMAN RESOURCES ACCOUNTING ON EMPLOYEES' PERFORMANCE IN ORGANIZATION	186 193
Mariam Youssef	INFORMATION TECHNOLOGIES IN HUMAN RESOURCES MANAGEMENT-SELECTED EXAMPLES	194

BEYOND THE WORDS: HIDDEN MESSAGES, WORDPLAYS, AND BIBLICAL REFERENCES IN *TANGLEWRECK*

Betül ALTIN

Van Yüzüncü Yıl University/ Institute of Social Sciences
ORCID ID: 0009-0008-4229-9377

Assist. Prof Dr. Leyla ADIGÜZEL

Van Yüzüncü Yıl University
Faculty of Letters/ Department of English Language and Literature
ORCID ID: 0000-0003-3102-2053

Abstract

There is always a message in children's literature that is intended for adult readers. Despite having typical children's book components like an orphan girl and an unkind aunt, Jeanette Winterson's first novel for children *Tanglewreck* tells far more than it initially appears to. The novel contains a variety of realistic and science-fictional themes. While presenting the story, the author uses a lot of names and words that are actually related to a true story behind, to a historical character, or sometimes to biblical parables. She successfully conveys more than just an adventure story by using these words and names. The fact that the author combines all these names and words in one story makes the novel deep in meaning and keeps the reader's attention throughout the story. There is no doubt that the book's title, the names of the hero and her sister, and the places that have been visited are not accidental. Within this context, this study aims to show what the author truly intended to tell with her meticulously chosen words, look at the deep meanings of the specific stories which are intentionally used, and look for the author's possible reasons for selecting the names for the characters and the places.

Key Words: *Tanglewreck*, hidden messages, deep meanings, references

Özet

Çocuk edebiyatında her zaman yetişkin okuyuculara yönelik bir mesaj vardır. Yetim bir kız ve kötü kalpli bir teyze gibi tipik çocuk kitabı özelliklerine sahip olmasına rağmen, Jeanette Winterson'ın çocuklara yönelik ilk romanı olan *Tanglewreck*, görüldüğünden çok daha fazlasını anlatıyor. Roman, bir çok gerçekçi ve bilim kurgu öğeler içeriyor. Yazar hikayeyi sunarken gerçek bir hikaye, tarihsel bir karakter veya bazen de İncil'deki kıssalarla ilgili birçok isim ve kelime kullanıyor. Bu kelimeleri ve isimleri kullanarak bir macera hikayesinden fazlasını başarıyla aktarıyor. Yazarın tüm bu isim ve sözcükleri tek bir öyküde bir araya getirmesi, romanı anlam derinliğine kavuşturmakta ve öykü boyunca okuyucunun dikkati canlı tutulmaktadır. Hiç şüphe yok ki kitabın adı, kahramanın ve kız kardeşinin adları ve ziyaret edilen yerlerin isimleri tesadüfi değil. Bu bağlamda bu çalışma, yazarın özenle seçilmiş sözcükleriyle gerçekte ne anlatmak

istediğini göstermek, kasıtlı olarak kullanılan belirli isimlerin derin anlamlarına bakmak ve yazarın karakterlere ve yerlere seçtiği isimlerin olası nedenlerini araştırmak amacındadır.

Anahtar Kelimeler: *Tanglewreck*, gizli mesajlar, derin anlamlar, gönderimler

BEYOND THE WORDS: HIDDEN MESSAGES, WORDPLAYS, AND BIBLICAL REFERENCES IN *TANGLEWRECK*

Jeanette Winterson, one of the most popular writers in Britain, is recognized for her writing in a unique style. She starts her writing career with the semi-autobiographical novel *Oranges Are Not the Only Fruits* and this novel brought her world-wide fame. The fact that most of Winterson's works successfully combine aspects that are realistic and mystical makes her different among authors and she achieves to draw readers' attention with these elements. *Tanglewreck* (2006) is one of her books that Winterson combines aspects of realism and fantasy. Despite the fact that the story first appears to be about the journey of a child, the book tells far more than that with the references in it as Winterson always does in her books.

Tanglewreck is Winterson's first novel for children. At the beginning of the 2000s, Winterson starts to change her audience to children and young readers. The fact that she has goddaughters that she really cares about made her think about starting to write for children: Alkan says that “*Tanglewreck* is a big book for kids about Time and that she has decided to write it because her godchildren were always asking why grown-ups never had enough time” (Alkan-Genca, 2018, p. 15).

In the novel *Tanglewreck*, eleven-year-old Silver and her evil aunt Mrs. Rokabye reside in a house called Tanglewreck. The book starts with abnormalities that have been happening lately like a misplaced school bus carrying a large number of students. This is not the only weird thing but also Pharaoh and Woolly Mammoths have started to be seen around the city. People begin to discuss a phenomenon known as time tornadoes, which might also be the reason why Silver's parents and sister got lost. Everything starts to be more complicated with Abel Darkwater's arrival and his plans. He invites Silver and her aunt to London to be able to find a device which is called Timekeeper. It is important for Darkwater to have this mystery object since whoever has the Timekeeper will have the power to control time and the universe. He believes that Silver has it. Even though Silver has no idea where Timekeeper is, Abel Darkwater thinks that she has a connection with this device. All these complicated events cause Silver to escape from Darkwater and she finds herself meeting some underground friends. The adventure takes Silver to different places including Milky Way, space, and Black Hole and she takes a journey through various times. The book includes so many themes such as the notion of time, friendship, love, and science. Seeing all these different elements in a children's book shows Jeanette Winterson's power of writing.

The names that have been used in the book have actually so many references. Some of the names are actually the names of important scientists, some of the names actually refer to the biblical parables and Winterson plays on words with some of the names. If we start from the name of the book, it is actually a wordplay on the word “rectangle”. The fact that the writer uses these two words “tangle” and “wreck” for the name of the house gives a clue about what the house represents in the book. Even though Silver loves her house and she feels comforted when she thinks of it, the house is not much of a peaceful place for her because of her aunt's unpleasant behaviors towards Silver. The word "tangle" and "wreck" tell the reader that the idea of home is not something that

Silver can feel. That's why Winterson chooses these two negative words while referring to the house. Another important name that has a message for the readers is the name "Buddleia", Silver's sister's name. The word "Buddleia" is actually a name of a flower that represents reincarnation, rebirth, and new beginnings. The writer chooses to refer to the character by her name instead of referring to her as "sister". Winterson supports the idea of a parallel universe in this way. The sentences below show an example of the parallel universe idea:

It is in the world that Roger and Ruth remember. It is at the Tanglewreck where all this began.'

'I don't get it,' said Silver.

'There are many universes, many Tanglewrecks.'

'But only one Timekeeper,' said Abel Darkwater, fastening his woollen cloak.

(Tanglewreck, 2006, p. 404)

In the story, there is a character named Regalia Mason who has great power and knowledge about science. She also has a company called Quanta which has a great impact on the universe. After a while, it turns out that her actual name was Maria Prophetissa which is a reference to a real person. "Her true name is Maria Prophetessa." (Tanglewreck, 2006, p. 166). Maria Prophetissa was an important alchemist that lived known as the first true alchemist of the Western world. Winterson uses this name for a scientist who tries to rule the world for this reason.

Some of the names that Winterson used in *Tanglewreck* have Biblical references like Eden, Gabriel, and Micah. All these characters were represented as the good friends of Silver. If we first look at the character Gabriel, he is represented as a best friend of Silver. Throughout the journey and in every dangerous adventure that Silver has Gabriel was there for her. These two best friends were even able to read each other minds from somewhere far away and hear each other. The fact that Winterson chose the name Gabriel for a good character like this reminds the reader of Gabriel's announcement to the Virgin Mary that she has been chosen to bear the son of God in the Bible. Because Gabriel in the Bible also is the one whom the Virgin Mary trusts and finds herself at peace hearing him just like Silver does in *Tanglewreck*.

Another character Eden is the name of Gabriel's mother. She is generous and kind and a caring mother and a person who has wisdom and she is asked for her knowledge. And Eden in the Bible is the place where Adam and Eve first inhabit. The sentences below can exemplify how Eden is represented in *Tanglewreck*:

Micah was troubled. He had been in close council with Eden and Balthazar, but none could decide whether Silver should stay or go. Finally, Micah had decided that Eden must cast the Oracle and read the runes. (Tanglewreck, 2006, p. 176)

Micah, another character in *Tanglewreck*, is also a friend of Silver. When Micah hears the story of the Timekeeper, his face turns red because of the things that he knows about this device. He also knows about the dangerous man Abel Darkwater. Like this character in *Tanglewreck*, Micah in the Bible is also known for his predictions about Jerusalem. He is known as one of the Twelve Minor Prophets of the Hebrew Bible. This name also connects with the hospital named Bethlehem in the book. In *Tanglewreck* Bethlehem is a hospital where some mysterious experiments are done while

Bethlehem in the Bible is a small village where Jesus is believed to be born. These examples of the names for the characters and the places show that Winterson has reasons and connections while using these names and the story has so many references beyond it seems. Every name that she uses has a story behind it when it is searched. And in the house where she had grown up, she had to hear the Bible read a lot cause her step-family wanted to raise her up as a missionary. Those days apparently have an impact on her writings.

It is a well-known fact that Winterson loves to use the notion of time and quantum physics in her books. The fact that she uses the notion of time in a book for children is because she adores the way that children have no sense of time. Winterson in one of her interviews says: “As you can see, I don't wear a watch, and once I am doing my work, I have no idea what time it is or how much time has passed. Time is internal, isn't it?” <https://www.theguardian.com/books/2006/jun/25/jeanettewinterson>.

Winterson always prefers to connect the stories with scientific facts. As well as Biblical and historical references, there are so many examples of scientific references, too. Winterson also claims that she has always been fascinated by science. For Winterson's use of science and time, Costa states that:

The themes of science and time appear in her texts as narrative disruptions by means of the characters and narrators. These interferences create an intertext made up of thoughts about time, in the same way, they are formulated by the different scientific theories of quantum physics and other recent discoveries in science. Thus, the focus is on how Winterson develops her concept of time with the support of contemporary scientific theories. I suggest that Winterson uses quantum theories to subvert history as a patriarchal masquerade. (Costa, 2016, p. 25)

Besides having so many references, *Tanglewreck* mentions time and science, too. Time flies and is an internal, relative concept rather than merely something to be measured with a clock, which is the fundamental idea of the book. Latin phrase *Tempus fugit* which is translated as "time flies" to English is repeated fifteen times and these repetitions by the author serve to highlight this idea. The fact that adults complain that they don't have enough time is also criticized in the book. Even though Winterson mentions the notion of time in most of her books, she gives her message about time and how it is relative in a book for children which can be harder to achieve. In the sentences below Winterson criticizes adults complaining about time: “She ignored him. ‘Which of you here has not said, this week, that you are running out of time, that you have no time, that time is short, or how time flies?’ ” (Winterson, 2006, p. 161)

Science is also another element that Winterson uses in *Tanglewreck*. The book doesn't just include references to scientific facts but also some of the characters are chosen from famous scientists; like Stephan Hawking, Roger Penrose, and Susan Greenfield. One of the scientific facts that are mentioned in the book is The Schrödinger Cat Experiment which Winterson has had a reference before in *Gut Symmetries*. However, Winterson simplifies her language while explaining the experiment since the audience is the children. Alkan states that: It should be kept in mind that although *Tanglewreck* is heavily dosed with scientific matters, Winterson makes necessary reappropriations of scientific facts to fit them into the narrative, which is first and foremost is a narrative aimed at children. (Alkan-Genca, 2018, p. 19)

With these sentences, the experiment is referenced: “There was a cat box in the room. It said CAT BOX on it, but when Silver lifted the lid and looked inside, she saw that the ginger cat was dead.” (Winterson, 2006, p. 280) As it is seen in the sentences, the language that Winterson uses is really simple. And she does her references in a way that you have to have a background knowledge to understand that there is a reference.

CONCLUSION

Despite the fact that the book seems like an ordinary adventure story of a child, *Tanglewreck* tells far more than that. As she does in most of her books, Winterson uses so many references to history, and science and achieves to give the readers a message that there are more things that she wants to tell with her meticulously chosen words and names. When they are examined deeply, all the names that are used in the book have either a story behind them or is a reference to a scientific fact or Biblical parables. Through these references, the book narrates not just a story of a child but it is able to tell much more within itself. Even though her books for children are considered complicated for children to understand, Winterson achieves to combine all these different aspects successfully in an adventure story. *Tanglewreck* is a book that seems to be ordinary children's literature story but it achieves to express more in just one book.

References

- Alkan-Genca, P. (2018). Children are the Most Ridiculous Things Ever Invented: Jeanette Winterson's *Tanglewreck*. 15.
- Costa, V. P. (2016). Science and Time in Jeanette Winterson. *Interactions*, 25-33.
- Kılıç, M. Ö., & Sönmez, M. J. (Eds.). (2009). *Winterson Narrating Time and Space*. Cambridge Scholars Publishing.
- Winterson, J. (2006). *Tanglewreck*. New York: Bloomsbury Children's Books.
- <https://www.theguardian.com/books/2006/jun/25/jeanettewinterson>
- <https://www.jeanettewinterson.com/>

E- YÖNETİŞİM: TÜRKİYE ÖRNEĞİ İLE YÖNETİŞİMİN BİR YANSIMASI OLARAK E-DEVLET

Çağlar ÇİÇEK

Öğretim Görevlisi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Güvenlik Meslek Yüksek Okulu
ORCID ID: 0000-0002-9551-1027

Özet

Günümüzde, küreselleşmeyle beraber bilginin hayati önemi ve değeri her geçen gün artmaktadır. Teknolojinin hızla gelişmesiyle birlikte, devletler bireylere daha etkin ve hızlı bir şekilde ulaşabilmek ve hizmet kalitesini artırabilmek için çaba göstermektedirler. İletişim ve bilgi teknolojilerindeki kayda değer ilerlemeler, devlet mekanizmasının bilgi toplumu, yönetim ve e-yönetişim gibi kavramlarla yeniden şekillenmesine yol açmıştır. Bu değişim ve dönüşüm, kurum ve kuruluşların teknolojik altyapıları ve internet entegrasyonu ile hizmetlerin sunumunda yeni bir döneme kapı aralamıştır. E-yönetişim, geleneksel yönetim yaklaşımlarını dijital ortamda uygulanması ve geliştirilmesini ifade eder. E-Devlet ise bu yeni yönetim anlayışının başarılı bir örneğidir. E-Devlet, kamu hizmetlerinin elektronik ortamda sunulması ve vatandaşların etkili katılımının teşvik edilmesi gibi yönetim ilkelerini hayata geçirmeye somut bir örnek teşkil etmektedir. E-Devlet uygulanması ile bürokratik işlemlerin hızlanması, vatandaşların bilgiye daha kolay ve hızlı erişimi sağlanması gibi pek çok avantaj da elde edilmektedir. Bunun yanı sıra, e-Devlet'in etkin kullanımıyla, yönetimde daha şeffaf, hesap verebilir ve katılımcı bir yapı oluşturulması hedeflenmektedir. Ancak, e-yönetişim ve e-Devlet'in başarılı bir şekilde uygulanabilmesi için bazı zorluklar ve engeller ile karşılaşmaktadır. Teknolojik altyapı eksiklikleri, güvenlik konuları, dijital uçurum ve vatandaşların teknolojik yetkinlikleri gibi konular örnek olarak verilebilir. E-yönetişim ve e-Devlet'in sürekli olarak yenilenmesi ve geliştirilmesi, daha etkili ve verimli bir yönetim anlayışının hayata geçirilmesine katkı sağlayacaktır. Bu çalışma, e-yönetişim kavramını literatür taraması yöntemiyle açıklamayı ve Türkiye'nin e-Devlet deneyimi, hizmet sunumunda dijital dönüşümün etkilerini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yönetişim, E- Yönetişim, E- Devlet, Bilgi Toplumu.

E-GOVERNANCE: E-GOVERNMENT AS A REFLECTION OF GOVERNANCE WITH THE EXAMPLE OF TÜRKİYE

Abstarct

Today, with globalization, the vital importance and value of information is increasing day by day. With the rapid development of technology, governments are striving to reach individuals more effectively and quickly and to improve the quality of services. Significant advances in communication and information technologies have led to the reshaping of the state mechanism with concepts such as information society, governance and e-governance. This change and transformation has opened the door to a new era in the delivery of services through the technological infrastructure of institutions and organizations and internet integration. E-governance refers to the implementation and development of traditional governance approaches in a digital environment. E-government is a successful example of this new governance approach. E-government is a concrete example of realizing the principles of governance, such as providing public services electronically and encouraging effective citizen participation. The implementation of e-government has many advantages such as acceleration of bureaucratic procedures and easier and faster access to information for citizens. In addition, the effective use of e-government aims to create a more transparent, accountable and participatory structure in governance. However, e-governance and e-government face some challenges and obstacles for successful implementation. Examples include technological infrastructure deficiencies, security issues, the digital divide and the technological competence of citizens. The continuous renewal and development of e-governance and e-government will contribute to the realization of a more effective and efficient governance approach. This study aims to explain the concept of e-governance through a literature review and to reveal Turkey's e-government experience and the effects of digital transformation in service delivery.

Keywords: Governance, E-Governance, E-Government, Information Society.

GİRİŞ

Toplumlar birlikte yaşama gayesi içerisinde hayatlarını idame ettirirken örgütlerde canlı bir organizma gibi birtakım gereksinimlere ihtiyaç duymaktadırlar. Çağımızda örgütler, kurumları yakından alakadar eden gelişmeleri göz önünde bulundurarak yönetsel açıdan insan unsurunu ve insan davranışlarını yok sayamayacağı bilinen bir gerçektir. İnsan kaynakları yönetimi açısından örgütleri yakından ilgilendiren ve etkileyen tüm değişim ve gelişmeler haricinde, insan kaynaklarının doğru ve etkin yönetilmesi örgütlerin uzun ömürlü olmaları ve sürdürülebilir rekabet üstünlüğü sağlamalarında önemli bir gerekliliktir (Özer, 2006:74). Günümüzde neredeyse tüm dünyada her alanı kapsayan bir dönüşüm yaşandığını görmek mümkündür. Hâlihazırda devam eden bu süreç kategorize edildiğinde; sanayi toplumundan bilgi toplumuna, fordist üretimden esnek üretime, ulus devletler dünyasından küreselleşmiş dünyaya, modernist düşünceden postmodernist düşünceye (Tekeli, 1996:49) geçişkenliğin var olduğu bir tablo ile karşılaşılmaktadır. Yaşanan değişim ile birlikte internet ağının yaygınlaşması ve küreselleşmenin getirdiği kolaylıklar ile beraber insanlık tarihine yeni bir deyiş olarak bilgi toplumu kavramı

yerleşmiştir (Yamaç, 2009:11). Kamu yönetimi değişken bir modele dayalı örgüt sistemlerinin işleyişini öne süren ve özek yönetim aşamalarının kamu yönetimine yansması olarak ifade edilebilen yeni kamu yönetimi kavramının önünde bir bakış olan yönetişim anlayışı, yurttaşın geniş bir alanda mümkün olabildiğince demokratik karar alma mekanizması içerisinde yer almasını sağlama çabasıdır. Kamu kurum ve kuruluşları ile sivil toplum, işletmeler arasında çok çeşitli bir boyut olarak ifade edilebilen yönetişimin internet alanında var olan ana sağlayacağı ise e- devlet kapsamında var olmaktadır (Doğan ve Ustakara, 2013:2). E-Devlet, günümüzün dijital çağında yönetişimin bir parçası olarak karşımıza çıkan önemli bir kavramdır. Vatandaşların kamu hizmetlerine daha kolay erişim sağlayabilmesi, bürokrasi engellerinin azaltılması ve hizmet sunumunda şeffaflığın artırılması, yönetişim anlayışının merkezinde yer almaktadır. Bu kapsamda E-Devlet uygulamaları, yönetişim ilkelerini destekleyerek vatandaşların ihtiyaç duydukları hizmetlere elektronik ortamda etkin ve güvenilir bir şekilde erişmelerini sağlamaktadır. Hızla gelişen teknolojik imkanlar, devletlerin hizmet sunumunda dönüşüm sağlamalarını ve vatandaşlarına daha etkili, verimli ve erişilebilir hizmetler sunmalarını mümkün kılmaktadır. Türkiye, E-Devlet alanında yürüttüğü başarılı uygulamalarıyla bu dönüşümün önemli bir örneğini sergilediği ifade edilebilir.

Kurumların ve örgütlerin bakış açısını, işleyişini değiştiren ve dönüştüren yeni kamu yönetimi anlayışından destek alan e- devlet, verimlilik, etkinlik, sorumluluk ve yüksek kalite anlayışına da fayda sağlamaktadır. Teknolojik değişimlerle birlikte bireylerin ihtiyaçları göz önüne alınarak hızlı ve erişebilir imkanlar sunmakla beraber, demokratik katılımı artırma, zamansal yönetim ve bürokratik işlemleri azaltılması gibi faydaları da saymak mümkündür. (Sarıtış, 2010:72). Bu çerçevede, kamu yönetimi anlayışındaki yönetişim odaklı değişim ve dönüşüm vatandaş odaklı yönetsel bir çerçevede vatandaşın memnuiyeti ön plana çıkarmaktadır. Türkiye'deki E-Devlet uygulamalarının yönetişim ilkeleriyle nasıl bütünleştiğini incelemek ve bu bağlamda E-Devlet'in yönetişim süreçlerine olan katkılarını değerlendirmektir. Bu çalışma, yönetişim ve e-yönetişim kavramlarını literatür taraması yöntemiyle açıklamayı ve Türkiye'nin e-Devlet deneyimini, avantajları ve dezavantajları ile hizmet sunumunda dijital dönüşümün etkilerini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

1. YÖNETİŞİM VE (E)- YÖNETİŞİM NEDİR?

Yönetişim kavramını Türk Dil Kurumu (2020)'de "resmi ve özel kuruluşlarda idari, ekonomik, politik otoritenin ortak kullanımı" olarak tanımlanmaktadır. Türk Dil Kurumu' nun yapmış olduğu tanımlamadan yola çıkarak "-ş" işteşlik ekinin kelimeye kattığı "birliktelik, ortaklık" anlamının vurgulandığı, bu çerçevede yönetişimi kelime anlamı olarak "birlikte yönetmek" (Şahin, 2018: 246) şeklinde tanımlanabilir. Yönetişim, toplumdaki paydaşların yönetim süreçlerine katılımını ve etkileşimini kapsayan bir yaklaşımdır. Bu açıdan bakıldığında geleneksel yönetim anlayışının ötesine geçerek, daha katılımcı, şeffaf ve hesap verilebilir bir yönetim biçimini hedeflediği söylenebilir. Ayrıca yönetişim, karar alma süreçlerine farklı toplumsal paydaşların da katılımını teşvik eder. Toplumsal paydaşlara örnekler ise; sivil toplum kuruluşları, özel sektör temsilcileri, yerel yönetimler, kamu yöneticileri, akademisyenleri ve vatandaşlar verilebilir. Yönetişim, sayılan farklı paydaşların fikirlerini, deneyimlerini ve çıkarlarını da dikkate alarak daha kapsayıcı ve etkili kararlar alınmasını katkı sağlar. Yönetişim kavramı, geleneksel yönetimin tek taraflı belirlediği ilişkilerden ziyade çok aktörlü, etkin ve etkileşimli ilişkileri kapsayan bir süreçtir. Ortaya çıkan birlikte yönetmenin sonucuna, ortak karar olma, birlikte düzenleme ve kamu-özel sektör

ortaklığını esas alan bir yönetim mekanizmasıdır. Yönetişim kavramının bir takım temel özellikleri ve ölçütleri ise; saydamlık, hesap sorma, yönetim katmanları arasındaki uyum, katılım, yerindelik ve hukukun üstünlüğü olarak sıralanabilir (Sobacı, 2007: 222-224). Yönetişim anlamının öne çıkardığı ortak hareket etme, birlikte yönetme, birlikte karar olma olguları demokratik ve toplumsal açıdan önemli bir yer tutmaktadır. Yönetişim ile birlikte yaşanan paradigma değişimi sonucu, kamu yönetiminde toplam kalite, müşteri memnuniyeti gibi kavramlar öne çıkmış, kamu yönetimine hâkim olan merkeziyetçi anlayışın aksine paydaşlarla ortak iş görme ve verimlilik esaslı yaklaşımlar sergilenmektedir. Bu değişimler ile beraber vatandaş odaklı yaklaşım tıpkı özel sektörde olduğu gibi müşteri odaklı yaklaşıma evrilmiş, kamusal faaliyetlerin yerini ise hizmet görme anlayışı almıştır (Uçkan, 2003: 37-38). Yönetişim yaklaşımı sonucu vatandaş=müşteri, kamusal faaliyet=hizmet, merkezi anlayış=birlikte karar alma, süreçlerine dönüşmüştür. Yönetişimden bahsederken kurnalsızlık, ya da gevşek yönetim anlayışı akla gelmez. Bilakis kavramı oluşturan ekonomik ve politik boyutların bütünlüğü, yönetişim mekanizmasını ortaklık, katılımcılık, paydaşlık, etkililik, sürdürülebilirlik ve verimlilik gibi değerlerle yapı daha da sağlamlaştırılmaktadır (Uçkan, 2003:3). Yönetişim anlayışı, kamu yönetimi, özel sektör ve sivil toplum bileşenlerini bir arada bulunduran ve bunların birbirileri ile aralarındaki ilişkilerini irdeleyen ve etkileşen bir yaklaşımdır (Eryılmaz, 2000:28). Yönetişim aynı zamanda tek düze yönetim ve ilişkiler yerine çeşitli boyutlarda ilişkiyi içinde barındıran beraber yönetme, birlikte düzenleme gibi özel ve kamu sektör eşgüdümü temelini esas olan yönetme sürecidir. Görüldüğü üzere yönetişim kavramına ilişkin farklı yaklaşımların olmasına rağmen literatürde: şeffaflık, hesap verilebilirlik, katılımcılık, cevap verebilirlik, hukukun üstünlüğü, etkinlik, eşitlik, stratejik vizyon gibi ilkeleri öne çıkmaktadır (Özer, 2006:63-67). Yönetişime ilişkin bu açıklamalar göz önüne alındığında günümüzde yönetişim terimi, kamu yönetimi, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarını içine alan kompleks bir sistemi ve bunların kendi aralarındaki ilişkiler ağını ve karşılıklı etkileşimlerini ifade etmek için kullanıldığını ifade edilebilir.

E- Yönetişim ise yaşanan değişime paralel olarak, bilginin tanımlanması, kontrolü, saklanması, detaylandırılması sonuç vermesi ve iletilmesi olarak açıklanan otomasyon, tanıtma, haberleşme adımlarını destekleme ve bilgileri toplumun geneline iletme olarak tanımlanabilir. E- yönetişimi devlet- vatandaş birlikteliği modeli ve hizmet sunum modeli olarak iki farklı şekilde ele alınabilir. E- Yönetişim vatandaşa daha hızlı, etkili ve verimli kamu hizmeti sunarken bir yandan da şeffaflık ve hesap verilebilirlik gibi ilkeleri de ön plana çıkmasına olanak sağlar. Yönetişim, kamu idaresinde özel sektör ve sivil toplum imkânlarından yararlanarak etkinliği ve kalitenin artmasını sağlamaya yönelik baştan yapılandırma araçlarından biridir. Tüm bu açıklamalar ışığında yönetişimin teknoloji ile birlikte önüne aldığı “e” vatandaş ekseninde daha katılımcı, daha etkin ve ulaşılır olmasının yanında zamansal ve mekânsal engeller olmaksızın hizmetlere ulaşılması memnuniyet açısından yeni bir pencere açtığı söylenebilir. (Demirel, 2010:65-71). Bu kayda değer değişim dijital kaynaklar vasıtasıyla demokrasinin her iki tarafında bulunanlar açısından neredeyse her alanı baştan biçimlendirmektedir. (Atmaca ve Karaçay, 2020:265). Demokrasinin temel unsurlarından biri olan vatandaş katılımı, e- yönetişim ile iç içe geçmiş ve bu noktada önemli bir ilerleme kaydedilmiştir. Yurttaşların, iş verenlerin, kamu kurum ve kuruluşlarının, sivil toplum örgütlerinin netice olarak bütün toplumsal ortakların ortak işleyişi ile geçerli olan sistemin adı olarak ortaya e- yönetişim çıkmıştır. E- yönetişimin gayesi; kamu hizmetlerinde yurttaş katılımını yükseltmek, kamu hizmetlerinde verimlilik sağlamak ve daha etkin bir biçimde şeffaf, hesap veri (lebi)li kamu yönetimi ortaya çıkarmak, dijital alanda yaşanan gelişmeler ışığında bilgi ve

iletişimi dinamik hale getirmektir (Örselli, Bayrakçı ve Karabulut 2018:114). Teknolojinin olumlu katkısı ile birlikte yönetim ve e-yönetişim; kamu ile özel sektör ortaklığında diğer bileşenlerin ortak bir payda da vatandaş odaklı, daha demokratik, etkin, şeffaf, hesap verilebilir anlayışın yansımasıdır.

2. E- YÖNETİŞİMİN BİR YANSIMASI OLARAK E- DEVLET

Yaşanan gelişmelerin teknoloji ile birleşmesi yeni bir entegrasyon sürecinin yaşanmasına olanak sağlamıştır. Teknolojik gelişmeler ışığında, dijitalleşmenin getirdiği bazı kavramların önüne “e” eki getirilerek hizmetlerin önemli bir kısmının elektronik ortamda sunulmasına katkı sağlamıştır. E-Devlet yalnızca “elektronik” devlet değildir. Daha iyi ve etkin hizmetler sunan devlet, etkin devlettir. E-Devlet vatandaşların, yeni beceriler, kolay hizmetler sunan bir yaklaşımdır. E- devlet aracılığı ile kamu görevlileri, çalışma, birbirleriyle ilişki kurma, iş yapma ve vatandaşları yaklaşımı ile yeni bir pencere açmaktadır. E-devlet, siyasi iradenin, devlet kaynaklarının, özel sektör ile kamu sektörleri arasında sürekli bağlılık gerektiren önemli bir süreçtir (Kalsi, Kiran, and Vaidya, 2009: 212). E- yönetim, E- Devlet-e-demokrasi gibi kavramsal anlamlandırmalar hizmet veren ile hizmet alan arasındaki dijital iletişiminin adı olmuştur. E- devlet de kamusal hizmetlerin dijital ortamda sağlanmasını ifade etmektedir. (Doğan ve Ustakara, 2013:7). E- devlet kavramı; kamu hizmeti görenlerin verdikleri hizmetleri dijital ortamda sunması olarak açıklanabileceği gibi daha açık bir ifade ile modern toplumda devlet ve yurttaş ilişkilerinde, devletin yurttaşlara sunmak zorunda olduğu hizmetleri daha güvenli, dijital ortamda devam ettirilmesidir. E- devlet modelinin; yurttaş katılımına önem verdiği, yurttaşı çağdaş yönetimde “müşteri” kavramı ile özdeşleştirdiği, dikey hiyerarşinin terk edilerek yatay örgütlenmeyi temel aldığı görülmektedir. Bu bağlamda e-Devlet modelinin yaklaşım olarak yönetim modelinin bir yansıması olduğu ortaya çıkmaktadır. Demokrasi açısından esas can alıcı nokta ise e- devlet sisteminin katılımcı bir boyut taşımasıdır (Çarıkçı, 2010:98). Yaşanan dönümüm ile birlikte kamu yönetiminde dijital kolaylıkların kullanılması ve yaygınlaşması az maliyetle vatandaşlara daha etkin, verimli, devamı mümkün olan yönetim imkânı sağlarken, diğer taraftan vatandaş cephesinde ise yüksek memnuniyet, etkili katılım gibi birçok alanda kolaylık sağlanmıştır (Uçkan, 2003:7). İfade edildiği gibi yaşanan teknolojik gelişmeler ışığında hizmet veren taraf ile hizmet alan tarafın ortak bir payda da bulunmasının ne denli önemli olduğu görülmektedir.

E- Devlet kamu hizmetlerinin sunumunda hizmet veriliş şeklinde olumlu olarak kayda değer bir değişime sebebiyet vermiştir. Vatandaş birçok hizmeti almak istediğinde resmi devlet dairelerine gelmeden teknolojik imkanlar ile istedikleri zaman kamu hizmetlerine erişebilmektedirler. Dolayısıyla e-Devlet uygulamaları geleneksel kamu hizmet sunma yönteminin bir alternatifi olarak görülebilmektedir (Demirhan ve Türkoğlu, 2104:239). Geleneksel kamu yönetimi anlayışının değişimine katkı sağlayan yeni kamu yönetimi yaklaşımlarını da sergilemekte olan e-Devlet uygulaması ile aşağıda sunulan çizelge üzerinden karşılaştırma yapmak mümkündür.

Çizelge 1: Geleneksel Devlet – E- Devlet Karşılaştırması

Geleneksel Devlet	E-Devlet
Pasif Yurttaş	Aktif Müşteri-Yurttaş
Kağıt-temelli İletişim	Elektronik İletişim
Dikey/Hiyerarşik Yapılanma	Yatay/Koordineli Ağ Yapılanması
Yönetimin Veri Yükleme	Yurttaşın Veri Yükleme
Eleman Yanıtı	Otomatik Sesli Posta, Çağrı Merkezi vb.
Eleman Yardımı	Kendi kendine Yardım / Uzman Yardımı
Eleman-temelli Denetim Mekanizması	Otomatik Veri Güncellemesiyle Denetim
Nakit Akışı / Çek	Elektronik Fon Transferi (EFT)
Tektip Hizmet	Kişiselleştirilmiş/Farklılaştırılmış Hizmet
Bölümlenmiş / Kesintili Hizmet	Bütünsel / Sürekli / Tek-duraklı Hizmet
Yüksek İşlem Maliyetleri	Düşük İşlem Maliyetleri
Verimsiz Büyüme	Verimlilik Yönetimi
Tek Yönlü İletişim	Etkileşim
Uyruk İlişkisi	Katılım İlişkisi
Kapalı Devlet	Açık Devlet

Kaynak: (Uçkan, 2003:7).

Geleneksel devlet ile e- devlet karşılaştırmasında öne çıkan olguların; vatandaşın bilgiye erişme imkanının kolaylaşması, aktif katılımcı rolü, zamandan tasarruf, kamu kaynaklarının isafının öne geçilmesi olduğu söylenebilir.

2.1. E- Devletin Faydaları ve Sorunları

E-Devlet tam olarak ne sunmaktadır? Özünde, bilgi ve iletişim teknolojilerinin imkanlarına sahiptir. İyi bir yönetim için üç ana değişim potansiyeli sağlar. Bu ana değişimler otomasyon, bilgilendirme ve dönüşümdür. Otomasyon: kabul etmeyi içeren, mevcut süreçlerin değiştirilmesi, bilgilerin saklanması, işlenmesi, çıktısının alınması veya iletilmesidir. Örneğin, olanaklı hizmetlerin büro işlevlerini otomasyonu. Bilgilendirme: yürütülen bilgi süreçlerinin desteklenmesi. Örneğin, karar verme, iletişim ve karar uygulama aşamaları. Dönüşüm: yürütülen yeni bilgi süreçlerini yaratmak ya da desteklemek için yürütülen yeni bilgi süreçleri. Örneğin, Kamu hizmetlerinin e- Devlet uygulamasına dönüşümü. E- Devlet uygulaması, verimlilik, daha ucuz hizmet sunumu, daha fazla hizmet sunumu, daha hızlı yönetim, daha yenilikçi ve daha az zaman gibi faydalar sağlamaktadır (Heeks, 2001:3). Ayrıca E- Devlet uygulaması ile hizmet

maliyetlerinin azaltılması (tasarruf), resmi evraklarda hata oranlarının azaltılması, bürokrasinin azaltılması, şeffaflık, demokrasi ve sosyal devlete katkı ve katılımın artırılması gibi faydaları da bulunmaktadır (Uğur ve Çütçü-9-12). E- Devlet uygulamasının başka faydaları da bulunmaktadır. Bunları özetlemek gerekirse; kendi kendine bilgiye ulaşma, bilgiye ulaşmada kolaylık, vatandaş devlete olumlu bakışı, vatandaşın yönetime aktif katılımı, zaman ve mekân sınırının ortadan kalkması gibi faydalar da sıralanabilir (Demirel, 2006:61).

E-Devlet uygulamasının faydaları ve örnekleri aşağıdaki çizelgede sunulmuştur:

Çizelge 2: E- Devlet Faydaları ve Örnekleri

Faydaları	Örnekleri
Veri Paylaşımı ve Entegrasyon	Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü tarafından sağlanan kimlik doğrulama sistemi
Kapsamlı Hizmet Sunumu	Vergi ödemeleri, sağlık randevuları vb.
Mobil Uygulama ve Mobil Uyumluluk	Akıllı telefonlarından veya tabletlerinden e-Devlet hizmetlerine kolaylıkla erişebilirler.
Güvenlik ve Kişisel Veri Koruma	Kimlik doğrulama süreçlerinde güvenli elektronik imza ve mobil imza gibi yöntemler kullanma
Sürekli Gelişim ve Yenilikçilik	Yeni hizmetler eklenir, kullanıcı deneyimi iyileştirilir ve teknolojik yeniliklere uyum sağlama
Vatandaş Memnuniyeti ve İstatistikler	Vatandaşlardan gelen geri bildirimler ve hizmetlerin iyileştirilmesi için çalışmalar
Hızlı ve Kolay Erişim	Öğrenci belgesi alma
Zaman ve Maliyet Tasarrufu	Tapu bilgileri sorgulama
Çevreci Olma	Fiziki evrak olmadan işlem yapma
Zaman ve Mekân Problemi Olmaksızın Hizmet	Gece yarısı resmi evrak talep etme

E- Devlet uygulamasının faydaları olduğu gibi birtakım sorunları da vardır. Bu sorunlar teknolojik (Bilişim alt yapısı, gizlilik, güvenlik), örgütsel (üst yönetim desteği, değişme karşı direnç, iş birliği, personel ve eğitim), sosyal (dijital bölünme, kültür), finansal (yüksek fiyat) olarak ilk etapta sıralanabilir (Hatipoğlu, 2021: 103). E- Devlet uygulamasına yönelik dezavantajlar; dijital eşitsizlik (lokal internet erişim sorunu), teknolojiye güven problemi (Kişisel veri güvenliği), teknik sorunlar (sunucu hatası, sistem güncellemesi), hukuki ve yasal sorunlar (yasal mevzuatın değişimi, evrak paylaşımında ki hukuki engeller), kullanım engelleri (özellikle dezavantajlı gruplar, yaşlı ve düşük teknoloji imkanlarına sahip) olarak ifade edilebilir. Özellikle teknolojik ve

internet imkanları kısıtlı olan vatandaşların bu hizmetleri almasında ki engeller önemli bir sorun olarak görülebilir. Yine zaman zaman bazı kurumların e-Devlet uygulamasından alınan evrakların yerine tekrar ıslak imzalı evrak talep etmeleri de sorun olarak dikkat çekmektedir. Bu uygulama hem zaman hem de evrak israfına bir engel teşkil etmektedir.

2.2.Türkiye’de e- Devlet Uygulaması

Türkiye’de e-Devlet’in geçmişi İçişleri Bakanlığı Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü’nün 1970’li yıllarda uygulamaya başladığı Merkezi Nüfus İstatistikleri Projesi (MERNİS)’ne kadar eskiye götürülse de (Demirhan ve Türkoğlu, 2104:241), Türkiye’de e- Devlet meselesi 21. yüzyılın ilk yıllarında internet olanaklarının gelişmesi ile başlamış bir süreçtir (Fadhil, Sökmen ve Ekmekçioğlu, 2014: 24). Ancak MERNİS projesinin bilgisayarlaşması ve ülke genelinde bu hizmetlerin birbirine bağlanması günümüzde Türkiye’nin önemli e-Devlet proje ve uygulamalarından biri haline gelmiştir. Yaşanan gelişmeler ışığında bilgi toplumu kavramının ortaya çıkması ve bireysel internet kullanımının artmasıyla E-Dönüşüm Türkiye Projesi ve E-Devlet’e Geçiş Çalışmaları ile birlikte sistem bugünkü halini almıştır (Çakal, 2003). E- Devlet uygulamasının başarılı olabilmesi Vatandaşların kamu hizmetlerine eşit ve ulaşılabilir şekilde erişmesi gerekmektedir. 2023 yılı haziran ayı itibari ile Türkiye’de e-Devlet Kapısında sunulan hizmetlerle ilgili istatistiki bilgilere göre; 63.193.741 (altmış üç milyon yüz doksan üç bin yedi yüz kırk bir) kullanıcı, 7.095 (yedi bin dokuz yüz doksan beş) hizmet bulunmaktadır (www.turkiye.gov.tr). E- Devlet kullanıcı sayısının nüfusa oranı ise yaklaşık olarak %74,13’tür. Nüfusun yaklaşık %25’i 0-17 yaş aralığında olduğu göz önünde bulundurulduğunda, yetişkin nüfusun büyük çoğunluğunun e-devlet kullanıcısı olabileceği dikkat çekmektedir. Ayrıca Birleşmiş Milletler (BM) tarafından 2001 yılı itibari ile iki yılda bir e-Devlet Gelişmişlik Endeksi raporu yayımlanmaktadır. Ölçme ve değerlendirme; telekomünikasyon alt yapısı, çevrimiçi hizmet, insan kaynağı gibi başlıkların eşit ağırlıklı ortalaması ile yapılmıştır. Bahse konu rapora göre; 193 ülke arasında Türkiye, e-Devlet Gelişmişlik Endeksi’nde 48., Çevrimiçi Hizmet Endeksi’nde ise 24. sırada yer almıştır (cbddo.gov.tr). Türkiye dijital dönüşüm ile birlikte son yıllarda önemli bir ivme kazanmış ve e-Devlet uygulaması ile birçok kamu hizmetini vatandaş tarafından alınmasını kolaylaştırmıştır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Yönetişim, kamu kaynaklarının katkısıyla çeşitlendirilen devletin bireylere sunduğu hizmetin çoklu paydaş iş birliği ve çözüm odaklı yaklaşımlarla şekillenen bir yansıması olarak önümüze çıkmaktadır. Teknolojideki hızlı ilerlemeler, devletlerin vatandaşlara sunduğu hizmetleri, etkinlik ve verimlilik gibi birçok alanda vatandaş-devlet ilişkisini yeni bir boyuta taşımaktadır. Bürokrasi ve kırtasiyecilik gibi kavramlar, e-yönetişim modellerinde aşılıp, hizmetlere erişim noktasında olumsuz bir algıyı ortadan kaldırmaktadır. Vatandaşlar, teknoloji sayesinde hizmetlere zaman ve mekân sınırlamaları olmaksızın kolayca ulaşabilmekte, bu durum hizmet sağlayıcılar ve hizmet alanlar arasında ortak bir çıkarı temsil etmektedir. E-yönetişim özellikle merkezi yönetimi benimseyen ülkelerde aşılması güç olan bazı konularda yeni bir soluk getirerek ortaya çıkan problemleri aşma noktasında olanak sağlayabilmektedir.

Türkiye'de e-Yönetişim, devletin dijital teknolojileri kullanarak daha etkili, şeffaf ve katılımcı bir yönetim sağlama amacını taşıyan bir strateji olarak benimsenmiştir. Bu stratejinin bir sonucu olarak, e-Devlet projesi hayata geçirilmiştir. Bu proje, vatandaşların kamu hizmetlerine kolay ve hızlı bir şekilde erişim sağlamalarını amaçlamakta ve aynı zamanda yönetim ilkelerini güçlendirmektedir. Türkiye'de e-Devlet projesi, şeffaflık ve hesap verebilirlik gibi yönetim ilkelerini güçlendirerek vatandaşların kamu hizmetlerine kolay erişimini sağlamaktadır. Vatandaşlar, e-Devlet üzerinden kamu kurumlarının faaliyetlerini ve kararlarını yakından takip izleyebilmekte ve katılım sağlayabilmektedir. Bilgiye erişim imkânı olması, vatandaşların daha bilinçli kararlar almasına ve kendilerini daha fazla temsil edildiklerini hissetmelerini sağlamaktadır. Vatandaşlar, e-Devlet aracılığıyla geri bildirimde bulunabilir, şikayetlerini iletebilir ve görüşlerini paylaşabilir. Bu şekilde, vatandaşların katılımı artmakta ve karar alma süreçlerinde daha etkin bir rol oynamaktadırlar. Yöneticiler, vatandaşlardan gelen geri bildirimleri değerlendirebilir ve politikalarını buna göre şekillendirebilir. e-Devlet, vatandaşlarla devlet arasındaki etkileşimi kolaylaştırarak şeffaflığı, katılımcılığı ve hesap verebilirliği artırmaktadır. Bu nedenle, Türkiye'nin e-Yönetişim örneği olan e-Devlet, yönetim ilkelerinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

Son olarak teknolojik alanda yaşanan hızlı değişim ve bilgi toplumu kavramı ile birlikte değerlendirdiğimizde; internette ulaşımın hızla arttığı bu artışla birlikte aktif katılımı ve engelsiz hizmet alma arzusunun doğduğunu görmek mümkündür. Ancak vatandaşların bir kısmının dijital olanaklarının olmaması veya yetersiz olması hizmetleri alma noktasında doğabilecek eşitsizliğin önünde bir engeldir. Katılımcı demokrasiye yönelik bir fırsat olarak görülen e-yönetişim ve e-uygulamaları, tüm kesimlere ulaşmadığı sürece eksik bir yanı olacaktır. Bu tür dijital uygulamaların amacı, vatandaşların katılımını teşvik etmek ve demokratik süreçlere dahil olmalarını sağlamaktır. Ancak, erişim ve dijital uçurum gibi faktörler, bazı kesimlerin bu fırsatlardan tam olarak yararlanmasını engelleyebilir.

KAYNAKÇA

- Atmaca, Y. ve Karaçay, F. *Türkiye'deki Kamu Yönetimi Reformlarında Dijitalleşme ve e-Çakal, R. (2003). e-Dönüşüm Türkiye Projesi ve e-Devlet'e Geçiş Çalışmaları. Türkiye-Çarıkcı, O. (2010). Türkiye'de E-Devlet Uygulamaları Üzerine Bir Araştırma. Süleyman değerlendirmeler. Yönetim Bilimleri Dergisi, 5(1), 195-208.*
- Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (12), 95-122.
- Demirel, D. (2006). *E-devlet ve Dünya Örnekleri. Sayıştay Dergisi, (61), 83-118.*
- Demirel, D. (2010). *Yönetişimde yeni bir boyut: e-yönetişim. Türk İdare Dergisi,*
- Demirhan, Y., & Türkoğlu, İ. (2014). Türkiye'de E-devlet uygulamalarının bazı yönetim süreçlerine etkisinin örnek projeler bağlamında değerlendirilmesi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, 10(22), 235-256.*
- Doğan, K. C., & Ustakara, F. (2013). *Kamuda Bir Yapılanma Dönüşümü Olarak E-Devlet ve E-devlete: Türkiye ve Irak E-devlet Algısı Karşılaştırması", Bilişim Teknolojileri Dergisi, 7/3, 21-32.*
- Eryılmaz, Bilal. *Kamu Yönetimi, İstanbul, 2021.*
- Fadhil, W. M., Sökmen, A. ve Ekmekçioğlu, E. B. (2014). *"Geleneksel Devlet Anlayışından Haktankaçmaz, M. İ. (2004). Türk kamu yönetiminde yönetişimin uygulanabilirliği. Amme Hatipoğlu, C. (2021). e-Devlet: Çerçevesi, Engelleri, Avantajları. Sosyal Bilimlerde E-Uzantılı*

Heeks, R. (2001). *Understanding e-governance for development*. *India. International Review of Business Research Papers*, 5(1), 212-229.

İdaresi Dergisi, 37(1), 45-62.

İngiltere e-devlet Semineri, Bilgi Toplumu Dairesi, 9.

Kalsi, N. S., Kiran, R., & Vaidya, S. C. (2009). *Effective e-governance for good governance in Kavramlar*. Cemalettin HATİPOĞLU, 95.

Kavramsal Bir Analiz. Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi, 6(14), 108-127

Örselli, E., Bayrakçı, E., & Karabulut, N. (2018). *E-demokrasiyi e-Katılım Üzerinden Okumak: Özer, M. A. (2006:74). Yönetişim üzerine notlar*. Sayıştay Dergisi, 63(1), 59-89.

Saklı, A. R. (2013). *Fordizm'den Esnek Üretim Rejimine Dönüşümün Kamu Yönetimi*

Saritaş, İbrahim (2010), *Bilgi Yönetimi ve E-Devlet Uygulaması*, Gazi Üniversitesi Sosyal

Sobacı, M. Z. (2007). *Yönetişim kavramı ve Türkiye'de uygulanabilirliği üzerine Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara.

Şahin, M. *İyi Yönetişimin Bir Gereği Olarak e-Yönetişim ve Gümrük Tek Pencere Sisteminin e-Tarihi* 18.05.2022).

TDK (Türk Dil Kurumu); (2020), Sözcük Arama: “yönetişim”, <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tekeli, İ. (1996). *Yönetim Kavramı Yanısıra Yönetişim Kavramının Gelişmesinin Nedenleri*

Uçkan, Ö. (2003). *E-devlet, e-demokrasi ve e-yönetişim modeli: Bir ilkesel öncelik olarak Bilgiye erişim özgürlüğü*. Aylık Strateji ve Analiz E-Dergisi, 5, 1-19.

Uğur, A. A., & Çütücü, İ. (2009). *E-devlet ve Tasarruf Etkisi Kapsamında Vedop Projesi*. Sosyal Üzerindeki Etkileri. *Electronic Journal of Social Sciences*, 12(44).

Üzerine. Sosyal Demokrat Değişim, 3, 45-54.

ve Beşeri Bilimler Dergisi, 1(2), 1-20.

Yamaç, K. (2009). *Bilgi toplumu ve üniversiteler* (Vol. 12131). Eflatun Basım Dağıtım Yayıncılık.

Yönetişim Çerçevesinde Değerlendirilmesi. Ombudsman Akademik, (1), 245-257.

Yönetişim. *International journal of management and administration*, 4(8), 260-280.

<https://cbddo.gov.tr/kamu-dijital-donusum-lideri> (Erişim Tarihi, 02.06.2023).

<https://www.turkiye.gov.tr/e devlet-istatistikleri> (Erişim Tarihi, 01.06.2023).

FROM THOUGHT TO ACTION: METAPHORS CONCEPTUALIZED IN TERMS OF *FACE* IN D. H. LAWRENCE’S NOVEL *SONS AND LOVERS*

ESRA ÜNSAL OCAK

Lect. Dr., Van Yuzuncu Yil University, School of Foreign Languages,
ORCID ID: 0000-0002-0669-8513

Abstract

Before the 20th century, metaphor was thought of as merely a rhetorical tool, but since the 1980s, it has gained attention in the study of Cognitive Linguistics. Metaphor, a research subject in numerous scientific disciplines, has begun to be investigated from a conceptual angle. Recent research has shown that human cognition and the perception of human actions in daily life are closely related. As a result, metaphor has developed into a cognitive structure that enables abstract concepts to be perceived more easily through concrete concepts. In this context, the human body is considered a rich source of metaphoric expressions embedded in daily life. Conceptual Metaphor Theory (CMT), first introduced by Lakoff and Johnson in 1980, aids in revealing these embedded expressions. This paper focuses on the conceptual metaphors of English expressions, including the word *face*. For that purpose, 229 items are detected in D. H. Lawrence’s novel *Sons and Lovers*, in which everyday language patterns are frequently used throughout the work. Out of 229 items, only the expressions with *face* utilized in a figurative sense and the expressions conceptualized in terms of *face* are included within the scope of the present study. On the other hand, non-metaphorical expressions are excluded from the scope of the study. The collected data will be analyzed, in line with Lakoff and Johnson’s taxonomy of conceptual metaphors. This study sheds light on the kinds of conceptual patterns based on the metaphorical usage of *face* in everyday language.

Keywords: Conceptual metaphor, face, Lakoff and Johnson, *Sons and Lovers*

1. INTRODUCTION

There are many different definitions of metaphor. In the general sense, a metaphor is “an expression that describes a person or object by referring to something that is considered to possess similar characteristics” (Cambridge Dictionary, 2023). From a cognitive linguistic perspective, a metaphor is considered to understand one concept in terms of another concept. Regarding the conceptual view, Kövecses (2002: 4) gives a useful shorthand for expressing the metaphorical perspective as following: “CONCEPTUAL DOMAIN (A) IS CONCEPTUAL DOMAIN (B), which is what is called *conceptual metaphor*. As understood from the aforementioned definition, a conceptual metaphor includes two different conceptual domains, which have special names: the target domain and the source domain. As Kövecses (2000) puts it, the source domain is usually

more concrete than the target domain. In other words, the more concrete conceptual domain is B, which contains the words or expressions coming from the more concrete terminology or language, while the more abstract conceptual domain is A. Therefore, the capitalized formula for the conceptual metaphor is TARGET IS SOURCE. This specific wording indicates that it underpins, in a conceptual way, all the metaphorical expressions that can be listed under it. The human mind can be understood in terms of a more concrete concept such as a machine. For example, sentences such as *We're running out of steam* or *I'm a little rusty* are regarded as daily and common expressions in the English language. In the sentences, it is obviously seen that the human mind is conceptualized with the help of another concept 'a machine' (Lakoff and Johnson, 1980). In order to comprehend the concept of *mind*, the terminology of the *machine* domain is used conceptually.

The present paper aims to highlight the conceptual metaphors of English linguistic expressions, including the word *face* detected in one of D. H. Lawrence's novels *Sons and Lovers* (1913) in line with Lakoff and Johnson's typology of conceptual metaphors. In so doing, the present study tries to investigate how the human body in a general sense and, specifically, the face as a part of the human body is utilized for metaphorical expressions to understand several different concepts. For that purpose, 229 items with the *face* have been detected in the novel *Sons and Lovers*; however, only 65 items utilized in a figurative and conceptual sense are included within the scope of this study. The research data will be presented in tables and explained regarding the conceptual view. The repeated metaphorical expressions are not included, but only one usage of the samples is taken for the data analysis, and the non-metaphorical usages of the *face* have been taken into consideration, as the scope of the study deals with a merely conceptual perspective. Since this study handles the metaphors conceptualized in terms of the *face*, structural metaphors and ontological metaphors, the types of Lakoff and Johnson classification of conceptual metaphors, will be the most relevant types for the collected data. Thus, orientational metaphors will be out of the scope. The following chapter focuses on the theoretical background of the present study, mainly touching on the conceptual overview of metaphors.

2. THEORETICAL BACKGROUND

Metaphors play a significant role in our daily lives as well as in our language. Since they influence people's daily activities and the way they think, everyday language turns out that what seems to be a common language is actually more metaphorical than one might consider. Deignan (2005: p. 34) identifies metaphors as words or a group of words that describe "an entity or quality other than referred to by its core," or the most basic definition. This non-core expresses a perceived connection to the word's basic definition and, frequently, between two semantic areas. Metaphors scientifically gained a cognitive dimension thanks to Lakoff and Johnson's masterpiece *Metaphors We Live By* in 1980, which advocates that metaphors are used not only in literary texts but also in everyday language to more powerfully express the intention hidden in people's thoughts and actions. Before moving on to the characteristics of Lakoff and Johnson's conceptual metaphors, it would be appropriate to briefly mention the traditional approach to metaphors.

As for the traditional view on metaphors, they are a linguistic phenomenon frequently used for rhetorical purposes. Its usage is based on the similarity between the compared entity and identified entity. Thus, there is always a common point between the two entities from the traditional perspective. Additionally, only poets and experts who have special talents are able to use

metaphors in literary texts (Kövecses, 2000) On the other hand, a cognitive approach to metaphors, which was initiated by Lakoff and Johnson (1980), supports that metaphors are an aspect of concepts, not of words. Therefore, they are utilized in order to grasp some concepts better, not only used by some talented experts or poets but by ordinary people in everyday language. Challenging the traditional angles of metaphors, Conceptual Metaphor Theory, introduced in Lakoff and Johnson's seminal work *Metaphors We Live By* (1980) advocates the process of human thought and reasoning beyond a linguistic phenomenon. For that reason, conceptual metaphors can be easily noticeable not only in language but also in action and thought. In short, as Kövecses (2000) argues, metaphor is conceptual in nature.

Considering the conceptual theory of metaphors, a mapping system emerges out of the relationship between the source domain and the target domain. This theory suggests that we use metaphors to comprehend abstract concepts in the target domain by mapping them onto more concrete and familiar concepts in the source domain. According to Barcelona (2003: p. 3), it is the “cognitive mechanism” where one domain is projected onto a different domain so that the latter is understood in terms of the former domain. In short, TARGET IS SOURCE, traditionally written in capital letters, is considered a formula for conceptual metaphor, which puts forward the unidirectional way from the source domain to the target domain. As a basic sample for conceptual metaphors, life is conceptualized in terms of a journey. Accordingly, the journey is a more concrete concept than life. Therefore, the way is from the journey which is in the source domain to life, a concept in the target domain. To make it detailed, people in life can be of as travellers. Likewise, the difficulties people come across in life can be considered impediments to travel. Moreover, people's choices in life can be regarded as crossroads in the journey. As seen in the example, the mapping system between the concepts ‘life’ and ‘journey’ shapes our understanding of life better.

The three types of conceptual metaphors put forward by Lakoff and Johnson (1980) are structural, orientational, and ontological. Szwedek (2011) asserts that their categorization for conceptual metaphors appears to have been made at random. As Ngoc Vu (2015) puts it, the three types all originate from our body experiences interacting with the outside world. In the first type, structural metaphors, abstract experiences are conceptualized in terms of more concrete, simple, and specific experiences. In other words, one concept is structured in terms of another from a metaphorical perspective. For example, when we consider the sentences such as “He *shot down* all of my arguments” or “I've never *won* an argument with him” (Lakoff and Johnson, 1980: p.4), it is clearly understood that an argument is structured in terms of war, as some concepts belonging to the domain of war are utilized to express an argument. Accordingly, it is obvious that there is a verbal war in an argument so that we defend ourselves, we win or lose in our argument just like in a real war. Secondly, orientational metaphors organize ideas in line with spatial orientations such as up-down, in-out, or central-peripheral. In the following example, ‘I'm feeling *down*, today,’ the concept ‘sad’ is oriented ‘down,’ and so the example entails the conceptual metaphor SAD IS DOWN. Lakoff and Johnson (1980: p. 14) argue that the usage of this type is not arbitrary because of the differences in our cultures and physical experiences. The last type is ontological metaphors which deal with our experiences in terms of physical objects, especially human bodies. In ontological metaphors, the ways of viewing events, emotions, or ideas are physically conceptualized, and the source domain is usually an object, substance, or container. Personification is considered a type of ontological metaphors (Kövecses, 2002). The metaphorical expression “*Cancer caught up with him*” realizes personification by attributing human

characteristics to an inanimate concept. On the other hand, another expression “I *put a lot of energy into* doing housework” conceptualizes human as a container. As Johnson (1987: p. 32) states, container metaphor, a type of ontological metaphor, is strongly tied to the container image schema with the words ‘in’ and ‘out’. Considering the aforementioned theoretical framework, the next section aims to analyze the data including examples where the word *face* is used conceptually.

3. CASE STUDY: METAPHORS CONCEPTUALIZED IN TERMS OF *FACE* IN D. H. LAWRENCE’S NOVEL *SONS AND LOVERS*

In this section, 65 metaphorical items are listed in tables and gathered under two main headings structural metaphors and ontological metaphors, and conceptually analyzed. The ontological metaphors, which contain 50 items in total, are divided into four groups depending on the source domain of the conceptual metaphors with the concept *face* in the target domain and presented in four separate tables such as FACE IS AN OBJECT, THE FACE IS THE SURFACE FOR EMOTION, THE FACE IS A PERSON and THE FACE IS A CONTAINER, while the structural metaphors including 15 items out of 65 are given in one table.

Table 1. Structural Metaphors Conceptualized with *Face*

1	His face the flower of his body (p.16)	9	the round, pale face of the watch (p. 501)
2	her face of apple-blossom (p. 171)	10	turned up its face of gold to her (p. 334)
3	with a rather foxy face (p. 30)	11	to alter the face of the earth (p. 341)
4	a tall, thin, shrew-faced woman (p. 121)	12	a struggle to face his wife (p. 51)
5	Her face was still like a soft rich mask (p. 332)	13	to force him to face things (p. 23)
6	almost like a dead man’s face (p.561)	14	faced the world (p. 622)
7	on the face of the declivity (p. 473)	15	which faced the other side of the night. (p. 175)
8	Two beech-trees ... on the upper face between their roots (p. 475)		

Table 1 includes the structural metaphors including the word *face*. The first six examples of structures face a part of the human body in terms of another concept. Accordingly, the examples presented in the above table are structural metaphors where the face is structured in terms of a *flower* (Example 1 and Example 2), *animal* (Example 3 and Example 4), *mask* (Example 5), and *dead person* (Example 6). Table 1 also presents examples (Examples 7, 8, 9, 10, 11) conceptualizing face as the outer appearance of an object or image. In these examples, the face is in the source domain, while *declivity*, *tree*, *watch*, and *earth* are in the target domain. Some of the conceptual metaphors entailed by the figurative usage of *the face* given in this section are LANDSCAPE IS THE FACE (Example 7) and PLACE IS THE FACE (Example 9). The last four

examples (Examples 12, 13, 14, and 15) given in Table 1 conceptualizes face in terms of dealing with and accepting something difficult such as *facing the world* or *facing the other side of the night*. As clearly seen in the samples listed above, structural metaphor, one of Lakoff and Johnson’s classifications for conceptual metaphors provides a useful framework for understanding the conceptualization of the face as it highlights the importance of the human body in creating meaning.

Table 2, Table 3, Table 4, and Table 5 below demonstrate the ontological metaphors in four separate groups depending on the concepts in the source domain. The conceptualization of the face is a metaphorical perception of the face as an object, the surface for emotions, a person, or a container. This metaphor highlights the idea that people present themselves differently in different situations, and that their facial expressions can be seen as a way of concealing or revealing their true emotions and intentions. Ontological metaphors suggest that the face can be seen as a tool for hiding or revealing people’s thoughts, feelings, and identities.

Table 2. Ontological Metaphors with ‘AN OBJECT’ in the Source Domain

THE FACE IS AN OBJECT			
1	She buried her face in his shoulder (p. 25)	13	His face was crimson (p. 61)
2	Her lip trembled, her face broke (p. 25)	14	her still face (p. 103)
3	His face was perhaps too much inflamed (p. 29)	15	his rugged face (p. 203)
4	his red face , with its bloodshot eyes (p. 36)	16	His face rather discoloured (p. 209)
5	His face was pale (p. 113)	17	her beautiful warm face (p. 233)
6	Her face was closed and hard (p. 85)	18	The young farmer’s face lighted up (p. 354)
7	her long, rather heavy face (p. 166)	19	her face and eyes fixed (p. 368)
8	Her face flushed (p. 282)	20	her face seemed to shine (p.370)
9	She put his face from her (p. 435)	21	a dim face (p. 434)
10	with her face shut hard (p. 590)	22	his face seemed to glow (p. 480)
11	her face more waxen (p.563)	23	his face radiant (p. 518)
12	The other’s face clouded again (p. 583)		

Table 2 presents the metaphorical expressions that conceptualize face in terms of an object. In so doing, the face is considered a physical object to indicate the change of emotions in the human body. In this context, the lexemes such as *light up*, *shine*, *radiant*, and *glow* are used to show the

feeling of joy conceptualized with the face. The lexemes *inflamed*, *red*, *flushed*, and *crimson* are metaphorically utilized to express feelings of rage and anger. The words *closed*, *waxen*, *pale*, *discoloured*, *still*, *fixed*, and *dim* conceptualize the feelings of sadness and stillness with the word *face*. Additionally, while the adjective *clouded* in Example 12 describes the face showing thoughtfulness, another adjective *warm* in Example 17 conceptualizes the feeling of sincerity. On the other hand, Examples 1, 2, 7, and 9 conceptualize human actions and activities by describing the face as an inanimate entity due to the lexemes *buried*, *broken*, *heavy*, and *put*.

Table 3. Ontological Metaphors with ‘THE SURFACE FOR EMOTIONS’ in the Source Domain

THE FACE IS THE SURFACE FOR EMOTIONS			
24	Her clear face scarcely showed the elation (p. 14)	31	he had a winsome face (p. 44)
25	with a caustic expression on his face (p. 616)	32	A frown went over his face (p. 179)
26	the peculiar set look on his face (p. 451)	33	Suddenly his face contracted with wrath (p. 281)
27	they all saw death on her face (p.577)	34	severe face (p. 396)
28	a tiredness and despair on his face (p. 553)	35	Her face was falling loose (p. 399)
29	His whole face seemed suspended (p.507)	36	her impassive face , pale and hostile (p.415)
30	His face quivered (p. 7)	37	a faint gold glimmer on her face (p. 437)

This category represented in Table 3 is similar to the previous table to some extent. However, in addition to the previous samples, the ones in this group present ontological metaphors which metaphorically see the face as a platform or a place where different human emotions are reflected. Therefore, considering the aforementioned examples in the above table, the surface is a concept in the source domain to understand a variety of emotions better with the concept of face in the target domain.

Table 4. Ontological Metaphors with ‘A PERSON’ in the Source Domain

THE FACE IS A PERSON			
38	He cried, his face full of reproach (p. 8)	43	his face half-smiling with wonder (p. 443)
39	His face went stupid and ugly (p. 138)	44	his handsome, furious face (p. 533)

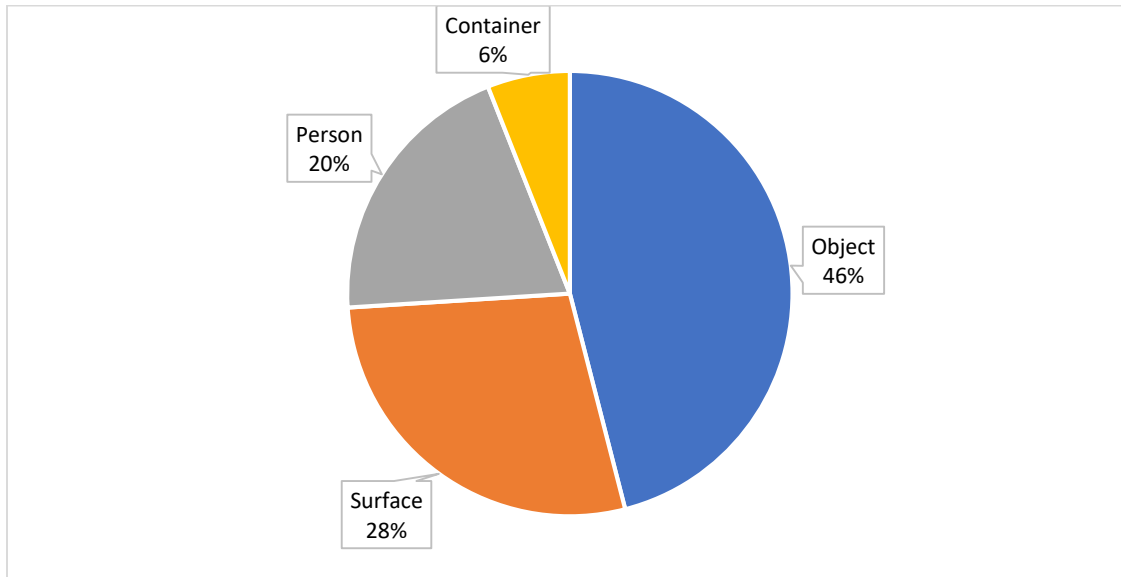
40	His face had already lost its youthful chubbiness (p. 138)	45	breathless face (p. 547)
41	the young man's face grew (p. 210)	46	her face was young (p. 610)
42	blind face (p. 243)	47	her face was much older (p. 635)

As mentioned in the section of the theoretical framework, personification is a kind of ontological metaphor. In Table 4, the metaphorical expressions with face view human actions, activities, ideas, and emotions in terms of human characteristics. The lexemes such as *young*, *old*, *handsome*, *furious stupid*, *blind*, and *smiling* are mostly concepts in the domain of humans. Thus, by conceptualizing the face in the target domain with the concept of people and making them more concrete, these metaphors aim to facilitate the perception of human emotions.

Table 5. Ontological Metaphors with ‘A CONTAINER’ in the Source Domain

THE FACE IS A CONTAINER	
48	with immense brown eyes in his quaint fragile face (p. 236)
49	with a little colour in her face (p. 568)
50	dark bubbles in her face (601)

The final table for the ontological metaphor has only 3 samples that conceptualize the human face as a container in order to demonstrate emotions. In other words, the metaphorical expressions in this group presented in Table 5 regard the face as a container in which people's expressions and emotions are contained. The English prepositions 'in' or 'into' highlight their relation to the schema of a container. Accordingly, the fundamental tenet of a container metaphor is that human beings are physical beings that view the world and human experiences through the lens of their own bodies. Therefore, people are considered containers with "an in-out orientation" (Lakoff and Johnson, 1980). Likewise, all metaphorical expressions given in the above table have the preposition 'in' before the word *face* indicating that it is perceived as a container.

Graph 1: Distribution of the types of Ontological Metaphors with *face* in *Sons and Lovers*

Graph 1 illustrates the distribution of the types of ontological metaphors with the *face* detected in D. H. Lawrence's novel *Sons and Lovers*. As can be seen in the graph, the rate of samples conceptualizing the face as an object covers the majority with 46% (n = 23), while this rate drops to 28% with 14 samples in total that utilize the *face* as a surface where emotions are reflected. Additionally, the rate of the samples using personification as a type of ontological metaphor to express abstract concepts related to face is 20% (n = 10). As the final type, container metaphors are found in 6 samples within the rate of 6% out of the whole data for ontological metaphors.

4. CONCLUSION

Lakoff and Johnson's seminal work on metaphors, *Metaphors We Live By* (1980), has been influential in the field of Cognitive Linguistics as well as many other scientific fields such as literature, linguistics, translation studies, psychology, and education sciences. They suggest that metaphors are not simply linguistic expressions but rather, deeply ingrained in our everyday thought processes. Regarding their classification of conceptual metaphors, this study sheds light on the metaphorical usage of *the face* as a part of the human body within the framework of linguistic cognitive view. The research findings provide a new perspective to comprehend the conceptual patterns of *face* used in metaphorical expressions. Accordingly, the concept of the *face* can be analyzed through the structural and ontological metaphors put forward by Lakoff and Johnson. We can use metaphors, including the word *face*, referring to the surface or the outside appearance of an object or image and as a container for a wide range of human emotions, actions, and thoughts. These metaphors are deeply ingrained in our language and culture and help us understand and communicate about the complex social dynamics surrounding the concept of face. Consequently, Lakoff and Johnson's theory of categorization suggests that our understanding of the concept of *face* is grounded in our daily experiences and shaped by our embodied interactions with the world around us.

REFERENCES

- Barcelona, A. (2003). The metaphorical and metonymic understanding of the Trinitarian dogma. *International Journal of English Studies*, 3(1), 1-28.
- Cambridge Dictionary (2023). Cambridge University Press. Retrieved from <https://dictionary.cambridge.org/>
- Deignan, A. (2005). *Metaphor and Corpus Linguistics*. Philadelphia: John Benjamins Publishing.
- Johnson, M. (1987). *The Body in the Mind: The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason*. Chicago: University of Chicago.
- Kövecses, Z. (2000). *Metaphor and Emotion*. New York and Cambridge: Cambridge University Press.
- Kövecses, Z. (2002). *Metaphor: A Practical Introduction (1st ed)*. Oxford: Oxford University Press.
- Lakoff, G. and Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. Chicago and London: University of Chicago Press.
- Lawrence, D. H. (1913). *Sons and Lovers*. Toronto, Oxford University Press.
- Ngoc Vu, N. (2015). Structural, orientational, ontological conceptual metaphors and implications for language teaching. *Journal of science ho chi minh city open university*, 3(15), 67-71.
- Szwedek, A. (2011). The ultimate source domain. *Review of Cognitive Linguistics. Published under the auspices of the Spanish Cognitive Linguistics Association*, 9, 2, 341-366.

AHMET MİTHAT EFENDİ’NİN LETAİF-İ RİVAYAT KÜLLİYATINDA LATİF (LETAİF), LETAFET VE LATİFE KAVRAMLARI

Doç. Dr. Latif Onur UĞUR
Duzce University, , Konuralp Campus, Duzce,
ORCID ID: 0000-0001-6428-9788

Özet

Türk Edebiyatı’nın çok sayıda ürün veren popüler yazarlarından biri olan Ahmet Mithat Efendi; birinci derecede halkın eğitim düzeyinin artmasını, okuma kabiliyetin yayınlanmasını ve kendi insanının üst düzeyde okumasını amaçlamış bir şahsiyettir. Eserlerinde Avrupa’nın bilim, sanayi ve çalışkanlığını överken Osmanlı toplumunun ahlaki değerlerinin korunması gerektiğini vurguladı. Genç yazarlara destek verdi, dilde sadeleşmeyi savundu, devlete ve dine itaatsizliği, tembelliği, müsrifliği, özentiliği eleştirdi. Ürünlerini daha çok öykü ve roman türünde vermiştir. Romancılığı ve öykücülüğü, halk öykücülüğünden Batı tarzı öykü ve romancılığımıza geçiş olarak kabul edilebilir. Ahmet Mithat Efendi'nin sadece Tanzimat döneminde değil bütün Türk roman ve hikâyeciliğinde ayrı ve önemli bir yeri vardır. Letaif-i Rivayat, yazarın 1870-1894 yılları arasında neşrettiği yirmi beş kitaptaki otuz hikâye ve romandan meydana gelen külliyyatın ortak adıdır. Türk edebiyatının ilk hikâye örneklerinin yer aldığı külliyyattaki eserler, birbirinden bağımsız olup ortak bir tema veya düşünce etrafında kaleme alınmamıştır. Bu çalışmanın, Mithat Efendi'nin müstakil olarak yayımlandığı romanlardan farkı, belki hacim itibariyle daha kısa eserlerden oluşmasıdır. İçlerinde hacmi, kurgusu ve zengin kişi kadrosu veya kişilerin geniş bir çerçevede verilmesi ile roman olarak değerlendirilebilecek eserler de bulunmakla birlikte, bunların çoğunu büyük hikâye sınıfına koyulabilir. Hikâyeler arasında, konusunu bizim hayatımızdan alan ancak konusu Fransa’da geçen ve dolayısıyla kişi kadrosu yabancılardan oluşanlar da bulunmaktadır. Külliyyatın yedinci kitabı ise bir tiyatro eseridir. Latif kelimesinin/kavramının anlamı; “Yumuşak, hoş, ince bir güzelliği olan”, letafet kavramının karşılığı ise “Güzel olma durumu, hoşluk” ve “İncelik” olarak verilmiştir. Bu çalışmada Ahmet Mithat Efendi'nin Letaif-i Rivayat adlı külliyyatında geçen “Letafet, Latif (Letaif) ve Latife” kelimelerinin kullanımı incelenmiştir. Yazarın bu kavramlara verdiği anlamlar, kullanım yerleri ve kişisel ifade tercihlerinde kullanım tercihleri araştırılmıştır. Buradan edinilen saptamalar ışığında Ahmet Mithat Yazını’nın daha nitelikli değerlendirilebilmesi için yeni kavrayışlara imkan vermek amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Mithat Efendi, Letaif-i Rivayat, Latif, Letafet, Latife

THE CONCEPTS OF LATIF (LETAİF), LATAFET AND LATIFE IN AHMET MİTHAT EFENDİ’S LETAİF-İ RİVAYAT COLLECTION

Abstract

Ahmet Mithat Efendi, one of the popular authors of Turkish Literature who produced many products; He was a person who aimed to increase the education level of the people in the first degree, to publish the ability to read and to make his people read at a high level. While praising

the science, industry and industriousness of Europe in his works, he emphasized that the moral values of the Ottoman society should be preserved. He supported young writers, advocated simplification in language, criticized disobedience to the state and religion, laziness, extravagance and pretentiousness. He gave his products mostly in the genre of short stories and novels. His novel writing and storytelling can be considered as a transition from folk storytelling to Western-style short stories and novels. Ahmet Mithat Efendi has a special and important place not only in the Tanzimat period but also in all Turkish novels and storytelling. Letaif-i Rivayat is the common name of the corpus consisting of thirty stories and novels in twenty-five books published by the author between 1870-1894. The works in the corpus, which include the first story examples of Turkish literature, are independent from each other and have not been written around a common theme or idea. The difference of this work from Mithat Efendi's novels published independently is that it is composed of shorter works in terms of volume. Although there are works that can be considered as novels with their volume, fiction and rich staff or the presentation of people in a wide framework, most of them can be put in the category of big stories. Among the stories, there are also those that take their subject from our life, but take place in France, and therefore the cast consists of foreigners. The seventh book of the corpus is a theatrical work. The meaning of the word/concept Latif; The concept of "soft, pleasant, subtle beauty" is given as "the state of being beautiful, pleasantness" and "delicacy". In this study, the use of the words "latif" and "letafet" in Ahmet Mithat Efendi's corpus Letaif-i Rivayat has been examined. The meanings given by the author to these concepts, their usage areas and usage preferences in personal expression preferences were investigated. In the light of the determinations obtained from here, it is aimed to enable new insights in order to evaluate Ahmet Mithat Literature in a more qualified manner.

Keywords: *Ahmet Mithat Efendi, Letaif-i Rivayat, Latif, Letafet, Latife*

1. Giriş

Latif kelimesinin/kavramının anlamı; “Yumuşak, hoş, ince bir güzelliği olan”, letafet kavramının karşılığı ise “Güzel olma durumu, hoşluk” ve “İncelik” olarak verilmiştir.

Dilimize Arapçadan geçmiş olan Latif kelimesi "hitf" kökünden türetilmiştir. Aynı kökten türeyen Letafet güzellik anlamına gelirken Latif ince, hoş, zarif demektir. Allah'ın güzel isimlerinden biri olan El-Latif ismi, “Her işin iç yüzünü bilen ve takva sahibi kullarını doğru yola ileten” manasına gelir. Birinci Anlamı: “Lütuf sahibi olan, kullarını karşılıksız bol bol rızıklandıran”dır. Allah, yeryüzünde yarattığı tüm canlıları her an rızıklandırır. İnsanlara verdiği en büyük lütuf ise akıl ve iradedir. İnsanlar aklını ve iradesini kullanarak helali haramdan ayırabilir, Allah'ın takdir ettiği kullardan olabilir. Bunun için bol bol tövbe ve dua etmeli, ibadetlerini aksatmadan sonsuz lütuf sahibi Allah'a şükretmelidir. İkinci Anlamı: “Kainatta olup biten her şeyin iç yüzünü, inceliklerini bilen” dir. İnsanlar, bazen niyetleri temiz olsa bile istemeden günah işleyebilir. Ancak her şeyi incelikleriyle bilen Allah, istemeden işlenen günahlardan kulunu sorumlu tutmaz. Çünkü O, kalplerin derinliklerinde olanı bilir. Bunun için peygamber efendimiz ameller niyetlere göre diye buyurmuştur. El- Latif esması, “Sonsuz lütuf ve ikram sahibi, her şeyi doğrusuyla ve ayrıntılarıyla bilen demektir”. Yeryüzündeki tüm nimetleri yaratan Allah'tır. Kuran'ı Kerimde de Allah'ın zengin, kulların fakir olduğu bildirilir.(1)

Kur'an-ı Kerim 'de Allah Teala, Fatır Suresi'nin 11. ayetinde bu sıfatına yer vermiştir. Ayrıca Latif ismi geçen diğer sureler arasında Yusuf, Şura, Lokman, Mulk de yer almaktadır. Surelerde çok fazla geçmesinden dolayı El-Latif esması insanlar tarafından oldukça merak edilmektedir. El-Latif esması, ayrıntılı her şeyin inceliklerini bilen, ince işlerin ayrıntısını bilen, kalplerde olanı bilen demektir. Hiç beklenmedik şekilde Allah kullarına iyilik ulaştırandır. Her şeyin en inceliğini bilendir, Yüce Allah sonsuz hikmet sahibidir. Allah sonsuz lütuf sahibidir ve kulları üzerine lütfu bol olandır. Hiç beklenmedik yollardan kullarına faydalı olacak şeyleri ulaştıran yalnızca Allah'tır.(2)

Latif kelimesi Türkçe'de "ince, zarif, hoş, kibar, nazik" anlamına gelir. Arapça لطف kökünden gelen لطف لطف z "ince, zarif, hoş, kibar, nazik" sözcüğünden alıntıdır. (Daha fazla bilgi için lütuf kelimesini, anlamını ve kökenini araştırmak bakış açısını genişletebilir). Latif kelimesi Türkçe'de "Yumuşak, hoş, ince bir güzelliği olan." anlamına gelir.(3)

Latif; görülmez, tutulmaz anlamlarına gelmektedir. (...) Letaif-i Hams (Beş Latif Şey) yerine "sadr, kalb, şegaf (çok sevgi), Fuad (gönül), hıbbet'ül-kalb (sevgiya ulaşmış), süvedka (sırlara ermiş), mühcet'ül-kalb (gönül kanı, gönlün özü" adlarıyla gönlün yedi halini ananlar bulunmaktadır.(4)

Latife kelimesi Türkçe'de "latif şey, hoşluk, espri" anlamına gelir. Arapça لطف kökünden gelen لطف لطف z "latif şey, hoşluk, espri" sözcüğünden alıntıdır. Arapça sözcük Arapça لطف لطف z sözcüğünün sıfat dişil (müennes, feminine) halidir. Latife kelimesi tarihte bilinen ilk kez Atebet-ül Hakayık (1300 yılından önce) eserinde yer almıştır. Latife kelimesi Türkçe'de "Şaka." anlamına gelir.(5)

Letaif. Arapça Latife'nin çoğulu. Latifeler anlamına gelir. İnsan on latifeden (letâif-i aşara) meydana gelmiştir: Kalp, Ruh, Sır, Hafı, Ahfa; Nefs, ateş, hava, su ve toprak.. Bunlardan ilk beşi (letâif-i hamse) âlem-i emirden, son beşi de âlem-i halktandır. Bunlardan ilk altısına letâif-i sitte (altı latife), son dördüne cesed veya dört unsur (anasır-ı erbaa) adı da verilir. Letâif-i sitte ve cesede toplu olarak letâif-i seb'a (yedi latife) de denir. Kalp sol, ruh sağ memenin iki parmak altında; sır sol, hafı sağ memenin iki parmak üstünde; ahfa göğsün ortasında; nefis alnın ortasında; dört unsur ise cesede dağılmış olarak bulunur. Allah Teala insanın cesedini yaratmış ve diğer latifeleri bedendeki yerleriyle irtibatlandırmıştır.(6)

Letâif, latîfe kelimesinin çoğulu olup, tasavvuf terimi olarak rûhun mertebeleri veya farklı boyutları demektir. Bir başka târife göre letâif, duyu organları ve aklın sağladığı bilgilerin ötesindeki mânevî gerçekleri bilmemizi sağlayan hassas bilinçaltı yetenekleridir.(7)

İmâm-ı Rabbânî Ahmed Sirhindî (k.s.)'ye göre insan, on letâiften oluşmaktadır. Bunlara "Letâif-i Aşere" adı verilir. Bunlardan beşi Âlem-i Emr'e (ruhlar âlemine), beşi de Âlem-i Halk'a (yaratılış âlemine) âittir. Âlem-i Emr'in beş latîfesi "kalp", "ruh", "sır", "hafı" ve "ahfâ" olup "letâif-i hamse" veya "cevâhir-i hamse" (beş latîfe) diye bilinirler. Âlem-i Halk'ın beş latîfesi ise "nefs" ve insan bedenini oluşturan "dört unsur"dur (anâsır-ı erba'a: Toprak, ateş, su ve hava). Bu dört unsurun da nefse dâhil olduğu kabûl edilir. Letâif-i Sitte (altı latîfe) dendiğinde Âlem-i Emr'in beş latîfesi ile "nefs"ten oluşan altılı grup kastedilir.(8)

Letafet isminin anlamı; "Güzellik, hoşluk, incelik, nezaket"tir .(9)

Letafet kelimesi Türkçe'de "güzel olma, zarafet" anlamına gelir. Arapça ltf kökünden gelen laṭāfat لطفة z "güzel olma, zarafet" sözcüğünden alıntıdır. Arapça sözcük Arapça luṭf لطف z "zarif davranış, güzellik" sözcüğü ile eş kökenlidir. Güzellik, hoşluk, yumuşaklık ve incelik anlamlarını ihtiva eder.(10)

Aynı kökten gelen "Lütuf" kelimesi Türkçe'de "zarif ve dostça davranış, incelik, iyilik" anlamına gelir. Arapça ltf kökünden gelen luṭf لطف z "zarif ve dostça davranış, incelik, iyilik" sözcüğünden alıntıdır. Arapça sözcük Arapça laṭafa لطف z "hoşa gider şekilde davrandı" fiilinin masdarıdır. Lütuf kelimesi tarihte bilinen ilk kez Aşık Paşa, Garib-name (1330)lutfen "[Ar luṭfan لطف] lütuf olarak, nezaketen" eserinde yer almıştır.(11)

Ahmed Midhat (1844, Tophane, İstanbul - 28 Aralık 1912, İstanbul), Türk yazar, gazeteci ve yayıncı. Tanzimat dönemi yazarlarındandır. Türk edebiyatının gerçek anlamda ilk popüler yazarıdır. 1870'te Devir (Çağ) adıyla bir gazete çıkardı ancak bu, ilk sayıda kapandı. Çok kısa zaman sonra Bedir adıyla çıktı. 1878'de çıkarmaya başladığı ve yayın hayatını 1921'e kadar sürdürmüş olan Tercüman-ı Hakikat gazetesi Osmanlı basın tarihinin en uzun ömürlü ve etkili yayınlarından biri olmuştur.(12)

Ölümüne dek iki yüzden fazla eser yayımlayan Ahmed Midhat, Türk edebiyatının gerçek anlamda ilk popüler yazarıdır. En büyük arzusu kitap okuyan bir toplum yaratmak idi. Çoğunluğa hitap etmek, dertlerine tercüman olmak kaygısıyla çok sayıda eser verdi "kırk beygir gücünde yazı makinesi" olarak tanındı.(13)

Eserlerinde Avrupa'nın bilim, sanayi ve çalışkanlığını överken Osmanlı toplumunun ahlaki değerlerinin korunması gerektiğini vurguladı. Genç yazarlara destek verdi, dilde sadeleşmeyi savundu, devlete ve dine itaatsizliği, tembelliği, müsrifliği, özentiliği eleştirdi. Ürünlerini daha çok öykü ve roman türünde vermiştir. Romancılığı ve öykücülüğü, halk öykücülüğünden Batı tarzı öykü ve romancılığına geçiş olarak kabul edilebilir. Ayrıca tiyatro alanında da çalışmalar yapmış, "Açıkbaş, Ahz-i Sar, Ziba" adlı kitaplarıyla dram ve operet türlerinde ürünler vermiştir.(14)

Fransızcadan yaptığı roman çevirileri, Batı yazınının ilk çeviri örneklerini oluşturur. Romanları, Namık Kemal, Şemseddin Sami ve Samipaşazade Sezai ile birlikte onu ilk Türk romancılar kuşağının bir üyesi yaptı. Gazeteciliğin dışında tarih, coğrafya ve felsefeye ilgi duymuş; çoğunlukla Batı kaynaklarından yararlanarak kaleme aldığı bu eserleri hem kitap oylumunda, hem de fasikül olarak çıkarmıştır.(15)

Ahmet Mithat Efendi'nin sadece Tanzimat döneminde değil bütün Türk roman ve hikâyeciliğinde ayrı ve önemli bir yeri vardır. Letaif-i Rivayat, yazarın 1870-1894 yılları arasında neşrettiği yirmi beş kitaptaki otuz hikâye ve romandan meydana gelen külliyyatın ortak adıdır. Türk edebiyatının ilk hikâye örneklerinin yer aldığı külliyyattaki eserler, birbirinden bağımsız olup ortak bir tema veya düşünce etrafında kaleme alınmamıştır. Bu çalışmanın, Mithat Efendi'nin müstakil olarak yayımlandığı romanlardan farkı, belki hacim itibarıyla daha kısa eserlerden oluşmasıdır. İçlerinde hacmi, kurgusu ve zengin kişi kadrosu veya kişilerin geniş bir çerçevede verilmesi ile roman olarak değerlendirilebilecek eserler de bulunmakla birlikte, bunların çoğunu büyük hikâyeye sınıfına koyulabilir. Hikâyeler arasında, konusunu bizim hayatımızdan alan ancak konusu Fransa'da geçen ve dolayısıyla kişi kadrosu yabancılardan oluşanlar da bulunmaktadır. Külliyyatın yedinci kitabı ise bir tiyatro eseridir.(16)

Ahmet Mithat Efendi, Tanzimat Dönemi edebiyatında üretkenliği ile “yazı makinesi”, okurlarına basit düzeyde olsa da yeni bilgileri aktarma gayreti ile “hâce-i evvel” şeklinde anılmış bir sanat ve düşünce insanıdır. Osmanlı Devleti’nin Batı’ya yöneldiği bir dönemde o, ele aldığı edebi türlerle Türk edebiyatına yön vermiş, çığır açıcı isimlerden biri olmuştur; çünkü eserleriyle okurlarının dünya ile ilgili algısını etkilemiştir.(17)

Ahmet Mithat Efendi, Tanpınar’ın ifadesiyle, Hristiyan dünyası ve Batı ahlakı karşısında daima saf ve Avrupa kültürüyle muvazenede şekilde aydınlanmış yerli ahlakın ve örfün müdafisidir. (18)

Letaif-i Rivayat, Ahmet Mithat’ın beş cilt olarak oluşturduğu ve Türk edebiyatında hikâyeye türünün ilk örneklerinin yer aldığı külliyattır. Ahmet Mithat Efendi’nin bu eseri, yirmi beş kitaptaki otuz hikâyeye ve romanı içine almış olup 1870 yılında oluşturmaya başlamış ve 1894 yılında tamamlamıştır. Birçok farklı türde eser kaleme almış olan Ahmet Mithat Efendinin bu eseri de Tanzimat dönemi Türk romanı ve hikâyesinde önemli bir yere sahiptir.

“Ahmet Mithat’ın Letaif-i Rivayat’ı, türler, söylemler, yazarlık rolleri, kurmacaya dahil edilmiş okurlar /muhataplar, hikâyeler/romanlar ve ciltler topluluğudur. Ahmet Mithat, gündelik hayatın ve kültürel alanın söylem türlerini dönüştürerek Letaif-i Rivayat’ın bünyesine katmıştır.” (19).

“Letaif-i Rivayat, bünyesinde, yazarla okur arasında kurulan bir cemiyet akdini; okurun metinle ilişkisine içkin olan toplumsallaşmayı; bir hikâyeyi birlikte okuma ve dinleme pratiklerini; konuşma, gazete, roman vb. gibi değişik söylem türlerinin hikâyeye dahil edilmesiyle oluşan katmanlı bir türler birliğini; önce cüzler halinde basılarak yayılmış olan hikâyelerin Letaif-i Rivayat adıyla birbirine bağlandığı bir metinler derlemesini barındırır.” (20).

“Ahmet Mithat’ın Letaif-i Rivayat’ını oluşturan her bir metnin kendisine özgü bir konusu, sürükleyici ya da sıkıcı bir olay örgüsü olabilir; ancak bu metinler derlemesini daha ilgi çekici kılan hemen hemen her hikâyede edebiyatın işleyişinin bir yönünün de hikâyeye dahil olmasıdır. Letaif-i Rivayat, yazarla okur, okurla metin, metnin söylemi ile birincil ya da ikinci diğer söylemler arasındaki ilişkileri de metnin dokusuna işleyerek metinlerin toplum-içi, türler-arası, söylemler-arası ve metinlerarası niteliklerini ön plana çıkarmıştır. Ahmet Mithat, bir yandan bu ilişkileri metinde cisimleştirirken diğer yandan da icra ettiği eylem hakkında ayrıntılı açıklamalarda bulunmakta ve kendi pratiğini de metnin temel izleklerinden biri haline getirmektedir.” (20).

Türk roman ve hikâyeciliğinin önemli isimlerinden olan Ahmet Mithat Efendi, “sosyal fayda” prensibini bir kurgusal metnin tanıdığı imkânları da zorlayarak uygulamaya çalışır. Yazar, toplumu eğitmek için bir vasıta olarak düşündüğü roman ve hikâyede okuyucuyu sıkmadan, kimi zaman dolaylı, kimi zaman ise direkt olarak çeşitli konulardaki düşüncelerini dile getirir. Onun eğitim anlayışı, iyi ile kötünün birlikte örneklenmesi metoduna dayanır. Yazar, çoğu zaman yorumu dahi okuyucuya bırakmaz, okuyucuyu yönlendirmek ister. Ahmet Mithat; zihninde ideal olarak kurguladığı kişileri, eserlerinde gerek aile bireylerinin yönlendirmesiyle, gerek kişilerin kendi özel gayretleriyle olsun bir eğitim sürecinin içerisinde geçirir (21).

Ahmet Mithat Efendi, Letâif-i Rivâyât serisinde yer alan öykülerinde meddah tarzı anlatıma bağlı laubali bir üslup kurma yoluna gider. Amacı okuyucuları eğlendirmek, eğlendirirken de eğitmek ve bilgilendirmek olduğu için geniş halk kitlesini bu yolla öykülerinin dünyasına çekmeyi hedefler. Sanat endişesine, yapmacık söyleyişlere düşmez. Karşısında dinleyiciler varmış gibi, sohbet

havasında bir ifade tarzı geliştirir. Okuyucularını karşısında bulan bu kıssahan, zaman zaman onlarla diyalog kurar, sorular sorar, şaka ve espriler yapar. Kimi zaman da, tıpkı meddah gibi, olay örgüsünün akışını keserek gerekli gördüğü bir konuda uzun uzun açıklamalarda bulunur, bilgiler aktarır. Verdiği bilgiler bir şekilde olay örgüsüyle ilişkilendirilir. Bu bilgiler ansiklopedist tavrı başka toplumların yaşama tarzları, gelenek ve görenekleri; İcatları ve buluşları içine alır. Ahmet Mithat Efendi'nin Letâif-i Rivâyât serisinde yirmi beş kitap içerisinde otuz ayrı eser yer alır. Bunlar arasında 30-40 sayfalık uzun öyküden 200 sayfayı aşan kısa romana ve tiyatroya kadar değişik türlerde kalem ürünlerine rastlanır. Bu eserlerin içerisinde çeviri ve uyarılma olanlar önemli yer tutar. Sayısı on biri bulan çeviri ve uyarlamalar Batı edebiyatlarının Türk edebiyatını ne kadar geniş ölçüde beslediğini ve etkisi altına aldığını gösterir.(22)

Türk edebiyatında Batılı tarzda hikâye türünün ilk örneklerinden biri olan Letaif-i Rivayat, Ahmet Mithat Efendi'nin 1870-1894 yılları arasında yayımladığı yirmi beş kitaptaki otuz hikâye ve romandan meydana gelen külliyyatın adıdır. Eserin dördüncü cüzünün başında yer alan yazıda yazarın da vurguladığı gibi bu seri üç kitaptan oluşacak şekilde düşünülmüş ama hikâyelerin ilgi görmesi üzerine yazar başka adlarla ve müstakil olarak yayımlayacağı eserlerini de Letaif-i Rivayat üst başlığıyla yayımlamıştır (23). Ahmet Mithat Efendi'yi çağdaşlarından ayıran taraflardan en belirgin özelliği “kadın” üzerinde ısrarla durması ve çağdaşlarından daha farklı bir tutumla “kadını” eserlerinin odak noktası yapmasıdır. Yazar, ortaya koyduğu eser aracılığıyla: “kütleyi kendisine bağlayacak, onun için meseleler icat edecek ve sonuçta kadınları uyandıracaktır” (18). Kadınların uyanması/görünür kılınması noktasında, Letaif-i Rivayat, oldukça zengin bir malzeme sunar. Eserde dile getirilen meseleler de bu tespiti doğrulamaktadır: Kadınların okuması, eğitimi, düşmüş kadın, kadınların esareti, çok kadınla evlilik, görücü usulüyle evlilik, kadınların hürriyeti, kadınların meslek sahibi olması, kadınların çalışması vb. Bu başlıklar, yazarın başlıca kaygısının okutmak, öğretmek, büyütme ve yetiştirmek olduğunu da göstermektedir. Yazarın kaygıları böyle şekillenince Letaif-i Rivayat'da daha çok bu öğreticilik vasfı üzerinde yürür.

Letâif-i Rivâyât edebiyatımızda Batılı tarzda hikâye türünün ilk örneklerindedir. Letâif-i Rivâyât “Kıssadan Hisse çıktıktan sonra, gene Bağdat'ta kalem denemesi yollu tercüme veya telif ettiği hikâyeleri Letâif-i Rivâyât adıyla, üç cilt halinde çıkarmak istedi ve bunun üçüncüsünü çıkardıktan sonra yazacağı hikâyeleri de bu adla neşre devam etti. Böylelikle Letâif-i Rivâyât adı altında 1871'den 1894'e kadar 25 cilt çıkardı. Yirmi beş ciltteki yirmi sekiz hikâyenin bazıları telif az bir kısmı da Ahmed Midhat'ın bazı büyük hikâyelerinde yaptığı gibi bir fıkra bir haber veya bir fikirden alınarak kendisi tarafından vak'anın seyri olunmuş hikâyelerdir.”(24)

Ahmed Midhat hikâyelerinde meddah üslûbu kullanılır. Letâif-i Rivâyât'ta, okuyucularıyla sohbet havasındadır. Ahmed Midhat Efendi geleneksel sanatlarımızdan olan meddahlığı iyi bilir. O bir romancıdan çok belki de meddahdır. Yazdıklarının ev içine girmesi sayesinde evde Tanpınar'ın ifadesiyle “okuma saatleri” kurar. İnsanlar okuyanın etrafında toplanarak o romanları dinlerler. Okuyucu bu romanlarda hiçbir zaman romancının varlığını unutamaz. O hep kendini hissettirir.(25)

“Ahmed Midhat'ın yetişme tarzı ve kültürü, kavramları mücerred olarak târif etmekten ziyâde, müşahhas dökümlere gitmeye uygundur. Kadîm bir doğu medeniyeti ve yeni bir batı medeniyeti vardır. Ona göre her iki medeniyetin de birbirinden üstün tarafları mevcuttur. O hâlde medeniyet

mücerred ve tek bir kavramdan ibâret değildir. Birinin diğerine üstünlüğünü temin eden ayrı ayrı bölümleri, parçaları vardır.” Ahmed Midhat'a göre, Doğunun üstünlüğü ahlâk, dine bağlılık, sınıf ayrımının olmayışıdır. Batı ise yalnızca medeniyet yönünden bizden üstündür.(26)

Ahmet Mithat Efendi, devrinin diğer pek çok yazarı gibi adım adım şekillenmeye başlayan ve kaynağını Batı kültüründen alan yaşam tarzının bir sonucu olarak ortaya çıkan kimi konuları eserlerinde işleyen bir yazardır. Onun böyle bir yol belirlemede Tanzimat aydınlarını etkileyen aydınlanma filozoflarının halkı aydınlatma düşüncesinin etkisi büyüktür (27). Bu düşüncedendir ki eserlerini kaleme alırken Ahmet Mithat Efendi'nin bireyi ve toplumu ilgilendiren amaçları olmuştur. Özön'ün de ifade ettiği gibi basit ve sade olmasına rağmen eserlerini toplum nezdinde çekici kılan unsurlar arasında onların belli bir amaç dairesinde yazılmış olmaları da etkilidir (28).

Konularının zenginliği bakımından Türk öykücülüğünün gelişmesine katkıda, bulunan Ahmet Mithat Efendi, bu konuları Türk toplumunun içinde yaşadığı sorunlardan çıkarır.

Gelenek-modernizm, Doğu-Batı çatışması ile sosyal hayatta varlığını duyuran problemler bu dönem öykülerinin ortak özelliğidir. Bunun yanında kır-şehir karşılaştırması, tabiatın içinde sürdürülecek mutlu hayat, natüralistlerden gelen genetik mirasın insan hayatı üzerinde belirleyiciliği gibi sosyal hayatta karşılığını gerektiği şekilde bulmadan kalan taşınmış konularla da karşılaşılır.

Ahmet Mithat Efendi, devrin toplumsal sorunlarına modern bir açıdan bakması, geçiş dönemi yazarlığının tüm sıkıntılarına rağmen kendine mahsus bir üslup oluşturması ve geniş, bir okuyucu kitlesini, sonraki yazar kuşağına hazırlaması yönüyle modern Türk öykücülüğünün kurucuları arasındadır.

2. Amaç ve Yöntem

Bu çalışmada Ahmet Mithat Efendi'nin Letaîf-i Rivâyât külliyyatında yer alan hikayelerinde “latif, letafet, letaif, latife” kelimelerinin hangi durumlarda kullanıldığı, yazarın bu kavramlara verdiği anlamlar, kullanım yerleri ve kişisel ifadelerde kullanım tercihleri araştırılmıştır. Buradan edinilen saptamalar ışığında Ahmet Mithat Yazını'nın daha nitelikli değerlendirilebilmesi için yeni kavrayışlara imkan vermek amaçlanmıştır.

Bunun için külliyyattaki tüm “latif, letafet, letaif, latife” kelimeleri tespit edilmiş ve bir tablo ile sunulmuştur. Bu ifadelerin cümle yapısında nasıl kullanıldığı, tamlamalarda neleri tamladıkları, başka tamlayıcıların yerine neden tercih edildikleri incelenmiştir. Her hikayenin kısa özeti verilerek hangi konulu anlatımlarda daha çok tercih edildiklerine bakılmıştır. Metin uzunlukları ile kullanılan kelime adetleri arasında bir korelasyon olup olmadığı incelenmiştir.

3. Uygulama ve Bulgular

Letâif-i Rivâyât'taki öykülerin sıra ile numaraları, sayfa sayıları, “Letafet, Latif (Letaif) ve Latife” ifadelerinin her hikayede ve toplamda kaç kez geçtiklerine dair veriler aşağıdaki Tablo 1.'de belirtilmiştir. Buna göre toplam 29 hikayenin 7'sinde “Letafet, Latif (Letaif) ve Latife” kelimeleri geçmemektedir. 3 tanesinde “Letafet” ve 1 tanesinde “Latif” kelimesi birer kere yer almaktayken kalan 17 tane hikayede birden çok “Letafet, Latif (Letaif) ve Latife” kelimesi yer almıştır.

Tablo 1. Letâif-i Rivâyât'taki öykülerin sıra ile numaraları, sayfa sayıları, “Letafet, Latif (Letaif) ve Latife” ifadelerinin her hikayede ve toplamda kaçar kez geçtikleri

No	Hikaye Adı	Sayfa	Letafet	Latif	Latife
1	Suizan	12	5	1	0
2	Esaret	16	3	0	1
3	Gençlik	13	1	0	0
4	Teehhül	14	0	0	0
5	Felsefe-i Zenan	31	8	1	0
6	Gönül	17	4	5	0
7	Mihnetkeşan	11	0	0	0
8	Firkat	49	5	2	0
9	Yeniçeriler	30	0	0	0
10	Ölüm Allah'ın Emri	29	0	0	0
11	Bir Gerçek Hikaye	19	0	0	0
12	Bir Fitnekar	15	0	0	0
13	Nasip	10	2	2	0
14	Bekarlık Sultanlık mı Dedin?	13	1	0	0
15	Bahtiyarlık	56	6	4	0
16	Cinli Han	45	1	4	1
17	Obur	30	0	2	1
18	Bir Tövbeakar	24	0	0	0
19	Çingene	60	0	0	0
20	Çifte İntikam	23	4	3	2
21	Para!	43	1	0	0
22	Kısmetinde Olanın Kaşığında Çıkar	30	1	5	0
23	Diplomalı Kız	70	3	2	1
24	Dolaptan Temaşa	40	0	1	0
25	İki Hud'akar	30	1	1	0
26	Emanetçi Sıtkı	32	0	1	1
27	Cankurtaranlar	23	2	5	0
28	Bir Acibe-i Saydiye	35	1	3	0
29	Ana-Kız	29	3	1	1
	TOPLAM	849	52	43	8

Letâif-i Rivâyât'taki öykülerin konuları ve bu öykülerde “Letafet, Latif (Letaif) ve Latife” ifadelerinin geçtiği kelimeler aşağıda sunulmuştur;

- “Suizan”da yeni evlenen bir arkadaşının Paris’teki yazlığına giden bir adamın, arkadaşının karısı tarafından aldatıldığı izlenimine düşerek yaşadığı komik durumlar anlatılmıştır. Hikayede geçen kelimeler; “*Mösyö Şarl’ın endam ve latafet-i ahvali...*”, “*... ortalık pek ziyade letafet kesp eylemiş olduğundan tabiatın şu letafetinden istifade için ...*”, “*... canından ziyade sevdiği ve halavet-i etvarına ve letafet-i evza’ına tabiatın bile hayran kaldığı zevcesinin ...*”, “*... bintü’l-ineb hicabından göbeğe kadar pancar kesile kesile ve letafet-i humrette kendisine bin kere fail olduğunu çar-na-çar itiraf ve teslim ede ede ...*”, “*Henüz ütülenmiş olan beyaz gecelik gömleğinin hışılıtsı bahçede nesim-i latifin tahrikiyle*

yaprakların bir iki saatten beri kuvve-i samiaya halavet-bahş olan şakirtisine rekabet ve tefevvuk ediyor.”

- “Esaret”te Tanzimatta ilk kez esater konusu ele alınarak Kafkasya’dan getirilen iki esir çocuğun yetiştirilmesi ve büyüdüklerinde evlendirilme kalkışıldığında, kardeş olduklarının ortaya çıkmasının anlaşıldığı ve bu kölelerin intiharları ile sonuçlanan hikayede geçen kelimeler; “... ona havale eylediğim işbu manzara-i latifeye karşı ...”, “ ... Fitnat’ın halavet-i endam ve letafet-i evza’ı ...”, “Seni çıldırtan şey yalnız Fitnat’ın letafet-i hüsn ü anı mıdır?”, “... tahrirli mavice gözlerinin letafet-i rengine mümkün ki, en makbul firuzeler rekabet edebilsin.”.
- "Gençlik"te hayatı ve insanları pek tanımayan, gözü açılmamış birinin başlangıçta evliliğe karşı oluşu, sonra yaşadığı gülünç çapkınlığa bağlı olarak bir cariye ile evlendirilişi anlatılır. Hikayede geçen kelime; “Şaka hoş ama, ne hüsn-i letafet !”.
- "Teehhül"de ise Ahmet Mithat, Gençlik'te komik olarak ele aldığı evlilik konusunu bu defa dramatik şekilde işler. Bu hikayede incelenen kelimelerden herhangi biri yer almamaktadır.
- “Felsefe-i Zenan”da kadın ve evlilik konusu bir kadının bakış açısından, kadının toplumda kendi kimliği ile yer alamaması ve evlilik kurumuna başkaldırı anlatılmaktadır. Hikayede geçen kelimeler; “İşbu deniz seyahatinin letafetini ömrüm oldukça unutamam...”, “Zira kaide-i edep bir şeyin şey-i ula ile teşbih edilmesini iktiza edip halbuki letafet cihetiyle sath-ı bahr saha-i simine bin kat müreccah olduğu...”, “O letafet, o safvet neye teşbih edilebilir?”, “... bahrinşu kadarcık takdir edebilmiş olduğum letafetini Marmara’da görmüş idim.”, “... Adalar Denizi kısmına girdik, Ah o latif yerler!”, “Bu yolun lezzet ve letafetini inkar edemem.”, “Tabiatın her sun’una hayran olan göz o Yılan dağlığının azamet ve letafetini görmez mi?”, “Letafet ve halavetini sayıp sayıp da bitiremediğin fırtınayı ve dalgaları oradan temaşa ediyormuşsun ...”, “Şu bahre bunca letafet vermişsin.”.
- "Gönül"de Avrupa'da sınıf farklarının kuvvetle yaşandığı bir dönemde halktan bir gençle asilzade sınıfından bir kızın birbirini sevmesi ve aralarındaki sınıf farkının getirdiği engellere baş kaldırarak evlenmeleri" anlatılır. Hikayede geçen kelimeler; “... bazı latif latif tebessümlere ve bir suret-i fevkalade olarak tatyib-i hatır yollu aralık aralık bazı kelimat-ı dil-firibaneye nail olur idi.”, “... Madam Luiz’in nazar-ı dikkatini yalnız çiçeklerin letafeti celp etmiş olduğundan ...”, “... çiçekleriniz pek latif.”, “Matmazel Margret bunların (çiçeklerin) şu letafetini görse o dahi pek mütelezziz olur.”, “Acaba şu vakt-i seherde vefakar bir yar ile ru-be-ru olduğum halde seherin letafetini temaşa etmek bana müyesser olacak mı?”, “Gayet latif ve fakat pek hafif bir koku.”, “... lavantanın o latif kokusu ...”, “... bir iki saat sonra ay doğmağa başlayıp ortalığı tarifi na-kabil bir letafet kapladıktan sonra ...”.
- "Mihnetkeşân"da, eğlence hayatına düşkün birinin serbest yaşama tarzını değiştirerek evlenmesi işlenir. Bu hikayede de incelenen kelimelerden herhangi biri yer almamaktadır.
- “Firkat”te bir gencin Kafkasya’ya gittiğinde yanlarında misafir olduğu Çerkez ailenin evlatlığı olması, artık kızkardeşi sayılan kıza aşık olması, evlenmelerinin töresel olarak imkansız oluşu, birçok olay ve tesadüfün ardından evlenmeleri ama göreneğin baskısı ile kızı intiharı ve delikanlının da kendi canına kıyması anlatılır. Hikayede geçen kelimeler;

“Otları, çiçekleri her görenin ağzının suyu akacak kadar latif renklere boyayan ... hep O (Allah)”, “Bunlar (iki güzel) fidan gibi latif (...) mi diyelim?”, “... kalpağın heyeti ve vaz’ında olan letafeti ihtiyara bir kat daha büyüklük vermiş.”, “Şuracıkta bu şarkıyı tercüme etmek dahi letafetten hali değildir.”, “Hele bunların (dans eden bir kız ve bir oğlan) her biri la-teşbih birer melek gibi pür-iffet ve masum olması nazara en ziyade letafet veren şeydir.”, “... sabahın o letafeti ...”, “... Çerkezlerde olan letafeti ziyadesiyle takdir ederim.”.

- “Yeniçeriler”de III. Selim zamanında Nizam-ı CEdid’in kuruluşu ve yeniçerilerin buna karşı duruşu ve kendi aralarında bölünmeleri esnasındaki olayları ve devri anlatan ama ferdi tarafı da olan bir macera anlatılır. Bu hikayede de incelenen kelimelerden herhangi biri yer almamaktadır.
- “Ölüm Allah’ın Emri”nde birbirine aşık iki gencin düzenbaz bir kadın tarafından kurulan entrikalar yüzünden yaşadıkları anlatılır. Bu hikayede de incelenen kelimelerden herhangi biri yer almamaktadır.
- “Bir Gerçek Hikaye”de Ege adalarından birinde bir Türk askeri ile bir Rum kızının aşkı, evlenmeleri, halkın ve mülki amirlerin bunu uygun bulmaması ile gelişen olaylar anlatılmaktadır. Bu hikayede de incelenen kelimelerden herhangi biri yer almamaktadır.
- "Bir Fitnekâr"da aşk ve evlilik entrikasıyla birlikte yürüyen dolandırıcılık ve soygun, bunun sonucunda kişinin yaptıklarının cezasını görmesi anlatılır. Bu hikayede de incelenen kelimelerden herhangi biri yer almamaktadır. Bu hikayede de incelenen kelimelerden herhangi biri yer almamaktadır.
- "Nasip", insanının nasibi neyse onun dışına çıkamayacağı şeklindeki görüşü ispatlamak için yazılmıştır. Hikayede geçen kelimeler; *“Jan dediğimiz zat yirmi iki yirmi üç yaşında bir delikanlıdır ki, halavet-i endam ve letafet-i siması (...) bir tecrübesiz kızın nazar-ı rağbetini kazanmaya kafidir.”, “... gecenin sükut-ı umumisi her tarafı istila eylediği cihetle yalnız rüzgarın kımıldatıp şıkrattığı ağaç yapraklarının seda-yı latifinden maada kendisini ürkütebilecek hiçbir ses işitmeyince kapıyı açmaya mütecasir oldu.”, “Bunlar tatlı bir helecan, seslerinde latif bir ihtiraz vermiş olduğu halde müşafefeğe başladılar”, “Ancak Letaif-i Rivâyât’ın havi olduğu hikayelerde icmal ve ihtisar maksid-i esasiyemizden bulunduğu cihetle ...”.*
- "Bekârlık Sultanlık mı Dedin?"de evlilik konusu, alafrangalık ve bohem hayat tarzıyla birleştirilerek ele alınır. Bu hikayede geçen kelime; *“Doktor efendi, bekarlık aleminde olan sultanlığın derece-i letafetini alafrangalıkla mecz ederek ...”.* Bu hikayede latifleşme, çoklaşma anlamına gelen “mülatefe” kelimesi aynı bir cümlede, iki yerde geçmektedir; *“Neşeli olmadığımız zamanlar zaruri neşeli bulunmağla zevcemizle mülatefeye kendimizde hiçbir rağbet hissetmediğimiz zamanlar mücerret zevcemizin rağbetli icbarıyla mülatefe etmeye neden mecbur olacağız?”.*
- “Bahtiyarlık”ta alafranga züppe karakterinin Felatun Bey’den sonraki daha geniş örneği olması ve anlatının bir kısmının köyde geçmesi ilk örnek olması bakımından önemlidir. Karaman Şinasi, ancak köyde elinin emeği ile kazanarak bahtiyar olabileceğini savunur ve bunu gerçekleştirir. Hikayede geçen kelimeler; *“... deyinince koca hakim gayet latif bir*

tebessümeyledi.”, “Vatanımızın letafet-i umumiyesi meyanında ...”, “Dağları dağlıktan muntazır olan letafet ve menfaatin her türlüünü havi ...”, “Kış ortasında buraların ne letafeti olur?”, “... elifbadan sonra küçük küçük kıraat kitapları okutural latif ve muhtasar hikayeler ile eğlendirdiği gibi ...”, “... bahsi köylülük alemlerinin letafetine intikal ettirdikçe ...”, “Bakışındaki, gülüşündeki letafetler ve eda-yı kelim eyler iken ...”, “Kızda dahi fikr-i cüst ü cünun zahirde münceli olan en latif alaim ve asarından olmak üzere bir tebessüm görülmesin mi?”, “Kızlık halindeki letafeti gelin haliyle bir kez daha ertmiş olan Zeliha ...”.

- “Cinli Han”da Fransa’da bir köyde nişanlısı askere giden bir genç kızın köyün papazı ve onun akrabası bir gencin hazırladıkları tuzakla kaçırılması, tüm zorluklara rağmen iffetini koruması ve nişanlısı tarafından kurtarılması anlatılır. Bu hikayede geçen kelimeler; “Preri karyesi şöyle güzel, böyle latif olup, şu mevkiinde bulunur ...”, “... çehrelerini latif bir hürmet-i hicab istila edecektir.”, “ O mini mini Josephine’se hakikaten seller gibi göz yaşlarına tatlı bukalara, latif ahlara sair emsalinden daha ziyade layık bir kızcağızıdı. ”. “... bu tebessümler dahi yaşlı gözlere, ıslak yanaklara pek muvakkat bir letafetçik verebilirdi.”, “... güldüğü zaman bile tebessümde bir letafet olmayıp hele gazaplandığı zaman...”, “Latife hoş ama ...”, “... gayet latif bir tebessüm peyda olurdu ki ...”.
- “Obur”, doymak bilmeyen, fazla yemek yediği için alay konusu edilen bir kişinin öyküsüdür. Para’da paranın önemi vurgulanmakla birlikte başkalarının biriktirdiği zenginlik üzerine oturan kişilerin bir gün bu parayı yok edebileceği düşüncesi işlenir. Kısmetinde Olanın Kaşığında Çıkar’ın konusu Fransa’da geçer. Yabancı kişilerden kurulu bir öyküdür. Hikayede geçen kelimeler; “... isthza yollu latif serzenişlere dahi başlarlar idi.”, “Latifenin bu derecesi caiz olur mu?”, “... en latif eğlencelerinden birisi dahi bunu addettiler.”.
- "Bir Tövbekâr"da evlilik konusu, alafrangalık ve bohem hayat tarzıyla birleştirilerek ele alınır. Bu hikayede incelenen kelimelerden herhangi biri yer almamaktadır.
- “Çingene”, eğitim konusu ile ilgilidir. Toplumun çingenelere yükledikleri olumsuz imiş eleştirilir. Bu hikayede incelenen kelimelerden herhangi biri yer almamaktadır.
- “Çifte İntikam”ın konusu Fransa’da geçer. Şaşırtıcı bir sonla bitmesinin dışında kurgusu ve anlatımı yönünden önemli bir özellik göstermez. Hikayede geçen kelimeler; “Zira üst taraftan açık omuzlar ve geniş sadr, vücudun kemer ile sıkılacak ciheti üzerinde latif bir kabarıklık hasıl etmiş oldukları gibi alt taraftan hürmetlice kalçalar dahi buna mütenasip bir dolgunluk peyda eylediklerinden böyle olan vücutların meyanı ne kadar kalın olsa yine nazarlarda ince gibi görünür.”, “Ondan sonra nazar-ı dikkat olsa olsa ayakların letafetini imtihana çalışır ...”, “Hatta köyün delikanlılarından bazıları bu kızın tenasüb-i endamina letafet-i simasına hayran olarak bazı latife-i hüsn-perastaneye girişmeleri üzerine ...”, “Mesela çocukluk zamanında dağa giden oduncuların ihtiyarlarından korkarak gençlerinin kafalarına meşe palamudu yahut ham ahlaları atıp taciz edere iken bir aralık bu hal ihtiyarlardan korkuyu tazime tahvil etmiş ve gençlerin tacizini daha evvelki ham armutları ve meşe palamutlarına bedel bazı latif sözler endahıyla latife-culuğa tebdil eylemiş idi.”, Margrit lakın kenarına oturdu. İlk oturduğu zaman mevkiin letafetinden gayet mütelezziz olduğu tavrındaki beşâşetten anlaşılabilir idiyse de biraz sonra gözlerini suya dikerek derin bir dalgınlığa duçar olmuş bulunması pekala gösteriyor idi ki kız o mevki de mevkiin letafetini de unutmuş gitmiştir.”, “Margrit babasının yüzüne baktıkta her günkü tavr-

ibeşâşetten ibaret bulunan latif ihtiyarı gayet tünd çehreli bularak kendisinin de tavrı mütegayyir olmuştur.”

- “Para”da iki zıt tip karşılaştırılmış, çalışarak helal kazanmak ile dolandırıcılıkla zengin olmak farkı anlatılmıştır. Hikayede geçen kelime; *“(Bir kotra içindeki beş altı genç) Havanın her tahavvülüne göre rengi ve sun’u, letafeti tebeddül eden bir bahr-i vasi üzerinde kuş gibi kanat açıp gidiyorlar.”*
- “Kısmetinde Olanın Kaşığında Çıkar”ın konusu da Fransa’da geçmektedir. Hikayede geçen kelimeler; *“Latif bir pembelik yüzünü istila ederek hüsnünü arttırmış idi ...”, “... Madam Dijikor’un tavrına o latif beşâşetin ve tatlı tebessümün geldiğini görünce ...”, “... yüzündeki latif tebessümler ...”, “... fakat letafetiniz, endaminiz nazar-ı hayretime çarpmış olduğundan ...”, “... gayet latif muhabbetler ile ...”, “Ya hani ya, dünyada benden zeki, benden fatin, benden latif kimse yok idi ya?”*
- ”Diplomalı Kız” öyküsü eğitimin önemini göstermek düşüncesini taşır. Hikayede geçen kelimeler; *“Bununla beraber çehre pek latif! Uzunca bir burun, kalınca bir çift dudak , yumruca hatta gereği gibi yumru bir çenenin letafetlendirdiği çehre üzerinde kumral bir çift bıyıkla koyuca mavi bir çift göz yok mu?”, “Latifelere bile koyuldular.”, “... Fransa’nın en benam şairlerinin gül hakkındasöyledikleri en latif şiirleriyle karşılıyor.”, “Şu kızın inşadındaki letafeti ihlal ediyorlar.”, “-Güzel mi? -Hayır ama letafetli. Her talakatine canlar dayanmıyor.”, “*
- “Dolaptan Temaşa”da İstanbul’un Yahudilerin çoğunlukta bulunduğu semtlerinden bir kesit sunarak geleneksel toplumun eğlence anlayışını ve bunun olumsuz taraflarını eleştirir. Hikayede geçen kelime; *“Sorani’yi o güzel karının pamuklar, kaymaklar gibi latif ensesi üzerinde yürütüverdiği gibi gerdan kemiğine kadar gömüldü gitti”*
- “İki Huda’kâr”ın konusu yabancı bir eserden alınmıştır. Şehirdeki insanların davranışlarının yapmacıklığından ve şehir hayatının sıkıcılığından kaçan biri kız diğeri erkek iki kişinin bir kasabada karşılaşmaları, varlıklı ve soylu olmalarına rağmen yoksul insanlarmış gibi evlenmeleri anlatılır. Hikayede geçen kelimeler; *“(Mukaddime’den) Böyle bir zamanda herkese muhalefet ederek şu latif hikayeyi yazmak mutlaka bu muhalefetle maruf olmak gayretinden başka neden neşet eyler.”, “... güldükçe meydana çıkan küçük ve sık dişleri letafet-i veçhini bu delikanlı için ...”*
- “Emanetçi Sıtkı”, bir aşk öyküsüdür. Yüz güzelliğinden ahlak güzelliğinin üstün olduğu tezi üzerine kurulur. Hikayede geçen kelimeler; *“Ne güzel adam değil mi? Halbuki Sıtkı’nın kerem ve inayetleri dahi böyle bir suret-i latifede idi.”, “Henüz yirmibeş yaşında bulunan o latif kadını şimdi görseydiniz tanıyamaz idiniz.”*
- “Cankurtaranlar”, üç ayrı kişinin anlattığı merak ve gerilimin ön planda bulunduğu üç farklı olay üzerine kurulur. Hikayede geçen kelimeler; *“Ehl-i müsamere meydanında birtakım ressam ve şair adamlar dahi var idi ki bunlar ahval-i tabiiyede görülen bu yoldaki letafetlere hayran adamlar oldukları gibi ...”, “Şu söz pek çok kimselerde latif latif tebessümleri mucip olmasın mı?”, “Hikaye latif bir hikaye, ama bunda cankurtaranlığa dair mukaddemat*

göremiyoruz.”, “Bu söz erbab-ı müsamere meydanında latif bir taaccübü mucip oldu.”, “Hikayelerin en latifi ta neticesinde insanı hayrette bırakanlardır!”.

- “Bir Acibe-i Saydiye”de Afrika coğrafyası hakkında bilgilendirme yapılarak intikam almanın yanlışlığı vurgulanmaktadır. Hikayede geçen kelimeler; “Danimarkalı meşhur Maltebro’nun o taklit kabul etmez eser-i coğrafisi olan koca koca ciltlere başvurur iseniz ...”, “... gece vakti afak-ı latifi bir serinlik istila eder.”, “Yine işbu Letaîf-i Rivâyâtımızın bir cüz’ünde ...”, “
- “Ana-Kız”da Fransa’da geçen; namuslu ve erdemli yaşamakla fuhuş ve ahlaksızlık arasında bir karşılaştırma yapan bir hikayedir. Hikayede geçen kelimeler; “Matmazel Anjelik’in fidan gibi boynuna, geniş omuzlarla letafeti bir kat daha artan beline, beyzi çehresine, güzel lepiska saçlarına hayran olarak ...”, “... hava fevkalade küşayiş ve letafet kesp eylediği zaman ...”, “Yoksa zi-ruhtan ziyade biruha benzeyen bir çehre üzerinde bunların hiçbir letafeti görülemez.”, “... bu ilk söz bir latife hükmünde kalmaz mı?”, “... konakta Luiz gibi bir duhter-i latifin hususi münasebeti içinde bulunuyor ...”.

4. Sonuç

Ahmet Mithat Efendi’nin Letaîf-i Rivâyât külliyyatında “Letafet, Latif (Letaif) ve Latife” kelimeleri çoğunlukla niteleme sıfatı olarak kullanılırken bir yerde özne olarak kullanılmıştır. İki yerde de ikileme olarak kullanılması uygun bulunmuştur.

Çoğunlukla hikayelerin başlangıç bölümlerinde, ana olayların gelişmesinden önce kişilerin, yerlerin, durumların tasvirinde güzellikten, incelikten bahsederken kullanılan “Letafet, Latif (Letaif) ve Latife” kelimeleri, ender olarak orta bölümlerde ve az miktarda da son bölümlerde kullanılmıştır. İnce, hoş, kibar anlamına gelen Latif kelimesi (niteleme sıfatı) toplamda 43 kez geçerken; bunun isim hali olan Letafet, yani latiflik, incelik, hoşluk, kibarlık kelimesi 52 kez tercih edilmiştir. Latife kelimesi ise yalnızca 8 kere kullanılmıştır.

Külliyyat içinde güzel kelimesinin de ayrıca kullanıldığı yerler bulunduğu tespit edilmiştir. Bu durumda güzel yerine Latif yada güzellik yerine Letafet kelimelerinin tercih edilmesi; daha derinden, daha içli, daha anlamlı, daha zarif olması istendiği durumlarda tercih edildikleri izlenimini vermektedir.

Metin uzunlukları ile kullanılan kelime adetleri arasında bir korelasyon olmadığı anlaşılmıştır.

Latif ve letafet kelimelerini içeren ve Ahmet Mithat Efendi romanlarında yer alan birkaç tamlama; “letafet-i mahzunane (hüzünlü güzellik)”, “letafet-i şairane (şiiysel güzellik)”, “ağsan-ı latife (güzel dallar)” olarak zikredilebilir.

Yazını yıllar süren bu külliyyata isim olan Letaîf-i Rivâyât tamlamasının da “Söylenegelen Güzel Öyküler” anlamına gelmesi; Ahmet Mithat Efendi’nin kendi hikayelerinin ve anlatımlarının hoş, nazik, zarif yani Latif olduğunu belirttiği bir isimlendirme olduğu letaif bir gülümseme ile karşımızda durmaktadır.

Edebiyat araştırmacılarının ve okurların; Ahmet Mithat Efendi yazını okurken “Letafet, Latif (Letaif) ve Latife” kelimelerine daha bir dikkat ve özen göstermelerinin daha ince ve derin anlamların kavranmasında yararlı olabileceği düşünülmektedir.

Kaynaklar

- 1.<https://www.hurriyet.com.tr/ramazan-ozel/el-latif-ne-demek-el-latif-esmasi-turkce-anlami-ve-ya-latif-zikrinin-fazileti-ile-faydalari-41800839>
- 2.<https://www.milliyet.com.tr/ramazan/dini-bilgiler/el-lat-f-ne-demek-el-lat-f-fazileti-ve-anlami-6191384>
- 3.<https://turkcenedemek.com/kelime/latif/>
- 4.Abdülbaki Gölpınarlı, Tasavvuf, Milenyum yayınları, 3. Baskı, s.47,48 , 2010
- 5.<https://turkcenedemek.com/kelime/latife/>
- 6.<https://tr.wikipedia.org/wiki/Letaif>
- 7.<https://www.somuncubaba.net/makale/ruhun-mertebeleri-letaiif>
- 8.Sirhindî, Mektbât, I, 98 (no. 34), 136 (no. 58); III, 290 (no. 11), 460 (no. 81)
- 9.<https://www.sabah.com.tr/tdk-anlami/letafet-isminin-anlami-nedir-letafet-ne-demek>
- 10.<https://turkcenedemek.com/kelime/letafet/>
- 11.<https://turkcenedemek.com/kelime/l%C3%BCtuf/>
- 12.https://tr.wikipedia.org/wiki/Ahmed_Midhat
- 13.Kemal Coşkun, Ahmet Midhat Efendi'nin Eserlerinde Dini ve Toplumsal Temalar, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilm Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2006, Ankara
- 14.Güngör Gençay, Edebiyatın Batıya Açılan Kapısı, Evrensel.net 04.09.2000". 27 Kasım 2007 tarihinde kaynağından arşivlendi. Erişim tarihi: 12 Ocak 2011.
- 15.https://tr.wikipedia.org/wiki/Ahmed_Midhat
- 16.Ahmet Mithat Efendi, Letaif-i Rivayat, Çağrı Yayınları, 2017
- 17.Semih Zeka, Letaif-İ Rivayat'ta Evlilik, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 12/22, p. 827-862
- 18.Tanpınar, Ahmet Hamdi (1988), 19 uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi, Yedinci baskı, s. 472, İstanbul: Çağlayan Kitabevi, 1988
- 19.Altuğ, Fatih, (2012). Letaif-İ Rivayat'ın Hayali Cemiyeti, Türk Dili Ve Edebiyatı Dergisi, Cilt/Sayı XLVII.
- 20.Altuğ, Fatih, (2012). Letaif-İ Rivayat'ın Hayali Cemiyeti, Türk Dili Ve Edebiyatı Dergisi, Cilt/Sayı XLVII.
- 21.Koç, Okan, (2009). Toplumsal Değişim Sürecinde Ahmet Mithat Efendi'nin Eğitim Anlayışı. S. 387-392. (1st International Symposium On Sustainable Development, June 9-10, Sarajevo, Bosnia And Herzegovina) [Http://Eprints.İbu.Edu.Ba/427/1/Issd2009-Education-2_P387-P392.Pdf](http://Eprints.İbu.Edu.Ba/427/1/Issd2009-Education-2_P387-P392.Pdf) (Erişim Tarihi: 17.05.2016)
- 22.<https://www.edebiyatfatihi.net/2016/10/letaiif-i-rivayat-oyku.html>
- 23.Ahmet Mithat Efendi Fazıl Gökçek ve Sabahattin Çağın, (2001). Letaif- İ Rivayat, Ahmet Mithat Efendi, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- 24.Mustafa Nihat Özn. Türkçe'de Roman. (Ed.) Alpay Kabacalı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s.157.
- 25.Enginün, İnci (1995), "Ahmet Mithat Efendi", Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi Ah-met Mithat Efendi Özel Bölümü, sayı: 521, s. 530.
- 26.Orhan Okay. Batı medeniyeti karşısında Ahmed Midhat Efendi. Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara,1991, s. VII, sayfa 399
- 27.Gariper, Cafer (2011). "Yenileşmenin Başlangıcı ve Öncüleri", (Ed. Ramazan Korkmaz), Yeni Türk Edebiyatı El Kitabı (1839- 2000), Grafiker Yayınları 6. Baskı, Ankara
- 28.Özn, Mustafa Nihat (1941). Son Asır Türk Edebiyatı Tarihi, Maarif Yayınları, s.201, İstanbul.

EĞİTİM FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN 21. YÜZYIL BECERİLERİ KAPSAMINDA TEKNOLOJİK PEDAGOJİK ALAN BİLGİLERİNİN İNCELENMESİ

Dr. Ender ÖZEREN

Dicle Üniversitesi, Çermik MYO
ORCID ID: 0000-0003-4605-8120

Özet

Araştırmada eğitim fakültesi öğrencilerinin 21. yüzyıl becerileri kapsamında teknolojik pedagojik alan bilgilerini belirlemek amaçlanmıştır. Ayrıca araştırmada eğitim fakültesi öğrencilerinin 21. yüzyıl becerileri kapsamında teknolojik pedagojik alan bilgilerinin cinsiyet, öğrenim görülen sınıf, öğrenim görülen bölüm, bilgisayar kullanım durumu değişkenlerine göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemek de amaçlanmıştır. İfade edilen amaçlar doğrultusunda bu araştırmada tarama modeli tercih edilmiştir. Araştırmanın evrenini 2022-2023 akademik yılında çeşitli üniversitelerde öğrenim gören eğitim fakültesi öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise evrende yer alan eğitim fakültesi öğrencileri arasından “Basit Seçkisiz Örnekleme” yöntemi ile belirlenen 548 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırma verilerini toplamak için “21. Yüzyıl Becerileri Kapsamında Teknolojik Pedagojik Alan Bilgisi Ölçeği” kullanılmıştır. Araştırma için kullanılan ölçek, Likert tipi 5’li derecelendirme şeklinde olup, 38 maddeden oluşmaktadır. Ayrıca araştırmada eğitim fakültesi öğrencilerinin demografik özelliklerini belirlemeye yönelik olarak araştırmacı tarafından hazırlanan “Kişisel Bilgi Formu” kullanılmıştır. Araştırma için toplanan veriler SPSS paket programı ile analiz edilmiştir. Araştırmada eğitim fakültesi öğrencilerinin 21. yüzyıl becerileri kapsamında teknolojik pedagojik alan bilgilerinin orta düzeye olduğu belirlenmiştir. Bunun yanında araştırmada cinsiyet, öğrenim görülen sınıf, öğrenim görülen bölüm, bilgisayar kullanım durumu değişkenlerine göre eğitim fakültesi öğrencilerinin 21. yüzyıl becerileri kapsamında teknolojik pedagojik alan bilgilerinin anlamlı farklılık gösterdiği belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: 21. yüzyıl becerileri, teknolojik pedagojik alan bilgisi, eğitim fakültesi öğrencileri

EXAMINATION OF TECHNOLOGICAL PEDAGOGICAL FIELD KNOWLEDGE OF EDUCATION FACULTY STUDENTS WITHIN THE SCOPE OF 21st CENTURY SKILLS

Abstract

In the research, it was aimed to determine the technological pedagogical content knowledge of the education faculty students within the scope of 21st century skills. In addition, it was aimed to determine whether the technological pedagogical content knowledge of the education faculty students within the scope of 21st century skills differs according to the variables of gender, class, department, computer usage status. In line with the stated purposes, the scanning model was preferred in this study. The population of the research consists of education faculty students studying at various universities in the 2022-2023 academic year. The sample of the study consists

of 548 students determined by the "Simple Random Sampling" method among the education faculty students in the universe. To collect research data, "21. The Technological Pedagogical Content Knowledge Scale in the Scope of 21st Century Skills" was used. The scale used for the research is in the form of a Likert-type 5-point rating and consists of 38 items. In addition, the "Personal Information Form" prepared by the researcher was used to determine the demographic characteristics of the education faculty students. The data collected for the research were analyzed with the SPSS package program. In the research, it has been determined that the technological pedagogical content knowledge of the education faculty students is at the intermediate level within the scope of 21st century skills. In addition, in the research, it was determined that the technological pedagogical content knowledge of the education faculty students within the scope of 21st century skills showed a significant difference according to the variables of gender, class of education, department of education, and computer use status.

Keywords: 21st century skills, technological pedagogical content knowledge, education faculty students

DAVRANIŞSAL FİNANS AÇISINDAN KADINLARIN YATIRIM ALIŞKANLIKLARI: BURDUR İLİ ÖRNEĞİ

Meral ÇİFTÇİ

Tezli Y. L. Öğrencisi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
ORCID ID: 009-0006-7245-7546.

Dr. Öğr Üyesi Ercüment DOĞRU

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Ağlasun Meslek Yüksekokulu
ORCID ID: 0000-0003-2650-9326

Doç. Dr. Ali APALI

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Zeliha Tolunay Uygulamalı Teknoloji ve İşletmecilik
Yüksekokulu, ORCID ID: 0000-0002-3521-0150.

Özet

Davranışsal finans; bireylerin çoğunluk olarak rasyonel hüküm verebildiği, kazanılacak maddi oranları ve piyasaların etkin olduğu varsayımların temelinde geliştirilmiştir. Davranışsal finans belirli bir konudaki düşünce ve görüşlerin bireyler tarafından aklın kurallarına dayanan, ölçülü hareket varsayımından yola çıkmakta ve psikolojik etmenleri yok saymaktadır.

Bu çalışmada, Burdur ilinde ikamet eden 146 kadına yüz yüze anket veri toplama yöntemi ile kadınların yatırım alışkanlıklarının araştırılması amaçlanmıştır. Burdur ilinde ikametgâh eden kadın bireylerin davranışsal finans açısından yatırım alışkanlıkları gözlemlenmiş, tasarruf ve yatırım hakkında bilgi sahibi oldukları elde edilen değerler sonucunda katılımcıların yarısından fazlasının, tasarruf alışkanlığı olduğu fakat tasarruflarını en çok altın en az hisse senedi olacak şekilde değerlendirdikleri, düşük riski tercih eden bir profil çizdikleri tespit edilmiştir. Davranışsal finans açısından kadınların mevduat alışkanlık durumu, davranışsal finans ile ilgili veri ve bilgi paylaşımı konuları dahilinde eksikliklerinin geliştirilmesi sonucuna varılmıştır. Ankete katılan kadın bireylerin yatırım ve davranışsal finans bilgisini arttırmak akabinde birikim yaptıkları tutarın da aynı doğrultuda artan-azalan tasarruflarının gözlemlenmesi eğitilmeleri gerektiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Davranışsal Finans, Bireysel Yatırımcı, Finansal Karar, Burdur.

INVESTMENT HABITS OF WOMEN IN BEHAVIORAL FINANCE EXAMPLE OF BURDUR PROVINCE

Abstract

Behavioral finance; It has been developed on the basis of the assumptions that individuals can make rational judgments as a majority, the material rates to be earned and the markets are efficient. Behavioral finance is based on the assumption of measured action by individuals based on the rules of mind, and ignores psychological factors.

In this study, it was aimed to investigate women's investment habits with face-to-face survey data collection method on 146 women residing in Burdur province. Investment habits of female individuals residing in Burdur province were observed in terms of behavioral finance, and as a result of the values obtained, they had knowledge about savings and investment, and as a result of the values obtained, more than half of the participants had a saving habit, but preferred low risk, where they evaluated their savings as mostly gold and least stocks. drawings have been identified. In terms of behavioral finance, it was concluded that women's deficiencies were improved within the scope of deposit habituation, data and information sharing related to behavioral finance. It was concluded that female individuals who participated in the survey should be educated to increase their investment and behavioral finance knowledge, and then to observe the increasing-decreasing savings of the amount they save in the same direction.

Keywords: Behavioral Finance, Individual Investor, Financial Decision, Burdur.

GİRİŞ

Davranışsal finans, bireylerin yatırım konusunda kararlar alırken karar verme sürecinde duygusal ve psikolojik etmenlerden diğer bir ifadeyle duygu, yetenek, önyargılarından etkilenecek rasyonel olmayan kararlar verebilmesi durumudur. Yatırım kararlarında, kararlar alırken kısa yollar kullanılmaktadır. Bu kararları alırken hisler, yetenekler ve sosyal etmenlere yer verilmektedir. Davranışsal finans, finans bilim dalının bir alt dalı olarak gelişmiştir.

Finans alanında yatırım yapacak karar verici olan kadın bireylerin erişebildikleri tüm finans bilgileri kullanarak verdiği kararların yanında rasyonel olmayacağı gibi psikolojik faktörlerden etkilendiği ve bu kararların finansal piyasalara etkileri olduğu bir durumudur. Burdur ilinde yaşayan kadın bireylerin yapılan araştırmada bireysel kadın yatırımcıların geleneksel finans dışında rasyonel karar almadıkları hakkında bilgi vermektedir. Davranışsal finans etkisinde verilen kararların ana kadar finanse edilmesi ilk aşamada ikna edici çalışmaların yer alması davranışsal finans alanında çalışma yapan önemli isimlerin Nobel ödülü alması davranışsal finans alanını, finans alanının önemli bir alt dalı olmasını sağlamıştır.

Davranışsal finansın en önemli yatırımcı tipi bireysel yatırımcılardır. Yatırım yapan kadın bireylerin birinci hedefi riski minimize etmek kar oranını ise maksimize etmektir. Portföy getirilerini maksimize edecek yatırım türlerini seçmelidirler. Portföyde farklı yatırım çeşitleri olması riski minimize edebildiği yapılan araştırmalar ve çalışmalar arasındadır. Bireysel yatırımcıların ise aldıkları riske oranla daha düşük gelir elde edebilecekleri gözlemler arasında bulunmaktadır.

1. Davranışsal Finans Kavramı

Davranışsal finans, bilgisel piyasada etkinliğinden sapmaları, piyasadaki oyuncuların tam rasyonel olmayan davranışları ile açıklamaktadır. Başka bir ifade ile davranışsal finans; insan davranışlarını, hisse senetleri fiyatlarının işleyişinde, nasıl etkili olduğu ile ilgilidir (Tufan ve Sarıççek, 2013: 160). Finans dalının bir alt dalı olan davranışsal finans tasarruf sahibi bireylerin yatırım yapmadan önce karar verme aşamasında psikolojik, duygusal ve sosyal gibi etmenlerin karar verme aşamasında etki sağladıkları, yatırım yapacak olan bireylerin çoğunlukla rasyonel kararlar yerine duygularının etkisi altında kalarak yatırım kararı aldığını öne süren ve kanıtlayıcı bilgilerle bu durumu doğrulayan bir disiplindir. Bireylerin yatırım kararlarını alırken karar aşamasındaki etmenleri inceleyen davranışsal finans aynı zamanda insan yaşamında karar almada önemli yere sahip olan psikoloji, sosyoloji gibi bilimlerle birlikte etkileşim alanı sağlayan bilginin pratik ve ivedi bir şekilde dağıldığı, bilimin her geçen gün daha da gelişmekte olduğu finansal piyasalarda gözlemlenmeye başlayan gelişmeleri isimlendirme ve anlamlandırma büyük değer ve önem getirmektedir. Yatırım yapacak bireylerin geleneksel finans bağlamlarında olması gerektiği gibi alınan kararların rasyonel olması gerekirken, rasyonellik olmayan kararlar alınması durumunda davranışsal finansın konusunun ortaya çıktığı görülmektedir (Ede, 2007: 13).

Yapılan çalışmalarda görüleceği gibi yatırım yapacak olan bireylerin yatırım kararları verirken rasyonel kararların yanında rasyonel olmayan diğer bir ifade ile karar aşamasında bilişsel ve duygusal eğilimler göstererek rasyonel olmayan kararlar almasını inceleyen Kahneman ve Tversky yaptıkları çalışmada, bireylerin yatırım kararı aldıkları esnada rasyonellikten uzak kararlar aldıkları, özellikle karar vermede aniden diğer bir ifadeyle kısa yolları tercih ettiklerini ortaya koymuştur. Bahsedilen bu kısa yollar tanımlanması gerekirse, tasarruf sahibi bireylerin yatırım kararı alma aşamasında gerekli piyasa araştırmaları yapmadan aldığı kararlar olarak da tanımlanabilmektedir. Tam araştırma yapmadan alınan bu karar ve karar vermede etki sağlayan psikolojik belirleyiciler de yatırımcıların yanlış yollara sapmalarına ve yanlış kararlar almalarına neden olabilmektedir. Bu kısa yollar ve gerekli araştırmalar ve gerekli bilgilere sahip olunmadan alınan kararlara bakıldığında rasyonel kararlar alınmadığı, daha önce gerçekleşen tecrübeleri baz alarak karar vermeleri tanımı ile de açıklanabilmektedir. Bu duruma istinaden tasarruf sahibi bireylerin rasyonel olmayan kararlar alırken diğer bir ifadeyle ani kararlar alarak zamandan tasarruf sağlamalarının ve gerekli analizleri yapmadıkları için yanlış karar vermelerine sebep olmaktadır (Alper ve Ertan, 2008: 176).

Aktif finans alanında, yatırım yapacak olan tasarruf sahipleri kar maksimizasyonu yüksek değerler elde edebilmek adına rasyonel kararlar aldıkları varsayılmaktadır. Yatırım yapan bireylerin yanlış kararlar almasındaki faktörleri gözlemlendiğinde şahsi yapılan hatalarına bakıldığında, bireylerin yatırım kararlarında etki sağlayan insani davranışlarını etkileyen psikolojik ve bilişsel etmenler ön plana çıkarken rasyonel kararlardan uzaklaştıkları görülmektedir. Finans piyasalarında ortaya çıkan birçok anomalinin sebebinin insan psikolojisinden kaynaklanabileceği akabinde de karar alma esnasında psikolojik etmenlerin de etki etmesiyle davranışsal finansı ilgilendirmektedir (Tufan, 2006).

Psikoloji biliminin ilgi ve etkileri; bireylerin yaşamsal ve insani davranışlarını konuşma, hareket ve düşünce olarak baz alırken bu davranışların düşünce ve karar verme süreçleri kapsamaktadır (Atkinson, Atkinson ve Hilgard, 1995: 16). Davranışsal finansın ilgili olduğu diğer bir alan

psikoloji alanıdır. Mayer psikolojiyi, insan davranışını anlamak amacıyla, insana özgü zihinsel süreçlerin ve bellek yapılarının bilimsel analizi şeklinde tanımlamıştır (Mayer, 1981). Psikoloji karar alma aşamasında ne kadar etkili olduğu diğer bilimsel çalışmalara bakarak gözlemlenebilmektedir. İnsani en büyük özelliğimiz olan öğrenme yeteneği göz önünde bulundurulacak olursa insanlar arası farklılık olması sebebiyle farklı kararlar alma ve öğrenme şekli olacağı göz önünde bulundurulmalıdır. Bu sebepten bazı davranışlar daha önceden tahmin edilemeyen pek çok faktörün etkisinde kalabilir. Bu faktörleri ve etki oranlarını bilmek her zaman için mümkün olmamaktadır (Aytaç, 2000: 2-3).

2. Literatür Özeti

Araştırma konusuna en yakın çalışmalardan literatürde tespit edilen çalışmalardan örnekler aşağıda sıralanmıştır.

Taner ve Akkaya (2005) davranışsal finansın yatırımcılar açısından önemini incelemiştir. Çalışmanın sonucunda yatırımcı psikolojisi ve yatırımcıların almış olduğu kararların finans alanında büyük ölçüde etkilediği ve davranışsal finansın değerlendirilmesinde rasyonel karar ve teknik analizlerin bir rakibi değil tamamlayıcı bir yaklaşım olarak daha faydalı olacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Ertan (2007) geleneksel finans teorilerinin finans alanında yaşanan olayları tam anlamıyla açıklamada yetersiz olduğunu ortaya koymuştur. Yapılan çalışma sonucunda son 10 yılda davranışsal finansın büyük bir gelişme göstereceği, önemini koruyacağı ve geleneksel finansın açıklamada yetersiz kaldığı eksikliği tamamlayacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Yörük (2007) davranışsal finansın bireylerin çoğunlukla rasyonel hareket etmediklerini bu sebeple oluşan finans alanındaki modellerin piyasadaki duruma uymadığından bahsetmiş çalışmanın sonucunda ise davranışsal finansın psikoloji bilim dalının da yardımıyla mali katılım animallerinin ve mali çöküşlerin anlaşılmasına katkı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Bayraktaroğlu ve Özcan (2011) davranışsal finansın bireylerin yatırım kararı almada karar mekanizmasını ne derecede etkilediğini araştırmışlardır. Araştırmanın sonucunda tasarruflarını yatırıma çevirme konusunda aldıkları kararı verirken yatırımcıların psikolojik faktörlerden büyük oranda etkilendiklerini ortaya koymuşlardır.

Göksu (2013) Davranışsal finansın portföy yatırım kararı alırken Borsa İstanbul üzerindeki etkilerini araştırmıştır. Yapılan araştırma sonucunda yatırımcıların yatırım kararı aldıklarında bu kararların rasyonelliğin dışında irrasyonel davranışlar sergilediğini tespit etmiştir.

Sansar (2016) yapmış olduğu ampirik bilimsel çalışmada davranışsal finansın bireylerin yatırım kararları almaları esnasında rasyonel davranışların etkileri incelenmiş ve çalışmanın sonucunda alınan kararlar sonrasında tekrarı olan yargılama hatası sonucuna ulaşılmıştır.

Gül (2017) yatırımcıların tasarruflarını yatırıma çevirmeden önce kararlarını etkileyen içsel ve dışsal faktörlerden bahsetmiştir. Araştırmanın sonucunda Gaziantep ilindeki yatırımcı davranışlarını etkileyen 5 etmenin etkilerini çalışmada ele alınmış ve çalışma sonucunda yatırımcıların kararlarını etkileyen bazı alınarak medeni hali, yaş ve tasarruf tutarlarına göre yatırımlarının farklılıklar gösterdiği tespit edilmiştir.

Işık (2019) davranışsal finansın faydalarını ele alan çalışmacı yatırım yapan bireylerin rasyonel ve rasyonel olmayan aldıkları kararlar neticesinde rasyonel olmayan kararların sonuçları incelenmiştir. Çalışma sonucunda rasyonel kararlar almayan bireylerin alacakları kararlarda davranışsal finans devreye girdiği ve davranışsal finansın geleneksel finans ile birlikte kullanılması sonucunda başta krizlere olmak üzere birçok probleme çözüm sunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Akdeniz ve Turan (2021) davranışsal finasta yatırımcıların rasyonel olmayan davranışlarını incelemiş ve yatırımcıların yatırım kararı alırken hangi eğilimleri gösterdiği, aldığı risk düzeyini incelemişlerdir. Çalışma sonucunda erkek bireylerin kadın bireylere oranla daha fazla risk aldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Köroğlu ve Kazan (2022) Covid -19 döneminde yatırımcıların davranışsal finans boyutunda bazı yatırım alışkanlıkları ve Covid -19 döneminde yatırım yapıp yapmadıkları incelemişlerdir. Çalışmanın sonucunda Covid-19 döneminde yatırımcıların belirsizlik ve riskten kaçtıkları buna istinaden sermayelerini korumak amacıyla oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

Bu çalışmaları daha da arttırmak mümkündür ancak çalışma kapsamında literatür incelendiğinde kadınların yatırım davranışlarına yönelik Burdur ilinde bir çalışma tespit edilememiştir. Bu nedenle bu çalışmanın literatüre kazandırılması hedeflenmiştir.

3. Uygulama

Bu başlık altında araştırmanın amacı, yöntemi ve verilerin analizlerinin yer aldığı başlıklar yer almaktadır.

3.1. Araştırmanın Amacı

Araştırmada kadınların yatırım alışkanlıklarında medeni durum, eğitim, kazanç, finansal bilgi, yatırım kararlarında psikolojik etki, riske karşı tutum soruları yönlendirilmiş ve Burdur ilinde yaşayan kadınların yatırım kararlarında davranışsal finansın etkisinin olup olmadığının araştırılması amaçlanmıştır.

3.2. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmada, Burdur ilinde ikamet eden 146 kadına nicel veri toplama yöntemlerinden anket veri toplama tekniği kullanılarak, yapılan ankete 18 yaş üstü 100 kadın katılmış ve yapılan ankette medeni durum, eğitim durumu, aylık gelir, yatırım için tasarruf yapıp yapılmadığı, tercih edilen yatırım türü, finans bilgisi, yatırım şekli, yapılan yatırım sonrası kaybetme korkusu yaşamayı yaşamadıkları, yapılan yatırımda beklenen beklenti, yatırım için ne kadar birikim ayırdıkları, yatırım sırasında psikolojik durumun yatırım kararında etkili olup olmadığı gibi birçok soru yöneltilmiştir. Anket sonuçları SPSS programı yardımı ile frekans dağılımları gösterilmiştir.

3.3. Araştırma Verilerinin Analizi

Bu başlık altında katılımcıların tanımlayıcı değişkenleri ile katılımcılara iletilen ifadeler verilen yanıtların frekans dağılımları yer almaktadır.

3.3.1. Katılımcıların Tanımlayıcı Değişkenlerinin Frekans Dağılımları

Araştırmada elde edilen tanımlayıcı sorulardan Burdur ilinde ikamet eden kadın bireylerin davranışsal finans açısından yatırım kararlarını ile ilgili bilgiler gösterilmiştir.

Tablo 1. Araştırma Katılımcılarının Yaş Değişkeni.

Yaş aralığı	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)	Kümülatif Yüzde (%)
18-25 Yaş Arası	6	6,0	6,0	6,0
26-30 Yaş arası	10	10,0	10,0	16,0
31-40 Yaş Arası	37	37,0	37,0	53,0
41-50 Yaş arası	42	42,0	42,0	95,0
51 Yaş ve Üstü	5	5,0	5,0	100,0
Toplam	100	100,0	100,0	

Ankete katılan kadın bireyler 19-25, 26-30, 31-40 ,41-50 ve 51 ve üstü yaş kategorisinde oldukları verilen cevaplar doğrultusunda en çok yatırım kararı alan ve yatırım yapma eğiliminde olan kadınların, 41-50 yaş grubunun, 51 ve üstü yaş grubunun ise yatırım yapma konusunda en az paya sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 2. Araştırma Katılımcılarının Eğitim Değişkeni.

Mezuniyet Durumu	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)	Kümülatif Yüzde (%)
Okur/Yazar	14	14,0	14,0	14,0
İlköğretim/İlkokul	23	23,0	23,0	37,0
Lise	30	30,0	30,0	67,0
Lisans/Önlisans	32	32,0	32,0	99,0
Yüksek lisans/Doktora	1	1,0	1,0	100,0
Toplam	100	100,0	100,0	

Yapılan çalışmada ankete katılan bayan bireylerin eğitim durumları %14 okur/yazar, %23 ilköğretim/ilkokul, %30 lise, %32 lisans/önlisans, %1 Yüksek Lisans/Doktora yapan bireylerden oluşmaktadır.

3.3.2. Katılımcıların Davranışsal Finans İfadelerinin Frekans Dağılımları

Bu başlık altında araştırma katılımcılarının davranışsal finansa yönelik sorulara verdikleri yanıtların frekans dağılımları gösterilmektedir.

Tablo 3. Finansal Yatırım Yapma Tercihi.

Yatırım Şekli	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)	Kümülatif Yüzde (%)
Hisse Senedi	8	8,0	8,0	8,0
Altın	47	47,0	47,0	55,0
Döviz	20	20,0	20,0	75,0
Banka Mevduatı	25	25,0	25,0	100,0
Toplam	100	100,0	100,0	

Anket sonunda ulaşılan bilgiler doğrultusunda Burdur ilinde ikamet eden kadınların yatırım yapma konusunda hisse senedi, Altın, Döviz, Banka mevduatı, Forex vb., diğer seçenekleri sunulmuş ve verilen cevaplar doğrultusunda yatırım yapma şeklinde %47'lik kısmının cevabının altın olduğu ve yatırım yapma şeklinde en az %8'lik oranla hisse senedi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 4. Gelirin Bir Kısmının Tasarrufa Ayrılması.

Tasarruf Yapılması	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)	Kümülatif Yüzde (%)
Evet	79	79,0	79,0	79,0
Hayır	21	21,0	21,0	100,0
Toplam	100	100,0	100,0	

Anket sonucunda elde edilen verilere göre Burdur ilinde yaşayan kadınların gelirlerine bakılmaksızın %79 oranında gelirlerinden tasarruf yaptıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 5. Finansal Piyasaların Takip Edilmesi.

Piyasaların Takip Edilmesi	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)	Kümülatif Yüzde (%)
Evet	28	28,0	28,0	28,0
Hayır	72	72,0	72,0	100,0
Toplam	100	100,0	100,0	

Yöneltilen soruya verilen cevaplardan elde edilen verilere göre kadın bireylerin %72 oranla finansal piyasadaki gelişmeleri takip etmedikleri sonucuna ulaşılmıştır. Yatırım kararı alırken yatırım kararlarında finans piyasasındaki gelişmelerini göz ardı ettikleri ortaya çıkmıştır.

Tablo 6. Finans Konusunda Eğitim/Kurs Alınması.

Finans Konusunda Eğitim Alınması	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)	Kümülatif Yüzde (%)
Evet	20	20,0	20,0	20,0
Hayır	80	80,0	80,0	100,0
Toplam	100	100,0	100,0	

Ankete katılan kadın yatırımcıların ankete vermiş olduğu cevaplar sonucunda %80 oranında finans alanında herhangi bir eğitim ve kurs almadıkları tespit edilmiştir.

Tablo 7. Yatırım Kararı Alınırken Bilgi Kaynaklarına Baz Alınması.

Yatırım Kararı Alınmasında Bilgi Kaynakları	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)	Kümülatif Yüzde (%)
Evet	30	30,0	30,0	30,0
Hayır	70	70,0	70,0	100,0
Toplam	100	100,0	100,0	

Ankete katılan yatırımcı kadın bireylerin yatırım kararı alırken bilgi kaynaklarını %70 oranda dikkate almadıkları %30 oranında kadın yatırımcının ise yatırım kararı alırken bilgi kaynaklarını dikkate aldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 8. Yatırım Stratejisi.

Yatırım Stratejisi	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)	Kümülatif Yüzde (%)
Ortalamadan İyidir	21	21,0	21,0	21,0
Ortalama Düzeydedir	21	21,0	21,0	42,0
Ortalamadan Kötüdür	29	29,0	29,0	71,0
Fikrim yok	29	29,0	29,0	100,0
Toplam	100	100,0	100,0	

Ankete katılan kadın katılımcıların sırası ile yatırım stratejisine ilişkin görüşlerine ait veriler tablo 9'da verilmiştir. Elde edilen cevaplar doğrultusunda %21 ortalamadan iyi olduğu, %21 ortalama düzeyinde olduğu, %29 ortalamadan kötü olduğu, %29 hiçbir fikri olmadığı cevabını seçtiği görülmektedir.

Tablo 9. Borsaya Bakışları.

Borsaya Bakış Açısı	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)	Kümülatif Yüzde (%)
Borsa Bir Kumardır	14	14,0	14,0	14,0
Borsa Yatırım Yapma Yeridir	40	40,0	40,0	54,0
Borsa Bir Risktir	26	26,0	26,0	80,0
Borsa Bir Kazanım Aracıdır	20	20,0	20,0	100,0
Toplam	100	100,0	100,0	

Ankete katılan kadınlara borsaya bakış açıları sorusu yöneltilmiş olup %14'ü borsanın bir kumar olduğu, %40'ı borsanın bir yatırım yapma yeri olduğu, %26'sı borsanın bir risk olduğu, %20'si ise borsanın bir kazanç aracı olduğu cevabını vermişlerdir.

Tablo 10. Riskin Para Kaybetmek veya Olumsuz Bir Durum Olması.

Risk Değerlendirmesi	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)	Kümülatif Yüzde (%)
Evet	36	36,0	36,0	36,0
Hayır	64	64,0	64,0	100,0
Toplam	100	100,0	100,0	

Ankete katılan kadın bireylere “Riskli para kaybetmek ya da olumsuz bir durumla karşılaşmak olarak mı değerlendiriyorsunuz?” sorusu yöneltilmiş %36’lık oranla evet cevabı alınırken %64’lük bir oranla hayır cevabı verilmiştir. Yatırımcı kadın bireylerin riski olumsuz bir durum olarak görmediği sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 11. Yatırım Kararı Değerlendirmesi.

Yatırım Kararı	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)	Kümülatif Yüzde (%)
Evet	45	45,0	45,0	45,0
Hayır	55	55,0	55,0	100,0
Toplam	100	100,0	100,0	

Ankete katılan bireylerin yatırım kararı olumlu sonuçlandığında bu durumu %45’i kendi yeteneğine bağladığı, %55’i ise yatırım kararı olumlu sonuçlandığında bu durumu kendi yeteneklerine bağlamadıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 12. Finansal Yatırımın Gizliliği.

Finansal Yatırım Gizliliği	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)	Kümülatif Yüzde (%)
Evet	44	44,0	44,0	44,0
Hayır	56	56,0	56,0	100,0
Toplam	100	100,0	100,0	

Ankete katılan katılımcıların herhangi bir yatırım yapması sonrasında yatırım yaptığı bilgisinin diğer insanlar tarafından bilinmesini %44'ü hoşlanırken, %56'sı ise yaptığı yatırımların bilinmesinden hoşlanmadığını ifade etmişlerdir.

Tablo 13. Yatırım Kararı Alınırken Geçmiş Tecrübelerden Yararlanılması.

Geçmiş Tecrübelerden Yararlanma	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)	Kümülatif Yüzde (%)
Evet	46	46,0	46,0	46,0
Hayır	54	54,0	54,0	100,0
Toplam	100	100,0	100,0	

Yöneltilen soruya verilen cevaplar neticesinde %54'lük oranla yatırım kararı alan kadın bireylerin geçmiş tecrübeye sahip olmadığı ya da geçmiş tecrübelerini yatırım kararına yansıtmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 14. Yeni Yatırım Kararı Alınırken Temel Beklenti Sonuçları.

Temel Beklenti	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)	Kümülatif Yüzde (%)
Yüksek Getiri Beklentisi	48	48,0	48,0	48,0
Sermayeyi Koruma Arzusu	23	23,0	23,0	71,0
Devamlı Gelir İsteği	22	22,0	22,0	93,0
Riski Az Altına	7	7,0	7,0	100,0
Toplam	100	100,0	100,0	

Yatırım kararı alınırken en temel beklentileri kadın katılımcılara sorulmuş, 4 seçenektan kendilerine uygun olanı birini seçmeleri istenmiştir. Yüksek getiri beklentisi, sermayeyi koruma arzusu, devamlı gelir isteği, risk azaltma en çok oranla %48 yüksek getiri beklentisi içerisinde oldukları ve %3 oranla riskten kaçındıkları ve sermayeyi koruma ve devamlı gelir isteği seçeneklerinin ise %23- %22 oranla yakın oranlarda olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 15. Kaybetme Korkusu.

Kaybetme Korkusu	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)	Kümülatif Yüzde (%)
Evet	41	41,0	41,0	41,0
Hayır	59	59,0	59,0	100,0
Toplam	100	100,0	100,0	

Burdur ilinde yaşayan kadın katılımcıların yatırım kararı sonrasında yatırımlarında zarara diğer bir ifade ile kaybetmekten %59 oranla korktukları ve yatırımlarını yaparken kaybetme korkusunun etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 16. Psikolojik Durumun Yatırım Kararında Etkisi.

Yatırım Kararı	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)	Kümülatif Yüzde (%)
Evet	67	67,0	67,0	67,0
Hayır	33	33,0	33,0	100,0
Toplam	100	100,0	100,0	

Yöneltilen soruya %67'lik oranla evet cevabı verilmiş olup, Burdur ilinde ikamet eden kadın yatırımcıların yatırım kararı alırken, rasyonel kararların yanında rasyonel olmayan diğer bir ifadeyle psikolojik durumunun da karar alma aşamasında etki gösterdiği ortaya çıkmıştır.

Tablo 17. Yatırımların Miktarı ve Sıklık Derecesi.

Yatırım Miktarı ve Zamanlaması	Frekans	Yüzde (%)	Geçerli Yüzde (%)	Kümülatif Yüzde (%)
Evet	40	40,0	40,0	40,0
Hayır	60	60,0	60,0	100,0
Toplam	100	100,0	100,0	

Gelirlerinin bir kısmını tasarruf olarak ayıran yatırımcı kadın katılımcıların %60'ı sık ve küçük miktarda yatırım yapmayı seçmedikleri, %40'ı ise sık ve küçük miktarda yatırım yaptıklarını ifade etmişlerdir.

Sonuç ve Genel Değerlendirme

Burdur ilinde ikamet eden kadınların davranışsal finans açısından yatırım alışkanlıkları araştırılmıştır. Yapılan ankete 19 ve 51 yaş üstü, yaş aralığında 100 kadın katılmış ve medeni durum, eğitim durumu, aylık gelir, yatırım için tasarruf yapıp yapılmadığı, tercih edilen yatırım türü, finans bilgisi, yatırım şekli, yapılan yatırım sonrası kaybetme korkusu yaşayıp yaşamadıkları, yapılan yatırımda beklenen beklenti, yatırım için ne kadar birikim ayırdıkları, yatırım sırasında psikolojik durumun yatırım kararında etkili olup olmadığı gibi birçok soru yöneltmiştir. Anket sonrası alınan sonuçlara göre 31-40 yaş arası kadınların yatırım yapmak adına düzenli olarak gelirlerinin bir kısmını tasarruf yapmak için ayırdığını, yatırım yaparken psikolojik durumun

yatırım kararında etkili olduğu, gelirlerinden ayrılan tasarruflarını en fazla tercih edilen yatırım türünün altın, en az tercih edilen yatırım türünün hisse senedi olduğu ortaya çıkmıştır.

Buna göre tasarruf ve yatırım hakkında bilgi sahibi oldukları elde edilen değerler sonucunda katılımcıların yarısından fazlasının, tasarruf alışkanlığı olduğu, fakat tasarruflarını en çok altın en az hisse senedi olacak şekilde değerlendirdikleri, düşük riski tercih eden bir profil çizdikleri tespit edilmiştir. Davranışsal finans açısından kadınların mevduata alışkinlik durumu, davranışsal finans ile ilgili veri ve bilgi paylaşımı konuları dahilinde eksikliklerinin geliştirilmesi sonucuna varılmıştır.

Bireysel yatırım yapan kadın bireylerin tasarruflarından kazanç sağlamak için yapmak istediği yatırım kararlarında duygusal ve bilişsel eğilimlerini ön planda tuttıkları, yatırım kararlarında istemeyerek ve bilmeyerek yanlışlar yapan, psikolojik ve davranışsal önyargılardan etkilendiklerini ifade eder. Analiz sonrası ulaşılan bilgiler davranışsal finans faktörlerinin yatırım kararlara etkili olduğunu, cinsiyet eğitim, tasarruf edilen para miktarı, finansal bilgi gibi faktörler arasında ilişki olduğunu göstermektedir. Finansal alanda bilgi ve yetenek sahibi olan yatırımcıların yatırım kararları finansal bilgiler doğrultusunda olumlu yönde etkilenmektedir. Finansal bilgi yetersizlikleri sebebi dolayısıyla yatırımcıların aldıkları eksik ve yanlış kararları sonrasında ortaya çıkan yatırım sonrası ortaya çıkan başarılı olmayan kararlar yatırımcılara negatif bir izlenim oluşmasına sebep olmaktadır. Davranışsal finans alanında, yatırım yapacak olan bireysel yatırımcıların yatırım konusunda kararlar alırken sadece minimum zarar ve maksimum getiriyi baz alarak rasyonel kararlar ve bilgilerle yatırım kararı almak yerine, hisleri, ön yargıları gibi psikolojik etmenlerin etkisi altında kalarak yatırım kararı aldıkları gözlemlenmektedir. Bu aşamada duygu durum yatırım yapacak olan bireyin yatırım öncesi olumlu duygu duruma sahip ise yatırım yaparken düşünmeden hareket ettiğini, olumsuz duygu duruma sahipse daha detaycı oldukları bazı araştırmacılar tarafından dile getirilmektedir. Bu duruma istinaden yatırımcılar daha önce almış oldukları bir yatırım aracında kar oranını düşüren bu yatırım aracını satmak yerine kar oranını arttırmak için bekleme eğilimini gösterdiği literatürde bulunan çalışmalarda gözlemlenmektedir. Bireysel yatırımcılar psikolojik duygu durumları göz önünde bulundurarak yaptığı yatırımlarda aynı oranda olan kayıp ve kazanç durumu, beklenti teorisi bireysel yatırımcıları etkileyen zararına satış yaptıkları durumlardaki yaşadığı acının, kar elde ettiği yatırımlarda hissettiği keyiften daha fazla olduğu ve bu duruma istinaden yapılan yatırım sonrası zarar söz konusu olduğunda yatırım yapılan yatırım aracının satışını ertelemektedir.

Burdur ilinde ikamet eden kadınların yatırım yaparken davranışsal hatalar yapabilecekleri bu hataların rasyonel yatırımcılar tarafından hızlıca bertaraf edilebileceği, davranışsal hata yapan bireysel yatırımcıların finansal piyasadan silinebileceği bazı araştırmacılar tarafından dile getirilmiştir. Davranışsal finans anlık kararlarda kısa sürede etki sağlayabilirken, uzun vadede rasyonel kararlar uzun sürede etki sağladığı bazı araştırmacılar tarafından savunulmaktadır.

Kaynakça

- Akdeniz, Ş., & Turan, İ. (2021). Davranışsal Finans Eğilimlerinin Risk Alma Düzeyine Etkisi, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 13(2), 1016-1032.
- Alper, D., & Ertan, Y. (2008). Yatırım Fonu Seçim Kararlarında Çerçeveleme Etkisi, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (37), 174-184.

- Aytekin, Ö. G. Y. E., & Aygün, M. (2016). Finansta Yeni Bir Alan “Davranışsal Finans”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (2), 143-156.
- Başer, K. C., Özek, T., Demirci, B., Kürkçüoğlu, M., Aytaç, Z., & Duman, H. (2000). Composition Of The Essential Oils Of Zosima Absinthifolia (Vent.) Link And Ferula Elaeochytris Korovin From Turkey. *Flavour And Fragrance Journal*, 15(6), 371-372.
- Cortis, C., Puggina, A., Pesce, C., Aleksovskaa, K., Buck, C., Burns, C., & Boccia, S. (2017). Psychological Determinants Of Physical Activity Across The Life Course: A" Determinants Of Diet And Physical Activity" *Umbrella Systematic Literature Review*, Plos One, 12(8).
- Ede, M. (2007). Davranışsal Finans ve Bireysel Yatırımcı Davranışları Üzerine Ampirik Bir Uygulama, Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi.
- Ertan, Y. (2007). Davranışsal Finans ve Pişmanlık Teorisinin Döviz Kuru Riskinden Korunma Kararına Etkisi, Bursa Uludağ Üniversitesi.
- Göksu, A. (2013). Portföy Yatırım Kararlarında Davranışsal Finansın Etkisi: Borsa İstanbul Uygulaması, Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gül, M. (2017). Davranışsal Finans Açısından Altın Yatırımcılarının Davranışlarının İncelenmesi: Gaziantep Örneği, *Maliye ve Finans Yazıları*, (108), 143-165.
- Işık, A. K. I. N. (2019). Davranışsal Finans Açısından Yatırımcıların Kararlarının İncelenmesi, *Journal Of Academic Value Studies*, 3(15), 11-21.
- Jiddawi, N. S., & Öhman, M. C. (2002). Marine Fisheries İn Tanzania, *Ambio: A Journal Of The Human Environent*, 31(7), 518-527.
- Kahneman, D., & Tversky, A. (1979). On The İnterpretation Of İntuitive Probability: A Reply To Jonathan Cohen.
- Koroğlu, Ç., Kazan, H. G., & Temel, E. (2022). Covid-19 Pandemi Sürecinde Finansal Yatırım Alışkanlıkları ve Davranışsal Finans Eğilimleri, *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 29(1), 1-25.
- Mayer, R. E. (1981). The Psychology Of How Novices Learn Computer Programming. *Acm Computing Surveys (Csur)*, 13(1), 121-141.
- Mckenzie, J. (1998). Fundamental Flaws İn The Five Factor Model: A Re-Analysis Of The Seminal Correlation Matrix From Which The “Openness-To-Experience” Factor Was Extracted. *Personality And Individual Differences*, 24(4), 475-480.
- Özcan, H., & Bayrakdaroğlu, A. (2011). Davranışsal Finansın Bireysel Yatırımcıların Karar Mekanizmaları Üzerindeki Etkileri: Finansal Yatırımcıların Değerlendirmelerine Yönelik Bir Araştırma, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi.
- Sansar, N. G. (2016). Değişen Finansal Akımlar: Rasyonalizmden Davranışsal Finans Yaklaşımına, *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 135-150.
- Taner, B., & Akkaya, G. C. (2005). Yatırımcı Psikolojisi ve Davranışsal Finans Yaklaşımı, *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (27), 47-54.
- Tufan, C., & Sarıççek, R. (2013). Davranışsal Finans Modelleri, Etkin Piyasa Hipotezi ve Anomalilerine İlişkin Bir Değerlendirme, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2), 159-182.
- Yörükoğlu, A. (2007). Davranışsal Finans, Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi.

KÜRESEL EKONOMİK ORTAMDA KÜÇÜLME ENFLASYONU: SHRINKFLASYON

Prof.Dr. Haluk YERGIN
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
ORCID ID: 0000-0002-8168-9115

Dr. Nida GÜNSAN
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
ORCID ID: 0000-0001-7014-3099

Araş. Gör. Kaan YİĞENOĞLU
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
ORCID ID: 0000-0002-1961-6601.

Özet

Ekonominin yapısı, performansı ve davranışını bir bütün olarak ele alan makroekonominin en önemli konularından biri olan enflasyon, fiyatlar genel düzeyindeki sürekli artışlardır. Enflasyonu rakamlarla ifade ederiz fakat enflasyon hem ekonomik hem de toplumsal anlamda rakamların ifade ettiğinden daha fazlasıdır. Enflasyonun hızlı bir şekilde yükselişe geçtiği dönemde artan maliyetler üreticiler tarafından üretilen mal ve hizmetlerin girdi fiyatlarına yansıtılır. Yüksek enflasyon sebebiyle artan üretim maliyetinin üreticiye zararını minimal düzeye indirmeyi amaçlayan enflasyon kavramı ya da bir pazarlama stratejisi olarak ifade edebileceğimiz bir enflasyon kavramı olan Shrinkflasyon ön plana çıkmaktadır. “Shrink” ingilizcede küçültme ve büzüşme anlamına gelmektedir. Shrinkflasyon, bir ürünün fiyatı aynı kalırken, boyutunda veya miktarında ortaya çıkan azalmadır. Enflasyondan korunmak için izlenen bu pazarlama stratejisi üreticilerin üretim maliyetlerini minimize ederken, tüketicilerin kullanmış oldukları ürünlerin kalitesini düşürmektedir. Bu çalışma kapsamında Shrinkflasyon kavramının ne olduğu ve uygulamaları hakkında teorik çerçevede bilgi sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Enflasyon, Shrinkflasyon, Tüketiciler, Pazarlama

IN THE GLOBAL ECONOMIC ENVIRONMENT SHRINKFLATION: SHRINKFLATION

Abstract

Inflation, which is one of the most important issues of macroeconomics, which deals with the structure, performance and behavior of the economy as a whole, is the increase in the general level of prices. We express inflation in numbers, but inflation is more than the numbers express, both economically and socially. In a period of rapid increase in inflation, the increased costs are reflected in the in put prices of the goods and services produced by the producers. The concept of inflation, which aims to minimize the damage to the producer of the increased production cost due to high inflation, or the concept of inflation, which can be expressed as a marketing strategy, comes to the fore. “Shrink” means shrinking and shrinking in English. Shrinkflation is the reduction in size or quantity of a product while the price remains the same. While this marketing strategy, which is followed to protect against inflation, minimizes the production costs of the producers, it reduces the quality of the products used by the consumers. Within the scope of this study, theoretical information about what the concept of shrinkflation is and its applications will be presented.

Keywords: Inflation, Shrinkflation, Consumers, Marketing

DÜNYADA TAŞIMACILIK FİYATLARI VE KÜRESEL RESESYON İLİŞKİSİ

Prof. Dr. Haluk YERGİN

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İİBF
ORCID ID: 0000 0002 8168 9115

Dr. Nida GÜNSAN

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İİBF
ORCID ID: 0000 0001 7014 3099

Araş. Gör. Kaan YİĞENOĞLU

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Erçiş İşletme Fakültesi
ORCID ID: 0000 0002 1961 6601

Özet

Küreselleşme ile birlikte ülkeler arasında sınırlar ortadan kalkmış, küresel ekonomiler daha esnek hale gelmiş ve güçlenmiştir. Küreselleşme ile birlikte doğan rekabet ortamında üretilen malın pazara girebilmesi ve tutunabilmesi için birim maliyetlerin düşük olması gerekmektedir. Ekonomide üretilen malların birim maliyetini etkileyen önemli unsurlardan biride taşımacılık maliyetidir. Bu noktada taşımacılık önemli bir faktör olmuştur. Geçmişten günümüze kadar taşımacılık karayolu, havayolu ve deniz yolu ile yapılmıştır. Fakat daha fazla yük taşınabilmesi ve daha az maliyetli olması sebebiyle küresel ticaretin ve küresel ekonominin en önemli lokomotifi deniz taşımacılığı politik ve ekonomik bir öneme sahip olmuştur. Uluslararası Denizcilik Örgütü'ne göre dünya ticaretinin %80'inden fazlası deniz yolu ile gerçekleştirilmektedir. Bu sebeple de konteyner taşımacılığı dünya ticaretinin bel kemiğini oluşturmaktadır. 2019 yılı aralık ayında ortaya çıkan Covid-19 salgını ile küresel tedarik zincirinde kopmalar meydana geldi. Konteyner navlun oranları, salgın öncesinde \$1.394 seviyesinde seyreden Freightos Baltık Küresel Konteyner Endeksi salgının başlamasıyla birlikte 10 Ocak 2020 tarihinde \$1.555, daha sonra 10 Eylül 2021 tarihinde ise \$10.996 seviyesiyle en üst düzeye ulaşmıştı. Son olarak Nisan 2023 verilerini incelediğimiz zaman \$1.576 seviyesine keskin bir şekilde düşmüştür. Konteyner navlun fiyatlarının düşmesi ile mallar daha düşük maliyetlerle taşınacak ve küresel tedarik zincirinin canlanmasını katkı sunacaktır. Ekonomik büyüme ve gelişme için olumlu gibi görünen bu durum dünyadaki ekonomik kriz ve resesyon nedeniyle birtakım belirsizlikler yaratmaktadır. Çünkü hızlı bir yükselişe geçişin ardından keskin bir düşüşle karşılaşan ihracatçılar ve ithalatçılar, navlun fiyatlarının nasıl dengeleneceği konusunda belirsizlikler yaşamaktadırlar. Sonuç itibariyle, navlun fiyatlarındaki düşüşe rağmen taşıma sayısındaki azalmaların kaynağının ekonomideki resesyon olduğu ve nedenleri bu çalışmada incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Taşımacılık, Lojistik, Deniz Taşımacılığı, Navlun fiyatları, Resesyon

1. GİRİŞ

2019 Aralık ayında Çin'in Wuhan eyaletinde ortaya çıkan Covid-19, kısa zamanda tüm dünyayı etkisi altına almıştır. İlk ortaya çıktığı zaman bir sağlık krizi olan Covid-19, zamanla sosyal ve ekonomik krize dönüşmüştür. Salgının yayılmasını önlemek ve insanların birbiriyle temasını azaltmak amacıyla AVM'ler, kafeler, okullar kapatılmış ve fabrikalar üretim faaliyetlerini durdurmuştur. Bu noktadan sonra ekonominin iki temel ayağı üretim ve tüketimde aksamalar meydana gelmeye başlamıştır. Fabrikaların kapatılmasıyla duran üretim sonucunda ihracat ve ithalat olumsuz bir şekilde ve küresel tedarik zincirinde kopmalar yaşanmıştır. Küresel tedarik zincirindeki kopmalardan etkilenen sektörlerinde başında taşımacılık sektörü gelmektedir. Her ne kadar tedarik zincirinin kesintisiz işleyebilmesi için yük taşımacılığı, yolcu taşımacılığından ayrı olarak, salgın sonrası ulaştırma faaliyetlerine getirilen kısıtlamalardan büyük ölçüde muaf tutulmuş olsa da Çin'de üretimin askıya alınması ile ihracatta yaşanan düşüşe bağlı olarak, dünyada ticaret edilen ürünlerin yaklaşık %80'ini taşıyan deniz taşımacılığında talep daralması ortaya çıkmıştır. Bu durum deniz nakliye firmalarının sefer iptali (blank sailing) yaparak, olması gerekenden daha az filo ile sefere çıkmasına sebep olmuş, gemi sayısının azaltılması neticesinde yüklenmeyen boş konteynerler olması gerekenden daha uzun bir süre limanda beklediği için, bu durum ülke içi yükleme faaliyetleri ile uğraşan firmalara gecikme, tazminat ve şasi ücreti gibi ek maliyetler getirmiştir (Karagöz, 2020: 80). Tüm bu küresel tedarik zincirindeki aksamalardan dolayı pandemi döneminde konteyner navlun fiyatları \$10.996 seviyesiyle en yüksek düzeye ulaşmıştır. Fakat pandeminin etkisini yavaş yavaş azaltmasıyla küresel ticarete bitmiş ürünlerin %90'ı konteyner gemileri ile taşınan konteyner navlun fiyatlarında keskin düşüşler olmaya başlamıştır. Küresel ekonomide görülen yüksek enflasyon sebebiyle yaşanan dolaşımdaki yükün azalması, navlunların keskin bir şekilde düşmesi ve bunun bir süreklilik arz etmesi küresel bir resesyon olduğunun göstergesidir (UTİKAD, 2022).

Bu çalışmada pandemi döneminde hızlı bir şekilde yükselişe geçen konteyner navlun fiyatlarının pandemi sonrasında sert bir şekilde düşse bile ihracatçıların ve ithalatçıların fiyatların nasıl dengeleneceği konusunda belirsizlik yaşamaları taşıma sayısındaki azalmalara neden olmuş. Bunun sebebi ise yüksek enflasyonun neden olduğu resesyon olduğu düşünülmektedir ve nedenleri incelenmektedir.

2. KÜRESEL EKONOMİDE TAŞIMACILIK

Taşımacılık, ürünlerin veya insanların buldukları yerden başka bir yere taşınması olarak tanımlanmaktadır. Fakat ticari anlamda taşımacılık olgusu tanımlanırken daha dar anlamda bir tanımlamanın yapılması gerekmektedir. Bu nedenle taşımacılığı, ürünlerin üretildikleri alanların ötesindeki hareketleri ve insanların farklı coğrafi konumları arasındaki hareketleri şeklinde tanımlanabilir (Eryılmaz, 2022: 49). Türk Dil Kurumu (TDK) taşımacılık kavramını; insan, mal veya benzerlerinin çeşitli araçlarla bir yerden bir yere taşınması işi, nakliyecilik olarak tanımlamıştır. Taşımacılık olgusu, insanlığın geçmişinde ve geleceğine önemi büyüktür. İnsanlık tarihinde yazının bulunması kadar öneme sahip olan tekerleğin icadı insanlık için dönüm noktası olan tarihi olaylar arasındadır. Tekerleğin icat edilmesiyle birlikte ticarete konu olan ürünler ve savaş mühimmatları buldukları bölgeden daha uzak yerlere kolaylıkla ulaştırılmıştır. Taşımacılığın önemi sadece ticaret hususunda değil, aynı zamanda toplumların kültürel ve sosyal

ihtiyaçları, askeri faaliyetler, öğrenme ve bildiklerini başka bölgedeki insanlara aktarma isteği insanlığın taşımacılığa verdiği önemi ve onu geliştirme isteğini canlı tutmuştur (Kılıcı, 2017: 75). Ulaştırma sektörü; karayolu, denizyolu, demir yolu, boru hattı ve hava yolu alt sektörlerinden oluşmaktadır. Taşıma türleri genel olarak birbirlerine üstün olmadıkları gibi, birbirlerine rakip de değildirler. Taşıma türleri, tedarik zinciri olarak anılan büyük yapıyı birbirine bağlayan en önemli yapıtaşlarıdır. Taşımacılık türlerinin kendilerine münhasır özellikleri vardır ve farklı mevzuatlara tabidir (Akbulut, 2016: 4). Şekil 1’de taşımacılık türleri görsel yardımıyla açıklanmıştır.

Görsel 1. Taşımacılık Türleri

Kaynak: <https://www.oaib.org.tr/files/downloads/lojistikvetedarik.pdf>

Karayolu Taşımacılığı: Kapıdan kapıya şeklinde yapılan tek taşımacılık türüdür. Farklı ürün çeşitleri için kullanılabilen bu taşımacılık sistemi maliyetlidir. Taşınan ürünlerde ağırlık ve boyut sınırlamaları bulunmakta olup, olumsuz hava koşulları ve trafikten etkilenmektedir (Dursun ve Erol, 2012: 370).

Havayolu Taşımacılığı: Havayolu taşımacılığı ilk olarak uçaklar ve hava araçları yardımıyla insanların ve yüklerin taşındığı bir taşımacılık türüdür. Hızlı ve emniyetli olması nedeniyle diğer taşımacılık türlerine göre avantajlar sağlamaktadır. Ayrıca ulusal ve uluslararası piyasalarda yaşanan yoğun rekabet, teknolojik ilerlemeler, tüketici davranışlarındaki farklılaşmalar ve yeni rekabet gücü aracı arayışları havayolu taşımacılığının önemini her geçen gün artırmaktadır. Bu çerçevede arz ve talep noktasında etkili olan faktörler, havayolu taşımacılığına olan ilgiyi artırmakta ve sektörün ekonomik anlamda yarattığı katma değeri olumlu etkilemektedir (Altuntaş ve Kılıç, 2021: 188).

Demiryolu Taşımacılığı: Demir yolları uzun mesafelerde karada taşınacak ağır, dökme ve hacimli yükler için bir taşımacılık türüdür. Demiryolu taşımacılığının temel altyapı bileşenleri; raylı sistemler ve donanım ürünleri, lokomotif ve vagonlar, aktarma istasyonları ve terminallerdir. Demiryolu taşımacılığında devlet tarafından yapılmakta olan bu altyapı yatırımları son derece

yüksek maliyetli olup bu yatırımların devlet tarafından sağlanmasından sonra işletim maliyetleri ise son derece ekonomik olmaktadır. Ayrıca demiryolu taşımacılığı, uzun mesafeler arasında gerçekleştirilebilen güvenli ve çevre dostu bir taşımacılık türüdür (Aksu, 2015: 18).

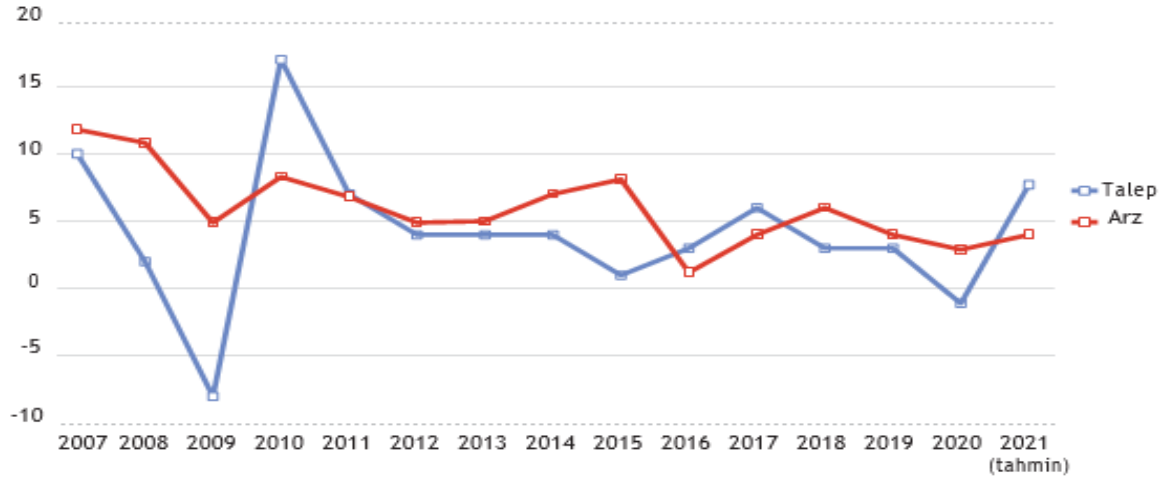
Boru Hattı Taşımacılığı: Boru hattı ile doğal gaz, ham petrol ve petrol ürünleri taşınmaktadır. Sıvı ve gaz enerji naklinde önemli olan ülkelere taşıma üstünlüğü sağlamanın yanı sıra stratejik ve politik üstünlük de sağlayan kendine ait özelliklere olan hem kısa hem de uzak mesafeler için bir taşıma şeklidir. Dünya genelinde her alanda enerjiye olan ihtiyaç ve talep artışı, boru hattı taşımacılığının petrol ve doğal gaz taşıma konusundaki üstünlüğü, boru hattı taşımacılığının gelişimini giderek artacağına göstermektedir (Akbulut, 2016: 8).

Denizyolu Taşımacılığı: Denizyolu taşımacılığı, uluslararası ticaretin ana kanalıdır (Christiansen, 2007: 189). Küresel üretime ve ticarete en önemli katkı sağlayan taşımacılık türlerinden birisi olan denizyolu taşımacılığı piyasası içerisinde yer alan kuru yük piyasası özellikle demir cevheri, kömür, tahıl vb. önemli hammaddelerin taşınmasını sağlamaktadır. Bu piyasadaki taşıma fiyatları (navlun) Londra merkezli Baltık Borsası tarafından yayınlanan Baltık kuru yük endeksi (BDI) ile izlenmektedir (Tarı ve İnce, 2019: 36). Hacim olarak dünya ticaretinin %80'inden fazlası deniz yolu ile taşınır. Deniz yoluyla taşınan emtia ticareti, filo büyüklüğü, gemi inşa faaliyetleri ve toplam seviyede emtia piyasaları dahil olmak üzere navlun oranları üzerinde etkili olan faktörleri belirlemek için kapsamlı araştırmalar yapılmıştır. Navlun oranı oluşumunda arz ve talep temellerinin oynadığı rol, denizcilik ekonomisinde geniş çapta kabul görmüştür. Ancak, arz ve talep faktörleri tek başına deniz taşımacılığı piyasasında yaşanan yüksek oynaklığı tam olarak açıklayamaz, piyasa duyarlılığının dikkate alınması gerekmektedir. Piyasa duyarlılığı, piyasa beklentileri, yerel ve uluslararası olayların algılanması ve sektördeki çevredeki piyasa temsilcilerinin davranışlarından oluşur (Bai vd., 2021: 1-2).

3. DENİZYOLU TAŞIMACILIĞINDA KONTEYNER TAŞIMACILIĞI

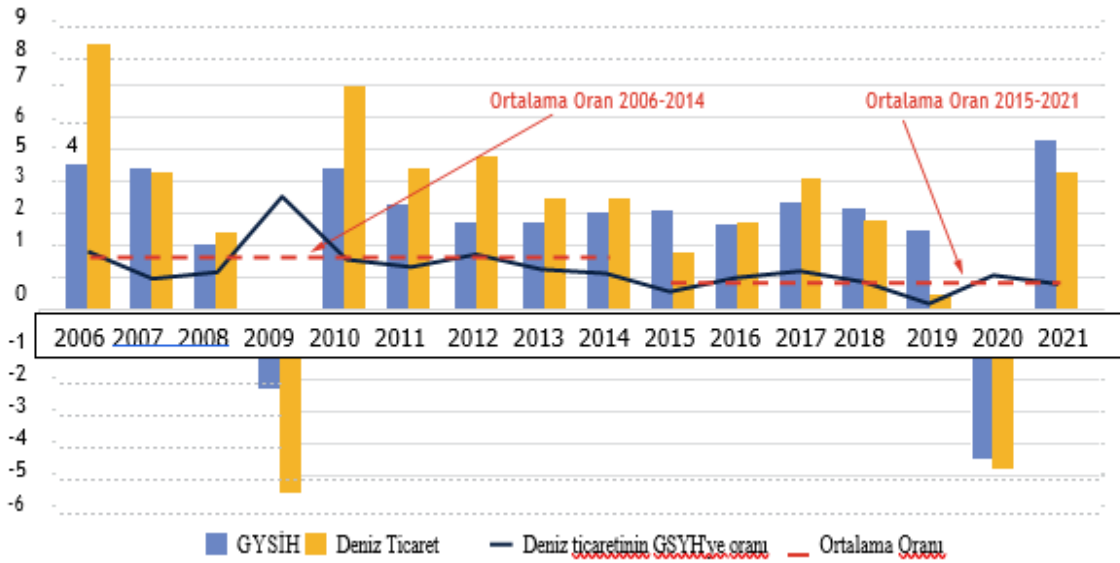
Konteyner taşımacılığı, dünya ticareti ve dünya ekonomisi için hayati önem taşımaktadır (Wang ve Meng, 2017: 390). Puşcaci ve Puşcaci (2018: 62); ulusal veya uluslararası bir ekonomik faaliyet olarak deniz ticareti, karlılığı sağlamak için tasarlanmalı ve organize edilmelidir, ana işlevi üretimi tüketime bağlamaktır. Bu yüzden dünya ekonomisinin kalkınması için deniz ticareti tüm ülkeler için önemlidir. Deniz ticareti ile daha fazla yük taşınması, sınır aşımı olmaması ve maliyetinin az olması gibi sebeplerden ötürü her geçen gün konteynerize olmaktadır. P. Mclean tarafından düşünülen konteyner taşımacılığı ilk kez "İdeal X" gemisi ile 26 Nisan 1956'da Newark Limanı'ndan 58 konteyneri Houston Limanı'na taşımıştır (Ece, 2020: 49).

Deniz taşımacılığın ekonomiye direkt ve indirekt olmak üzere iki şekilde etki yapmaktadır. Direkt etkisi; yük taşımacılığında navlun ücretlerinden (yolcu taşımacılığında bilet ücretlerinden) sağlanan gelir ile taşımacılık sektöründe çalışanların ücretlerinin ödenmesiyle ekonomik fayda üretmesidir. İndirekt etkisi ise, ulaşım ağlarının gelişimi, üretici veya tüketiciye küresel ölçekte erişilebilirlik olanaklarının artması, zaman ve maliyet tasarrufu sağlaması, ölçek ekonomisi oluşturması ekonomik faaliyetler için bir çekim gücü oluşturmasıdır (Çancı ve Güngören, 2013: 208-209).

Görsel 2. Konteyner Taşımacılığında Talep ve Arz Artışı, 2007–2021 (%)

Kaynak: UNCTAD, 2021.

Görsel 3. Uluslararası Deniz Ticareti, Dünya Gayri Safı Yurtiçi Hasılası (GSYİH) ve Deniz Ticaretinin GSYİH'ye Oranı, 2006 - 2021(Yüzde Yıllık Değişim ve Oran)

Kaynak: UNCTAD, 2021.

Konteyner ticareti 2019 yılında bir önceki yıla göre %1,1 artış göstermiştir. Asya-Avrupa olarak nitelendirilen Doğu-Batı ana konteyner hattı, Trans-Pasifik ve Transatlantik hattı 2019 yılında dünya konteyner ticaretinin %39,1'ini oluşturmuştur. Genellikle gelişmekte olan ülkeleri kapsayan diğer deniz ticaret rotaları zamanla daha da önem kazanmış ve 2019 yılında dünya ticaretinin %60,9'unu oluşturmuştur. Fakat, Covid-19 salgını nedeniyle küresel konteyner taşımacılığı, 2020 yılının ilk yarısında bir önceki yılın aynı dönemine göre %5,1 oranında azalmıştır (Ece, 2020: 49).

4. SONUÇ

Küresel ekonomide resesyon sınırı %2,5'tir. %1,7 ve %1,9 şeklindeki büyüme rakamları son yıllardaki tahmin edilen en düşük büyüme rakamlarıdır. 2008, 2020 yılların küresel resesyon yaşayan dünya son olarak IMF'nin raporuna göre; 2023 yılında küresel resesyona girecektir. Küresel ekonomide görülen resesyon beklentisi taşımacılığa da yansdı. Küresel GSYH ve küresel ticaret ve denizyolu taşımacılığı arasında bir korelasyon bulunmaktadır. Covid-19 ile birlikte navlun piyasası düşüşe geçti. Küresel ticarete ürünlerin yaklaşık olarak %90'ı konteyner gemileri ile taşınmaktadır. Bu sebeple konteyner navlunları küresel ekonomi için önemli göstergelerdendir. Baltık Kuru Yük Endeksi(BDI), son olarak 26 Mayıs 2023 tarihinde \$1, 407 şeklinde düşüşe devam etmektedir. Navlunların keskin bir şekilde düşmesi ve bunun bir süreklilik arz etmesi küresel bir resesyonun sinyallerinin verildiğinin işaretidir. Geçen hafta, ülkenin en büyük nakliye şirketlerinden biri olan J.B. Hunt'ın Başkanı "Navlun Durgunluğu (Freight Recession)" ilan etti. Bu durum, ABD ekonomisinde daha geniş bir gerilemeye işaret edebilecek bir gelişmedir. Mart ayında, talebin bir göstergesi olan American Trucking Associations'ın (ATA) Kamyon Tonaj Endeksi, bir önceki aya göre %5,4 düştü. Nisan 2020'de pandeminin başlamasından bu yana en büyük aylık düşüşü temsil etmektedir. Bu endeks büyük ölçüde sözleşmeli navlunu hesaba katıyor, ancak veriler spot navlun piyasasının çok daha fazla etkilendiğini gösteriyor. (Dorn ve Loo, 2023) Küresel ve ülke ölçeğinde taşımacılık miktarında meydana gelen azalma ekonomik durgunluğu ifade eder ve bu durum "freight recession, navlun (taşımacılık ücreti) durgunluğu" olarak ifade edilir. Dünyada ve ülke içinde taşınan yük miktarı ve ekonomik durum arasında bir ilişki olduğu saptanmıştır. Bu çerçevede taşınan yük miktarı azaldıkça dünya ticaretinde bir azalma olduğu anlaşılır. Deniz taşımacılığı siparişleri yıldan yıla %50 azaldı ve bu, bir kamyon taşımacılığı yöneticisinin yakın zamanda "navlun durgunluğu" olarak adlandırdığı hem demiryolu hem de karayolu taşımacılığını etkiliyor. (La Rocco, 2023) Deniz taşımacılığı dünya ekonomisi ve küresel anlamda ekonomik görünümü temsil etmektedir. Dünya taşımacılığının önemli bir bölümünü kapsayan deniz taşımacılığında meydana gelen azalma ülkeler içindeki taşımacılığı ve dolayısıyla ekonomik görünümü işaret etmektedir.

KAYNAKÇA

- Akbulut, D. *Türkiye'de Karayoluyla Yapılan Kargo Taşımacılığının Yapısı ve Sektörel Değerlendirmeler* (Ulaştırma ve Haberleşme Uzmanlığı Tezi). Ankara: Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı. 2016.
- Aksu.C. *Serbestleşme Yasası Sonrası Demiryolu Taşımacılığında Emniyet Yönetim* Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2015.
- Altuntaş, M., Kılıç, E. Havayolu Taşımacılığı ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Türkiye Örneği, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(1), 2021.
- Bai, X., Siu Lee Lam, J., Jakher, A. Shipping Sentiment and The Dry Bulk Shipping Freight Market: New Evidence From Newspaper Coverag. *Transportation Research*. 155, 2021.
- Christiansen, M., Fogerhalt, K., Nygreen, B., Ronen, D.(2007). *Maritime Transportation*. C.Bornhart ve G. Loparte (Eds). Handbook in OR &MS, 14, 189-284.
- Çancı, M., Güngören, M. (2013). İktisadi Yaşamda Taşımacılık Sektörü. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(45), 198-213.

- Dorn A., Loo N. (2023). *Is The US In A Freight Recession?* <https://www.newsnationnow.com/business/us-freight-recession-economy/> (Erişim Tarihi: 25.04.2023).
- Dursun, A., Erol, S. Denizyolu Yük Taşımacılığı Sektöründe Faaliyet Gösteren Firmaların Finansal Yapı Analizi, *Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(3), 2012.
- Ece, N.J. Covid-19 Salgının Konteyner Taşımacılığı ve Limanlarına Etkisi. *Denizcilik ve Lojistik Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 2020.
- Eryılmaz, S. *Taşımacılık Sektöründe Çevresel Kuznets Eğrisi, Kirlilik Sığınağı ve Kirlilik Hale Hipotezinin Sınanması: Seçilmiş AB Ülkeleri Örneği*. Yalova Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yalova, 2022.
- Freightos Baltic Index(FBX): Global Container Freight Index*. <https://fbx.freightos.com/> (Erişim Tarihi: 26.05.2023).
- Karagöz, F. (2020). Pandeminin Küresel Tedarik Zincirlerinin İşleyişine Etkisi ve Muhtemel Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme. Dilek Demirbaş, Veysel Bozkurt, Sayım Yorgun (Ed.), *Covid-19 Pandemisinin Ekonomik, Toplumsal ve Siyasal Etkileri* içinde (69-86).İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınevi.
- Kılıcı, H. Taşımacılık Faaliyetlerinin Rekabet Üstünlüğünü Oluşturmada İşletmecilikte Yeri ve Önemi: Türkiye örneği ve Türkiye’de Taşımacılığın Gelişimi. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 2017.
- La Rocco L. A. (2023) *The Economy Is In a ‘Freight Recession,’ With China Trade Decline Continuing*, <https://www.cnbc.com/2023/04/24/economy-is-in-a-freight-recession-with-china-trade-heading-lower.html> (Erişim Tarihi: 26.04.2023).
- Lojistik ve Tedarik Zinciri Yönetimi. <https://www.oaib.org.tr/files/downloads/lojistikvetedarik.pdf> (Erişim Tarihi: 12.05.2023).
- Puşcaci, V. ve Puşcaci, R. M. Some Consideration On Management Of The Maritime Transportation. *Journal of Accounting and Management*, (8)2, 2018.
- Tarı, R., İnce, N.R. Denizyolu Taşımacılığı Piyasası Kapsamında Küresel Ticaret Hacminin Analizi Markov Rejim Değişim Modeli, *KOSBED*, 37, 2019.
- United Nations Conference In Trade And Development. (2021). *Review Of Maritime Transport*. Cenevre: İsviçre
- UTİKAD. *Navlunlar Düşüyor: Küresel Ekonomide Resesyon Beklentisi*. <https://www.utikad.org.tr/Detay/Sektor-Haberleri/33256/navlunlar-dusuyor:-kuresel-ekonomide-resesyon-beklentisi> (Erişim Tarihi: 11.10.2022).
- Wang, s., Meng, Q. (2017). Container Liner Fleet Deployment: A Systematic Overview. *Transportation Research*, 77, 389-404.

ORYANTALİZM ve KUR'ÂN-I KERÎM'İN KAYNAĞI

[الاستشراق ومصادر القرآن الكريم عند المُستشرقين]

Dr. Öğr. Üyesi Hasan HALİLOĞLU

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi

İslâmî İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Tefsir Anabilim Dalı.

ORCID ID: 0000-0001-5985-9571

Özet

Oryantalizm; tarihsel süreçte dönemlere ve yaklaşımlara göre farklı tarifleri yapılmış olsa da Doğu ile ilgilenen, araştıran Batılı müesseseler ve akademik kurumlardır. Doğu-Batı arasındaki çıkar-çatışma ilişkilerine göre, oryantizm bu iki dünyanın varlığı kadar eskidir. Bu genel tanımın yanında günümüzde özele inerek, Batı denince Hıristiyan Avrupası, Doğu denince İslam dünyası kastedilir. Batı, Doğuyu ve özellikle İslâm dünyasını yönetmek ve her türlü zenginliklerine sahip olabilmek için öncelikle onu tanımaya ve tanımlamaya yönelmiş, dinini, kültürünü, örfünü yakın takibe almıştır. Bu bağlamda, kurduğu oryantist müesseseler ve yetiştirdiği bilim adamları vasıtası ile öncelikle İslâm dinini ve onun ilk kaynağı Kur'ân-ı Kerîm'i tanımaya çalışmıştır. Bu yaklaşımında nadiren objektif olsalar da çoğu defa tarafgir ve önyargılı davranmışlar, Kur'ân'ı yanlış anlamışlar ve yanlış anlatmışlardır.

Kur'ân'ın kaynağının vahiy değil, Hz. Muhammed dönemi Cahiliye Araplarının örfü, kanunları ve şiirleri, Arap Yarımadası'nda yaşamakta olan Yahudilerin ve Hıristiyanların kutsal kitapları Tevrat ve İncil olduğunu iddia etmişlerdir. Bu iddiaları farklı seviyelerde dile getirenler; Goldziher, Gibb, Watt, Blachere, Huoar, Power, Tisdal, Lammens, Siderskey gibi oryantistlerdir. Bu oryantistler Kur'ân'ın vahiyle geldiğine inanmazlar. Hz. Muhammed'in onu İmriü'l-Kays'ın ve Ümeyye b. Ebî's-Salt'ın şiirlerinden, Rahip Bahîra'nın ve Varaka b. Nevfel'in dînî bilgilerinden, Tevrat ve İncil'deki dînî öğretilerden aldığını iddia ederler.

Tebliğimizde detaylı şekilde açıklandığı gibi, bu iddiaları başta Kur'ân'ın kendisi, Siyer kitapları, tarihî kaynaklar ve olgular yalanlamaktadır. Hz. Muhammed'in ümmî olduğu yani okuma-yazma bilmediği kesindir. Ayrıca o, Rahip Bahîra ile, Şam'a giden ticaret kervanında küçük bir çocukken, sadece bir defa ve kısa süreliğine görüşmüştür. Her ikisi de Arapça edebî metinler olduğu için Ümeyye'nin şiirleri ile Kur'ân arasında bazı tesadüfî benzerlikler olsa da farklılıklarını gösteren hususlar daha fazladır. Kur'ân ile Kitâb-ı Mukaddes arasındaki bazı benzerlikler gerçektir, ancak bu benzerlikler üç kutsal kitabın aynı kaynağa yani vahye dayanması sebebiyledir ve tabiidir. Tevrat'ın ve İncil'in tahrif edilmiş ve Kur'ân'a benzemeyen kısımları daha fazladır.

Anahtar Kelimeler: Oryantalizm, Kur'ân'ın Kaynakları, Câhiliye Şiiri, Kitâb-ı Mukaddes.

ORIENTALISM AND THE SOURCES OF THE HOLY QUR'AN

Abstract

Orientalism; although different definitions have been made according to periods and approaches in the historical process, they are Western academic institutions that deal with and research the East. According to the conflict-of-interest relations between East and West, orientalism is as old as the existence of these two worlds. In addition to this general definition, if we go specifically today, Christian Europe is meant by the West, and the Islamic world is meant by the East. The West, in order to manage the East and especially the Islamic world, and to have all kinds of riches, firstly tended to get to know it, and followed its religion, culture and customs closely. In this context, he tried to get to know the religion of Islam and its first source the Qur'an, primarily through the orientalist institutions he founded and the scientists he trained. Although they were sometimes objective in this approach, they often acted biased and prejudiced, misunderstood and misexplained the Qur'an.

They claimed that the source of the Holy Qur'an is not revelation (vahiy), but Hz. Mohamad period's customs and laws of the Jahiliyya Arabs, their poems, and the holy books of the Jews and Christians living in the Arabian Peninsula were the Torah and the Bible. Those who voiced these claims at different levels; they are orientalists such as Goldziher, Gibb, Watt, Blachere, Huoar, Power, Tisdal, Lammens, Siderskey. These orientalists do not believe that the Qur'an came with revelation from God. They claim that Hz. Muhammad got it from Imri al-Qays and Umayya b. Ebî's-Salt's poems, from Peter Bahîra's and Varaka b.Nevfel's religious knowledges and from the religious teachings in the Torah and the Bible.

As explained in detail in our presentation/communique, the Qur'an itself, Siyer books, historical sources and facts refute these claims. It is certain that Hz. Muhammad was illiterate, that is, he never kows reading and writing. He also met with Peter Bahîra only once and for a short time, when he was a little boy in the trade caravan went to Damascus. Although there are some coincidental similarities between Umayya's poems and the Qur'an, since both are Arabic literary texts, there are more points that show their differences. Some similarities between the Qur'an and the Torah/Bible are real/true, but these similarities are natural because the three holy books are based on the same source, namely revelation. There are more parts of the Torah and the Bible that are distorted and do not resemble the Qur'an.

Keywords: Orientalism, Sources of the Holy Qur'an, Jahili Poetry, Torah and Bible.

GİRİŞ

Oryantalizm / İstişâk:

Oryantalizm'in tarifi ve içeriği, doğuşu, tarihi süreçte gelişimi hakkında; önce Dr. Sâsî Sâlim el-Hâcc'ın *ez-Zâhiratü'l-İstişrâkiyye ve eseruhâ ale'd-dirâsâti'l- İslâmiyye*¹ adlı eseri ve Yücel

¹ Sâsî Sâlim el-Hâcc, *ez-Zâhiratü'l-İstişrâkiyye ve eseruhâ ale'd-dirâsâti'l- İslâmiyye* (Oryantalizm Gerçeği ve İslâmî Çalışmalar/Eserler Üzerindeki Etkisi), I-II, Merkezü'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye, 1. Baskı 1991, Malta.

Bulut'un TDV *DİA* İslâm Ansiklopedisi'nde yazmış olduğu “*Oryantalizm*”² maddesi bize ışık tutmaktadır.

Oryantalizm; Türkçe’de Şarkiyât ve Doğu Bilimi, Arapça’da İstişrâk kelimeleriyle karşılanmış, oryantalist’e de müsteşrik denilmiştir.

Oryantalizm, bir düşünce biçimi ve uzmanlık alanıdır. İlk olarak; Avrupa ve Asya arasında değişken tarihsel ve kültürel ilişkiyi, ikinci olarak; XIX. Yüzyılın ilk yarısından itibaren çeşitli Doğu kültürlerinin ve geleneklerinin incelenmesinde uzmanlaşmayı ifade eden Batı’daki bilimsel disiplini, üçüncü olarak da; dünyanın Doğu olarak isimlendirilen bölgesi hakkındaki ideolojik varsayımları, imgeleri ve hayali resimleri içerir.³

Oryantalizm kelimesi, tarih içerisinde ve gelişimi itibarıyla ilgilendiği alana ve şekline göre, farklı anlamlara sahip olmuştur. Bazen Doğu toplumlarının tarihlerini, dinlerini, coğrafyalarını ve dillerini çalışan akademisyenler; bazen Hıristiyan misyonerliğinin ve sömürgeciliğinin Doğu’yu, özellikle hasmı saydığı İslâm dünyasını sömürmek amacıyla incelemesi; bazen tarihçi, sosyolog, antropolog ve dilbilimci olarak özel ya da genel manada Doğu’yu inceleyip öğreten kişileri ya da kurumları ifade etmek için kullanılmıştır. Bütün bunların sonucu ve daha kapsamlısı olarak Oryantalizm; Batı ile Doğu arasında ontolojik ve epistemolojik ayrışmayı gösteren bir düşünce biçimi olarak tarif edilmiştir.⁴ Daha doğru ve nihâî bir tanımı ABD-Newyork’da vefat eden Filistin-Kudüs asıllı Hıristiyan oryantalist Edward Said (1935-2003) yapmıştır: “XVIII. Yüzyıl sonlarından itibaren Doğu ile uğraşan toplu müessesedir. Yani Doğu hakkında hüküm verir, kanaatlerde bulunur, onu tasvir, tedris ve iskân eder, yönetir, kısacası Doğu’ya hâkim olmak, onu kendi istediği şekilde yeniden yapılandırmak ve yönetmek için Batı’nın bulduğu bir (sömürge) yoludur.”⁵

Oryantalizm, bir akademik disiplin olarak XIX. Yüzyıl’dan itibaren kurumsallaşmış olsa da Batı’nın Doğu’ya (sömürmek için) ilgisi, Batı ve Doğu’nun varlığı kadar eskidir. Batı’nın Doğu’ya ilişkin muhayyilesini ve emellerini belirleyen özellikler, her ikisi arasındaki ayırım da yatar. Bu sebeple, Batı-Doğu, Avrupa-Asya (ya da dini ve ideolojik anlamda Hıristiyanlık-İslâm) arasındaki sınırın nerede başlayıp nerede bittiği hiçbir zaman kesin belli olmamıştır. Bu sınırlar tarih boyunca hep değişkenlik arz etmiştir.⁶ Bu belirsizlik ve değişkenlik hep Batı’nın çıkarlarına hizmet etmiştir. Dünyanın tarihini, coğrafyasını, doğu-batı, kuzey-güney diye yönlere ayrılmasını yine Batı yapmış, Doğu’yu ve İslâm’ı coğrafi ve kültürel anlamda yine kendisi tanımlamıştır.

Büyük İskender ve Roma İmparatorluğu döneminde Roma şehri meskûn dünyanın merkezi sayılmış, Roma’nın doğu tarafı için “*oriens*”, batı tarafı için “*occiden*” tabiri kullanılmıştır. Bu

الظاهرة الاستشراقية وأثرها على الدراسات الإسلامية

² Yücel Bulut, “*Oryantalizm*”, TDV, *DİA* İslâm Ansiklopedisi, XXXIII, 428-436, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, Ostim Örnek Sanayi Sitesi, Ostim-Ankara.

³ Muhammed Sâsî el-Hâcc, age, s. 13-25, 27-35, 37-48, 49-57, 59-60; Yücel Bulut, age, XXXIII, 428.

⁴ Rody Paret, *The Study of Arabic and Islam at Germany Universities*, s. 5, Weisbaden, 1968; M. Hamdi Zakzûk, *Oryantalizm veya Medeniyet Hesaplaşmasının Arka Planı* (trc. Abdülaziz Hatip), s.8, İzmir 1993; Edward Said, *Oryantalizm* (trc. Selahattin Ayaz), s. 15-16, İstanbul 1989; Muhammed Sâsî el-Hâcc, age, s. 13-25, 27-35, 37-48, 49-57, 59-60; Yücel Bulut, age, XXXIII, 428-436.

⁵ Edward Said, age, s. 15-16.

⁶ Muhammed Sâsî el-Hâcc, age, s. 13-25, 27-35, 37-48, 49-57, 59-60; Yücel Bulut, age, XXXIII, 428.

dönemde Batı'ya kıyasla Doğu daha medenî bir ülke olarak kabul ediliyordu.⁷ VII. Yüzyılın ortalarından itibaren Doğu, İslâmî fetihler neticesinde Müslümanların eline geçince Doğu kavramı değişmiş, Haçlı seferleri esnasında Doğu'dan maksat İslâm dünyası olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun kurulması ve yükselişi sonrasında Doğu ve İslâm denilince Osmanlılar (ve Türkler) kastedilmiştir.⁸

Haçlı seferlerinin başlamasıyla birlikte, Batı Hıristiyanlığı kendi Batılı halkları nezdinde İslâm ve Müslümanlar hakkında temel imgelerini oluşturma, Müslümanlara karşı kendi halklarını yanlarında tutabilmeleri için İslâm'ı ve Müslümanları karalama kampanyaları başlattılar. İslâm'ın ne kadar kötü, Hıristiyanlığın ise ne kadar güzel ve hayranlık uyandıran bir din olduğunu göstermek için çalıştılar. İslâm'ı karalayıcı güçlü bir kampanya yürüttüler. VII Yüzyılın ilk yarısında Latin yazarlar da bu karalama kampanyasına iştirak ederek dikkatleri Hz. Muhammed'in (sas) üzerine çektiler. Söylentilerin ve yazılanların doğru ya da yanlış olması hiç önemli değil, bu alanda yazanların karalama kampanyasındaki becerisi ve kahramanlığı önemliydi.⁹ "Bu yazarlara göre Hz. Muhammed sihirbaz, sahtekâr, ikiyüzlü bir peygamberdi. Afrika'da ve Doğu'da sihir yoluyla Kiliseyi ve tesirini yıkmıştı. Başarısının kaynağı, cinselliğe çok hürriyet vermesi idi. Müslümanlar putperest idiler ve Muhammed'e tapınıyorlardı. Heykelleri kıymetli taşlardan yapılmıştı. İslâm seks ve şehvet düşkününü, hayvani içgüdülerle ve vahşiliklerle dolu, saldırgan ve yıkıcı bir dindi."¹⁰

XIII. Yüzyıl Orta çağ Batı'sında önce İslâm'ın inanç sistemini sonra da Müslümanların şevketini kırmak için, 1- haçlı seferlerine hiç gerek duymayanlarla, 2- bunların aksine daha sık ve çok sayıda haçlı seferleri düzenlenmesi gerektiğine inanan, iki farklı kamp oluşmuştu.

İslâm'ı, Kur'ân'ı ve Müslümanları birinci el kaynaktan tanıyabilmek ve onlara karşı politika üretebilmek niyetiyle, önce Arapça'yı sonra da Müslümanların konuştuğu diğer dilleri öğrenmişlerdir. Oryantalistlerin ve Batılı bilim adamlarının Rusça, Almanca, Hollandaca, İspanyolca, Fransızca, İngilizce, Portekizce, vs. dillerde yaptıkları çok sayıda Kur'ân tercüme mevcuttur. Bunların çoğunun tarafgir ya da yanlış tercüme olduğu görülmektedir. Sadece Kur'ân'ı değil diğer İslâmî kaynakları da tercüme etmek için Kilisenin öncülüğünde birçok tercüme heyetleri ve enstitüleri oluşturmuşlardır.

Başlangıçta Avrupa ülkelerinde yapılan Oryantalizm çalışmaları XX. Yüzyılda Amerika Birleşik Devletleri'ne kaymıştır. ABD bunu Avrupa'dan ilgili kurumları ve akademisyen oryantalistleri yüksek vaatlerle ve maddi imkanlarla kendisine transfer ederek yapmıştır. Amerikan entelektüellerinin ve oryantalistlerinin en belirgin özelliği kendi devletlerinin hizmetinde ve kurumsal güvenlik hesabına çalışmalarınıdır. ABD'nin birçok üniversitesinde ve enstitüsünde çok sayıda akademisyen ve oryantalist XX. Yüzyılın başından beri ve günümüzde, devletlerinin ülke dışındaki çıkarlarının devamı için duyulan bilgi ihtiyacının karşılanmasında yani devletlerinin Doğu/İslâm ülkelerine karşı emperyalist, sömürgeci ve misyonerlik amaçlarına hizmet etmede anahtar rol oynamaya devam etmektedirler. Bu isimlerin başında 1955-1964 yılları arasında Harvard Üniversitesi'nde çalışan Hamilton A. R. Gibb gelmektedir. O, günümüz Müslümanlığını

⁷ W. Barthold, *İslâm Medeniyeti Tarihi* (îzah, düzeltme ve ilâvelerle trc. Fuat Köprülü), s. 3, Ankara, 1984.

⁸ Muhammed Sâsî el-Hâcc, age, s. 13-25, 27-35, 37-48, 49-57, 59-60; Yücel Bulut, age, XXXIII, 436.

⁹ R. W: Southern, *The Making of the Middle Ages*, s. 35-40, London, 1988; Yücel Bulut, age, XXXIII, 429.

¹⁰ Muhammed Sâsî el-Hâcc, age, s. 13-25, 27-35, 37-48, 49-57, 59-60; Yücel Bulut, age, XXXIII, 429.

anlayabilmek için klasik İslâm'ı çok iyi bilmek gerektiğini vurgular. İslâm'da orijinalite bulunmadığını, Hıristiyan ve Yahudi gelenekleri bilinmeden Kur'ân'ın kavranamayacağını iddia eder. Yani Kur'ân'ın ve İslâm'ın kaynağının vahiy olmadığını, önceki dinlerin tekrarı ve taklidi olduğunu, çevreden ve Arap yarımadasının genel kültüründen etkilenecek oluşturulduğunu belirtir. İslâm'ın ilk yayılış dönemlerindeki başarısını ilâhî ve orijinal kaynaklı bir din oluşuna değil de bu dini ilk kabul eden ve yayan Arap kabilelerinin elde etmeye çalıştıkları maddî ve dünyevî çıkarlara bağlar. Aynı geleneğin devamından olan Gustave E. von Grunebaum; İslâm'ın modern dünyaya uyum sağlayamadığını ve değişimi reddettiğini, Kur'ân'daki fikirlerin orijinal vahiy değil, Muhammed'in kendi fikirleri olup Yunan felsefesinden ödünç ve aşırma olduğunu iddia etmiştir. Yine Avrupa'dan ABD'ye ithal edilen ve Princeton Üniversitesi'nde Yakın Doğu Araştırmaları Bölümü'nde, İleri Araştırmalar Enstitüsü'nde görev yapan Bernard Lewis de aynı geleneği ve zihniyeti temsil eder.¹¹

Sovyetler Birliği ve diğer Komünist ülkelerde de oryantalizm çalışmaları sürekli var olmuştur. Ancak onlar bunu kendilerince yeri geldikçe emperyalist sisteme karşı ve onun çöküşü için, içlerinde yaşamakta olan Müslüman halkları da dikkate alarak tanımlamışlar ve yönlendirmişlerdir.

Son dönem oryantalistlerin öncekilere yönelttikleri en önemli eleştirileri şudur: Onlar çalışmalarında İslâm, Müslümanlar toplumlar, Doğu ve Doğulular hakkındaki gerçek bilgileri saptırmışlar, eksik ve yanlış sunmuşlardır. Yetişme şartları yetersizdir ve kullandıkları yöntem kusurludur. Toplumların ve kültürlerin birbirlerine yakınlaşma ihtiyacı hissettikleri modern dönemde onlar bunun tam aksine sebep olmuşlar, aşağılayıcı ve ayrıştırıcı bir üslup ve yol izlemişlerdir. Ancak bu eleştiriler, Batılı akademisyenlerin Doğulu toplumları incelerken neden bu kadar yanlış sonuçlara vardığını yeterince açıklamaktan çok uzaktır. Çünkü bu yanlışlıklar en önde gelen kurucu oryantalist temsilcilerin çalışmalarında görülmekte ve nesilden nesile aynen aktarıldığı için, bu yanlışlıkları bir yetersizliğin sonucu sayıp iyi niyetle çalışıldığında düzeltileceğini düşünmek imkânsızdır¹² Ortada bir art niyet ve kasıt olduğu açıktır ki bunun tek izahı da adı geçen ülkelerin ve bu ülkelerdeki oryantalistlerin bir türlü iflah olmayan sömürgeci ve emperyalist tutkularıdır.

Oryantalizme en ciddî eleştiriye Kudüs doğumlu oryantalist Edward W. Said (1935-2003), *Oryantalizm* adlı eserinde yapmıştır. Said, Oryantalizmi eleştirirken Foucault'un bilgi-iktidar formülünü kullanmıştır. Bu, "bilgi güçtür, bilgiyi elinde bulunduran güçlüdür ya da güçlü olabilmek için bilgiye sahip olmak gereklidir" manasına gelmektedir. O bununla; bilgiyi elinde bulunduran oryantalistler ile onları destekleyen sömürgeci Batılılar arasındaki kopmaz çıkar ilişkisini ve zihniyet birliğini kastetmektedir.¹³

Yücel Bulut, Oryantalizmin oluşumunda, daha önce yapılmış olan Kitâb-ı Mukaddes (Tevrat ve İncil) incelemelerinin, bundan ayrı olarak özellikle de Hıristiyan Batılıların ve onların hizmetinde çalışan oryantalistlerin düşmanları saydıkları İslâm dünyası, Müslümanlar ve onların başta kutsal

¹¹ Muhammed Sâsî el-Hâcc, age, s. 13-25, 27-35, 37-48, 49-57, 59-60; Yücel Bulut, age, XXXIII, 434-435.

¹² Muhammed Sâsî el-Hâcc, age, s. 13-25, 27-35, 37-48, 49-57, 59-60; Yücel Bulut, age, XXXIII, 435.

¹³ Edward W. Said, *Oryantalizm*, s. 50-83, 103-133, (esrin orijinal adı; *Orientalism, Western Conceptions of the Orient*'tir. Türkçe'ye; Berna Ülner tarafından, *Şarkiyatçılık ve Batı'nın Şark Anlayışları* adıyla tercüme edilmiştir, ilk baskısı 1978'de yapılmıştır. 8. Basım, Metis Yayınları, Aralık 2014); Yücel Bulut, age, XXXIII, 436.

kitapları Kur'ân-ı Kerîm olmak üzere tüm dini değerlerini ve kutsallarını, kültürlerini, tarihlerini tanımak ve neticede onlara karşı siyaset üretmek ve tedbir almak niyetleri olduğunu belirtir.¹⁴

Şartlar ve süreçler gereği sürekli biçim değiştirirler de günümüzde oryantalist dernekler ve kongreler, özellikle Avrupa ve Amerika'da birçok üniversitede kendi amaçlarına hizmet eden enstitüler ve kürsüler bulunmaktadır. Avrupalı birçok ülkenin Dışişleri'ne bağlı olarak çalışan ve misyonerlik faaliyetleri yürüten çok sayıda birim ve kişiler asırlardan beri ve hâlen mevcuttur. Emperyalist emelleri olan bu Batılı (ve özellikle Hıristiyan) ülkeler, Oryantalizmi kullanarak Ortadoğu'nun (ve özellikle İslâm dünyasının) çeşitli bölgelerinde menfaatleri için çalışmakta, bu sebeple birçok araştırmayı ve araştırmacıları desteklemekte, bunu da şartlara ve zamana göre sürekli yenilemektedir.¹⁵

BİRİNCİ BÖLÜM

Oryantalistlere Göre Kur'ân-ı Kerîm'in Kaynağı:

Biz Müslümanlar kesin olarak biliriz ve inanırız ki Hz. Muhammed (sas), Allah'ın Peygamberidir. Kur'ân-ı Kerîm, Allah'ın vahiy meleği Cebrâil (as) aracılığı ile Hz. Muhammed'e indirdiği ilâhî kelâmıdır. Aynı melek, Hz. Âdem'den (as) itibaren tüm Peygamberlere de vahiy getirmiştir. Bu husus Müslümanlar için değişme kabul etmeyen, şüpheye yer bırakmayan itikadî ve teabbüdî bir konudur, delillendirmeye gerek duymayacak kadar da açık ve gerçektir. Kur'ân'ın mucizeliğini ve Hz. Muhammed'in Peygamberliğini ispat için zikredilen birçok âyete ilâveten, İslâm ve Kelâm ilmi kaynakları gerekli delillerle doludur. Biz bu ayetlerin "Îcâzü'l-Kur'ân" konusu ile ilişkisine daha önce yayınlanmış olan çalışmamızda değinmiştik.¹⁶

Basılan her kitabın üzerinde müellifinin/yazarının adı yazıldığı halde, Müslümanlar Kur'ân'ın üzerine "Hz. Muhammed" yazmazlar. Çünkü o, onun yazdığı bir kitap değildir. Müslümanlar tüm Peygamberleri aralarında hiçbir ayırım yapmaksızın eşit derecede Allah'ın Peygamberleri kabul ederler. Onlara verilmiş olan tüm ilâhî/kutsal kitapları da Allah'ın vahyi ve kelâmı sayarlar, Ehl-i Kitâb'ın tahrif ettikleri kısımlar hariç. Ama Batılı insanların İncil üzerine "Hz. İsa" (as) yazdıkları gibi, Avrupa'da basılmış olan Kur'ân nüshaları üzerine bir dönem "Hz. Muhammed" yazmış olmalarının sebebi, Kur'ân'ı Allah kelâmı ve vahiy saymamalarıdır. Bu olumsuz kanaatin son zamanlarda büyük oranda kalktığını görmek memnuniyet vericidir.

Ehl-i Kitâb, gayr-i müslimler, ateistler, Batılı bilim adamları ve oryantalistler Hz. Muhammed'in Peygamberliğine inanmadıkları için Kur'ân-ı Kerîm'e de inanmazlar, onun ilâhî kitap olduğunu reddederler, en iyi iyimserlikle onu Hz. Muhammed'in kendi sözü ve eseri sayarlar. Özellikle Oryantalistler, Kur'ân'a birçok dâhilî ve hâricî kaynak bulabilmek için ve kendilerince

¹⁴ Muhammed Sâsî el-Hâcc, age, s. 13-25, 27-35, 37-48, 49-57, 59-60; Yücel Bulut, age, XXXIII, 436.

¹⁵ Muhammed Sâsî el-Hâcc, age, s. 13-25, 27-35, 37-48, 49-57, 59-60; Yücel Bulut, age, XXXIII, 436.

¹⁶ Bkz. Hasan Haliloğlu, "Adudüddîn İcî ile Fahreddîn Çârpurdi'nin Mütешâbih Âyet Hakkındaki Yazışmaları/Tartışmaları ve Bunun İlm-i Cedel Açısından Değerlendirilmesi" başlıklı tebliğ/bildiri, I. Uluslararası İslâmî ve İnsânî Araştırmalar Sempozyumu Özel Sayısı, Al-İmam al-Aadam University College Journal (İmâm-ı Âzam Fakültesi Dergisi), s. 189-214. (Türkçe Tebliğler Kısmı), 1. Basım; 11-09-2022. Bu sempozyum; 20-21/11/2021 tarihlerinde, İmâm-ı Âzam Fakültesi ile Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi tarafından ortaklaşa ve on-line olarak düzenlenmiştir.

bulduklarını sandıkları bu kaynakları gerekçelendirebilmek için olduğundan fazla çaba harcamışlar fakat başarısız olmuşlardır.

Yücel Bulut'un Avrupa'daki Kur'an tercümelemleri ve Hz. Muhammed (sas) imajı hakkında verdiği şu bilgiler çok önemlidir: "Hukukçu ve Arabiyatçı George Sale'in Peter Marracci'nin çevrisine bağlı kalarak yaptığı *Kur'an-ı Kerim'in İngilizce Tercümesi* (1734), İslâm'ın yeni bir tarzda araştırılmasına imkân hazırlamaktaydı. Eserin Giriş (Introduction) bölümünde Hz. Muhammed'in doğrudan doğruya Tanrı tarafından (Peygamber olarak) gönderilmediğini, ancak onun insani yeteneklerinin ve ilgilerinin, Tanrı tarafından, gerçek dine uygun bir hayat sürmeyen Hristiyan Kilisesini uyarmak amacıyla kullanıldığını iddia ediyordu. Ona göre Hz. Muhammed'in gerçek dini düzeltmek için gönderilmiş olduğuna ilişkin inancı, coşkusu, etkileyici anlatımı, yargılarındaki isabet, nezaketi ve kibarlığı gibi dikkate değer vasıflarının tek açıklaması buydu. Aynı kuşaktan birçok kimse de bu kanaatte idiler."¹⁷ Bu açıklamalardan anlaşılmaktadır ki oryantalistler Hz. Muhammed'in peygamberliğini hiçbir şekilde kabul etmiyorlar, onu güya iyi niyetli de olsa ruhsal sıkıntıları olan bir hayalperest ve sihirbaz gibi görüyorlardı. Getirdiği Kur'an'ı vahye dayalı değil de kendi tecrübelerine ya da etraftan edindiği bilgilere dayanarak yazdığı bir derleme olarak görüyorlardı.

A- Ignaz Goldziher:

Örneğin Yahudi asıllı Macar oryantalist Ignaz Goldziher (1850-1921) şöyle diyordu: Muhammed hayatının ilk yarısında (Mekke dönemi) belirli ortamlarla ve kişilerle görüştü, buralardan bazı fikirler edinerek iç aleminde onları benimsemeye başladı. Bu duyguları üzerine onun yaşamakta olduğu kasvetli hayat, fakirlik ve fakirlerin çektiği çileler, Mekke zenginlerinin şımarıklıkları da eklenince kendisine; "Halkımı içinde yaşamakta oldukları dalâleti, hüsrânı ve yanlışlıkları hatırlatmam ve uyarmam için Allah beni davet ediyor, bir görev yüklüyor" diye düşünceler hâkim olmaya başladı. Bir süre sonra bu düşüncelerine karşı koyamaz hale geldi ve neticede kendisinin bir mürebbi/eğitimci, uyarıcı ve müjdeleyici olduğuna inanmaya başladı.¹⁸

Kur'an'ın kıyamet günü ve o günde yaşanacak sıkıntılar, afetler, azaplar, mahşer, hesap-gazap günü hakkında verdiği haberleri Goldziher şöyle yorumlar: Muhammed ahirete dair bilgilerin ve müjdelerin tamamını açık ve kesin şekilde dış kaynaklardan almış ve bunun üzerine (kendi Peygamberliğini) ve müjdelendiği inancını kurgulamıştır. Öncelikle, Kur'an'daki Peygamber kıssalarını Ahd-i Atık'ten (Tevrat) almış, bununla da kavmini Allah'ın gönderdiği önceki Peygamberleri inkâr eden, onları alaya alan ve karşılıklarına dikilen milletlerin başlarına gelen cezalarla korkutmak istemiştir. Böylelikle kendisini Peygamberler silsilesinin sonuna ahir zaman Peygamberi olarak yerleştirmiştir.¹⁹

Goldziher'e göre İslâm dini, fihhının (hukukunun) ve ahkâmının bir kısmını Câhiliye dönemi (İslâm öncesi) fihhının İslâmî prensipler ile çakışmayan kısımlarından almıştır. Mekke halkının kanunlarını ve ahkâmını, Medîne halkının fihhını da almıştır. Goldziher'e göre, Medîne fihhi

¹⁷ Yücel Bulut, age, XXXIII, 430.

¹⁸ Ignaz Goldziher, *el-Akide ve 'ş-Şeria fi'l-İslâm* ("İslâm'da İnanç ve Şeriat/Hukuk", Arapça'ya çeviren: Muhammed Yûsuf ve komisyon), s. 7, Dâru'r-Râid el-Arabî, tsz, Beyrut-Lübnan.

¹⁹ Ignaz Goldziher, age, s. 8-9; Muhammed Sâsî el-Hâcc, age, s. 319.

Mekke fikhından daha az gelişmişti. Neticede Câhiliye dönemi Hicaz halkının fikhı, İslâm fikhının ana kaynaklarından biri olmuştur.²⁰

B- Hamilton Gibb:

İngiliz oryantalist Hamilton Gibb (1895-1971) de der ki: Her yaratıcı fikir sahibi insan gibi Muhammed de bir yandan kendisini çevreleyen zorunlu dış hayat şartlarından etkilenmiş, diğer yandan da kendi zamanındaki yaygın düşünceler ve fikirler arasından kendisine yeni bir yol açmıştır. Mekke'nin bu mümtaz rolünü ve etkisini Muhammed'in hayatını tüm merhalelerinde görmekteyiz. Yani diğer bir insânî tabirle diyebiliriz ki Muhammed başarılı oldu, çünkü o Mekkelilerden biriydi yani onlar gibi yaşadıkları ortamın gereklerini yerine getirdi.²¹

C- Montgomery Watt:

Montgomery Watt (1909-2006) der ki: Kur'ân-ı Kerîm'deki Allah'ın birliğinden yani tevhid inancından bahseden ilk (Mekkî) sûreler aslında, kaynakları aynı yaratıcı Allah olması hasebiyle Yahudilikteki ve Hıristiyanlıktaki tevhid inancı ile eşittir, aynı mertebededir. Öldükten sonra dirilişi ve ahireti anlatan sûreler de böyledir. Fakat Kur'ân'ın son (muâmelâttan ve hukuktan bahseden Medenî) sûreleri, eski ve modern dönem İngiliz öğretilerine çok yakındır (ve benzerdir, yani onlardan esinlenmiş ve almıştır). Watt, Yahudi ve Hıristiyan kaynaklarının Muhammed'e nasıl ulaşmış da onu etkilediğini de tartışır, değerlendirir. Diğer Batılı birçok yazarın ve bilim adamının aksine Watt, Muhammed'in okuma-yazma bildiğini reddeder. Bu yazarlara göre, ticaretle ilgilenen ve bu alanda oldukça başarılı olan birisinin okuma-yazma bilmemesi imkânsızdı, yani biliyordu. Onlar, Müslümanların Hz. Muhammed'in okuma-yazma bilmediğini ısrarla iddiâ etmelerinin gerekçesini Kur'ân'ın Allah'ın kelâmı ve mûcize bir Kitap olduğunu ispat etmeye yönelik olmakla açıklıyordu. Fakat buna karşılık Watt, Muhammed'in Yahudilerin ve Hıristiyanların mukaddes kitaplarına direkt (yani okuyup-yazarak ve onları anlayarak) muttali olmadığını, ancak onların dînî öğretilerinin Muhammed'e şifâhî yollarla geldiğini iddiâ ediyordu. (Yani netice olarak Watt da diğer akranları gibi Kur'ân'ın orijinal vahiy kaynaklı olmayıp, direkt olmasa da dolaylı ve şifâhî olarak, ehl-i Kitâb'ın öğretilerine dayandığını iddiâ ediyordu).²²

Watt iddiâlarının doğru olduğunu ispat etmek için birtakım faraziyeler ortaya atmıştır. Bunlardan ilki: Muhammed'in bazı Yahudi ve Hıristiyan din adamlarıyla görüşüp onlarla bazı dînî konuları tartışmış olması mümkündür. İkincisi: Hıristiyan Araplarla ve Yemen'den, Habeşistan'dan gelen Mesîhiyye-Yakûbiyye mezhebine mensup Hıristiyanlarla da görüşmüş olması ve onlarla bazı dînî konularda fikir alış-verişi ve tartışmalar yapmış olması mümkündür. Üçüncüsü: Medîne'de büyük Yahudi göçmen grupları (câliyât)) vardı. Onlarla görüşmeleri ve tartışmaları neticesinde Muhammed'in onların bazı düşüncelerini benimsemiş olması da mümkündür. M. Watt'ın Muhammed'in gerçek bir Peygamber olduğunu kabul etmesi ve bunu ısrarla savunması, onun aslında Kur'ân'ın ilâhî kaynaklı olmadığına, Yahudilik ve Hıristiyanlık gibi iki dış tesirden etkilendiğine dâir kesin inancını da yok etmez.²³

²⁰ Cevâd Ali Dr, *el-Mufasssal fî Târîhi'l-Arab kable'l-İslâm*, V, 483, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1. Baskı, 1970; Muhammed Sâsî el-Hâcc, age, s. 320.

²¹ Hamilton Gibb, *Mohamedanisme*, s. 27; Muhammed Sâsî el-Hâcc, age, s. 320.

²² Montgomery Watt, *Mohamet* (tr. F. Odile Mayot, Payot, Paris), s. 37; Muhammed Sâsî el-Hâcc, age, s. 320.

²³ Montgomery Watt, age, s. 37; Muhammed Sâsî el-Hâcc, age, s. 321.

D- Regis Blachere:

Fransız oryantalist Regis Blachere (1900-1973) ise şu iddialarda bulunmuştur: Kur'ân'daki kıssalarla Yahudilikteki (Tevrat) ve Hıristiyanlıktaki (İncil) kıssalar arasındaki aşırı benzerlik aslında Kur'ân'ın beşer kaynaklı olduğunu ve dış etkenlerden etkilenip beslendiği düşüncesini daha da güçlendirir. Blachere bu etkilenmeyi özellikle ilk dönem Mekki sûrelere bakarak ve İslâm'ın kurucusu Muhammed ile Mekke'nin fakir Hıristiyanları arasındaki yakın ilişkiye dayandırarak, kendince ortaya koyar.²⁴

E- Kliman Huoar:

Yine diğer Fransız bir oryantalist Huoar ise şu iddiâlarda bulunmuştur: Kur'ân'ın asıl kaynağı, Ümeyye b. Salt'ın şiirleridir. Çünkü bu ikisi arasında ahiret inancının tasviri, eski Arap Peygamberlerin kıssaları gibi konularda çok büyük benzerlikler bulunmaktadır. Hour zannetmiştir ki Müslümanlar Ümeyye b. Salt'ın şiirlerini tamamen imhâ etmişler ve onların hiçbir yerde okunmasını kesinlikle yasaklamışlar ki neticede Kur'ân rakipsiz kalıp toplumda itibar kazanan bir kitap olsun, Muhammed de böylelikle ilâhî vahiy alan tek Peygamber kabul edilsin.

F- Power:

Power de Kur'ân ile Ümeyye b. Salt'ın şiirleri arasındaki benzerlik hususunda diğer akranı Hour ile aynı görüştedir ve Ümeyye, Muhammed'den önce yaşadığı için Muhammed'in (Kur'ân'ı yazarken) onun şiirlerini esas aldığını iddiâ eder.²⁵

G- Tısdal:

Oryantalist Tısdal ise, Kur'ân'ın kaynağının ilâhî olmadığını iddiâ edenlerin şüphelerini ve töhmetlerini sıralar, buna örnek olarak İmriü'l-Kays'ın meşhur şiirini zikreder, bu şiirdeki bazı tabirlerin Kur'ân'da da (Kamer sûresinin ilk âyetleri) olduğunu yani Kur'ân'ın bu şiirden intihal yaptığını vurgulamak ister.²⁶ Şiir ve ilgili âyet şöyledir:

Şiir:

دنت الساعة وانشق القمر، عن غزال صاد قلبي ونفر

أحور قد حرت في أوصافه، ناعس الطرف بعينيه حور

بسهام من لحاظ فاتك، تركتني كهشيم المحتظر

Âyet: اقتربت الساعة وانشق القمر

H- Henry Lammens:

Belçikalı oryantalist Peter Henry Lammens (1862-1937), Hz. Muhammed'in 30 yaşına geldiğinde çok yoğun ve boğucu bir dîni kriz yaşadığını ve bu sebeple kendisini (Hira mağarasında) uzlete ve yalnızlığa terk ederek düşüncelere daldığını, peşinden sıkıntılı rüyalar görmeye başladığını, Kureyş halkının madde perestliğinden ve putperestliğinden çok nefret ettiğini, böylelikle tevhid'e, öldükten sonra dirilişe ve hesaba (kıyamet gününe) inandığını, netice itibarıyla Yahudilerin ve

²⁴ R. Blachere, *Le Probleme du Mohamet*, s. 60, P. U. F. Paris, 1952; Muhammed Sâsî el-Hâcc, age, s. 321.

²⁵ Dîvânî Ümeyye, Mukaddime, thk. تحقيق مزدوش شولتيس ; Muhammed Sâsî el-Hâcc, age, s. 321.

²⁶ Muhammed Sâsî el-Hâcc, age, s. 322, 348.

Hıristiyanların akaid öğretisiyle örtüştüğünü fark ettiğini iddiâ eder. Madem ki tek bir ilah var, öyleyse vahiy de tektir diye kanaat getirir, kendi halkı olan Arapların da bu inançtan uzak ve mahrum kalmamaları gerektiğini düşünür. Kendisini halkına bu hakikatleri hem de kendi dilleriyle (Arapça) tebliğ etmekle görevlendirildiğini, buna davet edildiğini hissettiğini iddiâ eder. Onun gönüllü olarak yaptığı bu görevinin, âlem-şümûl vahiy içinde Arapça dille çok önemli ve mütevazi bir yer tuttuğunu iddia eder.²⁷

İ- Siderskey:

Oryantalist Siderskey “Kur’ân’daki ve Peygamberlerin Siyerleri’ndeki Uydurma Masalların Kaynağı” adında bir kitap yazmış kitabında, Kur’ân’daki kıssaları Yahudi ve Hıristiyan kaynaklarına dayandırmıştır. Örneğin Hz. Âdem kıssasını, onun Cennetten çıkarılışını, Hz. İbrâhîm, Talmûd, Yûsuf, Mûsâ, İsâ, Dâvûd, Süleymân kıssalarını ele almış, bunlarla ilgili Kur’ân’daki âyetlerin her birini İbrânice Aggadah Kitabına, Hıristiyanlardaki muhtelif İncillere dayandırmıştır. O, bu çalışmalarını yaparken diğer oryantalist Kliman Huoar’ın ortaya atmış olduğu iddiaları esas alır ve Kur’ân’ın tamamının Yahudi ve Hıristiyan kaynaklara dayandığını söyler. Yazdığı kitabın mukaddimesinin devamına eklediği makalesinde, Kur’ân kıssalarının ve bu kıssaları Muhammed’den alıp (nakleden) muhbirlerinin (ashâbının) gerçek kaynaklarını mutlaka bulacağını iddia eder.²⁸

Oryantalistlerin Kur’ân-ı Kerîm’in kaynaklarına dair iddia ettikleri görüşlerin bir kısmı bunlardır. Bunları değerlendirdiğimizde, Kur’ân’ı iki ana kaynağa dayandırdıkları görülmektedir. 1- Dâhilî kaynak; İslâm’dan önceki Câhiliye dönemi halkının dînî inançları ve adetleri, içlerinde yaşayıp sözü dinlenen saygın büyüklerinin söylemleri ve yaşantılarıdır. 2- Hâricî kaynak; Yahudiliğin ve Hıristiyanlığın dînî öğretileridir.

İKİNCİ BÖLÜM

Kur’ân’ın Dâhilî ve Hâricî Kaynakları:

Bunları biraz açıklamak gerekmektedir.

A- Dâhilî Kaynaklar: Cahiliye fıkhi ve adetleri:

Önce câhiliye fikhinin kaynaklarına bakalım ki onlarla İslâmî öğretiler arasında gerçek bir karşılaştırma yapabilelim ve ikisi arasındaki ortak ya da farklı noktaları görebilelim, neticede oryantalistlerin iddiâlarının doru ya da yanlış olduğuna karar verebilelim. Ama biz baştan beri kesin bir şekilde iddia ediyoruz ki İslâm dini, Cahiliye dönemi adetlerinden ve uygulamalarından doğru olanları almış, yanlış olanlarını terk etmiştir. Bu, Kur’ân’ın beşerî olduğunu aslâ göstermez. Çünkü mesele, bundan daha ileri, önemli ve kompleks durumdadır. Cahiliye fikhinin kaynakları dediğimiz örf; bu toplumun öteden beri yaşayarak alışageldiği, kalplerine kök salmış,

²⁷ H. Lammens, *L’Islam, Croyances et Institutions*. IMP Catholique, Beyrou 3em edition, 1943, pp:34-35; Muhammed Sâsî el-Hâcc, age, s. 322, 348.

²⁸ Siderskey, *Les origines des legendes musulmans dans le Coran et dans les vies des prophetes*, s. 161, Paris, Paul Geuther 1933; Muhammed Sâsî el-Hâcc, age, s. 322, 348.

memnuniyetle kabul ettikleri, kendilerini uymakla bağı ve sorumlu hissettikleri birtakım tasarruflarıdır, uygulamalarıdır. İşte böylece Cahiliye örfü, Arap Yarımadası'ndaki yaşantının ve hukukun ilk aslı kaynağı olmuştur. Aynı şekilde, Dünyanın birçok bölgesindeki örf de o yerlerin yaşamlarının ve hukukunun kaynağıdır. Örf birçok alanda uygulamaların ve hukukun ilk önceliği olma özelliğini yitirmiş olsa da günümüze dek kısmen geçerlidir.

Cahiliye örfü Araplar arasında hâlâ yaygındır ve geçerlidir. Öyle ki bazı Arap kabileleri arasındaki ve içlerindeki anlaşmazlıkları çözmeye bu örf esas alınmaktadır. İslâm dini, birçok Arap bölgesinde hâlâ geçerli olan bazı Cahiliye örfü terminolojilerini; kendi sahih öğretileri arasında sayarak geçerli ve doğru kabul etmiş, onaylamıştır. Varsa içlerinde bozuk olanlarını ilga etmiştir. Örfü bu şekilde Cahiliye fikhının ilk kaynağı olarak bir kenara koyarsak, ikinci kaynağı da onların putperestliğe dayalı dînî inançları ve yaşantıları olmuştur. Mabetlerindeki din adamları ve kâhinleri onlara bazı bağlayıcı hükümler vazetmişler, bunlara uymayanlar örfe de uymamış ve muhalefet etmiş sayılmışlardır.²⁹

Cahiliye Araplarının örflerine ve putperest dînî inançlarına ilâve olarak, yukarıda belirttiğimiz gibi onların kanaat önderlerinin, liderlerinin görüşlerinin ve yaşantılarının da onlar üzerinde büyük etkisi olduğundan bu da Cahiliye fikhının bir diğer (üçüncü) kaynağı sayılmıştır. Bunlar Arap krallarının, meliklerinin, kabile liderlerinin emirlerinden ve talimatlarından oluşmaktadır. Çünkü bu liderler halk nezdinde teşrî (yasama) ve tenfiz (yürütme) yetkisine hâiz kimseler sayılırdı. Onların bu emirleri çoğu zaman ticârî hayatı tanzim ederdi. Cahiliye Arap toplumu içinde görüşlerine çokça müracaat edilen uluların (aksakalların) büyük bir saygınlığı olduğu için, aralarındaki anlaşmazlıkları çözmeye ve yeni bazı hükümleri istinbât etmeye onların sözleri geçerdi.

Cahiliye yaşantısının temelini oluşturan bu kaynakların tamamını ayrıntılı şekilde ele almamız, bunları İslâmî hükümlerle karşılaştırmamız, aralarındaki benzerlikleri ve farklılıkları ortaya koymamız mümkün değildir. Çünkü konu çok fazla derin ve detaylıdır. Fakat, İslâm'ın Arap örfünün kaynaklarıyla olan ilişkisini ortaya koyabilmemiz için birkaç örnek sunmamız gereklidir. Bunlardan bir kısmı ibadet ahkâmına, bir kısmı da aile hukukuna ilişkin örnekler olabilir.³⁰

1. Cahiliye'nin İbadet Örnekleri:

1a- Oruç: Tarihçilerin naklettiğine göre, Kureyş halkı aşure (âşûrâ) günü oruç tutarlardı. Hz. Peygamber de Cahiliye döneminde bu orucu tutmuştur, fakat Medine'ye hicret edince, hicretin ikinci yılının başına kadar yani yaklaşık bir yıl boyunca bu orucu tutmaya devam etmiş ve ashabına da tutmalarını emir ve tavsiye etmiştir. Sonrasında Ramazan ayı orucu (Bakara; 2/183-185 ayetleri ile) farz kılınca, aşure orucu ihtiyari ve nafil olarak kalmıştır. Bu örnek bize göstermektedir ki Hz. Peygamber bazı Cahiliye ibadetlerine önce kendisi de uymuş fakat sonradan orucun yeni ahkâmı vahiyle gelince, eskilerini ya iptal etmiş ya da muhayyer olarak bırakmıştır.

1b- Sünnet olmak, gusül abdesti almak, ölüleri yıkamak ve kefenlemek: İslâm dini bunları aynen onaylamış, hiç değiştirmemiştir. (Çünkü bunlar başta Hz. İbrahim as olmak üzere önceki Peygamberlerin sünneti ve uygulaması idi, bunlara Hanif dini uygulamaları da denebilir).

²⁹ Cevâd Ali Dr, *el-Mutavvel fi Târîhi'l-Arab kable'l-İslâm*, V, 479, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1. Baskı, 1970.

³⁰ Muhammed Sâsî el-Hâcc, age, s. 323.

1c- Hacc ve Umre: Bu iki ibadette durumun diğeri gibi olmadığını görüyoruz. İslâm bunların sahih ve doğru kısımlarını onaylamış, bâtıl ve yanlış olan kısımlarını ise ilga (nesh) etmiştir.

ca- Beytullah'ı tavaf etmek: Câhiliye döneminde biliniyordu, Haccın esas rükünlerinden biriydi, 7 şavt olarak yapılıyordu. Tavaf edenler, çıplaklar (üryân) ve elbiseliler diye iki çeşitti. Çıplak tavaf edenlere “hille” denir, elbiseli olanlarına da “hums” denirdi.³¹ İslâm gelince, 7 şavt tavafı aynen onayladı, tavaf eden herkese ihrâm elbisesi giyme zorunluluğu getirdi, üryân tavafı yasakladı.

cb- Telbiye'ye gelince; Araplar haç öncesinde telbiye getirirlerdi. (Tarihçi) Ya'kûbî'nin anlattığına göre, Araplar Beytullah'ı haccetmeye niyetlenince önce her kabile kendi putunun yanına gider ve ona tapınır sonra da telbiye getirerek Mekke'ye doğru haç için yola koyulurdu. Her kabilenin telbiyesi farklı idi. İslâm bunların içeriğini değiştirmiş, sadece Allah adına “lebbeyk” denilerek yapılmasını zorunlu kılmış, fakat yapılış şekline müdahale etmemiş, öylece onaylamıştır.³²

cc- Safâ-Merve arasında sa'y: Câhiliye halkı, Safâ-Merve tepeleri arasında yedi şavt tavaf yaparlardı. Bu iki tepenin üzerinde biri İsaf diğeri Nâile adında iki put/heykel bulunurdu. Tavaf yaparlarken bu iki putun etrafında da tavaf ederlerdi. İslâm bu tavafın adını sa'y diye değiştirmiş ve yapılış şeklini öylece onaylamıştır.³³ İki put da kaldırılmış, imha edilmiştir.

cd- Arafat'ta vakfe: Yine Câhiliye halkı, Zilhicce ayının 9. Günü Arafat'ta vakfe dururlar, sonra oradan toplu halde Müzdelife'ye oradan da Minâ'ya geçerlerdi. Günümüz İslâmî haccında da aynısı yapılmaktadır.

ce- Şeytan taşlama (Ramyü'l-cemerât): Üç aşamalı olan bu şeytan taşlamanın ilkine *Cemre-i ûlâ*, ikincisine *Cemre-i vustâ*, üçüncüsüne ise *Cemre-i akabe* denir. İslâm bunları aynen onaylamıştır ve günümüzde Müslümanlar bu üç şeytanı taşıyabilmek uğruna büyük izdihama ve gayrete katlanmaktadırlar. Bunun gerekçesini bulamıyoruz. Çünkü Allah'ın ahkâmı teabüdü olduğu için gerekçe aranmaz.

2. Cahiliye'nin Muâmelât ve Âile Hukuku Örnekleri:

Bunların çoğu da Cahiliye dönemlerinde vardı, İslâm gelince bunları değiştirmeden öylece kabul etti, fakat fasit ve bâtıl olanlarını iptal etti. Ahvâl-i şahsiyye dediğimiz aile hukukuna dâir örneklere baktığımızda burada da İslâm'ın; “Doğru ve sâlih olanlar aynen kabul edilir, bâtıl ve fasit olanlar iptal/nesh edilir” şeklindeki genel uygulamasını görürüz.

2a- Evlilik:

aa- Kimlerle evlenilirdi: Cahiliye insanları babanın kızıyla, dedenin kız torunuyla, annenin oğluyula, ninenin erkek torunuyla, erkek kardeşin kız kardeşle evlenmesini, aralarındaki usûl-fürû ilişkisine esasen ve hürmeten, haram saymışlardı. Aynı evlenme haramlığı kuralı kişiyle erkek kardeşinin kızı ve kız kardeşinin kızı (yani yeğenleri) arasında da geçerli kılınmıştı. Fakat Araplar, iki kız kardeşi aynı nikah altında tutup onlarla evlenirler, erkek evlat ölen babasının karısına vâris

³¹ İbn Cerîr et-Taberî, *Câmi'ul-Beyân an Te'vili âyi'l-Kur'ân*, II, 170; Muhammed Sâsî el-Hâcc, age, s. 323, 348.

³² Ya'kûbî, *Edyânü'l-Arap (Arapların Dinleri)*, I, 225 vd; Muhammed Sâsî el-Hâcc, age, s. 323, 348.

³³ Tabresî, *Mecmeu'l-Beyân*, II, 45; Muhammed Sâsî el-Hâcc, age, s. 325, 348.

olur (dilerse onunla evlenir ya da dilerse miras malı saydığı için onu para karşılığı satardı). Buna nikâh-ı makt (iğrenme, nefret ve tiksinti uyandıran ilişki) denirdi. Bu uygulamalardan son ikisini yani iki kız kardeşle aynı anda evlenmeyi ve erkek evladın ölen babasının karısına vâris olmasını haram kılmış, diğerlerini kabul etmiştir.³⁴

ab- Mehir: Cahiliye döneminde evliliğin geçerli sayılması için mehir bir zorunluluk (vacip) ve evliliğin meşruiyet gerekçesi sayılırdı. Eğer mehir ödenmemişse o evlilik günah, gayr-i meşru ilişki ve zina sayılırdı. Mehir, kadının (gelinin) hakkı sayılır ve ona ödenmesi gerekirdi, ancak günümüzde olduğu gibi o zaman da gelinin velisi/babası onu elinden zorla alırdı. İslâm, bunu (velinin zorla almasını) yasaklamış ve kaldırmıştır.³⁵

ac- Evlilik/Nikâh çeşitleri: Cahiliye döneminde evliliğin çok çeşitleri vardı. Bunlardan biri, sonradan İslâm'ın kesinlikle yasakladığı³⁶ *nikâh-ı makt*, diğeri de Nisâ; 4/24 ayette işaret edilen *mut'a nikâhi*'dir. Bu, para karşılığında ve geçici bir süreliğine yapılırdı. Eşler arasında anlaşılan süre sona erince ayrılık gerçekleşirdi. Bu nikâh çeşidi bugün Müslümanlar arasında ihtilaflıdır. Kabul edenler (Şia) ve reddedenler (Sünnîler) vardır. Her iki grubun da kendilerince delilleri vardır. Ama ehl-i sünnet'e göre bu nikâh nesh edilmiştir. Cahiliyenin şu nikâh çeşitlerini de İslâm kesinlikle yasaklamıştır.

ad- Nikâh-ı bedel: Berdel. Eşlerin karşılıklı değişimi, zinanın değişik bir şekli.

ae- Nikâh-ı şîğâr: Sözlükte “kaldırmak, boş ve تنها olmak” anlamına da gelen şîğâr kelimesi, Câhiliye döneminde iki erkeğin -kızları ve kız kardeşleri gibi- velâyetleri altında bulunan kadınları karşılıklı olarak mehirsiz alıp vermek suretiyle yaptıkları nikâh akdini ifade ediyordu. Böylelikle, her iki erkek de mehir ödemekten kurtulmuş ve gelinlerin ikisi de mehir haklarından mahrum bırakılmış olmaktadır.

af- Nikâh-ı istibzâ': Kadının yabancı bir erkekten hamile kaldığı anlaşılıncaya kadar kocası ondan uzak durur, temasta bulunmazdı. O adamdan hamileliği açıklık kazanınca, kocası dilerse onunla beraber olurdu. Adam buna asil bir evlat sahibi olmak için başvururdu.

ag- Nikâh-ı za'îne: Evli kadınla bir başkasının cinsel ilişkide bulunması.

2b- Boşama:

Günümüzde bilinen geçici (ric'î) ve ebedî (bâin) boşama türleri Cahiliye döneminde de vardı. Bir erkek, karısını üç defa boşarsa bu, bâin/kesin boşama sayılır ve eşler tekrar bir araya gelemezler, yeniden evlenemezlerdi. Ama onlar buna kendilerince güya kanuni/yasal ama hileli bir çözüm yolu bulmuşlardı. Boşanmış olan kadın (göstermelik ve düzmece bir şekilde) başka bir erkekle evlendirilir, sonra bu koca kadını boşar ve kadın eski kocasına geri döner, onunla evlenirdi. İslâm, “muhallil” dediği bu ikinci kocayı (ya da göstermelik evliliği) kesinlikle kınamış, çirkin saymış, ebediyen haram kılmıştır. Hz. Peygamber (sas): “Allah cc, muhallil'e (göstermelik ikinci koca) ve

³⁴ Tabresî, age, II, 45; Muhammed Sâsi el-Hâcc, age, s. 325, 348.

³⁵ Nisâ Sûresi; 4/4: “Aldığınız (evlendiğiniz) kadınlara mehirlere efendicesine (gönül rızasıyla) verin. Şayet ondan bir kısmını kendileri gönül hoşluğuyla bağışarlarsa onu da içinize sindirerek yiyin (yiyebilirsiniz)”

³⁶ Nisâ Sûresi; 4/22: “Babalarımızın evlendiği kadınlarla evlenip nikâh kıymayın. Geçen geçti. Şüphesiz o çok çirkin bir işti, iğrenç idi ve ne fena bir yoldu/adetti.”

muhallem'e (ilk aslı koca) lânet eder" buyurmuştur.³⁷ Bu işe aracılık eden kötü niyetli iki erkek de lânetlenmiştir.

2c- Miras:

Tarihteki geçmiş olayları nakleden kıssacıların ve habercilerin iddialarına göre, Cahiliye döneminde malından kızlarına miras veren ilk kimse; "Zü'l-mecâsid" lakaplı Âmir b. Ceşm b. Ğanem b. Habîb b. Ka'b b. Yeşkür adındaki şahıstır. Bu adam malını evlatlarına pay etmiş, kızlarına oğullarına verdiğinin yarısını vermiştir. Bu yapılan taksim günümüz İslâm'ın taksimatına uygundur, denmiştir.³⁸

Yukarıdan beri saydıklarımız, Cahiliye döneminde var olan fakat İslâm dini tarafından kısmen onaylanan kısmen de yasaklanan ibâdât ve muâmelât uygulamalarıdır. Oryantalistler, İslâm'ın bu kısmî onaylamasından hareketle, Hz. Peygamber'in bunları Arap Cahiliye örfünden ve kanunlarından özümseyip iktibas ederek Kur'an'a koyduğunu, böylelikle İslâm şeriatının ayrılmaz bir parçası haline geldiğini iddia etmişlerdir. Bunlardan Kur'an'da var olanları tekrar etmeye gerek yoktur. Hz. Peygamber'in bunları onaylamış olması, onun Peygamberliğine ve Kur'an'ın ilâhî kelâm olma özelliğine bir hâlel getirmez. Çünkü bunlar içerisinde İslâm şeriatının, özüne ve gerçekleştirmek istediği hedeflerine uygun ve sahih olanları vardı. Buradan hareketle, Hz. Peygamber'in kendisine Allah tarafından vahy edilmeyen şeyleri de Kur'an'a eklediği sonucu çıkartılamaz. Eğer onun böyle bir niyeti olsaydı, bunların bir kısmını değil, tamamını Kur'an'a içine eklerdi. Bir kısmını haram bir kısmını helal saymazdı. Fakat Allah'ın Hz. Âdem'den beri devam eden şeriatı her zaman kullarının maslahatını esas almıştır, bu sebeple bunların sahih ve hakikat olanlarını kabul etmiş, toplumun maslahatı ile çelişen, aklın da onaylamadığı bâtil ve bozuk olanlarını ilgâ etmiştir.

Ayrıca "Hanif Dini" dediğimiz, Hz. Âdem'den (as) başlayıp tüm Peygamberler boyunca devam eden, Hz. İbrâhîm (as) ile özdeşleşen ve Hz. Muhammed'e (sas) kadar da devam eden, Allah'ın dinin tahriften kurtulmuş, tertemiz kalabilmeyi başarmış, insanlığın ortak değerleri sayabileceğimiz bir damar sürekli var olmuştur. Günümüz dünyasında Müslüman olmasalar da bazı toplumların yaşantılarındaki ve devletlerinin kanunlarındaki; "Adam öldürmek, zina etmek, hırsızlık yapmak, başkasının malını çalmak ve zorla gasp etmek kanunen suçtur. Evlenmek meşrudur. İnsanlara iyilik yapmak güzel bir davranıştır ve ödüllendirilmelidir" gibi hususlar da vardır. İslâm'ın Cahiliye döneminden devralıp da kısmen onayladığı ibadetleri ve muâmeleleri bu türden saymak mümkündür.

B- Hâricî Kaynaklar: Yahudiliğin ve Hıristiyanlığın dînî öğretileri:

Oryantalist Kliman Huoar, Kur'an'ın kaynağı Ümeyye b. Ebî's-Salt'ın şiirleri olduğunu iddia eder.

Ayrıca, Varaka b. Nevfel gibi, Allah'ın birliğini esas alan Hanif dinine inanan kimselerden alınan bilgilerdir. Hz. Muhammed, bi'set dönemi öncesinde Mekke'de yaşamakta olan bazı Yahudi ve Hıristiyan gruplarla görüşmüş ve onlardan iktibas ettiği bilgileri Kur'an'a almıştır. Daha önceleri ise, Arap Yarımadası'nın değişik bölgelerinde kendi kiliselerinde ve manastırlarında sade,

³⁷ Rahâ, *el-Mebsût*, V, 2 vd; Muhammed Sâsî el-Hâcc, age, s. 326, 348.

³⁸ Cevâd Ali, *el-Mufassal fî Târîhi'l-Arab Kable'l-İslâm*, V, 565; Muhammed Sâsî Sâlim el-Hâcc, age, s. 326, 348.

münzevi ve uzlet halinde yaşamakta olan, Arapları Hıristiyanlaştırmaya çalışan Rahip Bahîra gibi bazı Hıristiyan din adamlarıyla sürekli görüşüyordu. Onların tebliğ ve misyonerlik yaparken esas aldıkları eski mukaddes kitaplarından aldığı bilgilerden istifade etmiş ve bu bilgileri Kur'ân'a derç etmiştir. Bu iddiaların ve delillerin ilmî bir tenkit karşısında tutunamayacağı açıktır. Şöyle ki;

Hanif dinine inananlar; Araplar arasında yaşamış ve putlara hiç tapınmamış, sadece bir olan Allah'a inanmış muvahhit kimseler idi. Ne eski ne de yeni araştırmacılar onların inançlarının kökenlerini tespit edememişler, hakikatini ortaya koyamamışlardır. Hiç kimse onların yaratıcı ve ölümden sonraki hayata dair gerçek tasavvurlarını anlayamamaktadır. İslâm alimleri ve müfessirler onların inanç temelleri konusunda muayyen bir görüş birliğine varamamışlar, farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Bu da onların durumunu daha kapalı ve anlaşılabilir kılmıştır. Onların inançları hakkında İslâm alimleri dört farklı görüş ileri sürmüşlerdir. Bunları Fahreddin Râzî *Mefâtihu'l-Ğayb*'ında, Tabresî de *Mecme'u'l-Beyân*'ında zikretmişlerdir.³⁹

Birincisi; İbn Abbâs, Hasan (el-Basrî) ve Mücahid'e göre onların Hacc ibadetidir.

İkincisi; Mücâhid'e göre Hakka ittibâ etmeleridir.

Üçüncüsü; İbrâhim as'dan gelen ve ondan sonra tüm insanlığın ortak inancı ve yaşam tarzı haline gelen başta Hacc ibadeti ve Sünnet olmak (hitân, etek tıraşı) gibi uygulamaları ve diğer bazı İslâmî uygulamalardır.

Dördüncüsü; sadece bir olan Allah'ı Rabb edinmek, O'na ihlasla inanmak ve ibadet etmek.

Görüldüğü gibi, Haniflerin inançları açık ve net değildir, mukaddes ilâhî kitapları da yoktur ve ibadetten ziyade ahlâkî yapıları ön plana çıkmıştır. Gizemi ve keyfiyeti tam olarak çözülemeyen böyle mahdut bir inanç grubunun, bütün insanlığın ibadetlerine ve muamelelerine dair apaçık hükümler ortaya koyarak onların her türlü ihtiyaçlarına çözüm üreten Kur'ân gibi bir kitaba kaynaklık etmesi aslâ mümkün değildir. “İslâm öncesi Araplar sadece bu Hanifler sayesinde dindarlıklarını korumuşlardır” iddiasında bulunanlara katılmak mümkün değildir.

Oryentalist Renan'ın; “Tevhid inancı Arap Yarımadası'nda Hz. Muhammed gelmeden önce de mevcuttu. Onun getirdiği yeni din, Hanifler denen bu tevhid inancı grubunun uzantısı ve devamı olmaktan ibarettir, yani vahiy kaynaklı ve orijinal değildir” şeklindeki iddiasına da katılmak mümkün değildir. Bu, şu üç gerekçe ile mümkün değildir:

Bir; Haniflerin inancı gizemli ve kapalıdır, net değildir.

İki; İçinde yaşadıkları toplumu tesirleri altına alacak kadar kalabalık değillerdi, sayıları çok azdı.

Üç; İçlerindeki rahip olarak bilinen Ebû Âmir b. Sayfî, şair Ümeyye b. Ebî-s-Salt gibileri, İslâm dinini gelince ona karşı hem kalemleriyle hem de kılıçlarıyla karşı koymuşlar ve kabul etmemişlerdir. Oryentalistlerin iddia ettiği gibi bunların inancı Kur'ân'a uygun olsaydı onu aslâ reddetmezlerdi.⁴⁰

³⁹ Fahreddin Râzî *Mefâtihu'l-Ğayb*, IV, 89 vd; Tabresî de *Mecme'u'l-Beyân*, I, 215 vd; Sâsî Sâlim el-Hâcc, age, s. 328, 349.

⁴⁰ Sâsî Sâlim el-Hâcc, age, s. 328-329.

1. Ümeyye b. Ebî's-Salt'ın şiirleri:

Oryantalist Kliman Huoar'un iddiasına gelince o; Kur'ân'ın kaynaklarından birisi de Ümeyye b. Ebî's-Salt'ın şiirleridir, demiştir. Bu iddia ilmî gerçeklikten uzaktır, çürütülemeyecek kadar sağlam bir içeriğe sahip değildir. Sadece onun şiirleri ile Kur'ândaki bazı kıssaların detaylarındaki benzerlik, Ümeyye'nin şiirlerinin sıhhatinin ispatı olamaz. K. Huoar'ın iddia ettiği gibi bu şiirlerin sıhhatinden ve gerçekliğinden hareketle, Hz. Muhammed'in Kur'ân'ın nazmında az ya da çok onun şiirlerinden iktibas ettiği sonra da Müslümanların onun şiirlerine savaş açarak ortadan kaldırdıkları ve neticede meydana sadece Kur'ân'a bıraktıkları, böylece hileli ve zorba bir yolla halk nezdinde Kur'ân'ın orijinal ve vahiy kaynaklı olduğu inancının pekiştirildiği sonucunu çıkarmak aslâ mümkün değildir.⁴¹

Ümeyye'nin şiirlerinde İslâm'ın ve Kur'ân'ın özüne yakın çok miktarda dini hikem, mev'ıza, Peygamber kıssaları, kıyamet günü ve cennet-cehennem tasvirine dair bilgiler mevcuttur. Fakat Kur'ân ile bu şiirler arasındaki onca benzerlik nasıl oluşmuştur? Hangisi hangisinden etkilenmiş ve iktibas etmiştir? 1- Ümeyye, Kur'ân'dan mı? 2- Kur'ân, Ümeyye'nin şiirlerinden mi etkilenmiştir? 3- Ya da her ikisi bir üçüncü kaynaktan yani Kitâb-ı Mukaddes'ten mi (Tevrat ve İncil) etkilenmişlerdir? Burada üç farklı faraziye karşımıza çıkmaktadır, bu benzerliğin keyfiyetini çözebilmek için bunların her birini tahlil etmeliyiz.

1a- Bu şiirler hakkında üç faraziye:

aa- Birinci Faraziye: Ümeyye b. Ebî's-Salt, Kur'ân'dan iktibas etmiştir. Burada Ümeyye'nin yaşadığı, şiirlerini yazdığı tarihi ve zaman aralığını tespit etmek gerekmektedir. Bu zaman aralığının başlangıcı Hz. Peygamberin Peygamberlik süresinden önce olmamalıdır ve bitiş tarihi yani Ümeyye'nin vefatı Hicretin 9. Yılından sonraya kalmamış olmalıdır ki Ümeyye'nin Kur'ân'dan iktibas etmiş olması mümkün sayılsın. Bu zaman aralığında, onun şiirlerini yazdığı tarihi tespit etmek mümkün olmadığı için, bu birinci faraziyenin geçersizliği kesinleşmiş olmaktadır.

ab- İkinci Faraziye: Kur'ân, Ümeyye'nin şiirlerinden iktibas etmiştir. Bu faraziyeyi kabul etmek de oldukça zor gözükmektedir. Çünkü eğer böyle bir şey gerçekleşmiş olsaydı, Kureyş halkı bu konuda aslâ sessiz kalmazlar ve bunu açıkça ilan ederlerdi. Kureyş halkı o dönemde Kur'ân'ı bilgilerini Cebr adında erkek ve Hıristiyan bir köleden almakla itham ediyorlardı. Onların bu iddiasına Kur'ân bizzat kendisi işaret etmiştir. “*Yemin olsun ki biz, onların; “Kur'ân'ı ona mutlaka bir beşer öğretiyor” dediklerini biliyoruz. Kendisine nispet ettikleri kişinin dili yabancıdır (a'cemî), bu Kur'ân ise apaçık bir Arapça'dır.*”⁴² Kureyş halkının böyle bir ilan yapamamış olmaları, Kur'ân'ın bilgilerini Ümeyye'nin şiirlerinden iktibas etmediğinin delili ve ispatıdır.

ac- Üçüncü Faraziye: Her ikisi de bir üçüncü kaynaktan yani Kitâb-ı Mukaddes'ten iktibas etmişlerdir. İkinci faraziyenin mümkün olmadığına dair yukarıdaki gerekçemiz aynı zamanda bu üçüncü faraziyenin de mümkün/doğru olmadığına gerekçesidir. Yani, böyle bir şey eğer olmuşsa, Kureyş halkı buna sessiz kalmaz ve ilan ederlerdi. Halbuki onlardan -Hz. Peygamber'in Kur'ân'ı o dönemde Mekke'de yaşamakta olan Ehl-i Kitap'dan aldığını ispatlamak için olanca güçlerini ortaya koyma çabalarına rağmen- böyle bir ilan gelmemiştir. Ayrıca Kur'ân ile Ümeyye'nin şiirleri

⁴¹ Sâsî Sâlim el-Hâcc, age, s. 329.

⁴² Nahl Sûresi; 16/103.

arasındaki benzerlik, her ikisinin de bir üçüncü kaynaktan aldıklarında oluşacak türden bir benzerlik değildir. Bu benzerlik olsa olsa, eserleri birbirine benzeyen iki şahıstan birinin diğerinden yapmış olduğu iktibas türünden bir benzerlik olabilir, daha ötesi mümkün değildir. Bunun ispatı şöyledir: Kur'ân'ın birçok içeriği ve hükmü ne Tevrat'ta ne de İncil'de yoktur, fakat Ümeyye'nin şiirlerinde kısmen de olsa vardır. Bu gerçekliğe ilâveten, Ümeyye'nin şiirlerinin sıhhati ve ona aidiyeti hususunda ciddi şüpheler vardır. Özellikle onun şahsını ve şiirlerinin kritiğini yapan kimseler ispat etmişlerdir ki bu şiirler Ümeyye'ye ait değildir, İslâm sonrası dönemde uydurulmuş ve Ümeyye'ye nispet edilmiştir.⁴³

Tâhâ Hüseyin'in tespiti: Bu üç faraziyenin asılsız olduğuna dair yukarıda zikrettiğimiz güçlü gerekçelere ilâveten, Tâhâ Hüseyin'in şu sözleri de çok önemlidir: Oryantalist Kliman Huoar ve benzerleri Hz. Peygamber'in hayatının (siyer-i nebî) gerçekliği hakkında şüpheler oluşturmuşlar, daha da ileri giderek, tarihi bir dayanağının olmadığı iddiasından hareketle bu sîreti tamamen inkâr etmişler, yok saymışlardır. Onlara göre, Hz. Peygamber'in hayatına dair yazılıp söylenenler ilmî araştırmaya ve dayanağa muhtaç uydurma haberlerdir. Bu oryantalistler bunu söylerlerken, Ümeyye'nin şiirlerinin gerçek olduğunu nasıl iddia edebilirler ve bundan emin olabilirler ki!..⁴⁴ Tâhâ Hüseyin'in bu sözleri bize oryantalistlerin iddialarında ispatlanması mümkün olmayan, ilmî dayanaklardan yoksun, ne kadar tutarsız, yalancı ve tarafgir olduklarını göstermektedir. Çünkü Ümeyye'nin şiirleri hakkında yazılanlar, Hz. Muhammed'in sîreti hakkında yazılanlara kıyasla çok az ve yetersizdir. Birincisini tutarlı ve gerçek sayarak ikincisi hakkında aksini iddia etmenin hiçbir aklı ve ilmî dayanağı yoktur.

2. Varaka b. Nevfel ve Kitâb-ı Mukaddes:

Bazı oryantalistler ise Hz. Muhammed'in ehl-i Kitap ve İncil'e dair bilgilerini eşi Hz. Hatice'nin amcasının oğlu büyük Hıristiyan alimi Varaka b. Nevfel'den aldığını iddia etmişlerdir. Hatice'yi Hz. Muhammed ile evlendiren kişi Varaka b. Nevfel idi. Bize ulaşan tarihi bilgiler onun Hıristiyanlığı kabul ettiğini, Tevrat'ı ve İncil'i Arapça'ya tercüme ettiğini, Hz. Muhammed'in Peygamberlikten önce onun yakınında yaklaşık 15 sene yaşadığını ve bu sayede bilgi birikiminin çoğunu ondan aldığını göstermektedir. Oryantalistlerin bu iddialarının, bilinen birçok tefsir ve hadis kaynaklarında zikredilen İslâmî açıklamalara uymadığı görülmektedir. Varaka, birçok kitap okumuş, Hıristiyan olarak yaşamış ve ölmüştür. Bu kaynaklar yine bize, kendisine Hira Mağarası'nda ilk vahiy ayetleri gelince Hz. Muhammed'i eşi Hatice'nin alıp Varaka'ya götürdüğü, onun bilgisine müracaat ettikleri, onun da Hz. Muhammed'e gelenin ondan önceki Peygamberlere de gelen nâmûs-u ekber (Cebrâil as) olduğunu ve Hz. Muhammed'in Mekke halkı tarafından hicrete zorlandığında hayatta kalıp da keşke kendisine yardım edebilseydi diye temennisini iletmiş olduğunu, açıkça nakletmektedirler. Bu tarihi kaynakların hiçbiri Varaka'nın İslâm'ı kabul ettiğini yazmazlar. Sadece tarihçi Mes'ûdî, onun Müslüman olarak öldüğünü ve Hz. Muhammed'i çok övdüğünü belirtir.⁴⁵ Bu, Mes'ûdî'nin yalnız kaldığı, diğer tarihçiler tarafından desteklenmeyen zayıf bir görüştür.

⁴³ Cevâd Ali, age, VI, 495; Sâsî Sâlim el-Hâcc, age, s. 330, 349.

⁴⁴ Tâhâ Hüseyin, *fi'l-Edebi'l-Câhili*, I, 154, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 3. Baskı, 1978; Muhammed Sâsî el-Hâcc, age, s. 330, 349.

⁴⁵ Mes'ûdî, *Mürûcû'z-Zehab*, II, 52 vd; Muhammed Sâsî el-Hâcc, age, s. 330, 349.

Sonuçta, Mes'ûdî hariç, diğer tarihçilerin söyledikleri bize şüpheli gelmekte, güven vermemektedir. Çünkü Varaka'nın Hz. Muhammed'e İslâm'dan önce hocalık yapması sonra da Muhammed'e Hira'da ilk vahiy ayetleri gelince gelip onun fikirlerine olanlar hakkında müracaat etmesi, Varaka'nın ona kavmi tarafından Mekke'den çıkarılacağını haber vermesi ve zamanı gelince keşke sağ kalabilse de bu sürgünde Muhammed'e destek olabilse diye temennisini belirtmesi, sonra aradan geçen uzun yıllara rağmen İslâm tedricen ve hızla yayılırken Varaka'nın Müslüman olmayıp o hal üzere ölmesi, bütün bunlar aklın kabul edebileceği tutarlı şeyler değildir. (Bu anlatılanlara göre, Varaka mutlaka Müslüman olmalıydı). Bütün bilgi birikimiyle tam destek vererek Hz. Muhammed'i İslâm'ı davet etmeye hazırlayan, onun Mekke halkı tarafından sürgüne gönderileceğini bilen ve kendisine de haber veren böyle bir kimsenin tüm bu olanlara rağmen ona iman etmeden öldüğünü nakleden tarihi bilgiler nasıl güvenilir ve doğru olabilir ki? Şöyle; Varaka, Hz. Muhammed'in gerçek evsafını daha önce Kitâb-ı Mukaddes'ten okuyup öğrenmiş olmalıdır. Bu faraziye, Kur'ân'da Hz. Muhammed'in evsafının Tevrat ve İncil'de zikredildiğini belirttiğine göre, doğrudur. Aynı Kitâb-ı Mukaddes kaynakları, Hz. Muhammed'e Peygamberlik verildikten sonra Mekke halkı tarafından reddedileceğini, onca sıkıntılara maruz bırakılacağını ve Mekke'den çıkarılacağını belirtmezler. Neticede, Varaka'nın Muhammed'in Mekke'den çıkarılacağını bilip kendisine haber vermesi, ehl-i Kitap kaynaklarında yer almayan fazladan bir bilgidir, Varaka bunu nereden ve nasıl öğrenmiştir?

Ayrıca şunu da söyleyebiliriz: Varaka, Hz. Muhammed'in Peygamberliğinden ve doğruluğundan, bu konuda Kitâb-ı Mukaddes ile Kur'ân'daki bilgilerin benzer ve tutarlı ve olduklarından emin olsaydı, mutlaka Müslüman olurdu ve ona destek verirdi. Ancak yukarıda belirttiğimiz gibi, Mes'ûdî hariç diğer tarih kaynakları Varaka'nın Müslüman olduğunu belirtmezler. Buna ilâve olarak, İbn Kesîr'in (ö. 774/1373), *el-Bidâye ve'n-Nihâye* adlı tarihinde verdiği şu bilgiler de çok önemlidir: Varaka, İslâmî dönemde bir süre daha yaşamıştır. Mekke'ye uğradığında Hz. Bilâl'e müşrikler tarafından kızgın kumlar altında işkence edildiğini görür, kendisine yapılan şirke geri dönmesi taleplerine; "Ehad, ehad! Allah bir, Allah bir!" diye verdiği karşılığı işitir ve ona aynı sözleri tekrar ederek destek verirdi. Sonra Mekke müşriklerine; "Allah'a and olsun! Eğer onu öldürürseniz hüsrana uğrarsınız, ben de onun kabrini muhabbet ve merhametle sürekli ziyaret edeceğim!" diye seslenirdi.⁴⁶

Hz. Peygamber'e Hira'da ilk vahiy geldikten sonra eşi Hati'ce'nin onu Varaka b. Nevfel'e götürdüğüne dair rivayetin doğruluğunu kabul etsek bile, bu rivayetin verdiği bilgi bu kadarından öteye geçemez, geriye dönük olarak da Hz. Muhammed'in Peygamberlikten önce Varaka'ya 15 yıl boyunca talebelik yaptığı ve dini bilgilerinin çoğunu ondan öğrendiği sonucuna götürmez. Bu ileri iddia, hiçbir ilmî dayanağı olmayan bir yalandır ve bunun üzerine kurulan onca kuram da bâtil ve geçersizdir.

C- Mekke'deki Yahudiler ve Hıristiyanlar:

Oryantalistlerin bir kısmı da Hz. Muhammed'in dini bilgilerini o dönemde Mekke'de bulunun ve daha önce oraya göçmen olarak gelip yerleşmiş olan Yahudi ve Hıristiyanlardan aldığını iddia etmişlerdir. Bu iddiayı kabul etmek mümkün değildir ve şöyle cevaplandırılabilir: Yaahudiler bu dönemde sadece Yesrib'de (Medine) varlardı, Mekke'de hatırı sayılabilecek kadar Yahudi yoktu. Hıristiyanlara gelince, İslâm geldiğinde Mekke'de varlardı fakat onlar kölelik, ticaret, misyonerlik

⁴⁶ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I, 226; Sâsî Sâlim el-Hâcc, age, s. 330, 349.

yapmak gayeleriyle, marangozluk, demircilik, kılıç yapımı gibi basit ve ilkel sanatları icra eden ve dışarıdan gelmiş olan göçmen Hıristiyanlardı. Bu göçmenlerden bir kısmı hiç de azımsanamayacak kadar bilgi ve kültür sahibi idiler, okuma-yazma da biliyorlardı. Kureyş tüccarları onları sanat ve ticaretlerini yazdırıp kayıt altına almada kullanıyorlardı. İçlerinden özellikle bazıları Kitâb-ı Mukaddes'i çok iyi okuyorlar ve biliyorlardı. İşte oryantalistler Hz. Muhammed'in bu kimselerle sık görüşüklerini ve dini bilgilerini onlardan iktibas ettiğini iddia ederek, Kur'ân'ın kaynağını bu azınlığa dayandırmışlardır.

Bu tür şüphelere inanıp yaymak hususunda Kureyş müşriklerinin oryantalistlerden yaklaşık 1000 yıl erken davrandıklarını görüyoruz. Kur'ân, Kureyşlilerin bu tavrına işaret etmiş⁴⁷, onların bahsettiği adamın Kur'ân'ın dili Arapça'yı pek de iyi konuşamayan bir acem olduğunu vurgulamıştır. Bu adamdan bahseden rivayetleri araştırdığımızda, kendi içinde sıkıntılı ve tutarsız olduklarını görmekteyiz. Taberî'nin tefsirine bakarsak, bu adam hakkında birbirleriyle çelişkili birçok rivayeti naklettiğini görürüz. Bu adamın adı, dayandırılan kaynakların farklılığına göre, bazen Selman veya Seyyâr, bazen Cebr, Ya'îş, Bel'âm'dır.⁴⁸ Kureyş halkı Hz. Muhammed'in sadece bu adamla değil, bilakis bunun gibi çok kimseyle görüşüğünü ve onlardan bilgi aldığını iddia etmişlerdir. Yine Kur'ân, Kureyşlilerin bu iddialarını şöyle dillendirir: *"İnkârcılar (Mekke müşrikleri) dediler ki; "Bu (Kur'ân) olsa olsa ancak onun (Muhammed'in) uydurduğu bir yalandır, kendisi düzüp uydurmuş ve ona (bu hususta) bir başka topluluk da yardım etmiştir." Böylelikle onlar, hiç şüphesiz haksızlık ve iftira yaptılar!"*⁴⁹ Müfessirlere göre bu kimseler; Ehl-i Kitap'tan, Tevrat okuyan Ya'îş veya Huveytî b. Abdül'uzzâ'nın mevlâsı (efendi, hizmetçi) Addâs, Alâ' b. el-Hadramî'nin mevlâsı Seyyâr, Âmir'in mevlâsı Cebr adındaki kimseler ve daha başkalarıdır. Fakat bunların hepsi sonradan Müslüman olmuşlar ve Hz. Muhammed bunlarla anlaşma yapmıştır. Ancak sonradan uydurulanlar uydurulmuştur.⁵⁰

Rahip Bahîra: Bazı oryantalistler, Hz. Muhammed'in dînî öğretilerini Rahip Bahîra'dan iktibas ettiğini iddia ederler. Bu iddianın da hiçbir esası ve doğruluk derecesi yoktur. Çünkü, sîret-i nebevî yazarlarını hariç tutarsak, diğer tarihçiler nazarında bu rahibin kayda değer bir etkisi yoktur. Bütün tarihçiler ittifakla şunu naklederler: Rahip Bahîra, Arap Yarımadası'nın değişik bölgelerindeki diğer akranı rahipler gibi uzak ve ücra köşeleri seçerek oralara manastır yaptırıp bu manastırların içinde münzevi ve temiz/iffetli bir hayat yaşayan bir rahip idi. Onun manastırı Mekkelilerin Şam ticaret yolu üzerinde bulunduğundan, Mekke'nin ticaret kervanları her yolculukta bu manastıra uğrar ve istirahat ederlerdi. Bahîra da onlara temiz su, içecek, barınma vs. imkanları sağlardı. Tarihçilerin anlattığına göre, Hz. Muhammed 12 yaşına gelince amcası Ebû Tâlip'in kervanında Şam'a ticarete gitti. Daha çocuk yaşta olan Muhammed'i amcası yanına alıp himayesinde merhametle korumuştur. Bu ticaret kervanı Şam yolu üzerinde Busrâ denilen yere varınca, Hıristiyanlığa dair çok bilgileri olan Rahip Bahîra da orada manastırında idi. Kervan istirahat için bu manastıra misafir olunca, Bahîra yemek yapmış ve onları davet etmiştir. Yaşı küçük diye amcası tarafından ağacın altındaki kervanın başında bekçi olarak bırakılan Muhammed hariç, tüm kabile bu yemeğe katılmıştır. Fakat Bahîra, Muhammed'i de ısrarla yemeğe davet etmiş, çünkü onda nübüvvet emareleri görmüştü. Yemekten sonra rahip ona uykusu, normal yaşantısı, yaptığı

⁴⁷ Nahl Sûresi; 16/103: "Kur'ân'ı ona mutlaka bir beşer öğretiyor" dediklerini biliyoruz. Kendisine nispet ettikleri kişinin dili yabancıdır (a'cemî), bu Kur'ân ise apaçık bir Arapça'dır."

⁴⁸ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, IV, 119 vd.

⁴⁹ Furkân Sûresi; 25/4.

⁵⁰ Taberî, age, II, 137 vd; Muhammed Sâsî el-Hâcc, age, s. 332, 349.

işler, vs hakkında birtakım sorular sormuştu. Aldığı cevaplar neticesinde Bahîra çok etkilenmiş, Muhammed'in ileride büyük bir insan olacağını belirtmiş, bu nedenle amcasını onu Yahudilerin tuzaklarına karşı koruması için uyarmış, Şam'daki ticaretlerini tamamlar tamamlamaz Mekke'ye dönmelerini tavsiye etmişti.⁵¹

Tarihçilerin verdiği bilgiler burada biter. Fakat oryantalistler bu bilgileri anormal şekilde yorumlayıp olmadık neticelere ulaşmışlardır. Şöyle ki; Muhammed biraz daha büyüüp gençlik yaşına geldiğinde ticaret kervanına katıldığı her seferde bu rahibe uğramış, birçok hikemî ve dînî bilgiyi hep bu rahipten almıştır, sonra Peygamber olunca Kur'ân'ı yazarken istifade ettiği çok sayıdaki kaynaklar arasına bu bilgileri de eklemiştir. Bu görüşün asılsız olduğu birçok sebeple ortadadır.

Birincisi; Muhammed, bu rahibi çocukken sadece bir kez görmüş, bir daha görüşmemişlerdir. Çocukken ve kısa bir süreliğine yapmış olduğu basit bir görüşme neticesinde birçok dînî öğretiyi ondan almış olması aklen mümkün değildir. Tarihen sabittir ki Hz. Muhammed, çocukluğundan sonra gençliğinde sadece bir defa ve para karşılığında Hatice'nin ticaret kervanına katılmış fakat bu defa Bahîra ile görüşmemiştir. Ne tarihçiler ne de sîret yazarları Bahîra'nın Muhammed'i ikinci kez yanına davet ettiğini belirtmemişlerdir. Biz ilk rivayete göre, amcası Ebû Tâlib'in kervanında ticaret için Şamâ giderken Bahîra ile görüştüğünü kabul etsek dahi, haberler bize onun yaklaşık 25 yaşında iken (yani Şam'a yapmış olduğu ilk ticaret seyahatinden yıllar sonra), tekrar ticaret kervanına katıldığını, çünkü bu yaşta Hz. Hatice ile evlendiğini belirtirler. İlk görüşmelerinde zaten çok yaşlı olan Rahip Bahîra bu tarihlerde çoktan ölmüştü, Muhammed'in onunla tekrar görüşmesi mümkün değildi. Muhammed'in Bahîra'dan etkilendiğini iddia eden Oryantalistler bunun nasıl olduğu sorularına cevap vermekte zorlanmaktadırlar. Bu sorular;

Bir: Çocuk yaşta ve sadece bir defa görüştüğü bir rahipten dînî öğretilerini nasıl almış olabilir?

İki: Kur'ân'daki birçok emirleri, nehiyeleri, kıssaları, ahkâmı, mev'ızaları -ikinci defa görüştüğünü kabul etsek bile- sadece geçerken uğradığı bir kimseden nasıl almış olabilir?

Üç: Muhammed'in rahiple görüşürken ondan güya kana kana ve çokça aldığı dînî öğretilerden, onun yanından hiç ayrılmayan kervandaki diğer Mekkeli arkadaşlarının nasıl olur da haberleri olmaz?

Dört: Okuma-yazma dahi bilmeyen, duyduklarını yazıp kayıt altına almaktan mahrum birisinin Kur'ân'ı yazarken bu bilgilerden yararlandığı iddiası nasıl doğru olabilir?⁵²

Oryantalistlerin Kur'ân'ın kaynağı olduğunu iddia ettikleri dâhilî kaynaklar da tarafsız ve ilmî eleştiriler karşısında tutarsız hale gelmektedirler. Dâhilî kaynakların durumu böyle iken, oryantalistlerin iddia ettikleri hâricî kaynaklar nasıl olur da ciddiye alınabilir ki? Onlar daha da tutarsızdır. Oryantalistlerin Kur'ân'ın hâricî kaynağı olduğunu iddia ettikleri hususlar; Tevrat, İncil ve diğer Mukaddes kitaplardaki mev'iza, prensipler, emirler-yasaklar, Peygamber kıssalarıdır. Bunları Kur'ân'dakilerle karşılaştırarak aralarında benzerlik kurmaya ve Hz. Muhammed'in bunları kopya ederek Kur'ân'a dahil ettiğini ispat etmeye çalışmışlar fakat başarısız olmuşlardır.

⁵¹ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-Ereb*, XVI, 91 vd.

⁵² Sâsî Sâlim el-Hâcc, age, s. 334.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:

Oryantalistlerin İddialarının Çürütülmesi:

Oryantalistlerin bu husustaki iddialarını çürütebilmek için şu sorulara cevap bulmamız gerekmektedir:⁵³

A- Birinci Soru:

Yahudilik ve Hıristiyanlık Arap Yarımadası'na nasıl girmiş ve Arapları etkilemiştir?

Cevap: Tarihçilerin ve araştırmaların tespitlerine göre; Yahudiler, Arap Yarımadası'nda mevcut idiler ve Yesrib'e (Medine'ye) de yerleşmişlerdi. Hz. Peygamber'in buraya hicretinden sonra onunla hiç anlaşmamışlar, ona karşı açıkça cephe almışlar, hem dînî hem de medenî birçok hususta aralarında anlaşmazlıklar/çatışmalar çıkmıştır. Araştırmacılar Bâbil Kralı Buhtu'n-Nasr'ın Filistin'i işgal etmesi üzerine, Yahudilerin onun şerrinden ve oradan kaçarak Arap Yarımadası'na göç ettiklerini belirtirler. Bilâhère Yahudiler, yarımadanın Kuzey taraflarına dağılmışlar, sonra Güneye gelip yerleşmişlerdir. Böylelikle Yahudilik Yemen'in ilk resmî dini olmuştur. Ancak bunun nasıl gerçekleştiğine dair elimizde güçlü bir delil yoktur. Sadece Taberî'nin; "Teb' b. Hassân adında birisi Yarımada'nın Kuzeyinde çıkmış olan bir savaştan kaçıp kendi memleketine dönerken Medine'ye uğramış ve oradaki Yahudi din adamları hahamlarla görüşmesi sonucu onlardan etkilenerek Yahudi dinine girmiştir"⁵⁴ şeklindeki açıklaması mevcuttur.

Yahudilerin Yemen'deki varlıkları, Negrân Fitnesi denen ve oranın Hıristiyan halkının tamamen öldürülmesine sebep olan olaydan sonra Habeş halkının gelip Yemen'deki Yahudileri yok etmesine kadar devam etmiştir. Kur'ân, Yemen'deki bu zalim Yahudilere; "Hendekleri ateşle doldurup içine Hıristiyan Müminleri dolduran Yahudiler" manasında "*Ashâb-ı Uhdûd*" أصحاب الأُخْدُود adını verir.⁵⁵ Yahudiler ayrıca Yarımada'nın kuzeyinde Yesrib, Vâdî'l-Kurâ, Hayber gibi şehirlerde göçmenler olarak yerleşmişlerdi. İslâm gelinceye kadar da böyle yaşamışlar ama Mekke'de kayda değer bir varlıkları olmamıştır. Fakat onların Yesrib'e kök salmaları, Ehl-i Kitap olmalarından kaynaklanan bilgi birikimleri sebebiyle, Yesrib'deki Evs ve Hazreç kabileleri üzerindeki ilmî ve kültürel nüfuzları çok etkin ve belirgin idi.⁵⁶

Hz. Peygamber Mekke'den Medine'ye hicret edince buradaki Yahudilerle Müslümanlarla arasındaki dînî ve özellikle savunma alanlarındaki ilişkileri düzenleyen güzel anlaşmalar yapmıştır. Fakar İslâm Medine'de yayılmaya ve Hz. Peygamber de Yahudi halkını yeni dine davet etmeye başlayınca, Yahudi din adamları dinlerin yok olup gitmesinden korkmaya başlamışlardı. Çünkü onlar inanıyorlardı ki Peygamberlik artık son bulmakta ve gelen son Peygamber de kendi

⁵³ Sâsî Sâlim el-Hâcc, age, s. 334-346.

⁵⁴ Taberî, *Târih*, II, 105 vd, Dâru'l-Me'ârif, Kahire-Mısır.

⁵⁵ Bürûc Sûresi; 85/4-11 ayetleri bu olayı ve mağdurları olan Hıristiyan Müminleri anlatır. Onları mağdur eden zalimler ise Yahudi ileri gelenleri ve hahamları idi: "Kahrolsun **ashâb-ı uhdûd**, tutuşturucu ve içi yakıt dolu ateş. Hani kendileri (ateş hendeğinin çevresinde) oturmuşlar ve Müminlere yaptıklarını seyrediyorlardı. Onlardan yalnızca üstün ve güçlü olan, övülen Allah'a iman etmeleri sebebiyle intikam alıyorlardı. O Allah ki yerlerin ve göklerin mülkü onundur, O, her şeye şahittir. Gerçek şu ki; Mümin erkeklere ve kadınlara işkence (fitne) uygulayanlar, sonra da tövbe etmeyenler için gerçekten yakıcı Cehennem azabı vardır. Şüphesiz iman edip de sâlih ameller işleyenlere gelince, onlar için altlarından ırmaklar akan Cennetler vardır. Gerçek ve büyük kurtuluş da zaten budur."

⁵⁶ Sâsî Sâlim el-Hâcc, age, s. 335.

içlerinden çıkmalıydı. Yahudilerle Müslümanlar arasındaki bu ilk kültürel ilişkiler sonucu, din ve akide yönünden çok ciddiyet (sertlik) kazanmıştı. Kur’ân da birçok ayette bu hususa işaret eder. Sonra Hz. Muhammed’in kendi inançlarını ve fikirlerini tamamen reddettiğini görünce, iki grup arasındaki münâzaralar, tartışmalar ve rekabet gittikçe sertleşmiş, çatışma halini almıştır. Neticede bunlar, fikrî münâzaralar olmanın çok ötesine geçerek fiilî savaş halini almış ama bu savaştan galip çıkan hep, Yahudileri Yarımada’dan sürüp çıkaran Müslümanlar olmuştur.⁵⁷

B- İkinci Soru:

Bu iki dinin Arap Yarımadası’nda yaydıkları öğretileri nelerdir ve bunları nasıl yaymışlardır?

Cevap: Yahudilerin İslâm’dan önceki dînî/kültürel hayatlarını ve bunun Yarımada üzerindeki etkilerini araştırdığımızda görürüz ki; onların bu bölgede büyük nüfuzları vardı. Tevrat ve (onun tefsiri sayılan) Miştâ’daki (Mişna) öğretileri ve mev’ızaları okuyup eğitimini aldıkları “*Midrâş*” adında medreseleri vardı. Bu eğitim neticesinde onlarda büyük miktarda İbrânice dînî ve edebî birikim oluşmuştu. Onlara bu birikimi sağlayan, Tevrat’ın şerhlerinde ve tefsirlerinde takip ettikleri farklı arz ve usuller olan; “*Midrash Halachah*” ve “*Midras Haggadah*” adındaki medreseleri ve tarikleri idi.⁵⁸

C- Üçüncü Soru:

Bu dinler Arapları hangi hususlarda ve nasıl etkilemişlerdir?

Cevap: Yahudilerin Yarımada halkı (Araplar) üzerindeki inanç ve kültür etkilerine gelince, yine araştırmacıların tespitlerine göre; Mekke ve Yesrib halkından bazıları Yahudilerle ilişki kurmuşlar ve onlara Peygamberlerin hususiyetleri ve bazı dînî ahkâma dair sorular sormuşlar, aldıkları cevaplar sonucunda birçok kısa ve ahkâma dair hususları öğrenerek benimsemişlerdir. Medine Yahudilerinin yaptıkları sihirin tesiriyle Hz. Muhammed’e zarar verdiklerine dair rivayetleri geneli ve detayıyla her türlüünü reddetsek de Araplar onlardan sihir yapmayı ve muska yazmayı öğrenmişlerdir. Bazı tarihçilerin ve hadis alimlerinin anlattıkları gibi onların Hz. Peygambere sihir yapıldığı iddiası akla, mantığa ve Hz. Muhammed’in ismetine ters düştüğü için kabul edilemez.⁵⁹ Bu görüşler, Sâsî el-Sâlim el-Hâcc’ın görüşleridir.

Araplar, bazı cinayet hükümlerini, hayız hallerinde hanımlarına karşı nasıl davranacaklarını yine Yahudilerden öğrenmişlerdir. Zina eden kişinin ölümle sonuçlanacak şekilde recmedilmesi gerektiğini, hanımlarıyla hayız (regl) hallerinde cinsel ilişkiden uzak durmaları ve bu süre zarfında onları evlerinden çıkarıp ayrı yaşamaya zorlamayı hep Yahudilerden almışlardır. Hıristiyanlar ise hayızlı kadına hiç aldırış etmezler ve diğer kadınlar gibi onlarla cinsel ilişki yaşarlardı. İslâm gelince bu ikisi arasında orta yolu bulmuş, hayız süresince kadınlarla cinsel ilişki kurmamayı yasaklamış fakat onları evlerinden çıkarmamayı salık/hüküm vermiştir.⁶⁰

⁵⁷ Sâsî Sâlim el-Hâcc, age, s. 335.

⁵⁸ Sâsî Sâlimel-Hâcc, age, s. 336.

⁵⁹ Buhârî, *Tıbb*, 47, 49; *Cizye*, 14; *Bed’ü’l-Halk*, 11; *Deavât*, 58; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 82, 83, 367; VI, 50, 57, 63, 96; Nesâî, *Tahrîm*, 19, 20, 30; Tirmizî, *Tefsiri Sûrati 45 (Câsiye)*, 665; Wensinck, A. J., *el-Mu’cemü’l-müfehres li elfâzi’l-Hadîsi’n-Nebevî (Concordance et Indices de la Tradition Musulmane)*, II, 434, “sihir” md, Leiden E. J. Brill, 1936.

⁶⁰ Sâsî Sâlim el-Hâcc, age, s. 336.

Araştırmacılar, Yahudilerin Arap Yarımadası'na nasıl göç ettiklerini gösteren kesin Yahudi ve Cahiliye dönemi Arap kaynaklarının varlığını ya da onların İslâm öncesi Arapları etkilediğini gösteren kaynakların varlığını kabul etmezler. Fakat oryantalistler Yahudilerin bu dönemde Arapları etkilediğinden bahsederler. Örneğin; sünnet olmanın Yahudilerden geldiğini, putperestlikteki Haccın yapılış şekillerinin (menâsik) çoğunun Yahudilerden, Kâbe etrafındaki tavafın İsrailoğullarından geldiğini çünkü onların Yehova dedikleri ilahlarının çadırının (makamının, hayme'sinin) etrafında tavaf yaptıklarını Arapların da onlardan tavafı öğrendiklerini belirtirler. Minâ'nın Yahudilerin tapındıkları putlardan birinin adı olduğunu, haftanın günlerinin birer Yahudi isimleri olduğunu, Medine şehrine İslâm'dan önce Yesrib adını Yahudilerin verdiğini, onların da bunu Ârâmîce'den almış olduklarını, Arapların bildikleri gusül ibadetinin (boy abdesti) Yahudilerden geldiğini, başta Aşure (âşûrâ) olmak üzere orucun da Yahudilerden ve Hıristiyanlardan Araplara geçtiğini, Hz. Peygamber'e Ramazan ayı orucunun farz kılınmasından sora Aşure'nin nafîle ve muhayyer hale geldiğini, ... Oryantalistler bunun gibi birçok ibadetin Yahudiler tarafından Yarımadası'ya getirildiğini iddia etmişlerdir.⁶¹

Oryantalistlerin, Hz. Peygamber'in bunlardan etkilenip de bazı öğretileri Kur'ân'a eklediği iddialarına cevap vermeden önce belirtmeliyiz ki; bütün medeniyetler ve milletler birbirlerinden etkilenirler, kültür ve adet alışverişi yaparlar. Bu, kibirliler ve inatçılar hariç hiç kimsenin inkâr edemeyeceği ilmî bir hakikattir. Fakat oryantalistlerin iddiaları ile bu ilmî gerçeklik arasında çok büyük farklar vardır. Medeniyetlerin birbirlerini zahiren etkilemeleri başka bir şeydir, İslâm gibi kendine has özellikleri, ibadetleri, ahkâmı, emirleri-yasakları, akaidi, fiilî uygulamaları olan bir dinin Kitâb-ı Mukaddes'teki Yahudilikten etkilendiğini iddia etmek daha başka bir şeydir.⁶²

Semâvî dinler (Yahudilik, Hıristiyanlık, Müslümanlık) arasında tevhit, akait, putlara tapınmayı reddetme, birtakım ibadet ahkâmı, ceza ve cinayet ahkâmı, geçmiş Peygamberlerin kıssaları, yok olup gitmiş eski milletlerin başlarına gelenler, vs konularında elbette bazı benzerlikler vardır. Bu benzerlik, bu dinlerin aslının vahiy kaynaklı ve Allah'tan olması dolayısıyladır. Çünkü bütün Müslümanlar inanırlar ki; Allah (cc) son din İslâm'ı Hz. Muhammed (sas) ile gönderdiği gibi diğerlerini de muhtelif Peygamberleri vasıtasıyla eski milletlere vahiy ve tebliğ etmiştir. Öyleyse, aralarındaki bu benzerliğin kaynağı aynıdır ve her üçü de Allah'tan gelmiştir. Durum böyle olunca bizler oryantalistlerin; "Hz. Muhammed'e yeni bir vahiy gelmemiştir, onun elindeki Kur'ân'ın kaynağı da beşerîdir" şeklindeki değerlendirmelerini nasıl olur da kabul edebiliriz? Halbuki bu oryantalistler Yahudiliğin ve Hıristiyanlığın vahiy kaynaklı olduğunu kabul ederler ve kendilerinin de fanatik denebilecek kadar birer Yahudi ve Hıristiyan dindar kimseler olduğu bilinir, sadece İslâm'ın vahyini kabul etmezler. Eğer onlar ilâhî vahiy ve gaybe imanı kökünden reddedip İslâm'dan önceki diğer semâvî dinleri de reddetseler, biz onlara yine de güvenemeyiz. Çünkü onlar bunun aksine çifte standart uygulayıp diğer semâvî dinleri ve onları getiren tüm Peygamberleri kabul etmekte, sadece İslâm'ı ve onun vahiy kaynaklı olduğunu reddetmektedirler. Onların bu tutarsız, tarafgir hallerini ve tahlillerini kabul etmemiz mümkün değildir. Neticede onların dinler ve ırklar arasında açıkça ayrımcılık yaptıkları, taassup derecesinde tarafgir oldukları görülmektedir. Bazı milletleri (kendi milletlerini) vahiy almaya ve Peygamber gönderilmeye lâyık görürlerken diğer bazılarından (Araplardan ve Müslümanlardan) bunu esirgemektedirler. Yahudiler de hep tarihleri boyunca ve günümüze dek aynı anlayışı sergilemişler, ırkçılık

⁶¹ Sâsî Sâlim el-Hâcc, age, s. 336.

⁶² Sâsî Sâlim el-Hâcc, age, s. 337.

yapmışlar, kendilerini Allah'ın seçkin milleti saymışlar, Hz. Muhammed'in Peygamberliğini reddetmişler, ona teslim (Müslüman) olmamışlardır. Çünkü O, kendileri gibi bir Yahudi değildi ve onlara göre Peygamber sadece Yahudilerin içinden çıkabilirdi, öyleyse nasıl olur da ümmî ve Arap olan bir Peygambere inanabilirlerdi ki?⁶³

Bütün bunları bir kenara bırakıp Yahudilerin İslâm'dan önceki kültür ve medeniyet durumlarını derinliğine incelersek görürüz ki onların Arapların kültürel hayatları üzerindeki etkileri yok denecek kadar az olmuştur, Kur'ân'ın özüne ve muhtevasına olduğu iddia edilen etkilerini varın siz hesap edin. Bu hususta etkileri ve nüfuzları hiç yoktur. Bunu şöyle açıklayabiliriz:

Yahudi tarihçilerin bizzat kendileri kabul ederler ki Arap Yarımadası'ndaki Yahudiler diğer bölgelerdeki Yahudi dindaşlarından bile uzak, uzlet halinde yaşarlardı. Diğer Yahudilerin inançları ve yaşayışları Yarımada'dakilere benzemezdi ve hattâ kendilerini Yahudi bile saymazlardı. Çünkü onlar Yahudiliğin bilinen ahkâmına göre yaşamazlar, Talmût'taki hükümlere boyun eğmezlerdi. Bilakis Alman oryantalist Caskel bunun daha da ilerisinde; "Yarımada'daki Yahudiler bile gerçek Yahudi değillerdir. İslâm'ın zuhurunda orada yaşayan ve Yahudi oldukları iddia edilen kimselerin isimleri araştırıldığında, onların sonradan Yahudi davetçiler aracılığı ile bu dini kabul eden Araplar olduğu görülmüştür" iddiasında bulunmuştur. Bu görüşü esas alırsak, Yahudilerin Arap Yarımadası ve oradaki Arapların dînî yaşantıları üzerinde hiçbir tesirlerinin olmadığı sonucuna ulaşırız. Çünkü burada yaşayanların bizzat kendileri, Yahudi misyonerleri aracılığı ile bu dini benimseyen Araplardır. Bütün bunlara rağmen, Caskel'in bu görüşü yine de birçok açıdan gerçeklikten uzaktır. Çünkü Yahudiler, ırkçı saiklerden hareketle ve diğer milletlerin Yahudi olmayı aslâ hak etmediklerini düşünerek, hiçbir zaman onları dinlerine davet etme yolunu seçmemişler ve bunun için (Hıristiyanlıkta olduğu gibi) misyonerlik faaliyetlerinde bulunmamışlardır. Ayrıca bir milletin kökenini sadece o milletin vatandaşlarının isimlerinin kökenlerini araştırarak tespit etmek mümkün değildir.⁶⁴

Oryantalist Winkler, Yarımada'daki Yahudilerin aslen Yahudi olduklarını kabul etmez ve bunu da Yarımada'da yaşayan bu kimselerin kültürel, sosyal ve medenî seviyelerinin hiçbir zaman Filistin'de yaşayan Yahudilerin seviyesine ulaşamadıkları esasına dayandırır. Bu görüşten de şu sonucu çıkarabiliriz: Yarımada'daki Yahudiler, ileri seviyede birçok ilim, bilgi, ahkâm, hukuk, hikmet, Peygamber kıssası içeren böyle yüce bir Kur'ân'ın özüne ve muhtevasına tesir edebilecek kadar geniş kültürel, dînî ve medenî seviyeye hiçbir zaman ulaşamamışlardır. Yarımada'daki Yahudilerin kültürel seviyelerinin düşüklüğünün en güçlü delili, İbn Haldûn'un (ö. 808/1406), *Mukaddime*'sinde⁶⁵ Kur'ân tefsirine dair bazı hususlara değinirken yaptığı şu açıklamalardır: "Yaratılışın başlangıcı ve sebepleri, Kâinât'ın sırları gibi hususlarda herhangi bir kimsenin meraklanıp da sorabileceği şeyleri Yarımada'daki Araplar kendilerinden önceki Ehl-i Kitâb'a gelip sorarlardı ve onlardan bilgi alırlardı. Bunlar, o dönemde Araplar arasında yaşayan ve onlar gibi bedevî olan Tevrat ehli kimseler idi. Kendilerine sorulan hususlardaki bilgileri ise ileri seviyede olmayıp, sıradan Ehl-i Kitâb'ın bilebileceği şeylerdi. Bunların çoğu, Yahudilik dinini kabul etmiş olan Himyer'liler idi. Sonra Müslüman oldular ama, ihtiyatlı davrandıkları şer'i

⁶³ Sâsî Sâlim el-Hâcc, age, s. 337.

⁶⁴ Sâsî Sâlim el-Hâcc, age, s. 338.

⁶⁵ İbn Haldûn, yaratılıştan kendi zamanına kadar geçen tüm olayları anlattığı *el-İber* adında umumi bir tarih yazmıştır. Bunun *Mukaddime*'si çok meşhurdur. Bkz. TDV, *DİA İslâm Ansiklopedisi*, Tahsin Görgün, XIV, 538-555 "İbn Haldûn" md; Cengiz Tomar, XX, 1-12, "İbn Haldûn" md.

ahkâm'a dair hususlar hariç, daha önceden bildikleri yaratılışın başlangıcı, gece-gündüzün oluşumu, tarihteki milletler arası ilişkiler, destanlar ve savaflara (melâhim) dair bilgilerini aynen muhafaza ettiler.”⁶⁶ Böyle düşük ve basit bir kültür seviyesi olan bir milletin, oryantalistlerin zannettiği şekilde ve oranda İslâm'ı etkilemesi, ibâdât ve muâmelât hususlarında Hz. Muhammed üzerinde nüfuz kurmuş olması elbette mümkün değildir.

Bunları bir kenara bırakıp oryantalistlerin dediklerini kabul etsek bile, Hz. Muhammed'in kendi dinlerinden ve Mukaddes Kitapları'ndan intihaller/iktibaslar yapması karşısında Yahudilerin sessiz kalmalarını ve bunu dünyaya fâş etmemelerini nasıl izah edeceğiz? Halbuki onlarla Hz. Muhammed arasında güçlü fikrî rekabet ve fiilî düşmanlık, iki taraf arasındaki tevafuku ve benzerliği değil de olsa olsa akide ve şeriat hususlarındaki zıtlıkları gösterir. Ayrıca İslâm'ın Yahudilik dinine karşı açıkça ilan ettiği muhalefet ve savaş, ikisi arasındaki ayrışmayı daha da artırmış ve neticede İslâm, diğerine tartışmasız şekilde galip gelmişti.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Arap Yarımadası'ndaki Etkenler

Bu etkenleri tasnif ederek şu şekilde zikredebiliriz:

A- Hıristiyan Misyonerliği:

Yahudiliğin İslâm üzerinde var olduğu iddia edilen bu tesirini bir kenara bırakalım ve diğer iddiaya bakalım. Hıristiyanlığın Kur'ân üzerindeki iddia edilen etkisi. Hıristiyanlık, Arap Yarımadası'na bir taraftan misyonerlik faaliyetleri yoluyla girmiş, diğer taraftan da fiilî istilalarla, işgallerle ve ticaret yollarıyla girmiştir. İffetli, nezih ve uzlet hayatı yaşayan birçok Hıristiyan rahip, Yarımada'ya gelip yerleşmişler, tıp ve mantık gibi birçok alandaki bilgilerini de kullanarak burada Hıristiyanlığı yaymaya çalışmışlardır. Bildikleri tıp ve birçok ikna yolları sayesinde, bazı Arap kabilelerinin ve liderlerinin kalplerini kazanmayı başarmışlar, onlar da Hıristiyanlığı kabul etmişler, bu dinin müntesibi ve destekçisi olmuşlardır. Hıristiyanlık, Yarımada'ya ticaret yoluyla da girmiştir, özellikle kadın ve erkek köle ticareti yoluyla. Bu miskin Hıristiyan köleler, Arapların kültürel ve dinî hayatlarını çok etkilemişlerdir. Örneğin erkek köleler, bazı bilgileri ve sanatları çok iyi bildikleri için, ayrıca efendilerinin onları ticaret mallarının yazılı kaydını ve hesabının tutmak için kullanması sonucu tüccar efendilerini etkileyerek Hıristiyan yapmaya çalışmışlar, kısmen de başarılı olmuşlardır. Beyaz tenli kadın köleler ise güzellikleri ve câzibeleri ile Arapları etkilemişlerdir. Bunlar, özellikle güzellik, işve, naz, bazı ev işlerindeki becerileri sayesinde Afrikalı siyah kadın kölelerden ayrılmışlar ve tercih edilir olmuşlardır. Bunlar da önceki erkek köleler gibi, efendilerini Hıristiyan yapmak için çalışmışlar ve kısmen başarılı olmuşlardır.⁶⁷

Daha önce belirttiğimiz gibi Yarımada'da çölün her tarafına yerleşmiş olan Hıristiyan Manastırları vardı. Çeşitli Arap kervanları Şam'a ticaret için giderlerken yol üzerinde buralara uğrarlar ve misafirlik, istirahat, yiyecek, içecek hizmeti alırlardı. Kervandaki tüccarlar bu misafirlikleri boyunca manastırlardaki rahiplerin vaaz ve nasihatlerini dinlerler, onlar da kendilerini bu dine

⁶⁶ İbn Haldûn, *Mukaddime*, s. 367, Müessesetü'l-E'lemî li'l-Matbûât, Beyrut, 1971.

⁶⁷ Sâsî Sâlim el-Hâcc, age, s. 339-340.

davet ederlerdi. Böylelikle, Hıristiyan Arapların birçoğu belki bu vaazlardan, yakın ilgi ve misafirperverlikten etkilenerek Hıristiyan olmuşlardır.⁶⁸

Mekke’li Tarihçi Ali et-Taberî (ö. 1070/1660), Hıristiyanlığın Yemen’e Kimon ya da Fimon adında sâlih bir Hıristiyan vasıtasıyla girdiği görüşündedir. Bu adam, çok zengin birisiydi, fakat dini uğrunda tüm malını terk etmiş, uzlet hayatın tercih etmiş, doğduğu vatanını da bırakarak Hıristiyan rahipler arasında yaşamayı seçmiş, onlardan biri olmuştur. Gelip Arap Yarımadası’na yerleşmiş ancak bazı Arap kabileleri onu ele geçirerek köle yapmışlar, değişik yolculukları sonunda Yemen’in Negrân şehrine yerleşmek zorunda kalmıştır. Oradaki efendisi onun temiz, iffetli ve nezih yaşantısını, ibadetini görünce çok beğenmiş, ondan etkilenmiş, tarihçilerin ve ravilerin naklettiklerine göre bu kölede zuhur eden hurma ağacının yere düşmesi mucizesinden etkilenen efendisi ve peşinden tüm Negrân halkı Hıristiyanlığı seçmişlerdir. Bu olay, Hıristiyanlığı Negrân’da ve civar bölgelerde çok yaymıştır.⁶⁹

B- Ticaret Yolu:

Bize göre Hıristiyanlık, Yarımada’da buraya önceden yerleşmiş olan Hıristiyan misyonerler sayesinde yayılmış ve Yemen’e kadar ulaşmıştır. Yukarıda bahsettiğimiz Kimon ya da Taberî’nin rivayetine göre Abdullah et-Tâmir adındaki kimseler belki de bu misyonerler arasındadırlar. Fakat Hıristiyanlığı bu bölgelere getiren başka yollar da mevcuttur. Bunlardan en önemlisi ticaret yoludur ki; Hıristiyan misyonerler ve davetçiler bu yolu kullanarak ve devamında Hindistan’a giderlerken Yarımada’nın sahilleri boyunca hep Kiliseler inşa etmişlerdir. Buna ilâveten, Hıristiyan Roma İmparatorluğu tarafından resmen görevlendirilerek bu bölgelere heyetler halinde gönderilen Hıristiyan davetçilerin ve misyonerlerin de çok etkisi olmuştur. Bilakis Batılı birçok kaynağın ve rivayetin tekit ettiğine göre, MS. 313 yılında Hıristiyanlığı devletin resmî dini olarak kabul eden Roma İmparatoru Konstantin bizzat kendisi Yemen’e, Habeşistan’a ve diğer bölgelere bu dini yaysınlar ve bu bölgeler İmparatorluğa tâbî olsunlar diye çok sayıda Hıristiyan misyoner heyetleri göndermiştir.⁷⁰

Hıristiyanlığın Arap Yarımadası’nda nasıl yayılmaya başladığına dair belki de en sahih rivayet; Kur’ân-ı Kerîm’in Bürûc Sûresi’nde⁷¹ anlattığı gibi, Yemenli Yahudilerin Negrân Hıristiyanlarını kazdıkları büyük çukurlara ve yuvarlak fırınlara/hendeklere (ashâb-ı uhdûd) atarak topluca yaktıkları o acıklı olayla başlayan süreçtir. Haberciler buna şunu da eklerler: Bu zulümden kaçan Hıristiyanlar, Konstantiniyye Kralına sığınmışlar ve ondan yardım istemişlerdir. O da bir donanma hazırlatarak Habeş Necâşîsi’ne göndermiş, o da donanmaya adam (asker) ve azık desteği vermiştir. Bu donanma Habeşli piyade askerlerin de desteği ile Yemen’deki Yahudilere hücum edip onları

⁶⁸ Sâsî Sâlim el-Hâcc, age, s. 340.

⁶⁹ Taberî, *Tarih*, II, 103 vd, Dâru’l-Me’ârif.

⁷⁰ Cevâd Alî Dr, *el-Mufasssal fî Târîhi’l-Arab kable’l-İslâm*, VI, 613.

⁷¹ Bürûc Sûresi; 85/4-11.

oradaki Himyerî Devletini ⁷² tamamen yıkmışlar, peşinden Yemen’de ve Negrân’da ⁷³ Hıristiyanlığı tekrar yaymaya başlamışlardır. İşte oradaki bu son Hıristiyan devleti ve halkı, İslâm’ın zuhuruna kadar varlıklarını sürdürmüştür. İslâm gelince, oradan gelen Hıristiyan heyet ile Hz. Peygamber arasındaki; “Hz. İsa, tanrı mıdır yoksa Hz. Âdem ve diğer Peygamberler gibi sadece bir Peygamber midir” diye yapılan mübâhele (lânetleşme ve meydan okuma) ve sonrasında iki grup arasındaki antlaşma meşhurdur. Kur’ân bu mübâheleyi Âl-i İmrân Sûresi’nde (3/59-64) anlatmaktadır. ⁷⁴

Bütün bunlardan şu sonucu çıkarabiliriz: Hıristiyanlık, Arap Yarımadası’na hem kara hem de deniz yoluyla girmiştir.

Kara yoluyla; Irak ve Şam taraflarından Hicaz ve Yemen taraflarına doğru.

Deniz yoluyla; ticaretle ve Bizans gemileri yoluyla, Habeşlilerin Yemen üzerine hücumları yoluyla.

Fakat burada bizim için önemli olan husus; Hıristiyanların Yarımada Arapları üzerindeki kültürel etkileri ve nüfuzları, onların Araplar arasında bırakmış oldukları ilmî ve dînî tesirler, Arapların bunlardan ne kadar etkilendiği gibi hususlardır. Bunları açıklığa kavuşturabilirsek, “Bu tesirin Hz. Peygamber üzerinde etkisi olup-olmadığı ve O’nun dînî öğretilerini buradan alıp-almadığı” hususunda bir yargıda bulunabiliriz.

C- Arap Yarımadası’ndaki Hıristiyan Mezhepler:

Oryantalistlerin iddia ettikleri gibi, Hıristiyan kültürünün İslâm dini üzerindeki güya var olan etkisini bilmek için, kısaca Hıristiyan mezheplerine ve özellikle bunlardan Arap Yarımadası’nda var olanlarına değinmek gerekmektedir. Bunlardan Doğu’ya girip de oralarda yayılan ve benzerleri her dini/millî mezheplerde ve firkalarda olduğu gibi aralarında ihtilafların da zuhur ettiği özellikle iki tanesi bizleri çok ilgilendirmektedir.

1. **Nastûrîler Mezhebi:** Nastûrî ismi, MS. 450’de vefat eden Hıristiyan rahip Nasturyus’tan gelmektedir. Bu mezhebin inancı şöyledir: Hz. Mesîh’in (İsa’nın) biri beşerî diğeri ilâhî/tanrısal olmak üzere iki tabiatı/kimliği vardır. Yani onun; biri annesi Meryem’den gelen beşerî uknûm’u diğeri de Allah’ın oğlu ve kelimesi olmasından kaynaklanan ilâhî uknûm’u ⁷⁵vardır. ⁷⁶ Roma Devleti’nin Resmî Kilisesi, Hz. İsa hakkında oluşturulan bu iki uknum’a karşı çok mücadele etmiş ve MS. 431’de toplanan Afsûs Konsili, Nasturyus’un görüşlerinin bâtil ve Resmî Hıristiyan

⁷² **Himyerîler:** MÖ. 115 – MS. 525 yılları arasında Yemen’de hüküm süren Arap hânedanı. Bu devletin hükümdarı Yahudi dinini kabul etmişti. Ancak içlerinde Yahudiliği seçmiş çok sayıda vatandaşın ayrı olarak, sonradan Hıristiyanlığı seçen vatandaşlar da olmuştu. Bunlar, Hıristiyan Negrân halkı ile sürekli iletişim halinde oldukları için Yahudi Himyeri Kralı bunları ajanlıkla ve ihanetle itham ediyordu. Bu sebeple onları **uhdûd** dediğimiz fırınlara doldurarak ateşte yaktırmıştır. Bkz. Hüseyin Algül, TDV, *DİA İslâm Ansiklopedisi*, XVIII, 62, 63, “Himyerîler” md.

⁷³ **Negrân:** Coğrafi olarak Yemen’in kuzeyinde yer alan bir şehirdir, bugün Suudi Arabistan sınırları içindedir. Bkz. Mustafa L. Bilge, TDV, *DİA İslâm Ansiklopedisi*, XXXII, 507-508, “Negrân” md.

⁷⁴ Taberî, *Tarih*, III, 157 vd.

⁷⁵ **Uknûm:** Hıristiyanların kabûl ettiği teslis (üç tanrı) inancındaki üç asıl veya esas varlıktan her birine verilen ad.

⁷⁶ Kâdî Abdülcebbar el-Mûtezilî, *Şerhu’l-Usûli’l-Hamse (li’l-Mûtezile)*, s. 292 vd, thk. Dr. Abdülkerîm Osman, Kahire, 1965 m.

Kilisesi'nin temel öğretilerine muhalif olduğuna karar vermiştir. Bu karar neticesinde Nasturyus, Piskoposluktan azledilmiş, o ve akranları her zaman benzeri durumlarda görüldüğü gibi birçok fikrî ve dînî baskılara, dışlanmalara maruz kalmışlardır. Bütün baskılara rağmen bu yeni mezhep Rahâ, Nusaybin ve diğer birçok bölgede çok sayıda inanan bulmuş ve yayılmıştır. Burada bizi ilgilendiren husus; bu mezhebin Arap Yarımadası'nda ve özellikle Hîre, Katar, Bahreyn, Umman, Yemâme, Nocrân ve Yemen gibi bölgelerde yayılmasıdır.⁷⁷

- 2. Ya'kûbîler Mezhebi** (Süryânîler): Ya'kûbî ismi, MS. 500'de vafat eden Ya'kûb el-Berâ'idî'den gelmektedir. Bu mezhebin inancı şöyledir: Hz. Mesîh'in sadece tek bir tabiatı ve uknûm'u vardır. O da beşerîdir, tanrısal değildir. Bu mezhebin müntesiplerine; “Tek tabiatlı Mesîh'e inananlar” manasında “Monofistler/Monoteistler” denir. Bu mezhep müntesipleri, Gassânîler arasında (İran topraklarında) çok yayılmış ve İslâm'ın zuhuruna kadar varlıklarını devam ettirmişlerdir.

Aşağıda biraz sonra bu iki Hıristiyan mezhebinin önemine değinmeden önce işaret etmeliyiz ki; Arap Yarımadası'nda yerleşip yayılma imkânı bulmuş, Yahudilik ile Hıristiyanlığın karışımı olan başka mezhepler de vardı. Oryantalistlerin iddia ettikleri; “Kur'ân bunlardan etkilenmiştir, özellikle Hz. Mesîh'in tabiatı, doğumu, yaşadığı zorlu şartlar gibi hususlarda Kur'ân'ın kaynağı kutsal Hıristiyan kitaplarıdır” şeklindeki şüpheleriyle ve teoriyle ilişkileri bakımından, bunlara değinmek çok önemlidir.

- 3. Abyûnîler Mezhebi:** Bu mezheplerin başında, Britanya Ansiklopedisi'nin de belirttiği gibi, Abyûnîler gelir ki bunlar sonradan Hıristiyanlığı kabul eden en eski Yahudilerdir. Bu kelime İbranice'de “**Fakirler**” demektir. Temel inançları ise; “Kâinâtı ve hayatı yaratan bir Allah vardır” şeklindedir. Aziz Pavlus'un Mesîh hakkındaki fikirlerini reddederler, onun sadece bir beşer olduğuna fakat beşerden farklı olarak kendisine Peygamberlik verildiğine, annesi Meryem'den ve babasız dünyaya geldiğine inanırlar. Bir başkasına benzetilerek çarمیha gerildiği inancını reddederler.⁷⁸ Bu inancın İslâm'a ve tevhit inancına uygunluğu açıkça görülmektedir.

Bu farklı Hıristiyan mezhepleri hakkındaki verdiğimiz bilgilerden sonra, bunların Yarımada'daki Arapları akide ve kültür yönünden ne kadar etkilediği hususu bizim için önemlidir. Daha önce görmüştük ki; Ümeyye b. Ebî's-Salt, Varaka b. Nevfel gibi Hanif dinine inananlar Tevrat'ı ve İncil'i biliyorlar ve okuyorlardı. Bunlara Rahip Âmir, Kas b. Saâde gibi diğer Hanifleri de ekleyebiliriz. Alman oryantalist Sprenger, İslâm gelmeden önce ve geldiğinde bazı Arapların Kitâb-ı Mukaddes'i Arapçaya tercüme ettiklerini söyler.⁷⁹ Ancak biz bu oryantalistin iddialarının aksini ispat edecek delillere sahip değiliz. Özellikle bazı kitapların ve sifirlerin (kitap bölümleri) Yunanca'dan Arapça'ya tercüme edilmesi. Bu tercüme fiilen Emevî Hilafeti'nin ilk yarısında yapılmaya başlamıştır. Ayrıca bizler yine, Tevrat ve İncil'deki kıssaların İslâm öncesi dönemde Arapça'ya çevrilmiş olduklarına dair yeterli ilmî delillere sahip değiliz. Çünkü bu hususlarda bizim

⁷⁷ Cevâd Ali, age, VI. Bu bilgiler ve devamı, bu cildin ilgili sayfalarından özetlenerek alınmıştır. Bkz. Muhammed Sâsî Sâlim el-Hâcc, age, s. 342, 349.

⁷⁸ Sâsî Sâlim el-Hâcc, age, s. 342.

⁷⁹ Cevâd Ali, age, VI, 681.

yegâne bilgi kaynağımız sadece Ka'b el-Ahbâr, Vehb b. Münebbih gibi sonradan Müslüman olan ve İsrâiliyât'ın Kur'ân tefsirlerine girmesine sebep olan önceki Yahudi alimleridir.⁸⁰

Alman oryantalist Nöldeke, Cahiliye dönemi Ehl-i Kitâb'ın bildikleri ve kullandıkları, sonradan Kur'ân tarafından da onaylanan dînî terminolojiye çok önem verir, buradan hareketle Kur'ân'ın Tevrat'tan ve İncil'den etkilendiği çıkarımını yapar. Fakat sadece lügavî terminolojideki benzerlikler bu etkilenmenin ve etkilenmenin olduğuna yeterli delil sayılamaz, özellikle Cahiliye dönemi insanların kendine has dini, dili, ahkâmı ve terminolojileri oluşmamış iken, onlar diğer Yahudi ve Hıristiyan terminolojilerinden etkilenmişken. Bunlar, Kur'ân'ın Yahudiliğin ve Hıristiyanlığın terminolojisini aynen iktibas ettiği ve çoğunu da Süryanice, İbranice, Yunanca ya da Habeşçe asıllarından aldığı sonucuna kesinlikle götürmez.

Bir diğer Alman teolog ve oryantalist, Rudolf Bultmann'dır. Oryantalistlerin Kur'ân-ı Kerîm vahyine bakış açıları incelenirken, Kitâb-ı Mukaddes vahyine yaklaşımlarına bir örneklik teşkil eden R. Bultmann'ın Kitâb-ı Mukaddes hermeneutiğine yaklaşımının incelenmesinden istifade edilebilir.⁸¹

Dr. Cevâd Alî'nin belirttiğine göre, Papa Şeyhî, *Hıristiyanlık ve Cahiliye Arapları Arasındaki Edebiyatı*⁸² adlı kitabında, Cahiliye Arapları şairlerinin divanlarında, edebiyat kitaplarında yer alan ve Ehl-i Kitâb'dan bahseden lafızları/terimleri toplamış, bu çalışmasıyla da Hıristiyanlığın Cahiliye dönemi Arapları üzerindeki tesirinin varlığını ispat etmek istemiştir. Bu etkinin varlığını kabul etmek, bu şiir beyitlerinin Câhiliye Araplarına ait olduğu ispat edilmedikçe, kesinlikle doğru bir değerlendirme olmaz.⁸³

Bazı oryantalistler de Kur'ân-ı Kerîm'in Hz. İsa'nın sadece beşer tabiatını kabul edip tanrısal tabiatını kabul etmediğinden hareketle, aynı düşüncede olan Hıristiyan Ya'kûbiye Mezhebi'nden etkilendiği görüşündedirler. Bu görüş, daha önce belirttiğimiz gibi Nasûtiler'in görüşüne muhaliftir. Oryantalistlerin bu görüşleri doğru değildir, çünkü Ya'kûbiye Mezhebi ve öğretileri o dönem Mekke halkı tarafından bilinmiyordu. Müracaat ettiğimiz onca Arapça kaynaklarda ve ilk dönem İslâm kaynaklarında, Ya'kûbiye'nin Cahiliye Araplarını etkilediğine dair bir bilgiye rastlamadık. Bu mezhep, Gassânîler arasında yayılmıştır. Gassânîler, Şam'a giden Arap ticaret kervanları ile ilişki içinde olsalar da onların Cahiliye Araplarını etkilediklerine dair herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Hz. Mesîh'in sadece beşer tabiatlı olup annesi Meryem'den babasız dünyaya geldiğine, onun da diğer Peygamberler gibi sadece bir Peygamber olduğuna dair Kur'ân'daki bilgilerle Abyûnîler mezhebinin görüşleri arasındaki benzerlik, diğer bir ifadeyle niçin bu mezhebin görüşleri doğrudur ve Kur'ân'a uygunluk arz etmektedir diye izah edilmesin ki? (Yani Kur'ân, Ya'kûbiye mezhebine değil, o mezhep Kur'ân'a uygundur ve tâbîdir.). Özellikle bu mezhep hem Yahudiliği hem de Hıristiyanlığı cemetmiştir. Belki bu sebeple bu mezhebin görüşleri sahihtir ve Kur'ân gelince ona mutâbık fikirler ortaya koymuştur, çünkü kaynakları aynıdır, yani vahiydir, Allah'tandır.⁸⁴

⁸⁰ Sâsî Sâlim el-Hâcc, age, s. 342-343.

⁸¹ Bkz. Büşra Özdemir, "Rudolf Bultmann'ın Vahiy Anlayışı", II. Uluslararası İslâmî ve İnsânî Araştırmalar Sempozyumu Bildiriler Kitabı 04-05 Ekim 2022, s. 118-127.

⁸² Papa Şeyhî'nun *Hıristiyanlık ve Cahiliye Arapları Arasındaki Edebiyatı* adındaki kitabı, Arapça orijinal adı: *النصرانية وأدائها بين أهل الجاهلية*.

⁸³ Cevâd Ali, age, VI, 688; Sâsî Sâlim el-Hâcc, age, s. 343.

⁸⁴ Sâsî Sâlim el-Hâcc, age, s. 344.

BEŞİNCİ BÖLÜM

İddialar ve Cevapları

Oryantalistlerin içerisinde özellikle Siderskey'in iddiaları öne çıkmaktadır.

A- Siderskey'in iddiaları:

Oryantalist Siderskey, *Kur'ân'daki ve Siyer Kitaplarındaki İslâm Masalları*⁸⁵ adlı kitabında şunu iddia eder: Kur'ân, Hz. Mesîh'in doğumuna dair bilgileri Matta İncili'nin 10. Bölümü'nden almıştır. Orada aynen şöyle yazılıdır: “Sahra boyunca ve çok sıcak bir çölde giderlerken yolculuklarının üçüncü gününde Meryem bir hurma ağacı gördü ve yanındaki Yusuf'a; “Bu ağacın gölgesinde biraz dinlenmek istiyorum” dedi. Yusuf da onu ağacın altına götürdü, bineğinden indirdi. Meryem yere oturunca başını Hurma ağacının dallarına doğru çevirdi ve dalların tamamen hurma yüklü olduğunu gördü. Yusuf'a dedi ki; “Eğer mümkünse, bu ağacın hurmalarından yemek, tatmak istiyorum.” Yusuf da ona dedi ki; “Bu isteğine şaşıyorum, görmüyor musun ağacın dalları ne kadar da yüksek (ben o dallara nasıl ulaşabilirim ki?), sen de bu hurmaları yemenin hayalini kuruyorsun. Şu anda benim asıl endişem, suyumuzun olmaması. Ne kendimize ne de hayvanlarımıza verebileceğimiz bir damla suyumuz bile yok!”⁸⁶

Bu esnada çocuk Yesûğ (Îsâ), annesinin dizlerine oturmuştu. Gülümseyerek ağaca seslendi; “Ey ağaç! Dallarını yere eğ ve taze hurmalarından anneme yedir, onu besle” dedi. Bu sözleri duyan ağaç dallarını hemen yere eğdi ve onlar da hurmaları topladılar. Tüm meyveleri topladıkları halde ağaç dallarını hâlâ yukarıya kaldırmıyor ve ona ilk emri veren çocuğun ikinci emrini bekliyordu. Sonunda çocuk Yesûğ ona; “Ey ağaç! Haydi dallarını kaldır ve doğrul! Sen, (hemen şimdi) babamın (Tanrı'nın) Cennet'indeki ağaçlardan birisi olası da şu yeraltındaki gizli sular dallarının arasından fişkırsın, bizim susuzluğumuzu giderecek kadar su aksın!” deyince ağaç hemen doğruldu ve dallarının arasından incecik, tazyikli, leziz sular fişkirmeye başladı. Suyun fişkirdiğini görünce hep birlikte sevindiler, kendileri de binek hayvanları da kana kana içtiler, bu nimeti veren Allah'a şükrettiler.⁸⁷

B- Siderskey'in Hataları:

Siderskey, Kur'ân'ın yukarıda zikrettiğimiz bu bilgileri Matta İncili'nden aldığı iddia etmekle aslında büyük hata etmiştir. Şöyle ki,

1. Birinci hatası

Siderskey zannetmiştir ki Kur'ân, Mesîh'in annesi Meryem ile Mûsâ ve Hârûn'un kız kardeşi Meryem'i birbirlerine karıştırmış ve aynı kadın zannetmiştir. Bu onun, oryantalistlerin Arapça dilinin en basit inceliklerini, iştikâkını, belâğatını ve mecâzî (metafor) kullanımını dahi anlayamadıklarını, cehaletlerini ortaya koyan fahiş bir hatasıdır. Çünkü Mesîh Îsâ'nın annesi Meryem, Mûsâ'nın kardeşi Hârûn'un soyundan geldiği için kendisine (mecazen) onun kız kardeşi/bacısı denmiştir. Bu, Arapça'da çok kullanılan bir mecaz türüdür. Örneğin; Temîm'li

⁸⁵ Siderskey'in *Peygamberler Siyerlerindeki İslâm Masalları* adlı kitabı. Kitabın isminde; Ustûra-Esâfir/Maslalar kelimesinin özellikle kullanılması, onun İslâmî bilgilerin gerçeklikten uzak, uydurma ve yalan bilgiler olduğuna inandığını göstermektedir. Kitabın Arapça orijinal adı: *أصول الأساطير الإسلامية في القرآن وفي سير الأنبياء*.

⁸⁶ Siderskey, *Origines*, op, cit, p (s) 143; Sâsî Sâlim el-Hâcc, age, s. 344.

⁸⁷ Siderskey, *Origines*, op, cit, p (s) 143; Sâsî Sâlim el-Hâcc, age, s. 344.

birisine “Ey Temîm’in kardeşi!”, Arap memleketinden olan birisine “Ey Arab’ın kardeşi!”⁸⁸ Türkiye’de yaşayan birisine; “Ey Türk’ün kardeşi!” denildiği gibi. Yine rivayete göre; Ka’bü’l-Ahbâr bir gün Hz. Âişe’nin (ra) yanında iken; “Meryem, Mûsâ’nın kardeşi Hârûn’un bacısı değildir” dedi. Hz. Âişe ona; “Sen yalan söylüyorsun!” diye karşılık verince o tekrar; “Eğer bunu Hz. Peygamber söylemişse doğrudur. Çünkü en doğru sözlü O’dur! Aksine ben biliyorum ki bu ikisi (Hârûn ve Meryem) arasında 600 yıllık bir zaman aralığı vardır” deyince Hz. Âişe sustu kaldı. Hz. Peygamber’in yaptığı açıklamaya göre; Meryem’e Hârûn’un bacısı denilmesinin sebebi, onların (adetlerine göre) kendilerinden önceki Peygamberlerinin ve salih kulların adlarıyla anılmalarıdır. Müfessir Zemahşerî’nin dediğine göre, Meryem ile Mûsâ ve İmrân arasında 1000 yıldan fazla bir zaman aralığı vardır ve bu durumda Meryem’in, Mûsâ’nın ve Hârûn’un gerçek kız kardeşi olması mümkün değildir.

Tarihte kullanılmış olan bu mecâzî “**kardeş/bacı**” terimine, aralarındaki akrabalık ve yakınlık sebebiyle, günümüzde en yakın kullanım “**hemşeri**” terimidir, diyebiliriz.

2. İkinci hatası

Hz. Mesîh konusunda Matta İncili ile Kur’ân’ın anlattıkları tamamen örtüşmezler, aralarında önemli farklılıklar mevcuttur. Çünkü, Siderskey’in Matta İncili’ne dayandırarak anlattığı rivayette; Mesîh İsâ’nın doğumundan sonra, Mısır’a doğru giderlerken annesi Meryem’in taze hurma canı çekip ondan yemesinden ve yanındaki marangoz Yusuf’tan bahseder. Kur’ân’ın anlattığı ise biraz farklıdır ve şöyledir: Meryem’i doğum sancısı tutunca hemen bir Hurma ağacının altına sığınmış, kendi iffetine ve adına leke gelmesinden (Yahudilerin kendisine iftira etmelerinden) korktuğu için “keşke hamile olmasaydım da bundan önce ölmüş olsaydım!” diye temennide bulunmuş, bunun üzerine kendisine alt tarafından; “Ey Meryem! Üzülme, esef duyma! Çünkü sen, çok güzel hasletleri olan büyük bir evlat doğurdun!” diye seslenilmiş, o da bulunduğu yerin taze hurmalarından ve tatlı sularından içmiştir.⁸⁹ Burada anlatılan iki rivayet arasında zaman, mekân ve keyfiyet uyumsuzlukları mevcuttur. İşte bu şekilde oryantalist Siderskey güya kendi kitabında anlattıkları muvacehesinde, Kur’ân’a Yahudilikten ve Hıristiyanlıktan kaynaklar aramakta ve neticede Kur’ân’ın onlardan bilgi intihal ettiğini iddia etmektedir. Bu iki rivayet arasındaki kıyaslama, taassub, hevâ, tarihî hakikatleri eğip bükme gibi içerikler taşıyan zoraki bir kıyaslamadır ki bu yolla neticede kendisi Kur’ân-ı Kerîm’e haricî bir kaynak bulabilmeyi arzulamaktadır. Ayrıca onun bu taassubunu gösteren bir delil daha vardır ki o da kitabının adında; “*Esâtîr-i İslâm: İslâm Masalları*” terimini kullanmasıdır. Halbuki buna karşılık, Yahudiliğin ve Hıristiyanlığın kaynakları Eski Ahid (Tevrat) ve Yeni Ahid (İncil)’deki kıssalardan bahsederken tarafgir davranarak onlar hakkında “*Yahudiliğin ve Hıristiyanlığın Masalları*” tabirini kullanmaz.⁹⁰ Çünkü “*Masal*”, uydurulmuş yalan hikâye demektir.

Bu nâhoş ve anlamsız şarkıyı çalıp söyleyen tek oryantalist Siderskey değildir. Ondan önce büyük Alman oryantalist Nöldeke de benzer iddialarda bulunarak, *Kur’ân Tarihi* adıyla yapmış olduğu ayrıntılı çalışmasında Kur’ân’a haricî kaynaklar bulmaya çalışmış, neticede “Kur’ân kıssaları, Arap Yarımadası’nın muhtelif yerlerinde yaşamakta olan Yahudilerden ve Hıristiyan Araplardan

⁸⁸ Kurtubî, *el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’âni’l-Kerîm*, XI, 100, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî; İbn Kesîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, IV, 452, Dâru’l-Endülüs.

⁸⁹ Meryem Sûresi; 19/16-38.

⁹⁰ Sâsî Sâlim el-Hâcc, age, s. 345.

şifâhî yollarla Yarımada'daki diğer Araplara geçen Yahudilerin ve Hıristiyanların etkileri ile doludur" sonucuna ulaşmıştır.

D- Dördüncü Soru

E- Ancak cevabı verilemeyen soru şudur:

Hız. Muhammed'in Ehl-i Kitâb'ın öğretilerinden etkilenme oranı ve bu etkinin Kur'ân'a girmesi nasıl ve hangi boyutlarda olmuştur?

Bu Yahudi ve Hıristiyan kıssaları hangi yoldan ve nasıl Hız. Peygamber'e ulaşmış, onu bu derece etkilemiştir? O da bunları iktibas ederek bir kısmını Kur'ân'a derç etmiş diğer bir kısmını derç etmemiştir? Hız. Muhammed nasıl olmuş da eski mukaddes kitaplara (Tevrat, İncil ve tefsirleri) ve özellikle de bunlardan Yahudilerin İbranice **Aggadâh**'ına muttali olmuş ve iyice öğrenmiştir? Halbuki Müslümanlar eskiden beri Hız. Muhammed'in ümmî olduğuna yani hiç okuma-yazma bilmediğine inanırlar.

Cevap: Montgomery Watt bu son noktaya vurgu yaparak der ki; "Batılı bilim adamlarının iddialarına göre, Hız. Muhammed mahir bir tüccar olduğu için ümmî olması mümkün değildi (yani kesinlikle okuma-yazma biliyordu). O böyle bir tüccarlık vasfı taşıırken okuma-yazma bilmemesi aklın kabul edeceği bir şey değildir. Çünkü onun gibi olan Kureyş'in diğer tüccarlarının hepsi okuma-yazma biliyorlardı. Ancak İnciller'in Kur'ân üzerindeki tesirleri ayan-beyan ortadadır. Yani Hız. Muhammed okuma-yazma bilmediği için bu İncilleri hiç okuyamamıştır faka ona bu husustaki öğretiler şifâhî yollarla gelmiştir."⁹¹ Nöldeke birinci adımda Siderskey ve benzerlerinin yalanlarını kabul etmiyor görünse de ikinci adımda kendi yalanını ortaya koymaktadır. Çünkü Hız. Muhammed ne yazılı ne de şifâhî yolla bu bilgileri almamıştır.

Kitâb- Mukaddes'ten alınıp da Kur'ân-ı Kerîm'e derç edildiği iddia edilen öğretilenin Hız. Muhammed'e şifâhî yollarla geldiği iddiası kesinlikle doğru değildir. Çünkü Kur'ân'da son derece ayrıntılı, tertipli ve dakik şekilde zikredilen kıssalar, mev'izeler, şeriat ve hukuk kuralları, akait konuları (600 sayfalık hacimli bir Kur'ân) çok fazla miktarda mevcuttur. Bütün bunların sadece raviler yoluyla (ve kulaktan dolma bilgilerle) nakledilerek Kur'ân'a derç edilmiş olması aklen kabul edilecek bir şey değildir. Onca akait ve şeriat/hukuk bilgileri şifahen nakledilirken aralarında mutlaka çelişkiler, çatışmalar ve bilgi uyuşmazlıkları olurdu. Halbuki Kur'ân'da böyle bir tutarsızlık hiç yoktur. Yine buradan hareketle, Hız. Peygamber, Kitâb-ı Mukaddes'teki bu yazılı/kitâbî bilgileri, (misliyle ve yine kitâbî yolla değil de), şifahen alarak Kur'ân'a derç etmiştir diyenlerin görüşlerinin doğru olmadığı ortaya çıkmaktadır.

Bütün bunlardan sonra ve tam bir ilmî tarafsızlıkla, artık şu gerçeği tespit etmek hakkımızdır: İslâm dini, diğer haricî dinlerin ve kaynakların tesiri ile oluşmuş, basit derleme bir din değildir. İslâm'ın ve onun kutsal kitabı Kur'ân-ı Kerîm'in ilk ve tek kaynağı Allah'tır, O'ndan gelen vahiydir. Bu husus, Müslümanlar nezdinde şüphe götürmeyecek bir iman hakikatidir. Ancak oryantalistler şüphelerini bir ileriki adıma taşıyarak vahyin keyfiyeti konusunda da birçok iddia ileri sürmüşler, zihinleri karıştıran şüpheler yayışlardır. Halbuki vahiy, Kur'ân'ın kaynağıdır ve Allah'tan gelir. Bu iddiaları üzerinde de çalışılmalıdır.

⁹¹ Montgomery Watt, *Mahomet*, op. Cit, p /s) 37; Sâsî Sâlim el-Hâcc, age, s. 346.

SONUÇ

Oryantalizmin manası, tarifi, muhtevası, doğuşu, tarihî süreç boyunca gelişim ve evrilme aşamalarını hem girişte hem de tebliğ boyunca açıklamaya çalıştık. Birçok tarifi içerisinde son aşamada, en öz ve anlamlı tarifinin Hıristiyan Batı'nın Müslüman Doğu'yu anlama, çözümleme ve neticede tanımlama, tarif etme, yönlendirme, ele geçirme, idare etme ve sömürme çalışmaları diye tarif edersek yanlış yapmış sayılmayız. Batılı devletlerin bu hedeflerine ulaşabilmek için yüzyıllar boyunca akademik ya da farklı seviyelerde çeşitli kurumlar oluşturduğu, bilim adamları yetiştirdiği görülmektedir ki bunlara oryantalist kurumlar ve araştırmacılar diyoruz. Oryantalistlerin İslâm'ın; Hz. Muhammed'in şahsı, vahiy, Kur'ân, tefsir, hadis, fıkıh, kelâm, tasavvuf, Arap dili, tarih gibi tüm ilimlerini incelediklerini görüyoruz. Biz, bunlar içerisinde sadece Hz. Muhammed'in şahsiyeti, Kur'ân ve Kur'ân'ın kaynakları üzerindeki çalışmalarını ele aldık.

Oryantalistler Kur'ân'a kendilerince biri dâhilî diğeri hâricî olmak üzere iki kaynak bulmuşlardır. Kur'ân'ın kaynağının vahiy değil, Hz. Muhammed dönemi Cahiliye Araplarının örfü, kanunları ve şiirleri, Arap Yarımadası'nda yaşamakta olan Yahudilerin ve Hıristiyanların kutsal kitapları Tevrat ve İncil olduğunu iddia etmişlerdir. Bu iddiaları farklı seviyelerde dile getirenler; Goldziher, Gibb, Watt, Blachere, Huoar, Power, Tisdal, Lammens, Siderskey gibi oryantalistlerdir. Bu oryantalistler Kur'ân'ın vahiyle geldiğine inanmazlar. Hz. Muhammed'in onu İmriü'l-Kays'ın ve Ümeyye b. Ebî's-Salt'ın şiirlerinden, Rahip Bahîra'nın ve Varaka b. Nevfel'in dînî bilgilerinden, Tevrat ve İncil'deki dînî öğretilerden aldığını iddia ederler.

Arap Yarımadası'nda Yahudilerin kurmuş olduğu Tevrat ve Talmut eğitimi veren “*Midraş*” adını verdikleri medreseleri yani dînî eğitim kurumları vardı. Bu medreselerin de Hz. Muhammed ve Kur'ân üzerinde etkileri olduğu iddia edilmiştir. Hıristiyanların Yarımada'da yerleşmiş olan Nastûriye, Ya'kûbiye (Süryânîler) ve Abyûniye adında mezhepleri vardı. Bunlardan ilki Hz. İsa'nın hem beşerî yani Peygamber hem de Tanrısal olarak iki kimliğini, ikinci mezhep sadece beşerî yani Peygamber kimliğini kabul ediyordu. Bu ikincisi İslâm'a yakın görünüyordu. Üçüncü mezhebin inancı ise Hz. İsa ve birçok konuda İslâm ile benzerlik arz ediyor, tevhit inancını sergiliyordu, diğerlerine göre İslâm'a daha yakındı. Oryantalistler, İslâm'ın bu mezheplerden etkilendiğini de iddia etmişlerdir. Ama tarihi, naklî ve aklî birçok delil bunun aksini ispat eder.

Kur'ân'ın haber verdiği Peygamber kıssaları, hikem, mev'ıza, akaid, hukuk, fıkıh, aile hukuku, evlenme ve çeşitleri, hayızlı kadınla kocasının cinsel ilişki kurmasının sınırları ya da yasaklanması, Mehir, boşama, miras paylaşımı, namaz, oruç, hacc-umre, sa'y, tavaf, telbiye, sünnet olma, gusletme gibi hususlar, o dönemin örfündeki uygulamalarla, Yahudiliğin ve Hıristiyanlığın ilgili öğretileriyle kısmen benzeşmektedir. Bu benzerliği esas alan oryantalistler Hz. Muhammed'i ve Kur'ân'ı bu öğretileri zikrettiğimiz kaynaklardan intihal ve iktibas etmekle itham etmişler, daha doğrusu Kur'ân'ı vahye değil de bu kaynaklara dayandırarak değersizleştirmek istemişlerdir. Halbuki tebliğimiz boyunca açıklamaya çalıştığımız üzere, araştırıldığında görülmektedir ki bu hususlarda Kur'ân'ın öğretileri ile diğerleri arasındaki benzerlik kadar, hattâ çok daha fazla oranda farklılıklar vardır. Bun farklılıklar, Kur'ân'ın vahiy orijinli olup intihal eseri olmadığının ispatıdır. Eğer varsa aralarında bir benzerlik, bu Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslâm dininin vahiy kaynaklı olmalarından ve tahrif edilemeyen kısımlarının örtüşmesinden kaynaklanmaktadır. Çalışmamız boyunca, oryantalistlerin iddialarının tarihen, ilmen, aklen mümkün olmadığını, delilleriyle

birlikte sunmaya çalıştık. Hz. Muhammed'in ümmî olup okuma-yazma bilmediğini, bu sebeple yaşadığı çevrenin ve Ehl-i Kitap öğretilerinin ne yazılı olarak ne de şifahen Kur'an'a kaynaklık etmesinin imkânsızlığını göstermeye çalıştık.

Tevfik, Allah'tandır!..

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), *Müsned*, thk. Şuayp Arnavut, Âdil Mürşid, işrâf. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1. Baskı, 1421/2001.
- Ali Bulaç, *Kur'an-ı Kerîm ve Türkçe Meâli*, Anadolu Hençlik, İstanbul – 2004.
- Arapça orijinal adı: *النصرانية وأدائها بين أهل الجاهلية*.
- Buhârî, İmam Muhammed b. İsmail (ö. 256/870), *el-Câmiu's-Sahîh*, thk. Muhammed Zühayr en-Nâsır, Dâru Tavkî'n-Necât, 1. Baskı, 1422/2001-02.
- Büşra Özdemir (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Öğrencisi, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi AİÇÜ İslâmî İlimler Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi, Istanbul University Social Sciences Institute PhD Student, Ağrı İbrahim Çeçen University, Faculty of Islamic Sciences, Research Assistant, Bozdemir@agri.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8157-656X, tlf: 05306073234), “*Rudolf Bultmann'ın Vahiy Anlayışı*”, II. Uluslararası İslâmî ve İnsânî Araştırmalar Sempozyumu Bildiriler Kitabı, c. II (Türkçe Tebliğler/Bildiriler, ISBN: 978-605-72194-0-4 Tk), 04-05 Ekim 2022, s. 118-127.
- Cengiz Tomar, TDV, *DİA İslâm Ansiklopedisi*, XX, 1-12, “*İbn Haldûn*” md.
- Cevâd Ali Dr, *el-Mufasssal fî Târîhi'l-Arab kable'l-İslâm*, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1. Baskı, 1970.
- Cevâd Ali Dr, *el-Mutavvel fî Târîhi'l-Arab kable'l-İslâm*, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1. Baskı, 1970.
- Edward W. Said (1935-2003, Filistin-Kudüs asıllı Hıristiyan oryantalist), *Oryantalizm*, (orijinal adı; *Orientalism, Western Conceptions of the Orient*'tir. Türkçe'ye; Berna Ülner tarafından, *Şarkiyatçılık ve Batı'nın Şark Anlayışları* adıyla tercüme edilmiştir, ilk baskısı 1978'de yapılmıştır. 8. Basım, Metis Yayınları, Aralık 2014).
- H. Lammens, *L'Islam, Croyances et Institutions*. IMP Catholique, Beyrut 3em edition, 1943.
- Hamilton Gibb (1895-1971), *Mohamedanisme*. Gibb, 1948'de İslâmiyet ve Kur'an üzerine birbirini takip eden dört makale yazdı ve bunları *Mohammedanism: An Historical Survey* adıyla kitap halinde neşretti (Oxford 1949). Çeşitli baskıları yapılan bu eser, Batı üniversitelerinde bir müracaat kitabı olarak bugün dahi önemini korumaktadır. Bkz. Jacob M. Landau, “*Gibb Sir Hamilton Alexander Roskeen*” md, TDV, *DİA İslâm Ansiklopedisi*,
- Hasan Haliloğlu, “*Adudüddîn İcî ile Fahreddîn Çârpurdî'nin Müteşâbih Âyet Hakkındaki Yazışmaları/Tartışmaları ve Bunun İlm-i Cedel Açısından Değerlendirilmesi*” başlıklı tebliğ/bildiri, I. Uluslararası İslâmî ve İnsânî Araştırmalar Sempozyumu Özel Sayısı, Al-İmam al-Aadam Univercity College Journal (İmâm-ı Âzam Fakültesi Dergisi, 36. Sayıya ek olarak), s. 189-214. (Türkçe Tebliğler Kısmı) 1. Basım; 11-09-2022. ISSN: 1817-6674. Bu sempozyum; 20-21/11/2021 tarihlerinde, İmâm-ı Âzam Fakültesi ile Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi tarafından ortaklaşa ve on-line olarak düzenlenmiştir.
- Hüseyin Algül, TDV, *DİA İslâm Ansiklopedisi*, XVIII, 62, 63, “*Himyerîler*” md.
- Ignaz Goldziher, *el-Akîde ve's-Şerîa fî'l-İslâm* (“*İslâm'da İnanç ve Şeriat/Hukuk*”, Arapça'ya çeviren: Muhammed Yûsuf ve komisyon), Dâru'r-Râid el-Arabî, tsz, Beyrut-Lübnan.
- İbn Haldûn, *el-İber ve Divânü'l-Mübtede'* ve *'l-Haber fî Eyyâmi'l-Arab ve'l-Acem ve'l-Berber ve men Âsarahüm min zevî's-Sultâni'l-Ekber*, adında umumi bir tarih yazmıştır.
- İbn Haldûn, *Mukaddime*, Müessesetü'l-E'lemî li'l-Matbûât, Beyrut, 1971; Dâru'l-Bâz li'n-Neşr ve't-Tevzî', el-Merve, Mekke-i Mükerrreme, SRA.

- İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Beyrut 1960.
- İbn Kesîr, Hâfız İmâdüddîn, Ebü'l-Fidâ İsmâîl b. Kesîr el-Kuraşî ed-Dımeşkî el-Busravî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, V, 34-341, Müessesetü'ş-Şurûk, Dâru'l-Bedr, 1. Baskı, 1435/2014.
- Kâdî Abdülcebbar el-Mûtezilî, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse (li'l-Mûtezile)*, thk. Dr. Abdülkerîm Osman, Kahire, 1965 m.
- Kitabın Arapça orijinal adı: *أصول الأساطير الإسلامية في القرآن وفي سير الأنبياء*.
Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Beyrut 1405/1985.
- M. Hamdi Zakzûk, *Oryantalizm veya Medeniyet Hesaplaşmasının Arka Planı* (trc. Abdülaziz Hatip), İzmir 1993.
- Mes'ûdî, Ali b. Hüseyin *Mürücü'z-Zeheb*, (thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd), Mısır 1964.
Montgomery Watt, *Mahoamet* (tr. F. Odile Mayot, Payot, Paris).
- Mustafa L. Bilge, TDV, *DİA İslâm Ansiklopedisi*, XXXII, 507-508, "*Necrân*" md.
- Müslim, İmam Müslim b. el-Haccâc en-Nisâbü'rî (ö. 261/874-75), *Sahîh*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut-Lübnan.
- Nesefî, Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd (ö. 710/1310), *Medârikü't-Tenzil ve hakâiku't-Te'vîl*, I-IV, Dâru'n-Nefâis, 3.baskı, 1435/2014, Beyrut-Lübnan.
- Nüveyrî, Ahmed b. Abdülvehhâb en-Nüveyrî (ö. 733/1333, Memlûklül devri önde gelen devlet adamı ve tarihçisi), *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb*, I-XXXI, bsm. Ahmed Zeki Paşa 1923, Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1342-1374/1975-1997.
- Papa Şeyhî'nun *Hiristiyanlık ve Cahiliye Arapları Arasındaki Edebiyatı*,
R. Blachere, *Le Probleme du Mohamet*, P. U. F. Paris, 1952.
- R. W: Southern, *The Making of the Middle Ages*, London, 1988.
- Rahâ, *el-Mebûsât*,
- Râzî, Fahreddîn, (ö. 606/1210), *Mefâtihu'l-ğayb*, Dâdu'l-Hadîs, (I-XVI), 1. Baskı, 1433/2012, Kahire.
- Rody Paret, *The Study of Arabic and Islam at Germany Universities*, Weisbaden, 1968;
- Sâsî Sâlim el-Hâcc, *ez-Zâhiratü'l-İstişrâkiyye ve eseruhâ ale'd-dirâsâti'l-İslâmiyye* (Oryantalizm Gerçeği ve İslâm Çalışmaları Üzerindeki Etkisi), I-II, Merkezü'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye, 1. Baskı 1991, Malta. *الظاهرة الاستشراقية وأثرها على الدراسات الإسلامية*
- Siderskey, *Origines*, op, cit, p (s) 143.
- Siderskey, *Peygamberler Siyer ve Peygamberler Tarihindeki İslâm Masalları*,
Siderskey, *Les origines des legendes musulmans dans le Coran et dans les vies des prophetes*, Paris, Paul Geuther 1933.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî (ö. 310/923), *Câmi'u'l-Beyân an Te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, Merkezü'l-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye, Dâru Hicri Abdülmuhsin, Yemâme-Suudî Arabistan, 1. Baskı, 1422/2001.
- Taberî, *Târih*, Dâru'l-Me'ârif, Kahire-Mısır; et-Tab'a el-Hüseyniyye 1326.
- Tabressî, Ebû Alî el-Fadl b. el-Hasen *Mecmeu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*, Tahtan ts.
- Tâhâ Hüseyin, *Fî'l-Edebi'l-Câhili*, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 3. Baskı, 1978.
- Tahsin Görgün, TDV, *DİA İslâm Ansiklopedisi*, XVIV, 538-555 "*İbn Haldûn*" md.
- Tirmizi, İmam Ebî İsâ Muhammed b. İsâ b. Sûra (Sevra?) et-Tirmizî (ö. 279/892-93), *Sünen*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (c. 1-2), Muhammed Fuâd Abdülbâkî (c. 3), İbrahim Atve Avad (c. 4-5), 2. Baskı, Matbaatü Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1395/1975, Kahire-Mısır.
- Ümeyye, *Dîvânü Ümeyye*, Mukaddime, thk. *تحقيق مزدوش شولتيس* ;
W. Barthold, *İslâm Medeniyeti Tarihi* (îzah, düzeltme ve ilâvelerle trc. Fuat Köprülü), s. 3, Ankara, 1984.

Wensinck, A. J, *el-Mu'cemü'l-müfehres li elfâzi'l-Hadiüsi'n-Nebevî (Concordance et Indices de la Tradition Musulmane)*, "gazab" md, Leiden E. J. Brill, 1936.

Ya'kübî, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Ebî Ya'küb İshâk b. Ca'fer b. Vehb b. Vâzih el-Ya'kübî, *Edyânü'l-Arab (Târîhu'l-Ya'kübî)*, I-II, Leiden 1883; Necef 1939; Beyrut 1960, 1993.

Yücel Bulut, "Oryantalizm", TDV, *DİA İslâm Ansiklopedisi*, XXXIII, 428-436, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, Ostim-Ankara.

KRİPTO VARLIKLARIN KÜMİ FRS ÇERÇEVESİNDE DEĞERLEMESİ ve MADDİ OLMAYAN DURAN VARLIK OLARAK MUHASEBELEŞTİRİLMESİ

Öğr. Gör. Dr. Özge ÖZKAN
Malatya Turgut Özal Üniversitesi,
ORCID ID: 0000-0002-9047-8627

Öğr. Gör. Dr. Nazan GÜNGÖR KARYAĞDI
Bitlis Eren Üniversitesi,
ORCID ID: 0000-0003-3938-4147

Özet

Her geçen gün teknolojinin gelişmesi ve işletme faaliyetlerinin dijital ortamlara taşınması kripto varlık kavramını ortaya çıkarmıştır. Kripto varlıkların giderek artan şekilde kullanımı beraberinde nasıl muhasebeleştirilmesi gerektiği sorusunu getirmektedir. Bir diğer önemli nokta ise yapılacak muhasebeleştirilmenin ihtiyaca uygun bilgiyi sağlaması gerekliliğidir.

Kripto varlıkların bir merkezi kurum tarafından çıkarılmaması, belirli bir devlet tarafından verilmemesi ya da desteklenmemesi, doğrudan mal veya hizmet fiyatını belirlemede kullanılamaması bu varlıkların nakit ve nakit benzerleri olarak sınıflandırması şartını sağlamamaktadır. Yine bu varlıkların belirli bir vadelerinin olmaması, faiz veya kar payının olmaması finansal yatırım olarak kabul edilme şartlarını sağlamamaktadır. Stoklara kaydedilmesine ilişkin tartışmalar kriptoların fiziksel varlıklar olmaması ile üretip, satmak amaçlı depolanma imkânının olmaması şeklinde yapılmaktadır. İnternet temelli dijital bir varlık oldukları için maddi duran varlık şartlarını da sağlamamaktadırlar. Bu noktada kripto varlıkların kullanım amaçlarına bağlı olarak sınıflandırılmaları daha uygun olacaktır. İşletme kripto varlıkları olağan işletme faaliyetleri kapsamında satış amacıyla elde bulunduruyorsa stoklar; yatırım amacı ile elinde bulunduruyorsa maddi olmayan duran varlık olarak muhasebeleştirecektir.

Şirketler için gerek ticari gerekse teknolojik gelişmeler çerçevesinde katkı sunan maddi olmayan duran varlıklar şirketlerin büyümesinde etkin rol oynayan önemli argümanlar olmaktadır. Maddi olmayan duran varlıkların tanınabilmesi, ölçülebilmesi, değerlendirilmesi ve raporlanması da gittikçe daha önemli bir konu haline gelmektedir. Bu çalışmada maddi olmayan duran varlıklar ve kripto varlık olan kripto paraların KÜMİ FRS Bölüm 12 çerçevesinde muhasebeleştirilmesi incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: KÜMİ FRS, Maddi Olmayan Duran Varlıklar, Kripto Varlıklar, Muhasebeleştirme

Abstract

The development of technology and the transfer of business activities to digital environments with each passing day have revealed the concept of crypto assets. The growing use of crypto assets raises the question of how they should be accounted for. Another important point is that the accounting record to be made must provide the necessary information.

The fact that crypto assets are not issued by a central institution, are not issued or supported by a particular government, and cannot be used to determine the price of goods or services directly does not meet the requirement for these assets to be classified as cash and cash equivalents. Again, the fact that these assets do not have a certain maturity, no interest or profit share does not meet the conditions of being accepted as financial investments. Discussions about recording in stocks are made as cryptos are not physical assets and there is no possibility to store them for production and sale. Since they are an internet-based digital asset, they do not meet the tangible asset requirements. At this point, it would be more appropriate to classify crypto assets depending on their intended use. Inventories if the entity holds crypto assets for sale as part of its normal operating activities; If it is held for investment purposes, it will be accounted for as an intangible asset.

Intangible assets, which contribute to companies within the framework of both commercial and technological developments, are important arguments that play an active role in the growth of companies. The recognition, measurement, valuation and reporting of intangible assets is also becoming an increasingly important issue. In this study, the accounting of intangible assets and cryptocurrencies, which is a crypto asset, within the framework of Chapter 12 of KÜMİ FRS has been examined.

Key Words: KUMI FRS, Intangible Assets, Crypto Assets, Accounting

GİRİŞ

Ekonomide yaşanan gelişmeler gerek işletmelerin gerekse bireylerin maddi olmayan değerlere eğilim göstermesi ve önem vermesine zemin hazırlamıştır. Özellikle ekonomide ve piyasada büyük bir yer edinmeye çalışan şirketler 21. yy'da sahip olunan bilgi, deneyim, insan gücü gibi maddi olmayan varlıklara yönelmişlerdir. Sadece maddi duran varlıklar değil maddi olmayan duran varlıklarla da rekabet üstünlüğü sağlanabileceğine inan şirketler, bütün varlıkların bir bütün olarak değerlendirilmesine önem göstermeye başlamışlardır. Şirketler için gerek ticari gerekse teknolojik gelişmeler çerçevesinde katkı sunan maddi olmayan duran varlıklar şirketlerin büyümesinde etkin rol oynayan önemli argümanlar olmuştur. Şirketlerin sadece ticari ve teknolojik açıdan gelişimi değil finansal durumlarında da maddi olmayan varlıkların önemi büyüktür. Şirketlerin finansal tablolarında yer alması maddi olmayan duran varlıkların tanınabilmesi, ölçülebilmesi, değerlendirilmesi ve raporlanması da gittikçe daha önemli bir konu haline gelmektedir. Maddi olmayan duran varlıkların tespit edilip muhasebeleştirilmesi hususu da son zamanlarda şirketler açısından önem kazanan bir konu olmuştur. Türkiye'de farklı büyüklüğe sahip şirketler için maddi olmayan duran varlıklara ilişkin hükümler TMS 38, BOBİ FRS Bölüm 14 ile KÜMİ FRS Bölüm 12'de ayrı olarak ele alınmış ve değerlendirilmiştir. Kamu Gözetimi (KGK) , Muhasebe ve Denetim Standartları Kurulu tarafından; Türkiye Muhasebe ve Finansal Raporlama Standartları (TMS/TFRS) , Büyük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standartları

(BOBİ FRS) ve Küçük ve Mikro İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standartları (KÜMİ FRS) son yapılan düzenlemeler çerçevesinde yayınlanmıştır.

Şirketler için büyük öneme sahip olan maddi olmayan duran varlıklar haklar, imtiyazlar ve ayrıcalıklar olarak sınıflandırılmaktadır. Maddi olmayan duran varlıklara patent, lisans, işletme hakkı, işletme ünvanı, marka, telif hakkı, şerefiye gibi varlıklar kaydedilmektedir. Ancak son yıllarda yaşanan ekonomik dalgalanmalar, finansal krizler gibi gelişmeler bahsi geçen maddi olmayan duran varlıkların dışında başka varlıkların da ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Kripto paralar buna bir örnektir. İnsanlar istek ve ihtiyaçlarını karşılamak için mal ve hizmete ihtiyaç duymakta ve bunların karşılığında bir bedel ödemektedir. İstek ve ihtiyaçlara yönelik ödenen bu bedel para olarak adlandırılmaktadır. İhtiyaçların karşılanmasında, mal ya da hizmetlerin elde edilmesinde para hesap birimi ve değişim aracı olarak kullanmakta ve ihtiyaçlar karşıladıktan sonra ise kalan para tasarruf amacıyla stoklanmaktadır. Günümüzde değişen koşullara bağlı olarak para ile ilgili bir takım sitemler ve standartlar oluşturulmuştur. Geçmişte ihtiyaçların karşılanması için takas işlemi yapılırken daha sonra altın, gümüş, banknot ve kağıt paranın gelişimi sağlanmış ve artık bunlar kullanılmaya başlanmıştır. Çağımızda ise internetin, teknolojinin gelişmesiyle dijital çağ kavramı gündeme gelmeye başlamış ve para kavramında bu çerçevede şekillenmeye başlamıştır. Artık gelişen çağa ayak uydurmak için kişiler alışverişlerinde kâğıt para kullanmanın yanı sıra banka hesaplarında bulunan kâğıt paraları temsilen banka kartları vasıtasıyla dijital para da kullanabilmektedir. 2008 yılında yaşanan finansal krizin dünya ülkelerini etkisi altına alması ile ortaya çıkan finansal sorunlara çözüm bulmak için kripto para kavramı gündeme gelmeye başlamıştır. Satoshi Nakamoto tarafından geliştirilen Bitcoin ilk kripto para olarak kabul edilmiş ve 2008 yılından bu yana Bitocin dışında çok sayıda kripto para birimi de geliştirilmiştir. Kripto paraların piyasada kabul görmesi ile kripto varlıkların sayısında, türünde ve işlem hacimlerinde artış yaşanmıştır. Bu gelişen durumlara bağlı olarak maddi olmayan duran varlıklar içerisinde değerlendirilmeye alınan Bitcoin ve diğer kripto varlıkların muhasebeleştirilmesi konusunu da gündeme gelmeye başlamıştır. Bu çerçevede çalışmada maddi olmayan duran varlık kapsamında ele alınan kripto varlıklar hakkında bilgi verilmesi, KÜMİ FRS kapsamında ele alınması ve muhasebeleştirilmesine yönelik değerlendirme yapılması amaçlanmıştır.

STANDARDIN KAPSAMI

Maddi olmayan duran varlıklar, şirketler tarafından ekonomik fayda sağlaması beklenen şerefiye, hak ve aktifleştirilen giderler gibi fiziki varlığı bulunmayan unsurların bir araya gelmesi ile oluşan varlıklar olarak tanımlanmaktadır (Akdoğan ve Tenker, 2007: 15; Özaydın, 2022:448). Başka bir tanıma göre ise, “*fiziksel niteliği bulunmayan parasal varlıklar*” ve TMS 38.8, BOBİ FRS 14.2 ve KÜMİ FRS 12.3’de tanımlanan varlıklar şeklinde tanımlanmaktadır (Yücel, 2023: 59). UDS 210’ a göre tanımlanan maddi olmayan duran varlık ise, “*fiziksel niteliği olmayan ve sahibine çeşitli haklar ve ekonomik faydalar sağlayan; kendini ekonomik özellikleri ile gösteren parasal olmayan varlıklar*” olarak ifade edilmiştir (UDS 210.20.01). Herhangi bir varlığın maddi olmayan duran varlıklar grubunda olabilmesi varlıktan gelecekte beklenen ekonomik fayda, varlığın kontrol edilebilirlik ve tanımlanabilme özelliklerinin olmasına bağlıdır. Bu tanımlamalar doğrultusunda aşağıda yer alan unsurlar maddi olmayan duran varlıklara örnek olarak gösterilebilir (Bingöl, 2016: 2):

- ✓ Teknik ya da bilimsel nitelikteki bilgi,
- ✓ Süreç ve sistem tasarımı,
- ✓ Lisans,
- ✓ Fikri mülkiyete ilişkin haklar,
- ✓ Marka,
- ✓ Piyasa bilgisi.

Ayrıca TMS 38 prf 11-17'e göre maddi olmayan duran varlıkların bazı özelliklerinin olması o varlıkların maddi olmayan duran varlık olarak nitelendirildiğini göstermektedir. Bu özellikler (www.kgk.gov.tr) :

Kontrol edilebilirliğinin mümkün olması: Bir sözleşme ya da mevzuattan kaynaklanan bir hakka dayanarak, maddi olmayan bir duran varlığın şirketler tarafından kontrol edilebilmesi ya da kontrol altında tutulabilmesi maddi olmayan duran varlığın tanımı için gerekli bir özelliktir (Bingöl, 2016: 4).

Net bir tanımının karşılığının olması yani belirlenebilir olması: Maddi olmayan duran varlık tanımının bir parçası olan tanımlanabilme özelliği olmayan maddi olmayan duran varlıklar, şerefiyeye dâhil edilmekte ve ayrı olarak muhasebeleştirilme işlemi yapılmamaktadır. Maddi duran varlığın tanımlanabilme özelliği bulunuyor ise varlık ayrı olarak muhasebeleştirilmektedir.

Gelecekte Beklenen Ekonomik Faydalarının Olması: Gelecekte beklenen faydalar maddi duran varlıkların sınıflandırılmasında dikkate alınan önemli hususlardandır. Maliyetlerden sağlanan tasarruflar, varlık kullanımından kaynaklı durumlar ve ürünlerin piyasaya arzından elde edilecek olan gelirler bu kapsamda değerlendirilmektedir (Örten ve Bayırlı, 2018: 7).

BOBİ FRS ve KÜMİ FRS'ye göre ise herhangi bir varlığın maddi duran varlık şeklinde tanımlanabilmesi aşağıda yer alan özellik ya da özelliklerden herhangi birine sahip olmasıyla gerçekleşmektedir. Bu özellikler (Yücel, 2023:60):

- ✓ Varlığın ayrılabilir olması veya
- ✓ Varlığın sözleşmeye bağlı haklardan veya diğer yasal haklardan kaynaklanması.

MADDİ OLMAYAN DURAN VARLIK OLARAK KRİPTO VARLIKLAR

Finansal piyasalarda yaşanan krizlerden dolayı ortaya çıkan çöküşler ve güvensizlik nedeniyle alternatif bir varlık olarak ortaya çıkan ve dijital bir özellikte olan kripto varlıklar, gün geçtikçe

yatırımcılar tarafından daha çok tercih edilen bir boyuta gelmiştir (Sabuncu, 2022: 222). Piyasada yer alan varlıkların tasnifine uymayan ve bir ulusal statüye sahip olmayan ancak dijital ortamda ekonomiye pozitif katkı sağlayan, farklı form ve modelleri olan varlıklar şeklinde tanımlanan kripto varlıklar kriptografik yazılım özelliği taşımaktadır (Elliott ve Lima, 2018: 3). 2008 yılında yaşanan finansal krizin dünya ülkelerini etkisi altına alması ile ortaya çıkan finansal sorunlara çözüm bulmak için kripto varlık kavramı gündeme gelmeye başlamıştır. Satoshi Nakamoto tarafından geliştirilen Bitcoin ilk kripto varlık olarak kabul edilmiş ve 2008 yılından bu yana Bitcoin dışında çok sayıda kripto varlık da geliştirilmiştir. Gün geçtikçe dijitalleşmenin yaygınlaşma ile kripto varlıkların sayısında, türünde ve işlem hacimlerinde artış yaşanmıştır. 2008 yılından bu yana sürekli ilgi odağı olan kripto varlıklar ülkelerin daha fazla para basmasına ve haliyle enflasyonun artmasına ortam hazırlamıştır (Danacı ve Çetintaş, 2020: 74). Kripto varlıkların bilinen bazı özellikleri vardır. Bunlar (Elliott ve Lima, 2018: 3):

- ✓ Kripto varlıklar belli bir ulusal otoriteye bağlı değildir.
- ✓ Merkezleri yoktur.
- ✓ Dijital ve sınırsız ekonomilerin güçlenmesinde rol oynarlar.
- ✓ Karar vermede farklı modeller kullanılır.
- ✓ Geleneksel bir varlık sınıfına uymazlar.

Kripto varlıklar içerisinde yer alan ve son zamanlar da önem kazanan bir kavram da kripto para kavramıdır. Devlet otoritesi tarafından ihraç edilen itibari para birimine alternatif oluşturmak için herhangi bir merkez bankasından bağımsız genel amaçlı bir değişim aracı olarak tanımlanan kripto paralar, fiziksel bir yapıya sahip değildirler (Ernst&Young, 2018:3). Kripto paralar, kriptografi temelli blok zinciri olarak adlandırılan bir yapı ile oluşan ve fiziksel varlıkları olmayan, bir merkezi olmayan, bir otoriteye bağlı olmayan, daha düşük maliyetli para transferi sağlayan sanal para birimleridir. Ayrıca kripto paralar, elektronik ortamlarda işlem gören dijital paralar olarak da tanımlanmaktadır (Şahin, 2018: 899). Kripto paraların işlem görmesiyle ilgili olarak kimi zaman fırsatlar, tehditler oluşmaktadır. Bu da kripto paraların güçlü ve zayıf yönleri ile yakından ilişkilidir (Peker, 2022: 3). Ülkelerin ve kurumların kripto paraların muhasebeleştirilmesine ilişkin bakış açıları birbirinden farklılık göstermektedir. Kripto paraları yasal olarak onaylayan ülkeler olduğu gibi onaylamayanların da mevcut olduğu bilinmektedir.

Geçmişten bugüne değin muhasebe ve denetim alanında hizmet ve veren önde gelen firmaların kripto varlık kapsamında olan kripto paraların muhasebeleştirilmesine yönelik tutumlarını içeren bilgiler doğrultusunda hazırlanan tablo aşağıda verilmiştir.

Tablo 1. Kripto Paraların Muhasebeleştirilmesine Yönelik Uluslararası Muhasebe Otoritelerinin Tutumu

	IASB	ACC A	AIC PA	AASB	AS BJ	E&Y	PWC	DELOİ TTE	KP MG
Nakit ve Nakit Benzerleri	x	x	x	✓	x	✓	x	x	x
Finansal Araç	x	x	x	✓	x	✓	x	x	x
Stok	x	x	x	✓	x	✓	✓	x	x
Maddi Olmayan Duran Varlıklar	✓	✓	✓	✓	x	✓	-	✓	✓
UMS 21 Göre Parasal Olmayan Kalem	✓	-	-	-	-	-	-	-	-
Yabancı Para	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Dijital Varlık	-	-	-	-	x	-	-	-	-
Dijital Para	-	-	-	-	✓	-	-	-	-

Kaynak: (Aslan, 2020: 279 aktaran, Kılıç ve Alataş,2023: 163).

Tablo 1 değerlendirildiğinde genel olarak kripto paraların muhasebeleştirilmesine yönelik ortak bir kararın olmadığı net bir şekilde görülmektedir. Bu durum uygulamada çeşitliliğin ve farklılığın oluşmasına neden olmaktadır (Kılıç ve Alataş, 2023: 163). Ancak tabloya bakıldığında daha çok maddi olmayan duran varlık olarak kabul gördüğü ifade edilebilir. Kripto para olarak tanımlanan paraların fiziki bir özelliğinin bulunmaması, sahiplerinin bu paralar üzerinde tam kontrol sağlayamaması, belirlenebilir bir özelliğinin olması ve ileriki zamanda fayda sağlayacağı yönünde beklentinin olması kapsamında özellikleri düşünüldüğünde TMS 38 standardı kapsamında değerlendirilen varlık kavramının özelliklerine en yakın olduğu söylenebilir. Uluslararası Muhasebe Standartlarına göre de kripto paralar, nakit bir varlık olarak değil de fiziki bir yapısı olmayan bir varlık olarak kabul edildiğinden kripto paraların muhasebeleştirme seçeneğinin en uygunu TMS 38 standardı olarak belirlenmiştir.

MADDİ OLMAYAN DURAN VARLIK OLARAK KRİPTO VARLIKLARIN MUHASEBELEŞTİRİLMESİ

Bu bölümde maddi olmayan duran varlık kapsamında kripto varlıkların KÜMİ FRS 2022 Sürümü dikkate alınarak muhasebeleştirilmesi açıklanmaktadır. Araştırmada kripto paraların muhasebeleştirilmesine dair farklı görüşlere değinildikten sonra, maddi olmayan duran varlık olarak kabul edilmesi doğrultusunda KÜMİ FRS kapsamında nasıl değerlendirileceği incelenecek

ve örnekler verilmeye çalışılacaktır. Örnekler hazırlanırken bir çok farklı kaynaktan (Kızıl vd. 2022; Yüksel, 2020; Hacıevliyagil ve Gümüş, 2020; Sabuncu, 2022) faydalanılmıştır.

KÜMİ FRS, maddi olmayan duran varlıkların tanımlamasını yaparken fiziksel niteliği bulunmayan ve tanımlanabilir varlıklar olduğunu belirtmektedir. Son yıllarda hızla artan kripto para kullanımını da bu varlıkları tartışma konusu yapmaktadır. Kripto paraların sınıflandırılması noktasında çeşitli görüşler söz konusudur. İlk adım olarak kripto para biriminin öğelerinin neler olduğunu belirlemek daha doğru olacaktır. Bitcoin ve Ethereum en çok bilinen kripto varlıklar olurken, çoğu soyut olan başka dijital varlıklar da mevcuttur. Monero, stablecoins, merkez bankası dijital para birimi (central bank digital currency), gizlilik tabanlı kripto para (privacy coin), yönetim tokeni (governance token), fayda tokeni (utility token), değiştirilemez token (non-fungible token NFT) şeklinde belirli amaçlar için kullanılmak üzere tasarlanmıştır.

Kripto varlıklar parasal değeri olan ve her ne kadar başlangıçta bireysel kullanıcılar tarafından tercih edilseler de işletmeler açısından bir yatırım aracı şeklinde kullanılmaktadırlar. Söz konusu varlıkların volatilitésinin yüksek olması, kayıtlarında kripto varlıkları gösterecek olan işletmelere günlük çıkarmaktadır (Hacıevliyagil ve Gümüş:2020:228). Bu varlıkların özelliklerinin farklı olması hangi kapsamda muhasebeleştirileceği ile ilgili tartışmaları da beraberinde getirmektedir. Çeşitli görüşler nakit ve nakitbenzeri olarak sınıflandırılabilirliğini belirtirken, bazı kaynaklar kripto varlıkları finansal yatırım, stoklar veya maddi olmayan duran varlık olarak sınıflandırılabilirliği şeklinde önerilerde bulunmaktadırlar.

Kripto varlıkların bir merkezi kurum tarafından çıkarılmaması, belirli bir devlet tarafından verilmediği ya da desteklenmediği ve doğrudan mal veya hizmet fiyatını belirlemede kullanılmadığı için bu varlıklar nakit ve nakit benzerleri sınıflandırmasına uygun olmayacağı belirtilmektedir. Yine bu varlıkların belirli bir vadeleri olmadığı, faiz veya kar payının olmaması finansal yatırım olarak kabul edilme şartlarını taşımamaktadır. TMS 32 finansal aracın tanımını yaparken “*Bir işletmenin finansal varlığı ile diğer bir işletmenin finansal borcunda ya da özkaynağa dayalı finansal aracında artışa neden olan herhangi bir sözleşmedir*” demektedir (TMS 32, Paragraf 11). Kripto varlıkların bir kısmında sözleşme söz konusuyken kripto paralarda sözleşme söz konusu değildir. Stoklara ilişkin tartışmalar ise kriptoların fiziksel varlıklar olmaması üretmek ve satmak amaçlı depolanma imkânının olmadığı şeklinde yapılmaktadır. Yine internet temelli dijital bir varlık oldukları için maddi duran varlık şartlarını da sağlamamaktadırlar.

Kripto varlıkların kaydedilmesinde dikkate alınması gereken nokta bu varlıkların kullanım amacıdır. Eğer işletme kripto parayı olağan işletme faaliyetleri kapsamında satış amacıyla elde buldurması durumunda stoklar kapsamında değerlendirilecektir. İşletmenin bu şartlar dışındaki hallerde ise kripto paraları maddi olmayan duran varlık olarak muhasebeleştirileceği belirtilmektedir (<https://www.kgk.gov.tr>). Eğer kripto para değer artış kazancı sağlamak amacı ile işletmenin elinde bulunduruluyorsa, maddi olmayan duran varlık olarak işlem görecektir.

Kripto para madencilik faaliyeti gerçekleştiren işletmelerin kripto paraları nasıl muhasebeleştirileceğine ilişkin olarak bir rehber bulunmamakla birlikte kriptografi kullanılarak üretilen bir dijital varlığın oluşu ancak ortada bir müşteri ve sözleşmenin olmaması kararsızlıklara neden olmaktadır. Kripto para madenciliğinde işletmeye ekonomik bir fayda girişi olmaktadır. Bu durum gelir tanımını karşılamaktadır ve hesaplara kaydedilmesini gerektirmektedir. Kripto para madenciliği yapan bir işletme bu varlığı kullanım amacına göre maddi olmayan duran varlıklarda

veya stoklar hesabında gösterebilmektedir. Burada öne çıkan husus kripto para madenciliği yapan madencinin katlandığı harcamaların nasıl kaydedileceğidir. Eğer kripto para maddi olmayan duran varlık olarak kabul edilirse işletmede oluşturulan bir varlık gibi işlem görecektir ve yapılan harcamalar aktifleştirilmeyecektir. KGK tarafından yayınlanan BOBİ FRS Modülü Maddi Olmayan Duran Varlıklar bölümünde kripto madenciliğinin maddi olmayan duran varlık olarak kaydedilmesine ilişkin açıklama yapmaktadır: *“Olağan iş akışı içerisinde; kripto para madenciliği kapsamında üretilen ya da alım satım kapsamında elde tutulan kripto paralar Bölüm 2: Stoklar uyarınca stok olarak muhasebeleştirilir”* demektedir (BOBİ FRS Modül 14).

KÜMİ FRS, TMS/TFRS ve BOBİ FRS’de olduğu gibi maddi olmayan duran varlık değerlemesinde ilk edinimin maliyet bedeliyle finansal tablolara alınması gerektiğini açıklamaktadır. Kripto paraların da bu çerçevede maliyet bedeli ile kayıtlara alınması gerekmektedir. Satın alınan maddi olmayan duran varlıkların maliyet bedeli oluşturulurken ticari iskonto bedeli ve indirim tutarları düşürülürken, alım esnasında gerçekleşen giderler ve kullanıma hazır oluncaya kadarki doğrudan ilişkili maliyetler eklenmektedir. Maddi olmayan duran varlığın edinimi sırasında ortaya çıkan ithalat vergileri, iade alınmayan vergiler, noter, mahkeme, komisyon gibi giderler, varlığın kullanıma hazır oluncaya kadar oluşan finansman giderleri yine varlığın maliyetine eklenebilecek harcamalardır(KÜMİ FRS Bölüm 12, Paragraf 12.6,12.7). Kripto paralar söz konusu olduğunda ortaya çıkacak komisyon bedeli varlığın maliyetine eklenecektir.

Maddi olmayan duran varlık alımında küçük işletmelerde satın alınan varlığın ödemesi bir yıl veya daha kısa bir vade karşılığında gerçekleşecekse vade farkı ayrıştırılmamaktadır (KÜMİ FRS Bölüm 12, Paragraf 12.8). Eğer bir yıldan uzun olarak ödeme gerçekleşirse, paranın zaman değeri ortaya çıkacaktır. Bu durumda söz konusu vade farkı ayrıştırılmakta ve peşin fiyat üzerinden ölçümü yapılmaktadır. Etkin faiz oranı hesaplanarak vade farkları faiz gideri olarak kaydedilmektedir. (KÜMİ FRS Bölüm 12, Paragraf 12.8). Eğer işletme satın almış olduğu maddi olmayan duran varlığın ödemesini bir yıl sonra değil, bugün gerçekleştirmiş olsaydı yapacağı ödeme hesaplanarak aradaki fark finansman gideri olarak hesaplara alınacaktır. Mikro işletmelerde ise vade farkları ayrıştırılmamaktadır (KÜMİ FRS Bölüm 12, Paragraf 12.9).

Kripto para vadeli işlemleri, bir kripto para biriminin ileri bir tarihte fiyatı üzerine iki yatırımcı arasındaki sözleşmedir. Yatırımcılar belirli fiyattan alım ya da satım konusunda finansal bir sözleşme üzerinde anlaşmaktadırlar. Kripto vadeli işlemleri, emtialar veya hisse senetleri için standart vadeli işlem sözleşmelerine benzemektedir. Bunlar, dayanak bir varlığın fiyat gidişatı üzerine bir nevi bahis oynamanıza izin vermektedir yani yatırımcıların kripto para birimlerinin gelecekteki fiyatları hakkında spekülasyon yapmalarını sağlamaktadır (www.investopedia.com, Erişim Tarihi: 30.05.2023).

İşletme birleşmeleri kapsamında edinilen maddi olmayan duran varlıkların muhasebeleştirilmesinde BOBİ FRS dikkate alınmaktadır. Bu durumda varlığın maliyeti güvenli şekilde tespit edilebiliyorsa, gerçeğe uygun değer üzerinden finansal tablolara yansıtılmaktadır. Eğer gereğe uygun değer tespiti güvenilir biçimde yapılamıyorsa bu durumda birleşme tarihi itibari ile defter değerleri ile kayıtlar gerçekleştirilmektedir(Yücel, 2022:60). İşletme birleşmesi neticesinde elde edilen kripto varlıklar standart uyarınca gerçeğe uygun değer üzerinden finansal tablolara alınmaktadır.

İşletmenin yatırım amacıyla elinde bulunan maddi olmayan duran varlık olan kripto varlıklar da diğer maddi olmayan duran varlıklar gibi ilk kayıt sırasında maliyet bedeli ile kayıtlara alınacaktır ve eğer kripto varlık bir yıldan uzun bir vade ile alınacak ise vade farkı ayrıştırılacaktır. Bir kripto varlık olan kripto varlıklar da aynı çerçevede muhasebeleştirilerek finansal tablolara alınacaktır. Satış sonrası ortaya çıkan kar 649 Diğer Olağan Gelir ve Karlar, zarar ise 659 Diğer Olağan Gider ve Zararlar Hesabına kaydedilmektedir.

Örnek 1. İşletme gelecekte ekonomik kazanç elde edebilmek amacıyla 100.000 TL bedel ödeyerek kripto para aldığında yapılacak kayıt;

267 DİĞER MADDİ OLMAYAN DURAN VARLIKLAR	100.000	
267.02. Kripto Paralar:100.000 TL		
100 KASA		100.000
Kripto Para Alışı		

Örnek 2. İşletmenin yatırım amacıyla satın almış olduğu 100.000 TL bedelli kripto parayı 120.000 TL bedelle sattığında yapılacak kayıt;

100 KASA	120.000	
267 DİĞER MADDİ OLMAYAN DURAN VARLIKLAR		100.00
267.02 Kripto Paralar:100.000 TL		
649 DİĞER OLAĞAN GELİR VE		20.000
KÂRLAR		
Kripto Para Satışı		

Kripto para alım satım işlemlerinde ortaya çıkan komisyon vb. giderler KÜMİ FRS çerçevesinde kripto varlığın maliyetine eklenmektedir.

Örnek 3. İşletme değer artış kazancı elde etme amacıyla kripto varlıklara yatırım yapmaktadır. Bu doğrultuda işletme 01.03.2023 tarihinde 300.000TL bedelle kripto para almıştır. İşleme ilişkin %0.18 komisyon %18 KDV dâhil olarak banka aracılığıyla ödenmiş ve 15.05.2023 tarihinde 350.000 TL bedelle satmıştır. %0.18 satış komisyonu +%18 KDV dâhil banka aracılığıyla ödenmiştir. Bu durumda yapılacak muhasebe kaydı;

01.03.2023

267 DİĞER MADDİ OLMAYAN DURAN VARLIKLAR	300.458	
267.02 Kripto Paralar:300.000 TL		
268.03 Komisyonlar:458 TL		
191 İNDİRİLECEK KDV	82	
102 BANKALAR		300.540
Komisyonlu Kripto Para Alışı		

15.05.2023

102 BANKALAR	349.466	
653 KOMİSYON GİDERLERİ	534	
267 DİĞER MADDİ OLMAYAN DURAN VARLIKLAR		300.458
267.02 Kripto Paralar:300.000 TL		
268.03. Komisyonlar: 458 TL		
391 HESAPLANAN KDV		96
649 DİĞER OLAĞAN GELİR VE KARLAR		49.446
Komisyonlu Kripto Varlık Satışı		

Maddi olmayan varlıkların sonraki ölçümlerinde “ilk defa finansal tablolara alındıktan sonra birikmiş itfa payları ve birikmiş değer düşüklüğü zararları indirilerek maliyet bedeliyle ölçülür” denilmektedir (KÜMİ FRS Bölüm 12, Paragraf 12.16). İşletme kripto para ticareti yapmakta olan bir işletme olması durumunda, sonraki değerlemelerde satış maliyetleri düşüldükten sonra kripto paranın gerçeğe uygun değeriyle değerlendirilmesi yapılmaktadır. (Yaslıdağ,2022).

Örnek 4. İşletme yatırım amacıyla satın almış olduğu 175.000 TL bedelli kripto parayı nakit ihtiyacı nedeniyle 150.000 TL'ye banka aracılığıyla satmıştır. Yapılacak kayıt;

102 BANKALAR	150.000	
659 DİĞER OLAĞAN GİDER VE ZARARLAR	25.000	
267 DİĞER MADDİ OLMAYAN DURAN VARLIKLAR		175.000
267.02 Kripto Paralar:175.000 TL		
Kripto Para Satışı		

Her raporlama dönemi bitiminde maddi olmayan duran varlıklar değer düşüklüğü açısından değerlendirilmektedir. Değer düşüklüğüne ilişkin bir göstergenin mevcut olması halinde varlığın defter değeri ile satış maliyetleri düşülmüş gerçeğe uygun değeri karşılaştırılmaktadır (KÜMİ FRS Bölüm 16, Paragraf 16.3).

KÜMİ FRS, maddi olmayan duran varlıkların “elden çıkarılması” veya “gelecekte bir ekonomik fayda beklenmediği durumlarda” finansal tablo dışında bırakılacağını belirtmektedir (KÜMİ FRS Bölüm 12, Paragraf 12.28). Bu durumda söz konusu olan kazanç ya da kayıplar kar veya zarar olarak kaydedilmektedir (KÜMİ FRS Bölüm 12, Paragraf 12.29).

SONUÇ

Küçük ve Mikro İşletmeler İçin Finansal Raporlama Standartları (KÜMİ FRS) ile birlikte bağımsız denetime tabi olmayan küçük ve mikro işletmeler için de bir dizi düzenleme ortaya çıkmıştır. Firmaların her geçen gün yeni teknolojilerle karşılaşmaları, bankacılık sisteminin gelişmesi, e-ticaret gibi konuların ivme kazanması ve bunları işletmelerine dahil edilmeleri ile birlikte işletmelerin gerçek değerlerinin belirlenmesi ve işletmede mevcut olan maddi olmayan duran varlıkların tespit ve değerlemesi önem arz etmektedir. Özellikle her geçen gün daha çok konuşulan kripto varlıkların işletmelerde yer alması ile birlikte bu varlıkların nasıl raporlanacağı ile ilgili yasal bir düzenleme oluşturulmamıştır. Bu çalışmada maddi olmayan duran varlıklar ve kripto varlık olan kripto paraların KÜMİ FRS Bölüm 12 çerçevesinde muhasebeleştirilmesi incelenmiştir.

Kripto varlıkların hangi başlık altında raporlanacağına ilişkin çeşitli tartışmalar mevcuttur. Kullanım amaçları göz önünde bulundurularak yapılacak kayıtlarda eğer işletme kripto parayı olağan işletme faaliyetleri kapsamında satış amacıyla elde bulunduruyorsa stoklar; yatırım amacı ile elinde bulunduruyorsa maddi olmayan duran varlık olarak muhasebeleştirilmektedir. KÜMİ FRS'de bu durumla ilgili açıkça bir ifade yer almamaktadır. Mevcut standartlar içerisinde kripto varlıkların nasıl izlenmesi gerektiğine ilişkin düzenlemelerin yapılması ihtiyacı mevcuttur. Kripto varlıkların ayrı bir standart olarak incelenmesi ile bu varlıklara ilişkin soru işaretlerinin ortadan kaldırılması mümkün olabilir.

Kripto varlıklarının maddi olmayan duran varlık veya stok olarak sınıflandırılmaları halinde ölçüm değerleri farklı olacaktır. Kripto varlıklarının maddi olmayan duran varlık olarak hesaplara alınmasında KÜMİ FRS'ye göre varlık, maliyet bedeli üzerinden değerlendirilecektir. Maddi olmayan duran varlıklarda değer düşüklüğü göstergelerinin söz konusu olması durumunda varlığın “*defter değeri ile satış maliyetleri düşülmüş gerçeğe uygun değeri*” karşılaştırılacağı standartta belirtilmektedir (KÜMİ FRS Bölüm 16, Paragraf 16.3). Ancak kripto varlıklar söz konusu olduğunda değer düşüklüğünün tespitinde hangi değişkenlerin işletme tarafından dikkate alınacağı farklı kripto varlıkların özellikleri de dikkate alınarak açıklamaların yapılması faydalı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Akdoğan, N.& Tenker, N. (2007). Finansal tablolar ve mali analiz teknikleri. Gazi Kitabevi. Ankara
- Aslan, Ü. (2020). Kripto para muhasebesi üzerine yapılan tartışmalar ve finansal raporlama üzerindeki etkiler. *TIDE Academia Research*, 2(2), 257-286.
- Bingöl, E. (2016). Tms 38 maddi olmayan duran varlıkların muhasebeleştirilmesi ve halka açık şirkette uygulaması. *Anadolu Bil Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 43, 1-26.
- Danacı, M. C.& Çetintaş, Ö. (2020). Bankalarda finansal teknoloji ve yenilikler. *Turkish Business Journal*, 1(2), 52-79.
- Elliott, D. J & De Lima, L. (2018). Crypto-Assets: Their Future And Regulation, October, Marsh & McLennan Companies, https://www.atlantafed.org/-/media/documents/news/conferences/2018/1018-financialstability-implications-of-new-technology/papers/elliott_crypto-assets.pdf (Erişim Tarihi: 22.05.2023).
- Ernst&Young. (2018). Accounting for Crypto-Assets. [https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-IFRS-Accounting-forcrypto-assets/\\$File/EY-IFRS-Accounting-for-crypto-assets.pdf](https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/EY-IFRS-Accounting-forcrypto-assets/$File/EY-IFRS-Accounting-for-crypto-assets.pdf) (Erişim Tarihi: 24.05.2023)
- Hacievliyagil. N.& Gümüş. A., “Yüzyılın Soru İşareti: Kripto Paralar ve Muhasebeleştirilmesi”, *Siyaset Toplum Medya*, ed. Hasan Yılmaz, 223-237. Orion Kitabevi. Aralık 2020 <https://www.investopedia.com/articles/investing/012215/how-invest-bitcoin-exchange-futures.asp> Erişim Tarihi :30.05.2023
- https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/BOB%C4%B0_FRS/BOBI_FRS_MODUL_14_MaddiOlmayanDuranVarliklar.pdf (Erişim Tarihi: 23.05.2023)
- KGK. TMS 38 Maddi Olmayan Duran Varlıklar (2023) https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/DynamicContentFiles/T%C3%BCrkiye%20Muhasebe%20Standartlar%C4%B1/TMSTFRS2018Seti/TMS/TMS_38_2018.pdf. (Erişim Tarihi: 20.05.2023).
- Kılıç, İ. & Alataş, A. (2023). Kripto varlıkların muhasebeleştirilmesi üzerine bir içerik analizi. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 16(1), 157-183.
- Kızıl, C., Tünaydın, İ. B., & Keskin, E. (2022) Muhasebe Perspektifinden Kripto Para Birimleri. *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2), 80-98.
- KÜMİ FRS (2023). https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/Duyurular/v2/KUMI/KUMI_FRS_Kurum_Sitesi_Duyuru_Metni.pdf (Erişim Tarihi: 23.05.2023).
- Örten, R.& Bayırlı, R. (2007) .Tms-16 maddi duran varlıklar standardına göre amortisman ayırma ve muhasebe uygulamaları-1. *Yaklaşım Dergisi*, 15-21.
- Özaydın, M. (2022). TMS 38 maddi olmayan duran varlıkların muhasebeleştirilmesi. *R&SResearch Studies Anatolia Journal*, 5(4). 445-477.

- Peker, A. A. (2022). Kripto paralı işlemlerin muhasebeleştirilmesi muhasebe süreçleri ve gelişmeleri. Gazi Kitabevi, Ankara.
- Sabuncu, B. (2022). Kripto varlık işlemlerinin muhasebeleştirilmesi. *Journal of Academic Value Studies*, 8(3), 220-230.
- Şahin, O.N. (2018). TMS & TFRS ışığında muhasebe, vergi ve denetim açısından Bitcoin ve diğer kripto para birimleri. *Muhasebe Bilim Dünyası Dergisi*, 20(4), 898-923.
- Yaslıdağ, B. (2022). <https://lebibyalkin.com.tr/makale/kripto-paralar> (Erişim Tarihi:23.05.2023).
- Yücel, S. (2023). Tms/Tfrs, Bobi-Frs, Kümi-Frs ve uluslararası değerlendirme standartları çerçevesinde maddi olmayan duran varlıkların değerlendirme hükümlerinin incelenmesi. *PressAcademia Procedia*, 16(1), 58-64.
- Yüksel, F. (2020). Kripto varlıklar ve Ifrs kapsamında kripto paraların muhasebeleştirilmesi. *Journal of Accounting and Taxation Studies*, 13(2), 429-451.

KAYIP MÜŞTERİ YÖNETİMİNDE MAKİNE ÖĞRENMESİ

Dr. Öğr. Üyesi Serpil SEVİMLİ DENİZ

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Gevaş MYO, Bilgisayar Programlama Bölümü, Van.

ORCID ID: 0000-0002-8559-1107

Özet

Makine öğrenmesi algoritmaları, müşteri kayıp yönetiminde sıklıkla kullanılan bir yöntemdir. Bu algoritmalar, geçmiş müşteri verilerini kullanarak müşteri kayıp eğilimlerini belirlemek ve yeni müşterilerin kayıp olma olasılığını tahmin etmek için örüntüleri analiz eder. Kayıp müşteri yönetimi, bir işletmenin mevcut müşterilerini kaybetme riski olan müşterilerle ilgilenme sürecidir. Kayıp müşteri yönetimi, kayıp müşterilerin neden kaybedildiğini anlamayı, müşterileri geri kazanmayı ve gelecekteki müşteri kayıplarını önlemeyi hedefler. Makine öğrenmesi, bir bilgisayarın örüntüleri ve verileri anlamak, analiz etmek ve tahmin etmek için öğrenme algoritmalarının kullanılmasıdır. Müşteri kayıplarını önlemek için müşteri kayıp öngörüsü kullanılır. Bu, bir müşterinin işletmeyi terk etme olasılığını belirlemek için makine öğrenmesi algoritmalarını kullanarak yapılır. Bu sayede, işletmeler müşteri kayıplarını önceden tahmin edebilir ve müşterileri tutmak için uygun önlemler alabilirler. Bu çalışmada bir e-ticaret sitesine ait veriler için kayıp öngörüsü makine öğrenme teknikleri kullanılarak analiz edilmiştir. Farklı algoritmalar kullanılarak en iyi tahmin modeli örnek bir veri setine uygulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kayıp müşteri, kayıp müşteri yönetimi, sınıflandırma algoritmaları, makine öğrenmesi

MACHINE LEARNING IN LOST CUSTOMER MANAGEMENT

Abstract

Machine learning observations are a method used in customer loss management. These extractions analyze patterns to identify customer churn using past customer service and estimate the probability of new positioning churn. Lost customer management is the process of dealing with walking where there is a risk of losing information. Lost customer management, don't understand why losses are lost, aims to win back customers and prevent customer losses. Machine learning is the use of a computer's learning to understand, analyze and predict patterns and data. Customer loss prediction is used to prevent customer losses. This is done using machine learning to determine the metric for leaving a family business. This way, businesses can get appropriate forecasts as they can measure customer churn and retain customers. The estimated loss for segments of this expanding e-commerce site was analyzed using machine learning. Using the differences, the best estimation model was applied to a sample data set.

Key Words: Lost customer, lost customer management, machine learning

GİRİŞ

Kayıp müşteri yönetimi, müşterilerin bir işletmeden ayrılma olasılıklarının belirlenmesi ve müşteri kaybının önlenmesi için yapılan bir analizdir. Bu analizde, müşteri davranışları incelenerek ayrılması muhtemel müşterilere ait profiller çıkarılır ve terk etme olasılığı yüksek müşteriler önceden tahmin edilir. Kayıp müşteri yönetimi, müşteri memnuniyeti ve müşteri şikayetleri yönetimi ile de yakından ilişkilidir. İşletmelerin müşteri kaybını önlemek için müşteri memnuniyetini artırmaları ve müşteri şikayetlerini etkili bir şekilde yönetmeleri gerekmektedir. Bu nedenle, müşteri şikayetleri yönetimi ve müşteri deneyimi gibi faktörler de kayıp müşteri yönetimi stratejilerinin bir parçası olabilir (Börühan, 2022). E-ticaret müşteri kaybı analizi, müşterilerin bir e-ticaret sitesinden ayrılma olasılıklarının belirlenmesi ve müşteri kaybının önlenmesi için yapılan bir analizdir. Bu analizde, müşteri davranışları incelenerek ayrılması muhtemel müşterilere ait profiller çıkarılır ve terk etme olasılığı yüksek müşteriler önceden tahmin edilir (Kunt, 2019). Bu analiz, müşteri terk etme analizini stratejik karar verme ve planlama sürecinin vazgeçilmez bir parçası haline getirir. E-ticaret müşteri kaybı analizi için son yıllarda veri madenciliği ve yapay zeka teknikleri sıkça kullanılmaktadır (Demireli ve Dursun, 2013). Bu teknikler arasında Destek Vektör Makineleri (DVM), Yapay Sinir Ağları (YSA) ve Naive Bayes (NB) gibi sınıflandırma yöntemleri yer alır. Ayrıca, perakende sektöründe müşteri kaybı yönetimi için veri zarflama analizi ve müşteri kaybı nedenlerinin belirlenmesi gibi farklı yöntemler de kullanılabilir. Müşteri kayıp oranlarının ölçümü için sınıflandırma algoritmaları kullanılabilir. Bu algoritmalar, müşterilerin kayıp durumlarını belirlemek için kullanılan bir dizi özellik veya nitelik kullanarak müşterileri farklı sınıflara ayırır. Örneğin, bir banka müşterisi için, müşterinin yaş, cinsiyet, gelir, kredi skoru, hesap bakiyesi vb. özellikleri kullanılarak müşterinin kayıp olup olmadığı belirlenebilir. Bu amaçla, sınıflandırma algoritmaları arasında Logistic Regression, Naive Bayes, Decision Tree, K-NN, SVM ve LDA gibi yöntemler kullanılabilir. Bu algoritmaların uygulanması kolaydır ve müşteri kayıp oranlarının ölçümü için etkili yöntemlerdir (Çiçek ve Arslan, 2020).

2. ÇALIŞMADA KULLANILAN ALGORİTMALAR

XGBoost: Gradient Boosting, Türkçe olarak "Gradyan Artırma" olarak adlandırılan bir makine öğrenimi algoritmasıdır. Bu algoritma, birden fazla zayıf öğrencinin bir araya gelerek güçlü bir öğrenci oluşturmasını sağlar (Ke, Finley ve diğ., 2017). Gradient Boosting, özellikle yüksek boyutlu veri setleriyle çalışırken iyi performans gösterir ve diğer makine öğrenmesi algoritmalarına kıyasla daha yüksek doğruluk oranları sağlar (Alves ve Goliatt, 2022).

AdaBoost (Adaptive Boosting), makine öğrenmesinde sınıflandırma problemlerinde kullanılan bir öğrenme yöntemidir (Ke, Finley ve diğ., 2017). AdaBoost, diğer makine öğrenmesi algoritmalarına kıyasla daha az hesaplama gücü gerektirir ve yüksek doğruluk oranları sağlar.

Lojistik regresyon, bir bağımlı değişkenin iki veya daha fazla bağımsız değişkenle ilişkisini modellemek için kullanılan bir istatistiksel yöntemdir. Bu yöntem, özellikle sınıflandırma problemlerinde kullanılır ve sonuç olarak bir olasılık değeri verir.

riski modellenmiştir. Lojistik regresyon yöntemi kullanılarak elde edilen sonuçlar, orman yangını risk haritasının oluşturulmasına yardımcı olmuştur.

Karar ağacı, veri madenciliği ve makine öğrenmesinde kullanılan bir sınıflandırma yöntemidir. Bu yöntem, bir veri kümesindeki özellikleri kullanarak bir karar ağacı oluşturur ve bu ağaç üzerindeki karar düğümleri sayesinde yeni verileri sınıflandırır. Karar ağacı, sınıflandırma problemlerinde kullanılan birçok algoritmadan biridir ve özellikle büyük veri kümelerinde etkili bir şekilde çalışır (Sevimli Deniz S., 2021).

Rastgele Orman Algoritması (Random Forest Algorithm), makine öğrenmesi ve istatistiksel sınıflandırma problemleri için kullanılan bir algoritmadır. Bu algoritma, birden fazla karar ağacının (decision tree) bir araya getirilerek oluşturulmuş bir ensemble (birleşik) yöntemidir. Bu algoritmanın temel amacı, bir veri setindeki karmaşık ilişkileri belirlemek ve verileri doğru şekilde sınıflandırmaktır.

2.1. Yöntem

Bu çalışmada bir e-ticaret şirketine ait veriler 5630 müşteriye ait

müşterinin kayıp durumu, tercih edilen aygıt, tercih edilen ödeme modu, cinsiyet, kayıtlı adres sayısı, alınan ürün, memnuniyet skoru, medeni hal, şikayet durumu verileri kullanılarak analiz edildi.

2.2. Bulgular

5366 kişi çalışmaya katılmış, çalışmaya katılanların %83.16 si kayıp değil, %16.838 kayıp müşterilerden oluşmaktadır. Alınan ürünler Laptop ve aksesuarları %36.41, Cep telefonu %22.57, Kıyafet %14.67, Bakkal %7.28, Diğerleri %4.6 şeklinde dağılmaktadır. Medeni duruma göre veriler %53.03 evli, %31.9 bekar, %15.06 boşanmış şeklinde dağılmıştır. Memnuniyet skoru incelendiğinde; 3 skoruna sahip %30.16; 1 skoruna sahip %20,67; 5 skoruna sahip %19,68; 4 skoruna sahip %19,07; 2 skoruna sahip %10,40 olduğu görülmektedir. Şikayet durumu incelendiğinde müşterilerin %70,51 inin şikayetçi olmadığı, %28,49 unun şikayetleri olduğu tespit edilmiştir. 5 sınıflandırma modeli ile veriler incelendi. XGBoost %92,59' luk bir doğruluk puanıyla en iyi performansı gösterdi. En iyi model üzerinden veriler değerlendirildiğinde müşterinin kaybedilme nedenlerinden etkisi olan ilk üç özellik şunlardır; Şikayet durumu, alınan ürün ve medeni hal.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Makine öğrenmesi algoritmalarını kullanarak kayıp müşteri tahmini yapmak için müşterilerin geçmiş alışveriş verileri incelendi. Her e-ticaret şirketi özgün ihtiyaçlara ve mevcut verilere sahip olabilir, bu nedenle belirli veri tipleri ve özellikler şirkete özgü olarak değişebilir. Makine öğrenmesi modelleri ve performansları da veri yapısına bağlı değerlendirilmelidir.

KAYNAKÇA

Alves Basilio, S., & Goliatt, L. (2022). Gradient Boosting Hybridized with Exponential Natural Evolution Strategies for Estimating the Strength of Geopolymer Self-Compacting Concrete. Knowledge-Based Engineering and Sciences.

- Börühan, G. (2022). Perakende Sektöründe Kayıp Müşteri Yönetimi: Bir Vaka Çalışması. İzmir İktisat Dergisi.
- Çiçek, A., & Arslan, Y. (2020). Müşteri Kayıp Analizi İçin Sınıflandırma Algoritmalarının Karşılaştırılması.
- Demireli, C., & Dursun, F. (2013). E-TİCARET'TE MÜŞTERİ SADAKATİNİN BELİRLENMESİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA.
- Ke, G., Meng, Q., Finley, T., Wang, T., Chen, W., Ma, W., Ye, Q., & Liu, T. (2017). LightGBM: A Highly Efficient Gradient Boosting Decision Tree. NIPS.
- Kunt, M. (2019). Telekomünikasyon sektöründe müşteri kaybı analizi.
- Sevimli Deniz, S. (2021). Kural Tabanlı Sınıflandırma Algoritmalarının Karşılaştırılması. Veri Bilimi, 4(3), 72-80. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/veri/issue/67424/877713>

GELENEKSEL MÜZİK İCRASINDA TARİHSEL BİR PERFORMANS, ÖĞRETİ KAVRAMI OLARAK USTA ÇIRAK İLİŞKİSİ

Uğur GÜLLÜ
International Dublin University

Özet

Bu çalışma zengin ve köklü bir geçmişe sahip olan geleneksel Türk müziği içerisinde müzik performansını etkileyen disiplinlerin başında gelen usta-çırak ilişkisini incelemeyi ve farklı yönleriyle ortaya koymayı amaçlamıştır. Usta çırak geleneği ilk sanat eğitimlerinden olup geleneksel sanat eğitimimizde de önemli bir yer teşkil etmektedir. Çalışmamız bu disiplinin tanıtımına ve bilinirliğine katkısı olması açısından ele alınmıştır.

Çalgısal seslendirme geleneğinde usta-çırak ilişkisi olarak bilinen bir ekolden yetişme disiplinel olarak bakıldığında çalgısal performansı ve icrasında nasıl seslendireceğimiz ve nasıl seslendirmemiz gerektiğini belirleyen, kimi zaman okul haline gelen kimi zaman da kültürel bir köprü görevi gören bir yapı olmuştur. Müzikal belleğimizde sanatsal ruh ve yaratıcılığımızı etkileyen savaş, ayrılık, sevinç, hüznün, mutluluk gibi hadiseler dışında örnek aldığımız çalgısal performansından etkilendiğimiz, yeteneğimizi geliştiren kişi ve grupların da etkisi vardır.

Gelişen teknoloji ve yeniçağın da getirdiği imkânlar neticesinde artık usta-çırak ilişkisi farklı bir boyut kazanmış, teknik konusunda neredeyse tüm usta icracılara ulaşılabilirlik artmıştır. Böylece usta-çırak ilişkisi yerini usta ve çıraklar dayanışmasına bırakmıştır böylelikle geleneksel performansın gelişimine büyük bir katkı oluşmuştur.

Çalışmanın ilk kısmında usta-çırak ilişkisinin ne olduğu ve geleneksel müzik sürecinde etkileri ve yeri ortaya konmaya çalışılmıştır. Günümüz müzik performansları geleneksel müzik performansları irdelenerek sunulmaya özen gösterilmiştir.

Çalışmamızın ikinci kısmında geleneksel müzik icrasında performans disiplini irdelenmiş ve sanatçının icra yanısına etkileri ortaya konulmuştur.

Çalışmamızın üçüncü kısmında geleneksel müzik performansında çalgısal seslendirme nasıl olmalı, nasıl seslendirilmeli sorularına usta-çırak ilişkisi perspektifinden bakılarak cevap vermeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Usta, Çırak, Gelenek, Performans, Müzik

A HISTORICAL PERFORMANCE IN TRADITIONAL MUSIC PERFORMANCE, MASTER-APPRENTICE RELATIONSHIP AS A TEACHING CONCEPT

Abstract

This study aimed to examine the master-apprentice relationship, which is one of the leading monitoring disciplines in traditional Turkish music, which has a rich and deep-rooted history, and to reveal it with its different groups. The master-apprentice tradition is one of the first art educations and has an important place in our traditional art education. It has been discussed in terms of contributing to the introduction and knowledge of this discipline of our study.

As a discipline of growing up from a school known as the master-apprentice relationship in the instrumental performance tradition, how we sing and how we sing in the instrumental performance and performance of the body has been a structure that sometimes becomes a school and sometimes serves as a cultural bridge.

In our musical memory, apart from the events such as watching our central spirit and creativity, war, separation, joy, sadness, and happiness, there is also an internal and personal effect that we are influenced by the exemplary external instrumental performance, improving our authority.

Developing technology and the opportunities brought by the new age now take the master-apprentice relationship to a different dimension, reaching almost all master executives in technique. Thus, the master-apprentice relationship has been replaced by the solidarity of masters and apprentices. The traditional performance has made a great contribution at the end.

In the first part of the study, what the master-apprentice relationship is and the effects and place of the traditional music process were tried to be revealed. Today's music performances should be presented by examining traditional music performances.

In the second part of our study, the discipline of performance in traditional music performance was examined and its effects on the performance characteristics of the artist were revealed.

Keywords: Master, Apprentice, Tradition, Performance, music

GİRİŞ

Bu çalışma binlerce yıllık Türk halk müziği hazinesinde çalgısal müzik formlarının ve vokal müzik formlarına çalgının eşliği hususunda adeta bir okul haline gelmiş usta çırak ilişkisini ele almaktadır. Usta çırak ilişkisi Türk müzik kültüründe çok eski bir geçmişe sahip olmakla birlikte henüz akademik öğretinin olmadığı zamanlarda bir okul görevi yüklenmiş ve müziğimizin gelecek nesillere aktarılmasında önemli rol oynamıştır. Çalışmanın ilk kısmında konuyla ilgili alt başlıklar saptanarak geleneksel müzik icrası, müzik performansı ve usta çırak ilişkisi anlatılmak istenilmiştir. Ardından araştırmanın amacı, sınırlılıkları, varsayımları ve tanımları belirtilmiştir. Usta çırak konusuyla ilgili yapılmış örnek çalışmalar kaynakça kısmında belirtilmiş ve çalışmanın kuramsal çerçevesi tamamlanmıştır.

Geleneksel Müzik İcrası

Günümüz müzik uygulamalarına örnek teşkil eden bu çalışmalar müziğin hayatımıza girmesinden itibaren çeşitli evrelerde kullanılmıştır. Evvelinde akademik çalışmaların dışında meşk ve usta çırak öğretisiyle ilerleyen bu disiplin okul ve düzenli eğitim disipliniyle birlikte akademik bir boyut kazanmış ve gelecek nesillere bu şekilde aktarılmıştır.

Türk kültürünün en güçlü sanat geleneklerinden biri olan geleneksel Türk müziği, başlangıcından bugüne çok güçlü ve renkli kültürlerle etkileşim yaşamış, tarih boyunca çeşitli evrelerden geçerek günümüzdeki şeklini almıştır. Türklerin göçebe bir hayat sürdükleri Orta Asya döneminden 21. yüzyıla kadar uzanan zaman diliminde, pek çok kültürle gerek siyasi gerekse coğrafi yakınlıklar sebebiyle yolu kesişen geleneksel Türk müziği hem tarihsel geçmişi hem de kendine özgü karakteristik özellikleri bakımından Avrupa ve diğer Orta Doğu müziklerinden ayrı bir yerde durmaktadır. İcrasında yaratıcılığın ve doğaçlamanın önemli bir yer tuttuğu geleneksel Türk müziği öğretiminde kullanılacak yöntem ve çalgı metotlarının Avrupa müziğine özgü yöntem ve metotlarla sınırlı kalmayıp kendi karakteristik yapısını aktarabilmeye fırsat sunan yaklaşımlarla desteklenmesi gerekmektedir. (Göksu, 2012, s. 5)

Bununla birlikte geleneksel müzik türleri içerisinde Türk müziği güçlü medeniyetler ve imparatorlukların kurulmasıyla kendi iç dinamiklerini oluşturmuş farklı müzik türlerinden en az etkilenme payıyla öz müzik kültürünü oluşturmuştur. Yazının yaygınlaşması ve notasyon kurallarının öğrenilmesiyle birlikte farklı coğrafyalara aktarılmış farklı kültürler tarafından da benimsenmiştir.

Şekil 1 Geleneksel Müzik Meşk Sanatçıları

Müzik Performansı

Performans kelime anlamı olarak ele alacak olursak bir iş yapılırken harcanan enerji aslında başarıya giden yolda çekilen zahmetler diyebiliriz. Müzikte de iyi bir müzisyen olmanın sonucu müzik performansında başarı gösterebilmektir. Yaptığın müziği dinletebilmek, müzik oluşturmak veya yapılan müziğe eşlik etmek; tüm bunları yaparken sonuca ulaşmadan önce bazı çalışmalar

öğrenimler ve emek dolu yollardan geçmeliyiz. Bu yollardan bir tanesi de geleneksel müzik öğretimiz içerisinde var olan usta çırak ilişkisidir.

Bir başka pencereden akacak olursak müzik performansında yorumcu bestecinin aynasıdır diyebiliriz.

Kabul etmek gerekir ki bir yorumcu, sahip olduğu zihinsel ve fiziksel yapısının besteciden gelen fikirlere kişisel bir renk ve çeşitlilik katmasını önleyemez; ama o, tam bu noktada durmalı, kendi benliğini bilerek müziğe aşılammalıdır. Yapıtta olmayanları, bestecinin söylemediği şeyleri, yine besteci adına notadan okuma eğilimini dizginlemelidir. Bestecinin koyduğu imlere kesinlikle bağlı kalmalıdır. İşte o zaman her şey iyi gidecektir. Newman'a göre konuyu bu denli basite indirgemek, yorumcuyu bazı ayrıntılar dışında sadece nota değerlerini, ses yüksekliklerini, gürlükleri ve tınıları çalan bir aracı gibi görmek olur. Böylece yorum ve yorumcu sorunu daha da karmaşık nitelikler kazanacaktır. (Kütahyalı, s. 35)

Sahne performansı her ne kadar yorucuya ait olsa da besteci, usta, öğretmen gibi etkenler performansta önemli rol oynamaktadır.

Usta Çırak İlişkisi

Binlerce yıllık engin bir hazineye sahip olan geleneksel müziğimiz farklı enstruman, farklı melodi yapıları, farklı ritim kalıpları ve farklı yöre ağızları gibi zenginlikleri bir arada barındırmaktadır. Geleneksel müzik sanatımızın bu günlere kadar tüm renkleriyle gelmesinin başlıca unsurlarından bir tanesi de meşk sistemi ve usta çırak ilişkisi olmuştur. Çalgı çalma ve vokal müzik disiplinde ekol olanın kişilerin okullaşması hem sanatımızı genç nesillere aktarmış hem de devamlılık arz etmiştir. Bir çalgıda ustalaşmak ve bu disiplini gelecek nesillere aktarmak gelenek haline gelmiş, bu gelenek müzik geleneğimizin devamlılık temelini oluşturmuştur.

20. yy'in başlarından önce nota kullanılmadığı için musiki eğitimi usta-çırak ilişkisi içerisinde tekrar, taklit ve hafıza unsurlarından faydalanılarak veriliyordu. Eğitim yüz yüze, hocanın talebesi ile teke tek veya birçok öğrencinin toplu olarak musiki meşk etmesi, bir diğer ifadeyle eser geçmesi ile sağlanıyordu. Talebenin hocasının karşısında oturarak onun mimiklerini, ağız hareketlerini, söylediklerini gözlemlemesi, meşk boyunca hocasının yaptıklarını yorumlaması, özümsemesi gerekmektedir. (Behar, (2015), s. 17)

Notasyon ve akademik çalışmaların başlamasıyla birlikte meşk sistemi yerini öğrenci öğretmen ilişkisine bıraktı fakat bu çalışma disiplini de bir başka usta çırak ilişkisini ortaya çıkarmış ve yaşatmıştır.

Şekil 2Usta-Çırak Öğreti Disiplini Görseli

Meşk sadece bir ders, basit bir tedrisat, teknik ve formel bir eğitim değildi. Şimdi usta çırak ilişkisi diyoruz. Burada üç öge var: Usta, çırak ve ilişki. Bu ilişkinin içerdiği manevi, ahlaki, sosyal değerler her zaman ön planda olurdu ve hoca ve talebe arasındaki ilişkiyi belirleyen şey bu değerler manzumesiydi. Bu değerler manzumesi içinde öğrenciye eserler geçilir, musiki meşk edilir veya bir çalgı icrası öğretilirdi. Ama bu öğretim genel edebin içinde yer alıyordu. İnsan ilişkisi ilkeleri manzumesine edep diyebiliriz zaten. Dolayısıyla ders mecburi olarak meşkin sadece bir kısmı idi. (Yasin Eker, 2015, s. 57)

Eğitim tarzı bir milletin sanata olan bakış açısını da belirlemektedir. Bir öğretici ve bir öğrenen arasında geçen disiplinli kuram aslında sadece müziksel performansı değil müzikal estetik ve kültürü de etkilemiştir. Ustalar geleneğin devam etmesi adına çırak edinirler buna da “çırak çıkarma” adını verirler.

Alâeddin Yavaşca meşk sisteminin önemi şöyle anlatmıştır.

“Batının tampere sisteminin aksine Türk müziğindeki perdeler çeşitli makamlara ve bu makamlarda uygulanan geçki ve çeşnilere göre bir veya birkaç koma kayabilmekte, ancak bu kaymalar kâğıda dökülememektedir. Bunları öğretmenin yolu bugün de meşk yöntemidir. İcra-kuram uyumsuzluğuna bağlı olarak günümüz konservatuvar eğitiminde eğitmenlerin üslup ve tavır kazandırma konusunda meşk yöntemlerine başvurduklarını fakat bu uygulamaların daha ziyade yüksek lisans, doktora çalışmalarında ağırlıklı olarak gerçekleştirildiği görülmektedir.” (Gürbüz, (2010, s. 63-64)

Çıraklığı biten ve ustasından el aldığı kanıtlanan kişiler artık birer usta adayı olarak devam eder ve onlar da yeni çıraklar yetiştirerek geleneği devam ettirirler.

Şekil 3Meşk Öğretisinden Yetişen Sanatçılar Temsili Görsel

Araştırmanın Amacı

Bu çalışma yüzyıllardır süregelen Türk halk müziği ortak hazinesi kapsamında geleneksel icra disiplininde meşk sistemi ve usta çırak ilişkisini ele almayı ve gelecek nesillere aktararak akademiye katkı sağlamayı amaçlamıştır.

Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırma betimsel bir nitelik taşımaktadır. “Betimsel çalışmalarda, araştırmada toplanan verilerin araştırma problemine ilişkin olarak neleri söylediği ya da hangi sonuçları ortaya koyduğu ön plana çıkmaktadır.” (Yıldırım, 2011, s. 11)

Araştırmanın Kapsam ve Sınırları

Bu çalışma geleneksel Türk müziği içerisinde tespit edilen konuya kaynaklık edebilecek halk müziği öğreti disiplinleri ile sınırlandırılmıştır.

Araştırmanın Sonuç ve Önerileri

- Çalışmamızda veriler toplanarak karşılaştırılmış ve öğreti disiplinleri edilmiştir.
- Geleneğin devamı için meşk sisteminin gerekli olduğu gözlemlenmiştir.
- Halk edebiyatı ve halk bilimi dallarında da incelenmiş olan konunun farklı disiplinler tarafından ortak konu olarak incelenmesi gerektiği anlaşılmıştır.
- Yörelerdeki farklılıkların ağız, şive, hançere bakımından usta öğretisi önemli rol oynamaktadır.
- Bu eserler yöresel sanatçılar ve derleme çalışmaları ile gelecek nesillere aktarılmıştır.
- Bir melodi ile tekrarlayan söz kalıplarında farklı türküler ortaya çıkmıştır.
- Yapılan bu çalışma daha sonra yapılacak olan çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Behar, C. ((2015)). *Aşk Olmayınca Meşk Olmaz*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Göksu, A. (2012). Geleneksel Türk Çalgı Müziği Üst Düzey İcracılarının Performans Gelişimi Süreçleri Üzerine Bir Araştırma. s. 5.
- Gürbüz, H. ((2010). *Meşk Sistemi, Türk Musikisine Katkıları ve Günümüze Yansımaları*. İstanbul: Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kütahyalı, Ö. (tarih yok). Yorum ve yorumcunun konumu. *Orkestra*, 35.
- Yasin Eker, A. H. (2015). *Müzik Söyleşileri*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Yıldırım, A. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.

**A DYSTOPIAN FUTURE: CLASH OF IDEAS IN TAHSİN YÜCEL’S *SKYSCRAPER*
AND RAY BRADBURY’S *FAHRENHEIT 451***

Rabia DUMANLIDAĞ

Özalp Anadolu Lisesi

ORCID ID: 0000-0002-9394-1349

Prof. Dr. Bülent C. TANRITANIR

Yüzüncü Yıl Üniversitesi – İngiliz Dili ve Edebiyatı

ORCID ID: 0000-0002-3276-7922

Abstract

Future is a concept that makes mankind chase after it, sometimes forgetting their ‘moment’ and even their past. Nevertheless, the future everybody predicts or dreams of seeing is not the same. Because lifestyles, past experiences and future expectations of human beings differ. For this reason, their ideals also differ. In this study, although more than half a century has passed between the writing dates of the works written, two different authors who lost their hopes for the future or, in other words, their hopes for the future, and the works of these two authors reflecting their thoughts will be examined. The aim of this study is to examine how ideas of people with different ideologies affect their lives in a pessimistic view of the future under the topic of ‘conflicts of opinions’. On the one hand, the life story of a group of people adapting a lifestyle whose purpose has changed from putting out fires to setting fires, and those who live satisfied with this lifestyle, and the minority group of people trying to resist this new normal life; on the other hand, people who are almost drowning in the concept of concretization and 'privatization' no matter how much they think that they live quite satisfied with their lives, and people whose ideals are firmly adhered to in such a world despite the death at the end... In brief, in this study, two different novels, perhaps initially aimed at utopian ideals but turning into a dystopian future, will be discussed and analyzed.

Keywords: Dystopia, Skyscraper, Firefighter, Media, Future

**DİSTOPIK BİR GELECEK: TAHSİN YÜCEL’İN *GÖKDELEN* VE RAY
BRADBURY’İN *FAHRENHEIT 451* ESERLERİNDE FİKİR ÇATIŞMASI**

Özet

Gelecek insanoğlunu peşinden koşturan, kimi zaman ‘an’ ını ve hatta geçmişini unutturan bir kavramdır. Ancak her insanın gördüğü veya görmeyi hayal ettiği gelecek aynı değildir. Çünkü insanoğlunun yaşam tarzı, geçmiş kazanımları ve gelecekte beklenenleri aynı değildir. Bu sebeptendir ki, idealleri de farklılaşmaktadır. Bu çalışmada yazılan eserlerin yazım tarihlerinin arasından yarım asırdan fazla bir süre geçmesine rağmen gelecekte beklenenleri ya da, başka bir deyişle, geleceğe dair umutlarını yitiren iki farklı yazar ve bu iki yazarın düşüncelerini yansıtan eserleri incelenecektir. Bu çalışmanın amacı karamsar bir gelecek öngörüsünde ‘fikir çatışması’

başlığı altında farklı ideolojilere sahip insanların fikirlerinin hayatlarını nasıl etkilediğini incelemek olacaktır. Bir yanda, amacı yangın söndürmekten yangın çıkarmaya dönüşen bir yaşam tarzını benimseyen kişilerden oluşan bir grup ve bu yaşam tarzından memnun yaşayanlar ve bu yeni sıradan yaşama karşı koymaya çalışan azınlık gruptan oluşan insanların hayat öyküsü; öte yanda ise ne kadar çok hayatlarından oldukça memnun yaşadıklarını düşünseler de betonlaşmanın ve ‘özelleştirme’ kavramının içinde adeta boğulan insanlar, ve ucunda ölüm olmasına rağmen böyle bir dünyada idealleri sıkı sıkıya bağlı kalan insanlar... Kısacası bu çalışmada belki de ilk başta ütöpk ideallerin hedeflendiği ancak distöpk bir geleceğe dönüşen iki farklı roman ele alınıp incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Distopya, Gökdelen, İtfaiyeci, Medya, Gelecek

1. Introduction

From past to present, literature has been a medium that expresses human life and imagination. Sometimes information based on the past, sometimes hopeful or pessimistic thoughts about the future... The only constant point is that the author and his thoughts meet with the readers. The same is true for Ray BRADBURY, who published his novel *Fahrenheit 451* in 1953, and Tahsin YÜCEL, who published his novel *Skyscraper* in 2006. Despite the 53-year difference between their works, these two authors, who wanted to look at the future with hopeful eyes, did not fail to remind the readers of the possible pessimistic results. But how? By writing down the bad results they predicted... Accordingly, in this study, it will be examined how differences of opinion affect people's lives from different perspectives. For some, this lifestyle will appear as a utopia, for others it will be a complete dystopia.

In our country and in the world, there is a struggle against deforestation, destroyed agricultural areas, concretization, endless waste problems and many more, yet there are some situations that prevent this struggle. For example, increasing population, decreasing residential areas, areas closed to settlement due to natural disasters, etc. These dangers are blended with the negative consequences of the privatization of public structures and are conveyed to the reader by characters such as Can TEZCAN and Temel DİKER in Tahsin TÜCEL's work, *Skyscraper*. Likewise, in Ray BRADBURY's novel *Fahrenheit 451*, how the mentality of human beings is changed by using media and environmental factors, how people with certain thoughts direct the public opinion are handled through the life of character Guy MONTAG who is a firefighter.

First of all, the terms ‘utopia’ and ‘dystopia’ will be explained and exemplified to better understand the effects of disagreements. After that, the lives of the authors will be let on about, the processes of the novels will be evaluated, and finally, a comparison will be made between the two works and the results will be conveyed to you, our valued readers.

2. Utopia and Dystopia as Literary Genres

According to various online dictionaries, dystopia has several definitions. Although they have similar definitions, each has some minor details. Thefreedictionary.com defines dystopia as an imaginary place or place where living conditions are extreme due to the state, deprivation, oppression and terror. It also specifies it as a fictional society with significantly reduced quality of life and declining values, in which social and technological currents reach their peak.⁹²

Cambridge's online dictionary has a simpler definition of where dystopia is. A society where people do not work well together and are not happy is defined as dystopia.⁹³ A similar definition is provided by the Oxford online dictionary. Imaginary places and states that are the opposite of utopia, in which everything is bad, unpleasant, typically a totalitarian or environmental degraded.⁹⁴

The term 'utopia', which entered the literature in Thomas More's *Utopia* (1516), is derived from the Greek words 'ou' (not) and 'tupos' (place) and means 'nowhere'.⁹⁵ According to the Britannica dictionary, utopia is considered the ideal country with a perfect order. Although More first used the name 'utopia' in his work, the use of utopia as a meaning goes back much further.⁹⁶ Plato's *The Republic* is considered as the first example of utopia in literature. From Thomas More's till H.G. Wells many writers living with the dream of an ideal society, imagined and penned their own utopias. However, since not every person has the same mentality and life, it does not seem possible to create a utopia acceptable to all humanity today, as it was in the past.

Among the most popular works to create a utopian world, Plato's *Republic*, Farabi's *İdeal Devlet* (941), Thomas More's *Utopia* (1516), Rabelais' *Theleme Monastery* (1534), Campanella's *Land of the Sun* (1623), Francis Bacon's *New Atlantis* (1627), Etienne Cabet's *Journey to Icaria* (1839), Samuet Butler's *Erewhon* (1872), and H. G. Wells' *A Modern Utopia* (1905) can be given as examples.⁹⁷

For a country to be considered as a utopia, everyone should be satisfied with the existing social order, people should not suffer from sickness or old age, everyone is happy all the time, no distinctions such as beauty or the ugly should be made between people, every person should be alike, peace should prevail in the world instead of war, all individuals are educated and equipped with knowledge, borders have disappeared, there is a common language and religious dominance, there is no place for evil and goodness prevails in everything, has led to the emergence of utopia in literature. The utopian works listed above and many more have these or similar points in common. On the other hand, the works in which the opposite is thought have led to the emergence of the term 'dystopia'. And George Orwell states in his novel *1984* that no utopia can remain as utopia forever: "The earthly paradise had been discredited at exactly the moment when it became

⁹² <http://www.thefreedictionary.com/dystopia> (17.1.2020)

⁹³ <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/dystopia> (17.1.2020)

⁹⁴ <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/dystopia> (17.1.2020)

⁹⁵ SARGENT, Lyman Tower. "The Three Faces of Utopianism Revisited." *UtopianStudies*5.1, 1994, p.5

⁹⁶ <https://www.britannica.com/dictionary/utopia> (18.5.2020)

⁹⁷ Erharat, Süleyman. *DÜNYADA VE ÜLKEMİZDE BİLİM KURGU TÜRÜNÜN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ*. Tezli Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü: Felsefe Anabilim Dalı: Bilim Tarihi Bilim Dalı, 2020. 28 August 2021, p. 29.

<<https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12575/71928>>

realizable. Every new political theory, by whatever name it called itself, led back to hierarchy and regimentation”⁹⁸

The term 'dystopia', which was mentioned for the first time in the speech made by John Stuart Mill in the British Parliament in 1868, is used to mean 'bad place or social order', contrary to the concept of utopia. This concept, which has become a reflection of the pessimistic view of life in literature, is widely used today.⁹⁹

The destruction and irreversible problems left behind by almost every innovation, in which society progresses rapidly in terms of technology and developments, but whose balance with nature is disrupted, are grouped under the title of 'dystopia' and take part in literature, especially in genres such as eco-fiction. Although it is a frequently used concept today, dystopian subjects started to be written centuries ago. As there are examples of utopia in literature, examples of anti-utopia or, in other words, dystopia can be listed from the past to the present. Although the concepts of utopia-dystopia, which can be accepted as the two halves of the coin, and the thought structures that form the basis of these concepts, have been mentioned frequently in literature recently, it should not be forgotten that their examples date back to centuries ago.

To dystopian works, Edward Bulwer-Lytton's *Future Race* (1871), Aldous Huxley's *Brave New World* (1932), George Orwell's *1984* (1949), Ray Bradbury's *Fahrenheit 451* (1953), Sir William Golding's *Lord of the Flies* (1954), Anthony Burgess's *A Clockwork Orange* (1962), Margaret Atwood's *The Handmaid's Tale* (1985), Kazuo Ishiguro's *Never Let Me Go* (2005) and Tahsin Yücel's *Skyscraper* (2006) and many more can be given as examples.

When dystopia is mentioned in Turkish literature, the first thing comes to mind is the series of Alev Alatlı, *Schrödinger's Kedisi-Kabus* (1999) and *Schrödinger's Kedisi-Rüya* (2000). The first book of the series started with a dystopian idea, but in the second book this idea turned into utopia. The series of Alatlı can be given as a good example of how the concepts of utopia and dystopia are intertwined and can change at any moment.

Dystopia is defined many times as an imaginary place or society, which means that dystopia can only be met in a fictional work. *Skyscraper* and *Fahrenheit 451* are taken as dystopian fictions and fit definitions as well, but not all definitions. In *Skyscraper*, society, as the Oxford dictionary definition, is a totalitarian state under constraint and environmental degradation. *Fahrenheit 451*, on the other hand, fits Thefreedictionary.com's definition as its society is blunted by technology and people's values are degraded. Although dystopias are described as an imaginary place, various writers and artists warn that they will come true.

Dystopia, like utopia, is written in a non-existent, imaginary social order. These concepts, which can be considered as the two halves of the coin, influence each other. Although from time to time the imagined world and the resulting product are the opposite of each other, it can be thought that utopias shape dystopias and dystopias function like traffic signs for utopias. Utopias are imagined as ideal lives, but it should not be forgotten that every dream has an end. Likewise, dystopias

⁹⁸ Orwell, George. *1984*. Ankara: Venedik Yayınları, 2021, p. 257.

⁹⁹ Erharat, Süleyman. *DÜNYADA VE ÜLKEMİZDE BİLİM KURGU TÜRÜNÜN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ*. Tezli Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü: Felsefe Anabilim Dalı: Bilim Tarihi Bilim Dalı, 2020. 28 August 2021, s. 29. <<https://dSPACE.ankara.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12575/71928>>

emerge as a criticism or a warning to the existing order, but these pessimistic scenarios should not be overdone. Otherwise, it cannot go beyond being a stimulant conspiracy theory or an expression of a pessimistic mood.

3. Authors

3.1. Ray Bradbury

American author Ray Douglas Bradbury (1920-2012) has introduced many products in the genre of horror, sci-fi and fantasy in his 91-year life. His most popular books, which he wrote in the 1950s, include his short story book *The Martian Chronicles* (1950), *The Illustrated Man* (1951), his masterpiece *Fahrenheit 451* (1953), *Dandelion Wine* (1957), and *Something Wicked This Way Comes* (1962). His last novel, *Farewell Summer* (2006), is a sequel to his autobiographical novel *Dandelion Wine*. Although he is known as a science-fiction writer by his readers, Bradbury only admits that he wrote *Fahrenheit 451* in the science fiction genre, which is based on facts. According to Bradbury, he has no other work in the field of science fiction.¹⁰⁰

He received the Prometheus Award in 1984 and the Emmy Award in 1994, received the National Book Foundation's Medal for Distinguished Contribution to American Letters in 2000, was awarded the National Medal of Arts in 2004, and he won the Pulitzer Prize in 2007. Ray Bradbury is considered one of the most prolific writers of the 21st century.

Deciding to become a writer at the age of 12-13, Bradbury's desire to live forever with works of fiction like his own heroes was influential in this decision. Because of his participation in the drama club in his youth, Bradbury also gets the chance to be friends with Hollywood celebrities. After he graduates from high school, Bradbury decides not to go to college, instead he chooses to improve himself by going to libraries, or to put it another way, life forces Bradbury to do so. Bradbury emphasizes that libraries have raised him and that libraries can be solutions for many students who are short of money and instead of going to university, he has improved himself by going to the library 3 days a week for 10 years.¹⁰¹

Meeting with his readers for the first time by publishing his short stories in magazines, Bradbury began to publish his stories in major magazines such as *The American Mercury*, *Harper's*, and *McCall's* in the mid-1940s. The author, no longer writing short stories in the 1970s, focused his energy on poetry and drama. The young writer, who sold mystery short stories in the early years of his career, returned to this genre with *Death is a Lonely Business*, which he wrote in 1985. He has included his experiences in Hollywood in the 1950s -60s in his books *A Graveyard for Lunatics* (1990) and *Let's All Kill Constance* (2002). The television series *The Ray Bradbury Theatre*, which was broadcast between 1985 and 1992, is compiled from his 59 short stories.¹⁰²

Emphasizing that his works are fantasy, Bradbury argues that science fiction works reflect reality or are ideas about situations that may be real, but fantasy genre never reflects reality. For example,

¹⁰⁰ Gregersen, Erik. "Ray Bradbury". *Encyclopedia Britannica*, 20 May. 2023, <<https://www.britannica.com/biography/Ray-Bradbury>>. Accessed 30 May 2023.

¹⁰¹ Steinhauer, Jennifer. "A Literary Legend Fights for a Local Library." *The New York Times*, 19 June 2009. <https://www.nytimes.com/2009/06/20/us/20ventura.html?_r=1> Accessed 30 May 2023.

¹⁰² Gregersen, Erik. "Ray Bradbury". *Encyclopedia Britannica*, 20 May. 2023, <<https://www.britannica.com/biography/Ray-Bradbury>>. Accessed 30 May 2023.

Martian characters from the *Martian Chronicles* may not be real, but characters like the firefighter characters from *Fahrenheit 451* may actually exist in the future. Either way, what Bradbury's most notable works have in common is the fact that there are hints of dystopian, horror elements, science and cultural commentaries.¹⁰³

In 1953, Bradbury published *Fahrenheit 451*, which would become his most notable work. The novel becomes immensely popular and instantly becomes a classic at the time of publication. During the peak of McCarthyism in the USA, the themes of the story about government censorship and control tap into the fears of society. For this reason, Bradbury is investigated for Communist ties during the 1950s and ironically, *Fahrenheit 451* has been banned or censored several times since its release.¹⁰⁴

Fahrenheit 451, Bradbury's most famous and lasting work, is a dystopian science fiction novel with an extremely authoritarian future full of censorship and prohibition and is based on the life of firefighter Guy Montag, who burns books as a firefighter. Before *Fahrenheit 451*, which has a background in which televisions are widespread and the mass media are used to direct the public, Bradbury also wrote other short stories with similar themes. Among them is a short story called "The Fireman", which is also the first step to *Fahrenheit 451*.

Bradbury has advocated for film adaptations of his work in spite of his obvious distaste for television. The best example of them is his masterpiece *Fahrenheit 451*, which was adapted into a TV movie in 2018. Using themes of censorship, ignorance and conformity, *Fahrenheit 451* has become Bradbury's masterpiece. However, in his statement in 2007, Bradbury does not accept that censorship is the main theme of *Fahrenheit 451* and instead explains how televisions drive away people's interest in reading the novel.¹⁰⁵

3.2. Tahsin Yücel

Tahsin Yücel (1933-2016), is a novelist, essayist, critic and translator. He is the last child of the Yücel family, the son of shoemaker Ahmet Yücel and Nuriye Münevver Hanım, and leads a poor life.

Tahsin Yücel's childhood years were spent in a world dominated by openness, equality and naturalness, as well as a harsh environment of pain. He came to Istanbul in 1945 after completing his primary education at Elbistan Gazi Paşa Primary School. Yücel, who graduated from Galatasaray High School in 1953 and the Department of French Language and Literature at IUEF in 1960, prefers to stay in Istanbul and receives his doctorate in 1969, associate professorship in 1972, and professorship in 1978 and retires in 2000.

¹⁰³ Prah, Amanda. "Biography of Ray Bradbury, American Author." *ThoughtCo*, Sep. 2, 2021, <[thoughtco.com/biography-of-ray-bradbury-4797153](https://www.thoughtco.com/biography-of-ray-bradbury-4797153).> Accessed 30 May 2023.

¹⁰⁴ The Albert Team. "Ray Bradbury: Biography and Writing Style". *Albert.io*, 1 March 2022, <<https://www.albert.io/blog/ray-bradbury-biography-and-writing-style/#:~:text=Bradbury%20uses%20a%20heavily%20descriptive,people%20in%20the%20story%27s%20society.>> Accessed 30 May 2023.

¹⁰⁵ Biography.com Editors. "Ray Bradbury Biography". *A&E; Television Networks*. The Biography.com, 2 April. 2014, <<https://www.biography.com/authors-writers/ray-bradbury>> Accessed 30 May 2023.

Another passion that left a trace in Yücel's memory from his childhood is nature. The author advocated to be respectful and loyal to nature; He believed in the power and vitality of nature despite the many disasters he experienced.¹⁰⁶

Tahsin Yücel starts his studies with storytelling. His first story, "Dert Çok, Hemdert Yok! ", is published in a compilation (*Yeni Hikayeler* 1950). Afterwards, his stories continued to be published in magazines such as *Varlık*, *Seçmiş Hikâyeler*, *Dünya*, *Beraber* and *Mavi*. During these periods, the plain language he uses, the modern words he uses, the consistency in his approach to the Anatolian people and the mastery in his expression draws attention. Receiving comments from names such as Behçet Necatigil, he continues his career by publishing story books called *Uçan Daireler* (1954) in *Varlık*, *Haney Yaşamalı* (1955) and *Düşlerin Ölümü* (1958). By the 1970s, a change in style is observed, first with the books *Yaşadıktan Sonra* (1969) and *Dönüşüm* (1975), then with the books *Ben ve Öteki* (1983) and *Vatandaş* (1996); personalities deepen, interest in the environment decreases.

Tahsin Yücel is also a novelist. His novels *Mutfak Çıkmazı* (1960), *Peygamberin Son Beş Günü* (1992), *Bıyık Söylencesi* (1995), in general contain ironic criticisms against the public. Among them, *Peygamberin Son Beş Günü* is also criticized politically because he is too leftist. When we look at his works other than short stories and novels, we see two essays called *Yazın*, *Gene Yazın* (1995), which often quotes from his own life and *Tartışmalar* (1993) which discusses polemics on linguistic issues.

Yücel, one of the most productive names of contemporary Turkish literature, has produced works in many genres of literature. The author, who has novels, stories, essays and criticisms, has translated many works into Turkish.

The author, who describes the individual and his complex inner world in his novels, has not neglected to give messages to the society based on the individual. In this way, Anatolian culture and Western culture and literature appear as the only tool. In other words, these cultural elements have guided the individual on the way to the universal in the novels. In addition to themes such as death, love, change, corruption, alienation, and rebellion, it seems that his novels include themes that take their basis from the external world such as time, object and nature.¹⁰⁷

His awards can be listed as follows: 1956, Sait Faik Story Gift (*Haney Yaşamalı*), 1959, TDK Short Story Award (*Düşlerin Ölümü*), 1984, Azra Erhat " Translation Distinguished Service Award " (*Yaban Düşünce*), 1993, Orhan Kemal Novel Gift (*Peygamberin Son Beş Günü*), 1999, Sedat Simavi Foundation Literary Award (*Söylemlerin İçinden*), 1999, World Book Book of the Year Award (*Komşular*), 2003, Yunus Nadi Novel Award (*Yalan*), 2003, Ömer Asım Aksoy Award (*Yalan*), 2007, Balkanika award (*Gökdelen*), 2008, Mersin City Literature Award, 1997, Order of the Palmes Académiques of the French Government, degree of Commandeur.¹⁰⁸

¹⁰⁶ Üstün, Koray. "Madde Detay". Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, 31 Dec. 2019. <<https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/yucel-tahsin> > Accessed 30 May 2020.

¹⁰⁷ Doğanay, Fatma (2006). *Tahsin Yücel'in Romanlarının Tema ve Yapı Bakımından İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Elazığ: Elazığ Üniversitesi. p. 150-156.

¹⁰⁸ <https://www.biyografi.info/kisi/tahsin-yucel>

4. Dystopian Elements in *Fahrenheit 451* and *Skyscraper*

Ray Bradbury's *Fahrenheit 451* is one of the most famous and popular novels ever written in the literary genre known as "dystopia." The term derives from the term "Utopia", which is also the title of Thomas More's 16th century novel depicting an idealized society. However, the earliest work of this genre is generally known as Plato's *Republic* of the 4th century BC. In *Republic* and Bradbury's *Fahrenheit 451* governments, similarly, there is a deep suspicion that literature is disturbing and subversive.

The first dystopian novel that American readers commonly encounter today is Aldous Huxley's *Brave New World* (1932). It is a relatively conservative reaction to the innovations of the early 20th century against modern technology and science. But by far, the best-known novel when dystopia is mentioned is George Orwell's *1984*. Written in 1948, it was published in 1949, in the early days of the Cold War. While Huxley amuses the public with mindlessness, Orwell depicts the brutally treated public, in addition, television broadcasts are used as propaganda tools and these broadcasts take the place of reading books.

Science fiction dystopias became popular in the 1950s. This is because writers protest against the overwhelming increase in conformity and cultural emptiness embodied in the post-war world by popular television and other powerful forces. Like other dystopian writers, Clifford D. Simak takes a social trend, exaggerates and explains its consequences. For example, the highly improbable story *The City* (1952) predicts the post-war migration of people from the city to the suburbs. Not only are humans alone in the world's rapidly declining forests, they are eventually changing their human form and leaving Earth altogether.

Such dire futures have since become commonplace in popular culture, particularly in movies like *Mad Max* and *Escape from New York*. This sort of dystopia is no longer anti-utopia, but a failed society that is often completely collapsing. Readers are encouraged to identify with violent adventurers who enjoy the anarchy created by the collapse of civilization and thus often do not serve as "terrible warnings". In the 1980s, thrillers set in post-genocide, radioactive wastelands became wildly popular, and decayed urban dystopias has become commonplace in modern video games.

It was 1950 when television became a real mass culture phenomenon in the United States. People would visit friends and stare in fascination at the glowing little box (televisions) for hours, just sitting or standing if there weren't enough chairs to move around. To some it seemed to signify the demise of civilized discourse, literacy, and individualism. Among these people was Ray Bradbury.

When Bradbury wrote "The Fireman," which became the core of *Fahrenheit 451* in 1950, he seems to have thought twice about the wisdom of erasing past knowledge with fire. During the time he wrote the story and after that in *Fahrenheit 451*, Bradbury imagines a nightmarish society where reading is almost banned except for pornography, comics, and television scripts which seem to be the only print materials allowed.

It's easy to see why *Fahrenheit 451* was warmly received when it was published in 1953. America's postwar prosperity creates a mass culture of great satisfaction that values conformity and blandness. The sharpness of Bradbury's popular sci-fi, horror, and fantasy films was rather dubious amid these seemingly numbness.

One of the most striking features of the novel that is often overlooked is its setting which is an era of recurrent atomic warfare. In 1950, as Bradbury was writing, the Russians had detonated their first atomic bomb in 1949, making real the nuclear arms race that had only been dreamed of before. The first thermonuclear weapon was going to be tested after waiting for another year, but Bradbury already depicts a society that has already barely survived two atomic wars., There are possibilities that this state of war is designed to maintain the supremacy of the tyrannical govern that rules this dystopia as in Orwell's novel. At the end of the novel, a final apocalyptic nuclear exchange marks the novel's downfall, but is described so briefly and distantly that most readers completely forget about Bradbury's previous novel, *The Martian Chronicles*.

The writing style of *Fahrenheit 451* is descriptive and lyrical. Similes, metaphors, and personifications are frequently used in Bradbury's poetic prose. Bradbury's lyrical, adjective-rich writing endows it with symbolic meaning and enriches the story. For example, *Fahrenheit 451* includes a thematic concern about fire. Fire is present throughout the novel, but over the course of the story, the symbolic meaning of fire transforms and Bradbury's use of imagery plays an important role in this change. At first, fire symbolizes the joy of destruction. However, by the end of the novel, fire becomes a symbol for life, not for destruction.

Skyscraper by Tahsin Yücel is one of the dystopian novels written in Turkish which is about concretion and privatization of judiciary. It depicts the dreadful effects of deforestation, the after effects of class distinction and how people disguise their ideas within the ideals of others.

The novel is focussed on the protagonist and his life in Istanbul. The protagonist of the novel, which started on the morning of February 17, 2073, Can Tezcan, is one of Turkey's most important and famous lawyers. He comes up with a design to solve the legal problems of his wealthy client, Temel Diker, who has money and wants to transform Istanbul into a more modern city consisting of skyscrapers, similar to New York but better than it: he will ensure the privatization of the judiciary.

The novel of satirist Yücel, *Skyscraper*, is full of surprises from the last house with a garden between the skyscrapers in Cihangir to the destroyed cats, from the miserable men who have been forced to wander openly on the mountains and the slopes known as Yilki men to the rich people who do not get off their one-man plane, which they call a shuttle, from the unchanging self-interested politicians as far as to their supporters, the media.

The novel, in which unfairness, corruption and injustices are written on the theme of the judicial system that is wanted to be changed and a city that becomes concrete, has become a good example that reminds readers once again that dystopian works contain not only natural problems but also social problems.

4.1. Characters

Characters are important part of any story. In dystopias, they reflect the whole society: Heroes who stand against oppression or try to fight against government and politics, anti-heroes or characters of opposition factions on the other hand force others into this type of society, or they just go with the crowd because they don't want to stick out. Supporting characters can be briefly defined as characters who try to help the hero either to see the truth or to stand against society.

4.1.1. Protagonists

Guy Montag and Can Tezcan are protagonists in these books. They both have some things in common, but in general they are different. They both stand for their society at the beginning, doing something that may be considered innocent (i.e. keeping books, lending money to the revolutionist friend), but it is against the law, and they both are trying to think for themselves. However, the way they choose to follow in order to complete their freedom goals differs.

Guy Montag is the main character in *Fahrenheit 451*. He is a normal member of society. He thinks little of what he says, is content with his work, and enjoys burning his books. Montag is described as having a fiery grin that never goes away and smells like kerosene.¹⁰⁹

His character development is ingenious. Throughout the book, he shifts from confident to insecure, forcing him to take action when he is unsure. Will he do it of his own accord or will he obey someone else (e.g. Faber)? Compared to Can Tezcan in *Skyscraper*, Guy Montag tries to balance himself. Tezcan is probably just afraid of the system from the start.

The change begins when Guy Montag meets Clarisse McClellan. She points out some behavior patterns that he is not aware of, yet like laughing for no reason and thinking nothing before answering. He becomes uncomfortable with her because she says she chats up and says obvious facts, such as billboards once being only six meters, but Montag isn't sure whether he knows or not. Clarisse asks him if he is happy or not, but he dismisses it as a silly question, even though he has already stolen some books and hidden them behind the fan in the house, breaking the norm.¹¹⁰

The conversation with Clarisse is the main reason why Montag's personality changed. There are also minor influences, such as her wife Mildred's suicide attempt, an old lady whose name is not given, who burned herself with her books and his encounter with Faber. Those are important but it's the talks with Clarisse that directly shows the change.

In their first conversation, Clarisse says he laughs when she hasn't been funny and he answers right off.¹¹¹ He never stops to think about what she has asked him. In their second conversations Montag starts to act with more thought while answering. He thinks about it and hence during this later conversation Clarisse also points out that Montag is not the same as other people and he actually listens to her and looks at her while she is talking.¹¹²

This development into uncertainty can be seen in the conversation with Faber. Montag suggests moves against firefighters and the rules that show he's sure of what to do. But there are many loopholes in his plan, and later in his conversation with Faber over the radio, it is revealed that he is not sure whether he is acting of his own free will. He does not think and he just does as he is told, like always. When he starts working things on his own is still unknown and then he adds that

¹⁰⁹ Bradbury, Ray. *Fahrenheit 451*. çev. Dost Körpe. İstanbul: İthaki Yayınları, 2018, p. 23.

¹¹⁰ Ibid. p. 27-30.

¹¹¹ Ibid. p. 28.

¹¹² Ibid. p. 49.

he doesn't want to change sides and eventually just be told what to do and hence there's no reason to change if he does that. To this question Faber answers that he is wise already which indicates that Montag has already started to act for himself although he still needs to be assured about it.¹¹³

The climax of his growth is seen at the end of the book when Montag returns to the bombed city with a group of refugees. He stops to wait when he walks in front of them, and they let him lead them. This shows that Montag has finally become a man who can make decisions for himself and is able to share his experiences with others.¹¹⁴

Can Tezcan is the protagonist of *Skyscraper*. He is a typical member of society with his chores and flaws. Can Tezcan is a character in whom we have the opportunity to see his inner world in detail with the conflicts and changes he has experienced. The novel reveals the inner conflicts and contradictions of an ex-Marxist Can Tezcan, who fell into the hands of capitalism, put forward the idea of privatizing the judiciary and played an active role in this issue.

Can Tezcan and his wife, Gül Tezcan, live in skyscrapers overlooking everything. Such a life is like the result of the successes they have achieved in their profession. Can Tezcan, who started his career as a lawyer in the 2050s, became famous for his revolutionary actions. According to the information given in the novel, they live in an apartment on one of the top floors of the skyscraper, about five hundred and thirty-five meters above, in one of the highest one hundred and fifty-three skyscrapers in Istanbul.¹¹⁵

Almost all of the relationships between novel characters are artificial and self-interested. The relationship between Can Tezcan and his wife is described as monotony that has turned into habits throughout the novel, like saying goodbye to Gül every morning since the first day of their marriage, hugging Gül at the door, kissing her on the cheek, placing a big kiss on the tip of her nose.¹¹⁶ People who have robotized or mechanized many acts of their lives have transformed their experiences into repetitions of each other in the emotional sense.

He is promoted as one of Turkey's best-known and most talented lawyers; he is the attorney of Temer Diker, a capitalist client who wants to transform Istanbul into a city of skyscrapers, similar to New York, but more beautiful and modern. In order to resolve the legal problems faced by Diker, Tezcan puts forward a proposal that will ensure the privatization of the judiciary. He seeks a solution for Diker, who wants to build a skyscraper in Cihangir where the house of a retired and old teacher is located is the only problem to be solved, and finds the solution in the privatization of the judiciary.¹¹⁷

According to Can Tezcan, privatization of the judiciary will bring consistency to the system. Privatization of the judiciary, putting the job of justice on the shoulders of the bosses is a great revolution. Can Tezcan defines his purpose in privatizing the judiciary as saving the judiciary from

¹¹³ Ibid. p. 115.

¹¹⁴ Ibid. p. 192.

¹¹⁵ Yücel, Tahsin. *Gökdelen*. 2014. İstanbul: Can Sanat Yayınları, p. 10.

¹¹⁶ Ibid. p. 10.

¹¹⁷ Ibid. p. 24.

the people who sell everything in the country. According to him, the privatization of the judiciary will bring the end of capitalism.

After the privatization of the judiciary, the decision regarding the demolition of Hikmet Bey's house and the resulting murder of Hikmet Bey makes Can Tezcan realize the contradiction he experiences. He states that he may be feeling sorry for himself rather than Hikmet Bey. Tezcan thinks that he can direct everything and bring what he wants, but emphasizes that it is always the opposite. He thinks that he will take over the judiciary and eventually make the law dominant in this country, but when he is about to take it, it seems like the judiciary will go back to where it comes from, he adds. He repeats that something always goes wrong and he cannot be the subject of his actions.¹¹⁸

4.1.2. Antagonists

Antagonist characters in dystopia reflect society. Montag's wife, Mildred, is part of the consumerism and is one of the silent crowd spending most of her time watching TV walls and family. She is part of those who want no change and believe that everything is perfect. On the other hand, Captain Beatty is a man of law, he stands for the government. He believes in politics and laws. Antagonists try to resist protagonists and force them to live back where they belong, according to the law.

Captain Beatty is a firefighter captain and Montag's supervisor. He is described as a sharp-witted and outspoken man who constantly quotes books but still hates and burns them. He is no different from other firefighters - he enjoys card games, violence and burning books. Nevertheless, his intelligence gives him a lot more charisma and, being older and more experienced than his co-workers, he knows real history, not what is taught in schools.¹¹⁹

In the novel he stands against Faber. Like him, Captain Beatty gives lots of information about history and why books are meant to be burned, how firemen profession begins and so forth. His persuasive skills about what is right or wrong are excellent. Therefore, Montag is afraid of him and believes that if he listens to him even for a short time, he will return to his old self.

While Beatty may seem like an understanding person, he is actually manipulative and what he truly believes is that laws are necessary and must be followed. So when Montag asks what happens if a firefighter steals a book, Beatty explains that he is allowed to read the book for one day and that they will burn the book for him if the fireman does not burn it himself. At this point in the conversation, Beatty seems like a sympathetic person, but later explains that he let the Hound sniff around his house to scare Montag. In the end, he forces Montag so hard that Montag kills him. At that time, Montag notices that Beatty maybe wants to die. That he forces him on purpose because he is a broken man who wants out of life.¹²⁰

Mildred is in denial. When Montag finds Mildred nearly dead after attempting suicide, she first appears in the book. The next morning, she recalls nothing about it and denies whatever she is told. She believes that she would never do such a thing when she is so happy. Why would she do that?

¹¹⁸ İbid. p. 153.

¹¹⁹ Bradbury, Ray. *Fahrenheit 451*. çev. Dost Körpe. İstanbul: İthaki Yayınları, 2018, p. 61.

¹²⁰ İbid. p. 148.

Or she may be out of mind. She also finds it difficult to remember as time passes, as she is consumed by televisions on the walls. She forgets to tell Montag important things until he asks for it, and she does not remember her first meeting with Montag- actually till the end of the novel Montag forgets as well- asks for a new wall TV even though they bought a new TV a few months ago.¹²¹ When socializing with people, they often engage in shallow conversations, ignoring important topics like war or politics.

She is dissatisfied with the books in the house and fears that their house will burn down and she will lose her family. When the firefighters stand before their house, Mildred leaves the house and the only thing on her mind is the television shows she describes as her family which is going to be burned because of the unowned books her husband brings back from time to time.¹²²

Mildred is the excellent example of the member of society that Montag lives in and tries to escape from. He still has love for her even after breaking up with her, but she probably dies after being bombed at the end of the book.

The only antagonist of the *Skyscraper* worth mentioning is Temel Diker, considering his character traits such as his desire to make his own decisions at all costs, his abundant money and his ability to influence government affairs.

Temel Diker is a character who prides himself on his skyscrapers as a black sea contractor who is greedy, ambitious and can't sit still. His intention of erecting a Statue of Liberty similar to the one in New York and his praise of himself causes him to draw a humorous image from time to time. As a name, Temel is the symbolic name of the Black Sea people. In the novel, it is reported that the main character took the surname Diker because his ancestors were tailors.¹²³ However, this surname will probably be remembered for the skyscrapers built by Temel Diker, rather than his tailor ancestors in the novel.

Temel Diker is a businessman famous for the skyscrapers he built. After his two-week trip to New York in 2060, he has the desire to compare Istanbul to New York, which he likes very much. As he progresses step by step towards realizing this goal, while he has bought all the buildings and lands around him, "the fact that a retired teacher who has lived longer than necessary refuses to sell a garden of one hundred and five square meters" drives him crazy.¹²⁴

According to Can Tezcan, Diker's only advantage is that he does what he puts his mind to. He even does not hesitate to demolish more than twenty luxury apartments for this, and immediately starts to design skyscrapers for them. According to Can Tezcan, the most outstanding aspect of Temel, who he thinks is not as smart as he thinks, is that he never reneges on his decision. The nickname of the 'Niyorklu', which sticks to his name, comes from this determination.

For Temel Diker, the removal of this house is a necessity because it is a requirement for his dream New York-like Istanbul skyscrapers. However, the landlord, who does not respond positively to any of the proposals, is requested to be brought down by law. Can Tezcan looks into the case, but

¹²¹ Ibid. p. 63.

¹²² Ibid. p. 140.

¹²³ Yücel, Tahsin. *Gökdelen*. 2014. İstanbul: Can Sanat Yayınları, p. 1.

¹²⁴ Ibid. p 22.

the prolongation of the case annoys Temel Diker, so the idea of privatizing the judiciary comes up during the search for a solution. The decision, which was accepted quickly, seems to work for everyone.

4.1.3. Support Characters

Supporting characters are important for the development of the heroes. There are several supporting characters in both books, yet only some of them have a greater impact on both protagonists: Clarisse and Faber for Guy Montag, Gül Tezcan and Rıza Koç for Can Tezcan.

Clarisse is a seventeen years old neighbor of Montags and is considered by all as crazy because she likes to walk, think about random things, and is different from her peers. She has to have sessions with a psychiatrist trying to find out what's wrong with her. She also gives information about what her uncle told her, mostly about how different their society was from the past and asks questions about them while Montag becomes uncertain of his answers of what to say. Because he realizes that he does not wonder many things and does not ask questions nor investigate till he meets Clarissa.

As noted above, her every conversation with Montag moves his development forward. Her character does not change - a curious young girl who can sometimes be impolite when asked questions, but is also frightened of her peers.¹²⁵ In the book, she acts as someone who is a different person from normal people in society. She is synonymous with being different, and she and her family are targeted by the government for their actions. She is recorded in the system as a curious one who does not want to know how things are done, but why.¹²⁶

Faber is a former professor who lives alone and frightened of society. Most of his life consists of regrets for not doing anything about burning books and degeneration of people. Now an old man, he spends time reading books hidden in his house and playing with new technology. He meets Montag by chance, and Faber is the character who forces him into action and gives him real answers. Meanwhile, Montag pushes Faber out of his reluctance and forces him to work things out and help him get rid of his past mistakes.

He brings more information than Clarisse about changes in society because he was a part of it when it happened. Instead of retelling the stories, Faber explains the nature of change and makes them easy for Montag to understand. He also explains that changing society is a foolish idea because it was people who wanted easier lives in the first place instead of reading.¹²⁷

Montag and Faber form a kind of resistance. Both want to reprint the Bible and accuse firefighters for hiding forbidden books in their house. Faber guides Montag who talks to Beatty and helps him escape by telling him where to hide. He is like a father figure and wise man that is needed by Montag to know his place in the world.¹²⁸

Rıza Koç is an old friend of Can Tezcan. He is a person who writes and publishes books as much as he can to remind people of what the state has put on the prohibition list or against the state

¹²⁵ Bradbury, Ray. *Fahrenheit 451*. çev. Dost Körpe. İstanbul: İthaki Yayınları, 2018, p. 50.

¹²⁶ İbid. p. 81.

¹²⁷ İbid. p. 105.

¹²⁸ İbid. p. 108-9.

regime. He wants to raise public awareness and try to correct the bad course of the country with his books. However, statements against the government and information reflecting the facts cause him to be imprisoned from time to time.

According to Rıza Koç who is depicted as a large scruffy man with tangled hair and beard, dark eyes, a flat nose¹²⁹. Time takes a lot from Can Tezcan 's years when he was a younger lawyer and never compromised on leftist thought.¹³⁰

Rıza Koç does his best to remind Can Tezcan and Gül Tezcan of their past and revolutionary identities, whom he thinks are their true identities, and Can Tezcan warns him not to do anything that could lead him to jail. However, both cases seem to have failed, as both of them do as they wish.

4.2. Political Systems and Historical Background

It would be difficult to maintain a state without a political system or a government. Dystopias have political systems just like any other state, but their political system is often a totalitarian form dominated by oppression. States try to hold people together and make them happy so they don't rebel, and the way they maintain themselves is different, but there is one thing that remains the same: states are there to stay and they have no wish to be destroyed in any way.

The political system in *Fahrenheit 451* is not clearly explained. The characters occasionally talk about politics, but mostly the book only contains information about how things worked, such as the changes the government has made in the past, and how it has dealt with criminals.

However, knowledge about what kind of political system rules the country can be found in a short conversation between Montag and Mildred's friends. Montag lives in the USA, and the political system has not changed over the years. There is still a directly elected presidential system. Therefore, it is still governed by democracy.

On the other hand, the elections are mostly influenced by the media. The media plays a role directly on many issues, but it's clear from the conversations between women that they will vote for the one that appeals to them the most. They are probably manipulated by the media as it is advertised mostly in their huge screens or they choose what their friends choose, and prefer the handsome candidate by his appearance instead of his action.¹³¹

The government wants people to enjoy their life and be happy instead of worrying about anything. It also means filling their time with entertainment such as dancing wildly, car racing which results in death and violence, and making sure people don't have any trouble choosing who to vote for.¹³² For this reason, if one of the candidates is more attractive than the other, people prefer to vote for him.

¹²⁹ Yücel, Tahsin. *Gökdelen*. 2014. İstanbul: Can Sanat Yayınları, p. 15.

¹³⁰ İbid. p. 24.

¹³¹ İbid. p. 120.

¹³² İbid. p. 80.

Although the political system is a democracy, people are heavily influenced by the media so that the election results are theoretically known before the election starts. Citizens have no interest in politics either, and they let the government run it however they want so long as they can be happy and do not have to think or worry about anything.

In *Skyscraper*, the political system is in complete chaos. Each new power brings the previous one to court or has them imprisoned. A law opposite to the law enacted six months ago can be enacted six months later. Economy, politics, authority... Whatever comes to mind is in the hands of the rich and tycoons. Because almost everything in the country has been privatized except the judiciary. People cannot take actions and talk in opposition to their bosses from whom they receive their salaries. The boss's word becomes everyone's word, from the cop to the professor. The inconsistency of the laws enacted, the marginalized segment of the people known as the men of the year, and the fact that everything that could be sold in the country has been sold, shows that there is not much authority other than a puppet government.

In the novel, there are two separate social structures, which are called skyscraper people and Yılıkı people. These people are either very wealthy townspeople or homeless people living in poverty. This classification among people, especially in social life, is so sharply separated from each other that people of the same society are completely alienated and disconnected from each other. The people of poverty, who are forced to roam the mountains and slopes hungry by the capitalist social system, are left alone, separated from the life enjoyed by the wealthy. Most of the people floating in the skyscrapers are unaware of the existence of the Yılıkı people. The skyscraper people board their single-seater planes in the morning, live in luxury skyscrapers, and take care of nothing else. Their artificial, materialistic and selfish life is also confirmed by the press organs that pursue and support manipulative policies.

People who are ambitious about reaching the highest, live in similar structures; detached, alienated, isolated and distant from each other. While hundreds of skyscrapers urbanize capitalist society, they also turn people into consumption objects one by one.

Both books alternate history and control the access to it. The political systems introduced in each deal more easily with people who believe what they are told. Alternating history and recorded information, and making them forgotten is admitted the best way to influence people's thinking and ensure that they don't ask unnecessary questions.

In *Fahrenheit 451*, firefighters are taught that the Firemen were established to burn fire in 1790 and the first fireman was Franklin.¹³³ However in reality, this structure was established by Benjamin Franklin to put out fires.¹³⁴ But Captain Beatty and those in power like him know the truth because they are taught the hidden, true history as it is needed. Only firemen captains like him remember the truth now because the recorded samples were all burned and to find out the real facts, there are two options: government or its educational system.

Beatty blames the reader for burning books. According to him, there is always a part of society dissatisfied with books. For instance, some do not like the title of the book while others may not like its content. During one of his conversations with Montag, Captain Beatty notes that changing

¹³³ Bradbury, Ray. *Fahrenheit 451*. çev. Dost Körpe. İstanbul: İthaki Yayınları, 2018, p. 55.

¹³⁴ <http://www.ushistory.org/franklin/philadelphia/fire.htm> (2.10.2020)

the past and burning books brings happiness to people therefore the minorities have nothing to be offended by. Besides, the government provides them with different ways of entertainment.¹³⁵

Skyscraper, on the other hand, introduces changes of governments that control history and an important part of the system which is left behind to be forgotten: the prohibitions and banning order of the prohibitions. In the novel, Rıza Koç reminds his friends Can Tezcan and Gül Tezcan about minority citizens and how it is forbidden to talk about the bans. Therefore not many people know about them and how they try to survive, away from the metropolis. Nevertheless, his former revolutionary friends do not want to admit their indifference and try to deny it by questioning him how he finds it while they, like others, are not even aware of them.¹³⁶

In both books, the history is altered by the government for a reason. *Fahrenheit 451* tries to keep people happy, ignorant and out of politics, *Skyscraper* uses politics and prohibitions in aid of the governing segment.

4.3. Laws

Laws are an important part of any state. It must have been made to protect not only a country but also its citizens. However, dystopian laws are often crooked and focus on protecting a state while restricting citizens, moreover even taking their civil rights. Sometimes there is no law; therefore, citizens can be persuaded of anything when the government says.

Laws are hardly mentioned in *Fahrenheit 451*. It focuses on the characters and story. There is not much to be said about laws except that it is read between the lines as a background instead of being the focus of the story. The main focus of the law is to notify when forbidden books are found and people cannot own or read forbidden books or they are going to be punished and the books will be burned down. Only comic books and some trivial magazines are allowed to be read just because they are not a threat to society and the government. The second law which is mentioned is car speed. Whoever drives slower than 55m/h can be thrown in jail just like Clarissa's uncle. Because of the speed, people cannot hear each other or enjoy scenery. Due to these reasons, citizens become ignorant of their own city and the beauty in it or they are numbed out to question or think about things.

In *Skyscraper*, interestingly, the Statue of Liberty, which is the symbol of the institution of justice, is also in the novel. It is desired to be built in Istanbul by a person who does not obey the law like Diker. Moreover, the fact that the novel develops around an inconsistent claim such as the privatization of the judiciary shows that the Statue of Liberty is a concrete pile that conceals the truth. In this context, it is possible to say that even symbols are stuck in concrete molds in modern societies where a central force is desired.

4.4. Privatization and Concretion

How is it that an ordinary man, a retired teacher who has lived longer than necessary, is resisting when the last savior of Istanbul has bought all the buildings and lands around him. How valuable

¹³⁵ Bradbury, Ray. *Fahrenheit 451*. çev. Dost Körpe. İstanbul: İthaki Yayınları, 2018, p. 80.

¹³⁶ Yücel, Tahsin. *Gökdelen*. 2014. İstanbul: Can Sanat Yayınları, p. 59.

can this tiny house and land, which is the old teacher's everything, be! Temel Diker's focus is the house and garden in Cihangir. This tiny house and narrow space is the only obstacle for him to reach his goal. Gül Tezcan, on the other hand, finds all these plans and steps for the old teacher's house meaningless.

Can Tezcan wants to get media support for the privatization of the law. For this, the first task begins by recruiting Cüneyt Ender, the important and famous columnist of Küre Newspaper, which has a high print count and is also an old friend of Can Tezcan. Can Tezcan wants to take Cüneyt Ender, whom he sees as a young journalist who looks at all thoughts from the outside, with him. To persuade him he tries to impress with his argument that the judiciary needs to be privatized as soon as possible for real democracy to take hold.

Tezcan's surprising proposal is approved by the whole society in a short period of two weeks. Of course, Cüneyt Ender's article has a great impact when this proposal is not only announced to the public, but also supported. Indicating that almost everything is privatized and it is also going to be privatized the same way as so many factories, so many mines, so many forests, so many universities, so many hospitals, so many air, sea, land and railways were sold, that is, at no cost; Tezcan, also claims that employees are not going to be paid in these jobs, be excluded from the account, so the government can get what they want, not what they don't want, therefore, they would have saved the government from paying thousands of men monthly.

As a result of urbanization, concretization, which is among the biggest problems discussed in the novel, creates blocks of blocks that collapse on the city like white ghosts and prevent the enchanting power of nature from leaking into the city. This is actually a result of urbanization.

The concrete piles that surround the city, in the dull and dispassionate appearance of the skyscrapers, present a structure that degrades and devalues people. The multiple floors and the rooms stacked on top of each other bear no resemblance to the houses that the traditional world once housed.¹³⁷ Considering the relationship of architecture with culture and values, it is possible to say that the buildings built are a mirror of the society. In the novel, the skyscrapers built in 2073 and located at the same height as each other, like twin towers, are an indicator of standardization, de-identification and the break with tradition.

Rıza Koç' s reproachfully states that Diker ruined Istanbul, leaving almost no stone unturned. He destroyed it more and more, and that he destroyed everything that came his way, and mountains of rubble, higher than themselves, formed around the city, so that old buildings, old furniture, old pavements turn into rubble and everything is drying up. History and the future reveal the gravity of the situation.¹³⁸

While skyscrapers pose a threat to history and the future, they cause loss of contact with the earth and decrease in interaction between people. In the skyscrapers that are disconnected from each other and opening towards the sky, people become lonely by falling into a sensory numbness. For

¹³⁷ Karaca Küçük, Şeyma. "Distopik Bir Roman Olarak *Gökdelen* 'de Yapı ve İzlek". *Turkish Studies* 10(8). Spring, 2015, p. 1462.

¹³⁸ Yücel, Tahsin. *Gökdelen*. 2014. İstanbul: Can Sanat Yayınları, p. 78.

this reason, the proliferation of concrete can also mean an increase in the isolation of people from each other.

In the *Skyscraper* novel, nature is destroyed and sterilized by dominant forces. One of the most important sources of production, nature, is tried to be eliminated. One of the best examples of this is the house of Hikmet Bey, which has not been separated from nature, which he does not want to give up. While this house is a source of peace for Hikmet Bey, it is a nightmare for Temel Diker. It also symbolizes the struggle between the opposite groups and their perspective on nature. This is actually another aspect of the modern age and the inconsistency that dominates the novel as a whole. This understanding, which deepened as it tried to eliminate the crisis, also caused the drying of nature. This situation is reflected in a photograph that Rıza Koç showed to Can Tezcan.

5. Conclusion

Skyscraper and *Fahrenheit 451* novels, as a mirror held to the dark side of the modern age, are works that reflect the characteristics of the dystopian genre and that the structural and thematic elements in the novel seem to have developed depending on this genre.

Dystopian novels reflect the society in which the author lives and warn of potential problems that may arise if nothing is done about the current situation. Yücel and Bradbury describe many things, such as the dangers of conflict, the dangers of technology, and other things that put their time at risk. But these dangers are very current even now. Many artists are inspired by both novels and warn readers about what these authors warn us about half a century or decades ago in their novels.

Ignorance and isolation from the outside world is a problem that we still face today. Bradbury and Yücel warned us about this at *Fahrenheit 451*, and *Skyscraper* and other writers are warning us about it even now. Without influence, there is no reaction, and as long as people ignore the world's problems, these problems cannot be solved.

In *Fahrenheit 451*, the hero stands against the government and society – Montag and other minorities can see something is wrong and take steps to fight against it. They are opposed to the characters that reflect society. While these two sides are fighting each other, there is a gray mass of people in the middle who want to move on with their lives.

In the *Skyscraper*, which was created in 2073 years of Istanbul, where it seems that great changes are taking place. Istanbul has become a blind area that can neither see the past nor the future in the shadow of skyscrapers. Moreover, the torch held by the statue at the Statue of Liberty is not of the kind to illuminate this darkness, because it cannot exist in an area where fundamental concepts such as freedom, rights and law are violated.

The conflict between the city and nature was also revealed in 2073 Istanbul, where the ecological system was destroyed in the name of development and all kinds of injustices took place. As a matter of fact, despite the pure and untouched nature of nature, skyscrapers stubbornly raise their noses to the sky, while a modest house with a garden is seen as a monster and described as a place that needs to be eliminated as soon as possible. However, the human qualities that permeate this place actually challenge the skyscrapers that resemble a monster. As a result, the novel *Skyscraper* tries to make the reader hear the footsteps of possible dangers by telling the adventure of filling thoughts with inconsistency and contradictions, such as that justice can be achieved with the

privatization of the judiciary, skyscrapers and the city can take on a perfect silhouette and how much the values can be corrupted. Censorship and history alternation is questioned in the novel and the protagonist learns how to question and go against the known and accepted facts.

In conclusion, as dystopian novels *Skyscraper* and *Fahrenheit 451* are works that deal with the problems surrounding the individual together with modernism in terms of the concepts and values that time and space gain symbolic importance, and enables us to read how these problems can appear on a large scale. On the one hand, there is a society ruling out reading books and punishing those who read. On the other hand, the fact that the idea of the destruction of the institution of justice, such as the privatization of the judiciary, is almost the only great remedy for getting rid of all negativities, is enough to show how great the irony in the novels are. The judiciary will be privatized and thus injustice will be overcome. This idea of Can Tezcan, however, will bring him down from the situation he is in and cause things to get worse. With the agreement of the country's rulers, who exhibited totalitarian power, to this idea, the uneasiness that Can Tezcan experienced within himself would increase and eventually he would lead him to establish an escape plan.

Fahrenheit 451 and *Skyscraper* may have been written differently, at different times, but many of the problems persist to this day. Both books keep up to date with their subjects and they warn us about the problems we face every day. It draws attention to the conflicts rising between different classes and status quo, how socio-economically and culturally people diverge and whether the conclusions of the authors are right or wrong as well. Another issue on which both books agree is their view of history. "History is written by the winner" The quote of Hitler explains how powerhouses or corrupt systems are able to change chronicles and recorded history with ease. History alternates in both dystopias in terms of observing the government and justifying the laws and rules used.

REFERENCES

- Biography.com Editors. "Ray Bradbury Biography". *A&E; Television Networks*. The Biography.com, 2 April. 2014, <<https://www.biography.com/authors-writers/ray-bradbury>> Accessed 30 May 2023.
- Bradbury, Ray. *Fahrenheit 451*. çev. Dost Körpe. İstanbul: İthaki Yayınları, 2018.
- Doğanay, Fatma (2006). *Tahsin Yücel'in Romanlarının Tema ve Yapı Bakımından İncelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Elazığ: Elazığ Üniversitesi. p. 150-156.
- Erharat, Süleyman. *Dünyada ve Ülkemizde Bilim Kurgu Türünün Doğuşu ve Gelişimi*. Tezli Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü: Felsefe Anabilim Dalı: Bilim Tarihi Bilim Dalı, 2020. 28 August 2021. <<https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12575/71928>>
- Gregersen, Erik. "Ray Bradbury". *Encyclopedia Britannica*, 20 May. 2023, <<https://www.britannica.com/biography/Ray-Bradbury>. Accessed 30 May 2023.
- Karaca Küçük, Şeyma. "Distopik Bir Roman Olarak *Gökdelen* 'de Yapı ve İzlek". *Turkish Studies 10(8)*. Spring, 2015, p. 1445-1466. <<http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8119>> Accessed 30 April 2023.
- Orwell, George. *1984*. Ankara: Venedik Yayınları, 2021. -
- 1984*. Planetbook, <<https://www.planetebook.com/free-ebooks/1984.pdf>> Accessed 29 May 2023.

Prahl, Amanda. "Biography of Ray Bradbury, American Author." *ThoughtCo*, Sep. 2, 2021, <thoughtco.com/biography-of-ray-bradbury-4797153> Accessed 30 May 2023.

SARGENT, Lyman Tower. "The Three Faces of Utopianism Revisited." *UtopianStudies5.1*, 1994, p. 1-9.

Steinhauer, Jennifer. "A Literary Legend Fights for a Local Library." *The New York Times*, 19 June 2009. <https://www.nytimes.com/2009/06/20/us/20ventura.html?_r=1> Accessed 30 May 2023.

The Albert Team. "Ray Bradbury: Biography and Writing Style". *Albert.io*, 1 March 2022, <<https://www.albert.io/blog/ray-bradbury-biography-and-writing-style/#:~:text=Bradbury%20uses%20a%20heavily%20descriptive,people%20in%20the%20story%27s%20society.>> Accessed 30 May 2023.

Üstün, Koray. "Madde Detay". *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, 31 Dec. 2019.

<<https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/yucel-tahsin> > Accessed 30 May 2020.

Yücel, Tahsin. *Gökdelen*. İstanbul: Can Sanat Yayınları, 2014.

Internet Sites

<http://www.dictionary.cambridge.org/>

<http://www.oxforddictionaries.com/>

<http://www.thefreedictionary.com/>

<http://www.ushistory.org/>

THE SIGNIFICANCE OF GREEN PURCHASE INTENTION IN THE HALAL FOOD INDUSTRY IN RELATION TO GREEN SUPPLY CHAIN MANAGEMENT AND SUSTAINABLE BUSINESS PERFORMANCE

Dr. Yong Ming Wang

Hafiz Muhammad Fakhar Zaman

School of Management and Economics, Kunming University of Science and Technology, China

Abstract

Green purchase intention and sustainable business performance can be improved by implementing green supply chain management. This study aims to investigate how sustainable business performance can be improved by using green supply chain management and green purchase intentions. The survey focused on small and medium-sized businesses operating in the halal food industry. The findings of this study indicate several things, including the following: green supply chain management has a positive influence on sustainable business performance; green supply chain management has a positive influence on green purchase intention; green purchase intention has a positive influence on sustainable business performance; and green purchase intention mediates the positive influence of green supply chain management on sustainable business performance.

Keywords: Green Supply Chain Management, Green Purchase Intention, Sustainable Business Performance

HAYDER ALIYEV: ULUSAL KIMLIĞIMIZIN QURUR ÖRNEĞİ

(Ulusal lider Haydar Aliyev'in doğumunun 100. yılında)

Ayətəxan Ziyad (İsgəndərov)

ADPU-nun elmi işçisi, Azərbaycan yazıçılar və jurnalistlər birliklərinin üzvü

ORCID ID: 0000-0002-0034-6736

Babək İSGƏNDƏROV

Araşdırmaçı, hüquqşünas

Özet

Gerçek lider, yönetici, yargıç kim olabilir ve nasıl olmalıdır?

Bu bağlamda Yunan filozofları Sokrates ve Platon'un şu yargılarına dikkat çekelim: "... bazı kimseler, hiçbir yetenekleri olmadığı halde, devleti yönetme alanında hünerleri olduğundan bahsederler. Hiç denize girmediği ve gemi kullanmayı bilmediği için kimse armatör olmaya cesaret edemiyorken, dünyanın her yerinden birinin bir an bile tereddüt etmeden devleti yönetmeye talip olması garip. çok kolay bir iş olsaydı. Flüt çalma sanatında büyük emek harcanarak ustalaşılması gerektiğini inkar eden tek bir kişi bile yokken, şehri yönetmek için önceden büyük hazırlıklardan geçmek gerektiğini kabul eden tek bir kişi bile yok" diye yazıyor Sokrates.

Sokrates'ten biraz daha ileri giden Platon, sorunu daha katı ve daha net bir biçimde ortaya koydu ve liderin genel nüfustan farklı yönleri sahip olduğunu öne sürdü - özel yetenek ve yetenek, deneyim, yönetim yeteneği. Bu anlamda Homer'a yaptığı çağrı dikkat çekicidir: "Homer, madem bu kadar akıllısın, bakalım hiç güzel bir kanunname yazdın mı?" Herhangi bir ulus inşası çalışmasının temelini attınız mı? Hiç senin yardımınla zaferle sonuçlanan bir savaş oldu mu?"

Haydar Aliyev'in görüşleriyle bu yargıya dikkat çekelim: "Dediğim gibi ben kendime büyük sorumluluk yükledim. Sorumluluk, Azerbaycan devletini güçlendirmek, bağımsız bir devlet olarak varlığını sağlamak ve Azerbaycan halkını birleştirmektir."

Makale, kişiliğin büyüklüğünün zamanla görünür hale gelmesi sorununu ve bir kişinin bu büyüklüğü elde etmek için biyografisine hangi "kalıpları" koyduğunu açıklıyor.

Anahtar Kelimeler: Milli kimliğimizin parlak örneği, biyografi, devlet kavramı, bilge, lider, dünyayı anlama.

HEYDAR ALIYEV: A EXAMPLE OF PRIDE IN OUR NATIONAL IDENTITY

(The 100th anniversary of the birth of the national leader Heydar Aliyev)

Abstract

Who can be a real leader, manager, judge, and how?

In this context, let us draw attention to the following judgments of the Greek philosophers Socrates and Plato: "...some speak of their ability to rule the state even though they have no power." But not a single person accepts that great preparations must be made in order to rule the city," writes Socrates.

Going a little further than Socrates, Plato put the problem more strictly and more clearly, suggesting that the leader has different aspects from the general population - special abilities and skills, experience, managerial ability. In this sense, it is remarkable that he challenged Homer: "Homer, if you are so clever, let's see if you have ever written a good code." Have you started any nation building work? Has there ever been a war that ended in victory with your help?"

Let's draw attention to this judgment with the views of Heydar Aliyev: "As I said, I place great responsibility on myself. The responsibility is to strengthen the Azerbaijani state, to ensure its existence as an independent state and to unite the Azerbaijani people."

The article explains the problem of personality size becoming visible over time and what "patterns" a person puts in their biography to achieve that size.

Keywords: A shining example of our national identity, biography, concept of state, wise, leader, understanding the world.

GİRİŞ

Əsl rəhbər, hökmdar, hakim kim ola bilər və necə olmalıdır?

Yunan filosofları Sokratla Platonun bu məzmununda mühakimələrinə diqqət yetirək: "...bəzi adamlar heç bir istedadla malik olmadıqları halda dövləti idarə etmək sahəsində məharət sahibi olduqlarından danışirlar. Heç kəs dənizdə belə olmadığı və gəmi sürməyi bacarmaması üzündən gəmiçiliyə cəsarət etmədiyi halda, qərībədir ki, bir an belə tərəddüd etmədən hər yerindən qalxan çox asan iş kimi dövlətə başçılıq etməyə can atır. Fleytaçılıq sənətinə böyük zəhmət çəkmədən yiyələnmenin mümkünsizliyini bir adam belə danmadığı halda, bir nəfər belə tapılmır ki, şəhəri idarə etmək üçün əvvəlcədən böyük hazırlıq keçməyin lazım gəldiyini etiraf etsin", - yazır Sokrat. Platon Sokratdan bir qədər irəli gedərək problemi daha sərt və aydın formatda qoyaraq rəhbərin ümumi kütlədən fərqli cəhətlərə - xüsusi istedadla və bacarığa, təcrübəyə, idarəetmə qabiliyyətinə malik olması qənaətini irəli sürür. Bu mənada onun Homerə etdiyi müraciət diqqət çəkir: "Homer, əgər sən belə müdriksən, de görək, nə vaxtsa bir gözəl qanun kodeksi yazmışsanmı? Hər hansı dövlət quruculuğu işinin əsasını qoymusanmı? Elə bir müharibə olubmu ki, sənün köməyinlə qələbə ilə bitsin?"

"Ulu Öndər Heydər Əliyev siyasətinin müdriklik gücü" adlı məqaləsində bu fikirləri gündəmə gətirən fəlsəfə üzrə elmlər doktoru Xatirə Quliyeva yazır: "Problemə bu tarixi tipoloji qiymətləndirmələr kontekstindən və eləcə də, müasir politoloji aspektlərdən yanaşdıqda xalqımızın görkəmli şəxsiyyəti Ulu öndər Heydər Əliyevin yeritdiyi idarəçilik siyasəti müdriklik keyfiyyətləri ilə diqqəti cəlb edir. Həm də xüsusilə vurğulamalıyıq ki, Heydər Əliyev müdrik siyasətçi Lider

zirvəsinə heç də təsadüfi, “anidən” deyil, pillə-pillə, ömür sınaqları və iş təcrübələrindən inamla çıxmaqla, yüksək peşəkarlığa yiyələnməklə ucalmışdır. Ulu öndər Heydər Əliyev siyasətinin müdriklik gücü Milli Dövlət ideyasını şərtləndirən ən əsas qayə, əlbəttə ki, onun milli Lider missiyası idi və o bu missiyasını nəinki ölkəmizin müstəqillik əldə etdiyi mərhələdəki siyasi fəaliyyətində, hətta sərt totalitar sovet imperiyasında ən yüksək siyasi kürsülərdə təmsil olunduğu dövrdə nəhəng bir dövləti idarə etmə siyasətində xüsusi diqqətdə saxlamış, öz məqsəd və amalı olaraq dərk edib bütün qüvvəsilə həyata keçirmişdir. Bu ağır və iqtisadi məsuliyyətli işin öhdəsindən o, məhz milli lider şəxsiyyətindən irəli gələn güclü iradə, mətinlik, qəhrəmanlıq keyfiyyətlərinin cəmləndiyi müdrik siyasət vasitəsilə gəlmişdir” [4.].

Ona görə ki, Heydər Əliyev ruhən, mənən XX əsrin vətəndaşları içərisində sıradan biri deyildi. Sıradan bir ömür sahibi olsaydı, O`nun da tərcümeyi-halı eynilə statistik göstəricilər tərzində (*filan vaxt doğuldu, filan vaxt orta, yaxud ali təhsil aldı, filan vəzifələrdə işlədi və s. bu kimi anket cavablandırmaqları ilə*) qələmə alınıb sıradan bir tərcümeyi-hal kimi öz inşasını taparaq arxivlərdə saxlanılmalı idi. Ancaq O, qucağında göz açdığı, havasından udub-çörəyindən yediyi Azərbaycanını öz əməlləri ilə başının tacı ucalığında gördü, adilliklərin sırasından çıxarıb dünyaya tanıtdı, dünyanı Azərbaycanı tanımağa, onunla hesablaşmağa sövq etdi, “Zaqafqaziya regionunda, Avropa qitəsində və dünyada layiqli yer tutan Azərbaycanın şöhrətini öz fəaliyyəti ilə artırmış” oldu (*Leonid Kuçma*).

Belə bir kəlam var: İnsan ağac əkməli, ev tikməli, oğul böyütməlidir. Heydər Əliyev bu işlərin hamısının öhdəsindən şəərəflə gəlmişdir: Çiçəklənən “Azərbaycan” adında “bağ” salmış, adı “Müstəqil Azərbaycan” olan bir “ev” qurmuş, onun şəərəfli və məsuliyyətli işini ləyaqətlə davam etdirən, Azərbaycan xalqının gələcəyini etibar etdiyi ləyaqətli oğul böyütmüşdür.

Məqalədə şəxsiyyətin ucalığının zamana görk olması və bu ucalığın əldə edilməsi üçün insanın öz tərcümeyi-halına hansı “naxışları” vurduğu problemi açıqlanır.

ARAŞDIRMA

Dağdan uzaqlaşdıqca, dağ daha aydın görünür. Heydər Əliyevdən 20 il uzaqlıqda bir məsafədə ünvan tutduğumuz indiki dövrdə O`nun Azərbaycanımız üçün hansı sınaqlardan keçdiyi daha şəffaf görünməkdədir. Gün-gün daha aydın görünməyə başlayır ki, bugünkü Azərbaycanımızın dövlətçilik tarixini yazan, yaradan və onu sabahkı nəsil üçün yazılı abidəyə çevirən məhz Heydər Əliyev olmuşdur. Onun işi, peşəsi, əməlləri - bütövlükdə ömrü - Azərbaycan idi. 80 illik yaşamının 33 ilini bütün çəlikləri ilə Heydər Əliyev Azərbaycan xalqının olub. Sözü tam mənasında Heydər Əliyev - BÜTÖV AZƏRBAYCAN idi. O, bəşəriyyətə YENİ AZƏRBAYCAN bəxş edib.

“Əgər bütövlükdə bəşəriyyəti idarə etmək üçün bir prezident tələb olunardısı, o şəxsiyyət məhz Heydər Əliyev ola bilərdi. Ancaq neyləyəsən ki, taleyinə kiçik Azərbaycanı idarə etmək qisməti düşüb”. İlk dəfə 1995-ci ildə dilə gətirdiyim bu kəlmələr zaman gəldi, özünün təsdiqini tapdı.

“Heydər Əliyev təkcə Azərbaycanın deyil, bütün türk dünyasının yetişdirdiyi ən məşhur dövlət xadimlərindəndir” (*Süleyman Dəmirəl, Türkiyə*), “müasir zəmanəmizin görkəmli siyasi xadimlərindən biridir” (*Marqaret Tetçer, İngiltərə*), “XX əsr liderlər əsridir, Heydər Əliyev əsrimizin lideridir” (*Eduard Şevardnadze, Gürcüstan*), “Heydər Əliyev kimi rəhbəri olan xalq xoşbəxt xalqdır” (*İslam Karimov, Özbəkistan*) istilahları “Heydər Əliyev” imzasının önünə “yazmaqla” milli kimliyimizin

qürur ünvanına çevrildi.

Adını əməlləri ilə dünyanın görkəmli şəxsiyyətləri sırasına yazan, haqq dünyasına bu nüfuzda qovuşması ilə bəşəriyyətin diqqətini təzədən Azərbaycana yönəldən Heydər Əliyev öz ölümü ilə hətta ölümü də şöhrətləndirdi. Bəlkə də dünyanın bütün prezidentləri, yaxud bu gün hakimiyyətə gəlmək iddiasında olanlar da Heydər Əliyevə qibtə etdilər ki, dünyadan köçəndə də gərək dünya səni belə təm-taraqqa haqq dünyana yola salsın.

İnanırıq ki, bu gün “mən azərbaycanlıyam” deyən hər kəsin ruhunda ağır yaşadacaq bir Heydər Əliyev itkisi, Heydər Əliyev boşluğu yaşanmaqdadır. Respublikamızda AXC-Musavat cütlüyünün hakimiyyətdə olduğu və çox kişinin “Heydər Əliyev” adını çəkməyə iqtidarı çatmadığı bir zamanda şaxtılı qış günlərində paltosunun yaxalığında müasir Azərbaycanın Dövlət bayrağını və Heydər Əliyevin fotosunu qürurla gəzdirən, Heydər Əliyevin ölümünü bütövlükdə Azərbaycan üçün faciə qədərində qəbul edən, zamanında Dövlət Teleradio Verilişləri Şirkətinin efir koordinatoru işləmiş Zərnişan (Akifə) İsgəndərova deyir: “*Bir atam Abduləzizim, dayım İmran dünyadan köçəndə belə ağlamışam, bir də indi, Ümummilli lider Heydər Əliyev dünyasını dəyişəndə...*

Heydər Əliyev mənim yaddaşımda ömrüm boyu bu sayaq yazılı qalacaq: Azərbaycan Dövlət radiosunun koordinator otağına daxil olandakı kimi gülürüz! Şirin təbəssümü, xoş kəlmələri ilə insanın ruhuna rahatlıq gətirən, hər kəsə qayğı ilə yanaşan, hər kəsin həyatı, güzəranı ilə maraqlanan! Məndən hansı işin sahibi olduğumu soruşanda və mən qürurla, “Azərbaycan Dövlət Radiosunun efir koordinatoruyam” kəlmələri ilə onun sualını cavablandıranda, zarafatyana söylədiyi “daha dəginən Azərbaycan radiosunun padşahıyam da” kəlmələri yaddaşımda əbədi yazılı qalıb.

Onun “Mən həyatımın qalan hissəsini də xalqıma bağışlayıram” deməsi təsadüf deyil. O, doğrudan da, bütün ömrünü xalqına həsr edib getdi. Elə bu səbəbdən də bu itki onunla ünsiyyətdə olanı da-olmayı da, daşı da, qayanı da göynədir. Azərbaycan dünyasında bu itkinin yeri hələ çox görünəcək. Onun ruhu hələ çox illər başımızın üzərində dolaşacaq, memarı və qurucusu olduğu Azərbaycanımızın bundan sonrakı tərəqqi yolunu bir növ nəzarətdə saxlayacaq.

Belə şəxsiyyətlər yüz, iki yüz ildə bir doğulur. Heydər Əliyev elə parlaq şəxsiyyətdir ki, onun yoxluğunu təsəvvür etmək mümkün deyil. O, xalqımız, dövlətimiz üçün özündən sonra elə əməllər, izlər qoyub ki, sadalamaqla tükənməz. Heydər Əliyev həm də xoşbəxt atadır. Ona görə ki, O, Azərbaycan xalqına İlham Əliyev kimi dünyagörüşlü, Heydər Əliyev siyasətinə tam yiyələnmiş, o “məktəb”dən dərs almış, müdriklənmiş intellekt bir oğul bəxş edib“ [3.Ürək sözləri. 2003-cü il].

Kimliyindən asılı olmayaraq - istəyir iqtidar olsun, istəyir müxalifət - insan arxalı olanda (*qarşısında atasını gördükdə*) daha güclü-qüdrətli, daha dəyanətli-əzəmətli olur, atası ilə mübahisədən, mübarizə və münaqişələrdən həzz alır. Sizcə gücü, qüvvəti ona verən elə atanın özü deyilmi?

Mən Ayətəxan Ziyad bir söz, qələm sahibi olaraq Azərbaycanda “müxalifət” deyilən qüvvələrin qorxduğunu (*sarsıldığını*) iki dəfə müşahidə etmişəm.

İlk dəfə ulu öndər Heydər Əliyev Klivlend klinikasında ürəyindən cərrahiyyə əməliyyatı keçirəndə... O vədələr müxalifətin üstünə elə bil su ələnmişdi. Üzünə sarılıq çökmüş, ürəyinə xof dolmuşdu. Bu, müxalifətin Heydər Əliyev kimi bir dühanı, mübarizələrdən yorulub-usanmaq bilməyən bir

şəxsiyyəti siyasət meydanında itirmək qorxusu idi. İndi onlar özlərinin bacarmadıqlarını, araya-ərsəyə gətirə bilmədiklərini kimdən tələb edəcəkdilər? Çünki yer üzündə tələb etməkdən, müxalif mövqedə dayanmaqdan rahat olanı yoxdur. Tələb etməyə nə var?! Cəsarətin çatır tələb iddiasında olduğunun bircəciyini özünə hasilə yetir. Bax, çətini budur. Çətini xəyalında hər hansı mülkün, imarətin, sarayın layihəsini görmək yox, onun tikintisinə başlamaq, icrasına nail olmaqdır...

Müxalifətin ürəyinə xof düşdüyünü mən ikinci dəfə bir də 2003-cü il dekabrın 12-də gördüm – Ümummilli lider dünyasını dəyişəndə. Özünə “müxalifət” adını qoymuş düşərgənin nə qədər müddət hənirtisini içində boğub cıncırını çıxartmadığının hamımız müşahidəçisi olmadıq mı?

Heydər Əliyev kimi dühanın, mütəfəkkirin, siyasi xadim və dövlət qurucusunun Azərbaycan dünyası üçün itkisinin nə demək olduğunu hamı yaxşı dərk edir. Hamı yaxşı başa düşür ki, Heydər Əliyev itkisi yalnız Azərbaycanın deyil, bəşəriyyətin dövlət quruculuğu məktəbinin itkisidir.

İllər ötcək. Bugünkü ağsaqqal və orta nəsil, hətta Heydər Əliyevlə əl tutub salamlamaq imkanı əldə etmiş o vaxtkı azyaşlılar belə Ulu öndərlə bağlı yaddaşlarında əbədi xatirə kimi yaşatdıqları həqiqətləri zaman-zaman nağıllara, əfsanələrə döndərəcək, tarixiləşdirəcəklər. Hər kəs ömrünün hansı anında isə hansı məsələninə həllini araşdırdığı zaman “papağını qənşərinə qoyub” özü-özünə sual edəcək: görəsən belə məqamda bu müdrik insan necə hərəkət edər, hansı mövqedə dayanardı?

Göründüyü kimi, tərcümeyi-hal insanı bəzəmir. Axı, Heydər Əliyev də dünyaya gələndə dünyamızın adı sakinlərindən, Azərbaycanın adı vətəndaşlarından biri olub: orta və ali təhsil alıb, yaşlıları kimi sıradan biri olaraq əmək fəaliyyətinə başlayıb. Ancaq zaman-zaman bu adiliyin çərçivəsini necə qırıb ondan necə ayrılıbsa, hansı sıçrayışla fenomen səviyyəsinə ucalıbsa Azərbaycan xalqı düz 33 il öz taleyini Heydər Əliyevdən, Heydər Əliyev də öz taleyini onun üçün hər kəsdən əziz olan doğma Azərbaycandan, Azərbaycan xalqından ayrı bilməyib.

Taleyimizdə Heydər Əliyev yoxluğu hələ uzun illər zaman-zaman özünü daha dərinləndirən göstərəcək. Axı Azərbaycan xalqının üç nəslinin tale yolu Heydər Əliyevin 33 illik tale yolundan keçib. Məqalə müəlliflərindən biri olan şəxsən mən Ayət xan Ziyadın 70 illik ömrünün bütün anlaqlı yaşam mərhələləri bu müdrik insanın hakimiyyətdə olduğu illərə düşüb, onun idrakından dərs alıb, onun ideologiyası ilə silahlanıb.

55 il geriyə qayıdaq, mənim orta məktəbi bitirdiyim 1969-cü ilə, daha dəqiq desək, həmin il iyul ayının 14-nə. Heydər Əliyev Azərbaycana rəhbərliyə göndəriləndə 46 yaşında idi. İnsan ömrünün həm kamilləşən, həm də tükənmək bilməyən enerjili yaş dövrü. Biz Heydər Əliyev enerjisinin tükənməz olduğunu həyatının sonrakı 33 ilində açıq-aşkar gördük. Bu 33 ilin 23 ilini bilavasitə doğma Azərbaycanın çiçəklənməsinə, dünyaya inteqrasiyasına və tərəqqisinə həsr edibsə, təqribən 5 ilində keçmiş SSRİ paytaxtında 15 respublikaya rəhbərlik edənlərdən biri olub. Zamanında dünyaya meydan oxuyan SSRİ hara, 7 milyonluq kiçik bir respublikanın (*Azərbaycanın*) övladı hara. Bu, rus xalqının Heydər Əliyev adı qarşısında etirafı, Azərbaycan xalqı önündə sitayışı idi - Moskva, Qızıl Kreml Azərbaycan oğlunun qarşısında əlinin arxasını yerə qoymuşdu...

Bu mənada deyə bilərik ki, Heydər Əliyev Azərbaycan dünyasında üç nəslin taleyindən keçib: I - 1969-cu ildə hakimiyyətə gələndə müdriklik yaşında olanlar onun ideologiyasından bəhrələnilər.

II - həmin dövrdə, məsələn, mən Ayətəxan Ziyad kimi 1969-cu ildə (yaxud bunabənzər zaman civarında) orta təhsilini başa vuranlar və deməli, bütünlüklə Heydər Əliyev ideologiyası ilə silahlananlar indi müdriklik yaşındadırlar. III – Heydər Əliyev ideologiyasından dərs alan o zamanın məktəbyaşlıları. Zaman gələcək, Onun zamanındakı məktəbyaşındalar da bizim hər birimiz kimi Heydər Əliyevin müasiri olmaqlıqları ilə fəxr edəcəklər [3.Ürək sözləri. 2003-cü il].

NƏTİCƏ

Məqələnin əvvəlində “əsl rəhbər necə olmalıdır? sualını Sokratla Platonun qənaətləri ilə cavablandırmışdıq. Platonun Homerə müraciətlə ünvanladığı mülahizələri təkrar xatırlayaq: “Homer, əgər sən belə müdriksən, de görək, nə vaxtsa bir gözəl qanun kodeksi yazmışsanmı? Hər hansı dövlət quruculuğu işinin əsasını qoymusanmı? Elə bir müharibə olubmu ki, sənin köməyinlə qələbə ilə bitsin?”

Bu mühakiməyə Heydər Əliyevin baxışları ilə diqqət yetirək: “Mən öz üzərimə, dediyim kimi, böyük məsuliyyət götürmüşəm. Məsuliyyət də ondan ibarətdir ki, Azərbaycan dövlətini möhkəmləndirirəm, onun müstəqil dövlət kimi yaşamasını təmin edirəm və Azərbaycan xalqını birləşdirirəm” [1.].

Heydər Əliyev qarşıya qoyduğu vəzifələri həyata keçirmək üçün neylədi?

İlk növbədə Vətəndaş müharibəsinin və yadelli işğalının, Atəşkəs`ə nail olmaqla 6 il uzanan (1988-12 may 1994) Ermənistan, Azərbaycan – Dağlıq Qarabağ münaqişəsində qan tökülməsinin qarşısı alındı. 1994-cü il sentyabrın 20-də “Əsrin müqaviləsi” imzalandı. Ardınca Bakı-Novorossiysk, Bakı-Supsa, Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəmərləri, Bakı-Ərzurum qaz kəməri işə düşdü. Heydər Əliyev dövlət başçısı olaraq Azərbaycanın inkişaf yolunu bunda tapdı.

“Dünya iqtisadiyyatına uğurla inteqrasiya, ölkə daxilində iqtisadi liberallaşma, kredit reytingimizin artması, iqtisadiyyatımızın rəqabət qabiliyyətliliyinin yüksək mövqedə olması, büdcəmizin və valyuta ehtiyatlarımızın ildən-ilə çoxalması 1993-cü ildən etibarən Heydər Əliyev tərəfindən yeni prinsiplər əsasında qurulan iqtisadiyyatın sabitliyinin bariz nümunəsidir. Azərbaycanda qeyri-neft sektorunun uğurla inkişaf etdirilməsi də Heydər Əliyevin uzaqgörənliyinin məntiqi nəticəsidir” [2.].

“Frontera Roserses” şirkətinin direktorlar şurasının sədri, ABŞ-ın keçmiş Energetika nazirinin müavini Uilyam Layt`ın sözlərilə desək, “Heydər Əliyev Cənubi Qafqazda elə bir inkişafa təkan verdi, elə böyük strategiya hazırladı ki, praktiki olaraq Azərbaycan üçün bütün variantları açıq qoydu”. Çünki o, “Təkcə Azərbaycan deyil, bütün bölgənin dayağı olub XX əsrdən XXI əsrə keçən bir xəzinədir” (*Akkan Suver, Türkiyənin Mərmərə qrupu Strateji və Sosial Araşdırmalar Vəqfinin sədri*).

Bu kəlmələr isə İlham Əliyevin prezident olaraq öhdəliklərini necə yerinə yetirdiyinin göstəricisidir: “2003-cü ildə xalqa söz vermişdim ki, bu yoldan mən dönməyəcəyəm. Son 19 ilin hadisələri göstərir ki, Ulu öndərin bütün tapşırıqları, bütün tövsiyələri yerinə yetirildi. O öz siyasi vəsiyyətində demişdir ki, bir çox işlər görüldü, ancaq görə bilmədiyimiz işləri mənim davamçılarımla görərik və onu inkişaf etdirəcəyəm. Belə də oldu. Biz onun siyasi xəttini davam etdirərək və inkişaf etdirərək güclü Azərbaycan dövləti qurduq ki, sözün əsl mənasında hər bir

azərbaycanlı bu dövlətlə, doğma dövlətimizlə fəxr edir” [1.].

“Heydər Əliyev – hakimiyyət ustasıdır, Heydər Əliyev – idarə etmək ustasıdır” (Bəxtiyar Vahabzadə) [5.].

Heydər Əliyev xalqının ürəyində, yaddaşında bu göstəriciləri ilə qalıb.

O göstəricilər ki, onların nəticəsi olaraq Heydər Əliyev öz ölkəsini dünyada tanıtmış, Azərbaycanımızı zamana görk (nümunə) etmişdir. Zaman da buna qarşılıqsız qalmamışdır. Son dərəcə həssas və ciddi, hər işə məsuliyyətli, hər sahədə nümunə, dövlətidarəetmə işində xüsusi fitri istedad və səriştəyə malik bir “məktəb”, Azərbaycanın dövlət təhlükəsizliyi orqanlarında general-mayor rütbəsi almış ilk azərbaycanlı hərbiçi, keçmiş SSRİ-nin siyasi “mətbəxinə” yaxın iki azərbaycanlıdan biri olan Heydər Əliyevi xalqı üçün “Ulu öndər”, “Ümummilli lider”, “Heydər – xalq, xalq – Heydər”, “böyük dövlət xadimi”, “böyük siyasi lider”, “Azərbaycan üçün taleyin Tanrı payı” (*Mehriban Əliyeva, Azərbaycan Respublikasının birinci vitse prezidenti*) siqlətində qəbul etmiş, dünya liderlərinin baxışlarında “müasir zəmanəmizin görkəmli siyasi xadimlərindən biri” (*Marqaret Tetçer*), “Mərkəzi Asiyanın Corc Vaşinqtonu” (*Qrərq Lafti*), “Atatürk qədər qüdrətli bir türk” (*Bülənd Ecevit*), “dünya miqyaslı dövlət xadimi” (*Leonid Kuçma*), “bütün türk dünyasının lideri” (*Namiq Kamal Zeybək*), “öz ölkəsinin müstəqilliyini qoruyub saxlamağı bacaran nadir şəxsiyyət” (*Riçard Şelbi*) ucalığını qazandırmışdır.

Heydər Əliyev TƏRCÜMEYİ-HALINA bu “naxışları” vurub. Yenidən ucaltmağa müvəffəq olduğu Azərbaycan bayrağı ilə həm doğma Azərbaycanının və Azərbaycan xalqının, həm də özünün əbədiyaşarlığını təmin edib.

Göründüyü kimi, tərcümeyi-hal insanı bəzəmir, insan tərcümeyi-halını bəzəyir.

Bu gün Azərbaycanda nə varsa, onun adı ilə bağlıdır: ölkədə sabitliyin qorunmasından tutmuş iqtisadiyyatın yüksəldilməsinə, Azərbaycanın dünyada tanınmasına qədərki bütün məqamlarda Heydər Əliyev adı məhək daşdır.

“Hər xalqın özünə, öz tarixi köklərinə, əcdadları tərəfindən yaradılmış milli-mənəvi dəyərlərinə bağlılığı böyük amildir”, ... “Biz öz milli dəyərlərimizlə fəxr etməliyik. Bizim milli dəyərlərimiz əsrlər boyu xalqımızın həyatında, yaşayışında formalaşmışdır. Milli-mənəvi dəyərləri olmayan xalq həqiqi millət, həqiqi xalq ola bilməz”. ... “Siz düşünməyin ki, Azərbaycan bizim üçün nə edib, düşünün ki, biz Azərbaycan üçün nə etmişik, onda Azərbaycan da irəli gedər”. ... “Harada doğulmağın fərqi yoxdur, əsas odur ki, sən azərbaycanlısan, Azərbaycan dilinin, mədəniyyətinin daşıyıcısısan” ... “Hər bir insan üçün onun milli mənsubiyyəti qürur mənbəyidir. Həmişə fəxr etmişəm, bu gün də fəxr edirəm ki, mən azərbaycanlıyam” [5.].

Heydər Əliyevin zamanında səsləndirdiyi kəlmələr bu gün hər bir Azərbaycan övladının dilinin əzbəri, ürəyinin döyüntüsüdür.

Bütün bunlar deməyə haqq verir ki, Heydər Əliyev milli-mənəvi dəyərlər sistemini qoruyan, inkişaf etdirən və onu milli özünüdərk səviyyəsinə ucalsan fenomenal şəxsiyyət, milli kimliyimizin qürur ünvanıdır. Ulu öndərin tərcümeyi-halına diqqət yetirdikcə, məqam-məqam bu istilahlara təzahür formaları aydın müşahidə olunur.

Açar sözlər: milli kimliyimizin qürur ünvanı, tərcümeyi-hal, dövlətçilik konsepsiyası, müdrik, lider, dünyanı dərk etmək.

İstifadə olunan ədəbiyyat

Ümummilli lider Heydər Əliyevin 90 illik yubileyi haqqında Azərbaycan Respublikasının prezidenti İlham Əliyevin 2013-cü il yanvar ayının 21-də imzaladığı sərəncamdan.

Ürək sözləri. “Hakimiyyət və Xalq” qəzeti, 10 may 2003.

www.science.gov.az.

IS MULTICULTURAL AND MULTI-ETHNIC MARKETING EFFECTIVE? ANALYSING THE PERSPECTIVES

Muhammad Azher Iqbal

PhD Public Administration, Huazhong University of Science and Technology Wuhan China

Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman

(Post-Doc Fellow & Faculty Member, Universiti Malaya/NDU Pakistan)

Mrs. Maria Zia

Research Scholar, Islamabad

Abstract

The focus of the study is developing effective marketing strategies for better sales and profitability. The overall value of diversity is based on multiethnic and multicultural strategies of marketing, which ultimately leads an organization towards emerging as an inclusive company. Like persons, organizations need to also be able to recognize everyone's needs and wants and based on their needs and wants it should come up with the products and services accordingly. In this modern world multiethnic marketing is playing a vital role where the human resources and customers both are diverse in nature. Here, to maximize the profitability and efficiency, organizations are building their brands based on multicultural and multiethnic serving companies. It is true that multiculturalism and multi ethnicity promote a challenge, however integration is the solution. The integration further leads to creativity and innovation, hence organizations become emerge as prosperous and effective. Based on this scenario the study proposes that multicultural and multiethnic marketing strategies generate open mindedness among all the stakeholders of the organizations. Organizations that do not come up with such marketing strategies, face numerous challenges including three major ones including: 1) ineffective or poor communication, 2) cultural clashes, 3) issues in problem solving and decision making. The study proposes a conceptual framework based on 10 important ingredients including: 1) language perception, 2) cultural barriers, 3) comprehending communication styles, 4) understanding different time zones, 5) allowing homework and preparation time, 6) openness to all cultures, 7) understanding the significance of cross-cultural training, 8) stereotype avoidance, 9) strategic patience at workplace, 10) learning from different perspectives, and thus feeling in one big team. The study is conceptual in nature, and thus presents a heap of intellectual evidence. Finally, the study presents a theoretical framework based on 10 components to understand and implement multicultural and multiethnic marketing strategies. Conclusively the study proposes that a quantitative analysis should be carried out in future

Keywords: Multiculturalism, multi ethnic marketing, strategy, analysis, conceptual paradigms, framework

GLOBAL CHALLENGES AND THEIR IMPACT ON SUSTAINABILITY

Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman

(Post-Doc Fellow & Faculty Member, Universiti Malaya/NDU)

Muhammad Tahseen Bahoo

PhD Scholar, National Defence University, Islamabad

Mrs. Maria Zia

Research Scholar, Islamabad.

Abstract

The essence of sustainability lies in satisfying the needs of contemporary era without compromising on the future generation's right to enjoy the same resources. Global challenges such as hunger, lack of healthcare, climate change and overpopulation are some of the issues that have significant impact on sustainability. This paper attempts to explore the major challenges faced by sustainability and investigates the impact of these challenges on key pillars of sustainability i.e. social, economic, environmental and human. We conducted in-depth reviews of 113 published articles, analysed the common themes and trends, and developed a semi-structured questionnaire to gather additional data. Further, we interviewed eight subject matter experts and used thematic analysis to analyse their responses. Our study identified that societies in contemporary era find it complex to be sustainable because of global challenges such as poverty, inequality, food security, access to better healthcare, facilities for quality education, and clean energy, to name a few. The study concluded that the four pillars of sustainability serve as a framework for understanding the interdependence of sustainability components and challenges affecting each pillar. To address these challenges, the study proposed an integrated approach to sustainability that acknowledges the interconnectedness of these pillars. The researchers also presented a comprehensive model that provides recommendations for policymakers, business leaders, and other stakeholders to address the identified challenges. The study highlights the importance of collective action to ensure a sustainable future.

Keywords: Global challenges, sustainability, pillars of sustainability, qualitative study

AZERBAJCAN-PAKİSTAN EDEBİ İLİŞGİLERİ; KEÇMİŞDEN BUGÜNE

Prof.Dr. Bedirhan Ahmedli

Nizami Gencevi adına Edebiyat İnstitutunun Azərbaycan-Asiya edebi ilişkileri şubəsinin başkanı

Abstract

Azərbaycan-Pakistan ictimai-siyasi, tarixi və dövlətçilik ilişkilerinin keçmişini yaxın o qədər qədim deyil. İki xalq arasındakı edebi ilişkiler dövlətlərin siyasi ilişkilerindən çox-çox öncelərə gedir. Bu ilişkiler xalqların özündən, varlığından qaynaqlanır; çünki xalqların yaradıcılığı onun özü qədər qədimdir. Bu ilişkiler xalqların tarixində, dilində, bedii düşüncəsində, etnogenezisində, düşünce kültüründə gizləniyir. Coğarfi baxımdan olsun ki, bugün bu edebi ilişkiler bir-birindən aralı düşmüş olsun. Lakin tarixən hər iki xalqın kökü, etnik düşüncəsi, qardaşlıq hissi onların çox yaxın-bir qardaş qədər ekrabalığını şərtləndirir. Xalqları bir-birinə bağlayan, onları yaxınlaşdırən yalnız, din, dil deyil, həm də bedii düşüncədir. Bu ilişkileri həm ümumtürk, həm də müsəlman kontekstində aktarmaq daha doğru olardı. Pakistanın islamlaşmasında ən böyük pay sahibi Kaznelilər sülaləsi və digər türk sülaləri bu ilişkide əsas faktordur. Yüzyıllar boyu xalqlarımız bu birlik içində birgə hərəkət etmiş, eyni medresə və tərbiyə mərkəzlərində dini təhsil almışlar. Din, etnik düşünce və dövlətlərin birliyi xalqların vahdətini yaratmış və bu vahdet Keşmir və Karabağ sorusunda bizi daim birləşirmişdir. Hər iki xalqın edebi, mədəni ilişkələrinə gəldikdə, öncə ağız ədəbiyyatına baxmaq lazımdır. Xalqın özü qədər qədim olan ağız ədəbiyyatındakı ohşar mövzular, motivlər bu ilişkilerin qədimliyindən xəbər verir. “Kuran” ayələrindən, dini motivlərdən istifadə ortaq mövqələri yaxınlaşdırır. Sufuzm və hurufizm fəlsəfi, edebi akımlarının hər iki xalqın ədəbiyyatında varlığı onların bir-birinə yaxın, doğma olduğunun sübutudur. Hər iki edebi cərəyanın Pakistan və Azərbaycanda görkəmli nümayəndələri vardır. Azərbaycanda Pakistan, Pakistanda isə Azərbaycan ədəbiyyatının klassiklərinin əsərləri tərcümə edilir və araşdırılır. Pakistanda Nizami Gencevi, Nesimi, Füzuli, C.Mamətkuluzadə və b.yaradıcılığı öyrənilməsi kimi, Azərbaycanda da Pakistanın filosof şairi Əllamə Muhəməd İqbal yaradıcılığı öyrənilir. Azərbaycan-Pakistan edebi ilişkileri çağdaş zamanda daha da gəlməmişdir. Bu ilişkiler siyasi münasibətlər kontekstində bu gün də özünün yeni mərhələsini yaşayır. Bu mərhələdə Türkiyənin rolu da böyükdür. Son zamanlarda Karabağ məsələsində bu üç qardaş ölkənin birgə hərbi, siyasi tavrı onların edebi, mədəni həyatına da öz təsirinə göstərmişdir. Bildirir ki Azərbaycan-Pakistan edebi ilişkileri ayrı-ayrı edebi əsərlər əsasında təhlil edilir və bu edebi ilişkilerin faktoloji mənzərəsi əks olunur.

Açar sözlər: Azərbaycan-Pakistan, edebi ilişkiler, sufuzm, tarixi, çağdaş

CAREER OPTIMISM AND SOCIAL NETWORK DIVERSITY

Col. Khalid Mehmood
Research Scholar, NDU Pakistan

Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman
(Post-Doc Fellow & Faculty Member, Universiti Malaya/NDU Pakistan),

Abstract

The study touches upon one of the most important issues of young generation, that is career. In this diverse world where various social networks are not only available to amuse the users but also to optimize their career and take path in future. The study is qualitative in nature, where we conducted interviews of 27 individuals who worked on their career optimism by employing social network diversity. their interviews were transcribed, and themes were generated for analysis. The current study explains that social network diversity has created various opportunities, bypassing the traditional and conventional method of career paths. In this scenario, carrier optimism is of great significance, which refers to the tendency of people to emphasize on the positive perspective of their future and with best possible chances. Side by side, in this modern world, social network diversity has provided numerous options, so career optimism also helps individuals to 1) enhance their career through social connections, 2) augment their performance at the existing job, 3) reduce their depression and 4) enhance success chances. Furthermore, the current study highlights that career optimism supports individuals by augmenting their resilience during stressful conditions. In the era of social network diversity where lots of social networking companies, including YouTube, Facebook, Instagram, WhatsApp, We Chat, Tick Tock and many others are out there, providing various chances, opportunities, and challenges to career aspirants. In this social network diversity-oriented world, there are lots of opportunities to sense, maintain positive mood, and manage resilience. Finding show that five important aspects need to be considered for career optimism in relation to social network diversity including: 1) sensing the opportunity, 2) maintaining a positive mood, 3) establishing resilience in this turbulent business environment, 4) maintaining focus and interest, and 5) strengthening and expanding within the field. The study provides many theoretical as well as practical implications for individuals who strive for career optimism. Conclusively, the study also presents important recommendations for future researchers.

Keywords: social network diversity, career optimism, modern technology, challenges

PLANNING AND LAUNCHING AN EFFECTIVE DIVERSITY MARKETING STRATEGIES

Dr. Fatima ABRAR
Air University, Islamabad

Dr. Muhammad ZIA-UR-REHMAN
Post-Doc Fellow & Faculty Member, Universiti Malaya/NDU Pakistan

Abstract

The study emphasizes on marketing strategies on which conventional organizations do not target, but diversity has emerged as hard reality. In this study we bring forth important effective diversity marketing strategies for the organization with two phases: 1) planning phase of effective diversity plan, 2) implementation phase of effective diversity, which we also call launching phase. The study is conceptual in nature, as we focus on the most important elements of effective diversity marketing strategies through the published academic journals. To extract knowledge, we consulted 27 renowned marketing journals and picked up at least three research articles from each journal and generated an index based on that. We highlighted the most important strategies including: 1) using inclusive language, 2) lending your ear to the customers complaints regardless age, gender, education, background, or experiences, 3) comprehending various types of diversity, 4) prioritizing diversity, 5) initiating diversity from within the organization and then reflecting it outside. The study at the second phase proposes that diversity marketing strategies can help the organization, to not only plan but also launch marketing strategies including inbound marketing, social media marketing, content marketing, account-based (ABM) marketing, paper click (PC) marketing, e-mail-based marketing and alike. Findings show that most of the times businesses ignore diversity marketing strategies, either at planning stage or at implementation stage. The study emphasizes that diversity marketing strategies should be part and parcel of the strategic planning process in the organization, right from the beginning of the mission statement till the implementation. And effective diversity marketing strategies should also be equally part and parcel of the launching phase which is implementation. The study further highlights that modern techniques should be engaged for effective diversity marketing strategies. Conclusively, it presents a strong theoretical base for future research, thus proposes that a quantitative study can be carried out in future based on diversity marketing strategies.

Keywords: Diversity planning, diversity implementation, marketing, social media, strategy

ORGANIZATIONAL CULTURE ASSESSMENT USING COMPETING VALUE FRAMEWORK: A CASE STUDY OF SARHAD UNIVERSITY OF SCIENCE & IT, PESHAWAR

Dr. Lal Muhammad

Assistant Professor, Sarhad University of Science & IT, Peshawar

Muhammad Islam

Lecturer, Sarhad University of Science & IT, Peshawar

Abstract

Today, organizational culture is viewed as the primary driver of decision making in an organization and a crucial determinant of its efficacy. Due to limited research in the domain of organizational culture assessment in South Asian countries, particularly in Pakistan, this research aimed to assess the current and preferred organizational culture of Sarhad University. The quantitative method approach adopted for collecting of data using OCAI (Organizational Culture Assessment Instrument), which is based on the CVF (Competing Values Framework). The target population was Faculty members of Sarhad University Peshawar. A sample was drawn from the population (155 participants) composed of academic staff. Results shows that the dominant culture adopted in the currently and in the preferred situation is the hierarchy culture is suggested at Sarhad University. Based on the opinions of academic staff, this study can give leaders, academic staff and administrative authorities understanding the organizational culture of Sarhad University and analyze the strengths and weaknesses of a university's organizational culture and enhance the quality by focusing on innovation.

Keywords: *Organizational Culture, Clan Culture, Adhocracy Culture, Hierarchy Culture, Market Culture.*

ORGANIZATIONAL JUSTICE AND ITS IMPACT ON JOB SATISFACTION: A STUDY OF PRIVATE SECTOR UNIVERSITIES IN KHYBER PAKHTUNKHWA, PAKISTAN

Dr. Lal Muhammad, Assistant Professor,
Sarhad University of Science & IT, Peshawar

Dr. Rabia Ishrat, Assistant Professor,
SBBWU, Peshawar.

Abstract

The purpose of this study was to examine the impact of organizational justice on job satisfaction. The relationship of organizational justice (distributive, procedural, and interactional justice) has been identified with job satisfaction to determine whether it has a positive or negative impact on employee satisfaction. Organizational justice instrument was adapted from (Neihoffa & Moorman, 1993) and The Minnesota job satisfaction scale (MSQ Short Form) was used for measuring job satisfaction. Using G*Power software, a sample size of 174 was calculated. Data was collected conveniently from the faculty and staff members of private sector universities in Peshawar. The results show a positive relationship between organizational justice (distributive, procedural, and interactional justice) with employee performance in private sector universities in KP.

Keywords: Organizational Justice, Distributive Justice, Procedural Justice, Interactional Justice, Employee Performance

ANGLO-AMERİKAN VE KİTA AVRUPASI HUKUK GELENEĞİNDE OMBUDSMAN KARŞILAŞTIRMASI

Doç. Dr. Kadir Caner DOĞAN
Gümüşhane Üniversitesi, İ.İ.B.F
ORCID ID: 0000-0002-3476-8865

Özet

Dünya belli başlı iki farklı hukuk geleneği vardır. Bu gelenekler, ülkelerin ya da toplumların kültürel yapılarına göre farklılık göstermektedir. Nitekim Anglo-Amerikan ve Kıta Avrupası hukuk gelenekleri de böyle gelişme göstermiştir. Bir sosyal bilim olarak kabul edilebilecek hukuk da medeniyetlerdeki belirli gelişim evreleri ile bağlantılıdır. Anglo-Amerikan hukuk yazısız ve “Common Law-Ortak Hukuk” şeklinde anlam bulurken; Kıta Avrupası hukuku yazılı ve “İdari Rejim” şeklinde anlam ifade etmektedir. Diğer yandan Anglo-Amerikan hukuku daha çok Anayasa Hukuku-Siyaset Bilimi ile karşılaşılırken; Kıta Avrupası hukuku daha çok İdare Hukuku/Kamu Yönetimi ile karşılaşmaktadır. Konu ombudsmana geldiğinde ise bu hukuk geleneklerinin farklı biçimde farklı kıtalarda ve ülkelerde ombudsmanı dönüştürdüğü söylenebilmektedir. Nitekim hukuk uygulama tekniği olarak ombudsman, Anglo-Amerikan ülkelerde daha fazla parlamento odaklı iken; Kıta Avrupası ülkelerinde daha fazla yürütme odaklı görülebilmektedir. Ayrıca Anayasa Hukuku/Siyaset Bilimi çerçevesinde daha fazla eşitlik karakterli iken; İdare Hukuku/Kamu Yönetimi çerçevesinde özgürlük karakterli olabilmektedir. Bu da ombudsmanın siyaset felsefesi ile bağını ortaya çıkarmaktadır. Ombudsman, bir devlette kamu yönetiminin belirli kötü davranış ve eylemlerine dair vatandaşlardan şikayetleri alan bir yapı özelliği göstermektedir. Kamusal bir yapı olarak birçok bilim dalı ile de bağı vardır. Bunlardan biri de hukuktur. Bu çalışmada, ombudsmanın bu niteliklerine bağlı bir biçimde farklı hukuk geleneklerinde nasıl örgütlendiği ve işlev gösterdiğine dair karşılaştırmalar yapılması amaçlanmaktadır. Çalışmanın yöntemi literatür taramasıdır.

Anahtar Kelimeler: Anglo-Amerikan, Kıta Avrupası, Hukuk Gelenekler, Ombudsman, Karşılaştırma.

COMPARISON OF OMBUDSMAN IN ANGLO-AMERICAN AND CONTINENTAL EUROPEAN LEGAL TRADITION

Abstract

There are two major legal traditions in the world. These traditions differ according to the cultural structures of countries or societies. As a matter of fact, the Anglo-American and Continental European legal traditions also developed in this way. Law, which can be accepted as a social science, is also related to certain stages of development in civilizations. While Anglo-American law is unwritten and has meaning as “Common Law”; Continental European law is written and means "Administrative Regime". On the other hand, while Anglo-American law is mostly met with Constitutional Law-Political Science; Continental European law is mostly covered by Administrative Law/Public Administration. When it comes to the ombudsman, it can be said that these legal traditions have transformed the ombudsman in different ways in different continents

and countries. As a matter of fact, ombudsman as a law enforcement technique is more parliamentary-oriented in Anglo-American countries; Continental European countries may seem more executive-oriented. In addition, while it has more equality character within the framework of Constitutional Law/Political Science; Within the framework of Administrative Law/Public Administration, it can have a freedom character. This reveals the ombudsman's connection with political philosophy. The Ombudsman is a body that receives complaints from citizens about certain bad behavior and actions of the public administration in a state. As a public structure, it has ties with many branches of science. One of them is law. In this study, it is aimed to make comparisons about how the ombudsman is organized and functions in different legal traditions depending on these qualities. The method of the study is literature review.

Keywords: Anglo-American, Continental Europe, Legal Traditions, Ombudsman, Comparison.

LEADERSHIP, WORKFORCE DIVERSITY AND CHALLENGES – STRATEGIC MODEL OF INCLUSION

Ms. Nazia Hayat Gondal

Section officer (OMG) Secretariate, Islamabad

Muhammad Zia-ur-Rehman

(Post-Doc Fellow & Faculty Member, Universiti Malaya/NDU Pakistan)

Abstract

The study highlights the challenges faced by the leadership and the organization in the context of workforce diversity management. To tackle those challenges the study for the purpose is a strategic model of inclusion which can help the managers to successfully handle workforce related challenges. The study is quantitative in nature, and we collected data based on four important components of strategic model of inclusion: 1) advocacy, 2) shared experiences, 3) sense of identity, and 4) relationships. The population of the study was service oriented organization and we selected sample of 775, which took around 5 months to complete data collection. Four hypotheses were generated and tested accordingly. Data were inputted in SPSS version 22, and various tests were applied for generating results, Demographic analysis was also carried out. Results show that all four components of strategic model of inclusion play vital role towards facing workforce diversity challenges. Managers, if incorporate such components, can be very successful in managing workforce diversity. Findings show that there is great need for inclusion-oriented principles at workplace, otherwise workforce diversity can become a challenge for the organizational management. The presents some impotent limitation and puts forth future recommendations for future researchers.

Keywords: workforce diversity, challenges, management, HRM, inclusion, strategy

THE ROLE OF DIVERSITY PILLARS IN HIGH-TECH ORGANISATIONS – ANALYSING THE CONTRIBUTION

Lecturer Ms. Nazish Imtiaz
(HRM & Leadership), Dept. of Management Sciences

Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman
(Post-Doc Fellow & Faculty Member, Universiti Malaya/NDU Pakistan)

Abstract

The article accentuates on the High-Tech Organisations and their issues at workplace. Mostly it is seen that less focus is given to the High-Tech manufacturing and services organisations, while the truth is that such organisations need more attention regarding their complex problems to get resolved. The study focuses on the high-tech organizations situated in Pakistan and addresses the issues they face. Being qualitative in nature, the study enlisted 35 High-Tech organizations. We assessed the diversity management related issues in them and proposed six diversity pillars including: 1) engaging the workforce, 2) equipping them with tools and techniques, 3) empowering them with decision making and resources, 4) embedding them in teams, 5) evaluating based on distributive and procedural justice, and 6) evolving for a longer and strategic mission. Each pillar of diversity plays vital role towards maintaining higher organizational performance; therefore, all the pillars have been individually studied and then checked for their volume and intensity of contribution in organizations. We proposed six propositions based on literature review, and these propositions were tested through thematic analysis. Findings show that all six diversity propositions got approved as they play not only positive role but also enhance the efficiency and effectiveness of high-tech organizations. Therefore, based on findings the study is of great significance, and it presents foundations for future research. The study proposes that a quantitative study to be carried out in future.

Keywords: Diversity pillars, High-Tech companies, performance, efficiency, propositions.

**AN APPROACH TOWARDS VIRTUE IN TERMS OF SOCIAL NORMS IN HENRY
JAMES'S *DAISY MILLER* AND THEODORE DREISER'S *SISTER CARRIE***

Öznur YAĞCI

Yüksek Lisans Öğrencisi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi,
İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü,
ORCID ID: 0009-0002-2210-6378

Bülent Cercis TANRITANIR

Prof. Dr. Öğr. Üyesi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi,
İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü,
ORCID ID: 0000-0002-3276-7922

Abstract

From the depths of history to the present, patriarchal societies which mean male domination, have continued to exist. The subordination of women to men due to the patriarchal system has determined women's limited and closed position in society. Accordingly, the woman was excluded from the public sphere and confined to her home between four walls. Furthermore, the man controlled the woman's reproductive power for the continuation of the man's lineage, and thus, the perception of "honor" emerged. Although the Victorian era was a period of strict rules for women to maintain their social status and take their place in society, having a reputation was one of the most important virtues. However, in the 20th century, the perception of honor shifted from a traditional virtue to a monetary stance with society's changing values. While Henry James has traditionally revealed how those who do not conform to moral norms are labeled by society in a traditional sense, Theodore Dreiser has displayed an economic attitude that shows how wealth gains a place in society, unlike gender that adheres to moral norms. Henry James's "Daisy" and Theodore Dreiser's "Carrie" characters reflect how society's perception of virtue has different results with the changing social attitudes and the transition from the gender-based Victorian stance to the modern economic view. This change reveals how the real integrity of women in society is perceived by society rather than what it is. This study analyzes how morality represents two contrasting perceptions in Henry James's *Daisy Miller* and Theodore Dreiser's *Sister Carrie*.

Key Words: Victorian Age, Virtue, Monetary Stance, Honor, Woman.

GREEN HUMAN RESOURCE MANAGEMENT (GHRM): A GATEWAY TOWARDS SUSTAINABILITY

Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman

(Post-Doc Fellow & Faculty Member), Universiti Malaya/NDU

Ms. Ribbat Khan

(PhD Scholar), National Defence University, Islamabad, Pakistan,

Abstract

Green Human Resource Management (GHRM) is a proactive approach that aligns human resource management (HRM) with sustainable practices. This qualitative study aims to explore the underlying factors that contribute to sustainable businesses and emphasizes the value of human resources as a crucial asset for any organization. The study proposes seven fundamental GHRM practices that organizations can adopt to promote sustainability: green hiring, green promotion, green firing, green training and development, green compensation, green communication, and green team building. Through a conceptual analysis, they establish a strong association between five GHRM practices and sustainability: green hiring, promotion, firing, training and development, and compensation. The study provides practical implications for managers, such as the need for effective communication of sustainability goals, and recommends future quantitative research to replicate the framework. The study highlights the potential of GHRM to drive sustainable development within organizations by improving their environmental performance, enhancing their corporate social responsibility, and achieving a competitive advantage. It provides a valuable framework for organizations looking to adopt GHRM practices and underscores the importance of human resources in promoting sustainability. Furthermore, the research in this area could provide additional insights into the potential impact of GHRM on sustainability outcomes.

Keywords: Green HRM, Sustainability, advantages, compensation, conceptual analysis

THE IMPACT OF CRITICAL DIVERSITY FACTORS ON ORGANISATIONAL PERFORMANCE

Ms. Rizwana Saghar
United Nations

Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman
(Post-Doc Fellow & Faculty Member, Universiti Malaya/NDU Pakistan)

Abstract

The article aims at the factors of diversity that influence organizational performance including religious diversity, race diversity, cultural diversity, gender diversity, and ethnicity. The study targeted the multinational organizations having their branches in metropolitan cities. As the study is qualitative in nature, so we targeted the population of human resource managers and Dy. HR officers/managers, or Assistant Human Resource managers/Officers of the organizations to carry out the interviews. Official letters were sent to the human resource departments of the selected organizations for formal permission. Based on the critical factors of diversity, and organizational performance, we conducted 13 interviews from HR Managers, 05 interviews from Deputy HR and admin officers, and 03 from Assistant Human Resource Officers. In total we conducted 21 interviews, and they were later on transcribed to extract the themes. We conducted themes extraction and analysis. For themes analysis, NIVVO Software was used. The findings show that one of the most important ways to assess organizational performance is to see how the organization is achieving its objectives. Therefore, questions related to achieving organizational goals have been achieved, and this was one of the important focus of this study. Findings show that the critical diversity factors including: 1) religious diversity, 2) cultural diversity, 3) gender diversity, and 4) background and ethnicity base diversity, play vital role towards achieving organizational goals and objectives. The study represents that if these critical diversity factors are managed effectively, organizational performance enhances, and in this way, it can achieve its goals effectively. The study presents a wide array of insight for human resource managers and officers. Study also recommends some very important gaps for future researchers.

Key Words: Critical diversity factors, organisational performance, culture, management, HR officers

TRANSFORMATION BASED ON THE INTERPLAY OF ECONOMIC SITUATION, SECURITY, COVID-19 AND THE AFTERMATH – A PERSPECTIVE ANALYSIS

Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman
Universiti Malaya/NDU Pakistan

Dr. Muhammad Akmal Pasha
Saleha Ahsan
Co-chairperson, Rawal Institute of Health Sciences, Pakistan

Abstract

The world has witnessed huge transformation and diversity after the pandemic. The Covid-19 catapulted each and every concern of the globe, necessitating thereby maintenance of social distance and intervention of economic overhauling. The study highlights that people staying at an arm's length who had to interact and interface with others so must find out innovative ways to make their living and embody smartness in order to do away with virus-inflicted deaths. The mala fide opportunists though inhibited in the hands of lockdowns, were at their toes to maneuver the plight of humans and pitch their macabre stratagem to wolf the flesh of the deprived. The study also discussed that amidst the conspiracy theories, the majority of the world dared to extirpate the pandemic and exterminate the terrorists at the same time. Finally, as the mirth of Covid-19 subsided, all and sundry entities of the world started gaining resuscitation and galvanizing together to embrace normalcy, still the world is tinkering with preemption of the webbing of the safe havens of terrorists. The Covid-19 left the mankind with unimagined and saucy ways of life and with a wave of merriment to relive the friskiness once it experienced before the virus. The present paper attempts to encompass all these aspects of the Covid-19. The study presented valuable contribution for policy makers and future researchers.

Keywords: economic situation, COVID-19, security, normalcy, change

THE IMPACT OF DIVERSITY TYPES ON EMPLOYEES' TASK AND CONTEXTUAL PERFORMANCE

Ms. Sana Seher

Research Scholar Anthropology, Bahria University Islamabad Campus

Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman

Post-Doc Fellow & Faculty Member, Universiti Malaya/NDU Pakistan

Abstract

The study investigates the role of diversity and its types towards employee performance. Both contextual as well as task performance of employees are of utmost significance. As it is evident that employees' performance has been one of the most important and critical issues in every organization, therefore the study tried to highlight the diversity related factors that can contribute and enhance employees' task as well as contextual performance. The study is quantitative in nature and task performance was assessed through employees' specific job outcomes and their deliverables, based on their quantity and quality. When it comes to contextual performance of the employees, the study depends upon some of the extra roles and duties performed by the employees. We focused on two diversity types: 1) inherent diversity, 2) acquired diversity. Both the diversity types were examined for their contribution towards task and contextual performance of the employees. The data were collected from 1270 employees of the manufacturing companies that have diverse workforce in their organization. Convenience sampling technique was used for collection of data. Based on questionnaire, the feedback was extracted and inputted into SPSS version 22 for further analysis and interpretation. After applying various tests including descriptive analysis, regression, and correlation analysis, it is found that both the diversity types have positive and significant impact on task as well as contextual performance of the employees, if managed effectively. While the study also presents that if diversity management types are not amicably and sensibly managed, then the employees' performance may go down drastically. The study presents good number of lessons for managers as well as social researchers.

Keywords: Diversity, types, contextual performance, task performance, multinational organisations

ELEŞTİREL İRK TEORİSİ: İRKÇILIĞIN HUKUKSAL OLARAK MEŞRU GÖSTERİLME ÇABASI VE EDEBİYATA YANSIMALARI

Selin CEYLAN

Yüksek Lisans Öğrencisi, Van Yüzüncü Yıl University
ORCID ID: 0000-0002-6573-4772

Doç.Dr. Aydın GÖRMEZ

Van Yüzüncü Yıl University, aydingormez@hotmail.com
ORCID ID: 0000-0001-7148-9630

Özet

Bu makalenin amacı eleştirel ırk teorisinin benzer teorilerden ayrıldığı noktaları ve tarihi süreç hakkında bilgi vererek teorisinin daha iyi anlaşılmasını sağlamaktır. Bunun ön koşulu eleştirel ırk teorisinin ortaya çıktığı şartları, teori ile ilgili kavramları ve bu oluşuma hayat veren temel unsurları iyi bilmek gerekir. 1970'li yıllarda Amerika'daki yurttaşlık hakları ile ilgili sorunların artmasıyla adalet sistemi büyük bir sınav verir. Irklar arası eşitsizliğin sorgulanmaya başlaması entelektüel ve sosyal yönü güçlü olan bu teorisinin ortaya çıkışını tetikler. Bu teoriye göre tarih boyunca ırk kavramı yanlış yorumlanmıştır. Bu teoriye göre insanların renklerinden ötürü sömürülmeleri ve eziyet edilmeleri için bir gerekçe olarak görülen ırk, sosyal ve kültürel olarak oluşturulmuş suni bir kavramdır. Eleştirel ırk kuramcıları ırkçılığın Amerikan kanunları ve yasal kurumlarında esasen var olduğunu ve beyazlar ile başta Afrika kökenli Amerikalılar olmak üzere beyaz olmayanlar arasında sosyal, ekonomik ve politik açıdan eşitsizliğe yol açtığını savunmaktadırlar. Bu makalede toplumda büyük acılara neden olan ve kanayan bir yara olmaya devam eden ırkçılığın hukuki olarak meşru gösterilme çabası ve edebiyatta yansımaları incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Eleştirel Irk Teorisi, Edebiyat, Irkçılık, Hukuk, Ayrımcılık.

Abstract

This study aims to give information about historic process of critical race theory and its points that differ from other similar theories in order to make the relevant theory clear. It is essential to know foremost conditions of critical race theory to which it emerges, the concepts related to theory and the key elements which give life to this formation. Justice system is put through the hoop when the problems have started to increase with civil rights movement in America in 1970's. The issue of questioning inequality among races triggers the emergence of this theory which comes to foreground in terms of intellectual and social aspects. According to this theory, the idea of race has been misinterpreted throughout history. Considering the basic principles of this theory, race is an artificial construct which is socially constituted to legalize discrimination and exploitation of people of color. Critical race theorists assert that racism have primarily existed in American legal system and institutions. They also state that this causes inequality among non-white people such

as white people and African Americans in social, economic and politic aspects. In this study, racism which has caused torments and still continues to exist as a bleeding wound will be examined with its reflections in literature. Furthermore, the attempts to legalize racism in judicial aspects will be analyzed.

Keywords: Critical Race Theory, Literature, Racism, Law, Discrimination.

MULTICULTURAL PERSPECTIVE TOWARDS RACIAL OPPRESSION, DISCRIMINATION IN MRS. FRAGRANCE BY SUI SIN FAR

Selin CEYLAN

Postgraduate Student, Van Yüzüncü Yıl University
ORCID ID: 0000-0002-6573-4772

Prof.Dr. Bülent Cercis TANRITANIR

Van Yüzüncü Yıl University
ORCID ID: 0000-0002-4440-0490

Abstract

Many factors affect racialism and discriminative acts towards other people having different color and women as gender. Race as a notion constitutes the real core of a society. The countries with cultural diversity like America can be considered at this point. Thus, the emphasis on race gains importance to grasp the relationship between two categories named inferior and superior. As we have realized, the idea of white supremacy comes foreground in European countries and America. The primary problem results from viewing of non-white people differently in United States. Because, whereas being white is regarded as superior, non-white people are perceived as racially inferior. Consequently, many factors such as differences mainly ethnic heritage, morality, language and religion play a crucial role in accordance with racism as well in a society. Thus, the term multiculturalism gained momentum in the early years of 1950's as a result of a huge immigration wave. In accordance with the deterioration in terms of social, political and economic one, people from underdeveloped countries began to move to big and developed countries to maintain a good life with a high salary. Since they differ from people of Western World, for the sake of a good life, they have to encounter obstacles in relation to their cultural values, morality and identity. All non-white people who don't belong to real American world are humiliated and labeled as second-class individuals. On the one hand, these people especially immigrants struggle to maintain a life without losing their native roots, language, cultural values and traditions like every other person of different ethnicities. This study aims to give details about Chinese American experiences through racism and discrimination in literature.

In this study, the theory of racism both as institutional and systematic form will be illustrated with its historical process. At this point, we will analyze Sui Sin Far's *Mrs. Fragrance* who has experienced racial oppression and discrimination since she comes from a different background with a distinctive ethnicity.

Keywords: Multiculturalism, racism, immigrant people, gender discrimination, identity.

Özet

Farklı ten rengine sahip diğer insanlara ve cinsiyet rolü olarak kadınlara karşı yöneltilen ırkçı ve ayrımcılık içeren eylemleri etkileyen çok sayıda faktör vardır. Irk kavramı olarak toplumun en temelini, çekirdeğini oluşturmaktadır. Amerika gibi kültürel çeşitliliğe sahip ülkeler bu noktada dikkate alınabilir. Böylelikle, üstün nitelikli ve ikinci sınıf kişi olarak adlandırılan iki kategori arasındaki ilişkiyi anlamak için ırk kavramına yapılan vurgu önem kazanmaktadır. Anlaşıldığı üzere Avrupa ülkeleri ile Amerika'da beyaz üstünlüğü fikri ön plana çıkmaktadır. Esas problem Amerika'da beyaz olmayanları farklı biçimde algılamaktan ileri gelmektedir. Çünkü beyaz olmak üstünlükle bağdaştırılırken beyaz olmayan bireyler ırk olarak ikinci sınıf olarak algılanmaktadır. Sonuç olarak esas olarak etnik köken, ahlak, dil ve din gibi çok sayıda faktör toplum içinde ırkla eş güdümlü olarak önemli rol oynamaktadır. Böylece çok kültürlülük yoğun göç dalgası sonucu 1950'li yılların başında hız kazanmıştır. Sosyal, politik ve ekonomik açıdan kötülemeye bağlı gelişmemiş ülkelerdeki insanlar büyük ve gelişmiş ülkelere yüksek maaş karşılığı çalışıp iyi bir yaşam sürmek için göç etmeye başlamışlardır. Batı'da yaşayanlardan farklı oldukları için sırf iyi bir yaşam sürdürmek adına kültürel değerleri, ahlak ve kimlikle alakalı zorluklarla karşılaşmışlardır. Amerikan dünyasına ait olmayan beyaz olmayan herkes küçük görülmüş ve ikinci sınıf birey olarak etiketlenmiştir. Bir yandan bu insanlar özellikle göçmenler kendi köklerini, dillerini, kültürel değerlerini ve geleneklerini farklı kökene sahip diğer her birey gibi kaybetmeden hayatlarını sürdürmeye çalışmışlardır. Bu çalışmanın amacı Amerikalı Çinli ile Amerikalı Afrikalı deneyimine edebiyatta ırkçı ve ayrımcılık esasa bağlı yer vermektir. Bu çalışmada hem kurumsal hem de sistematik biçimde ırk teorisi tarihsel süreci göz önüne alınarak incelenecektir. Bu noktada farklı etnik kökenden geldiği için ırkçı ve ayrımcılığa dayalı eziyeti deneyimleyen Sui Sin Far'ın *Mrs. Fragrance* isimli kısa öykü derlemesi incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Çok kültürlülük, ırkçılık, göçmen insanlar, cinsiyet ayrımcılığı, kimlik.

TRANSFORMING ORGANISATIONS THROUGH HIRING RIGHT PEOPLE FOR THE RIGHT JOB: EFFECTIVE USE OF DIGITAL TECHNOLOGY

Muhammad Shafique
NDU Pakistan

Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman
(Post-Doc Fellow & Faculty Member, Universiti Malaya/NDU Pakistan)

Mrs. Maria Zia
Research Scholar, Islamabad.

Abstract

The study aims at one of the most difficult tasks of transforming organisations from current state to the desired state through numerous initiatives. To do so, resources need to be channelized and employed strategically. Therefore, we focused on three major means including: 1) technology, 2) processes, and 3) people. The study highlights various strategic steps to be taken by an organization for transformation including establishing a sense of urgency, developing vision, communicating the vision, establishing coalition, empowering people, setting short term wins, adoption of change, and institutionalization of cultural reforms. the study is quantitative in nature and a self-administered questionnaire was launched for collection of data. The primary data collection was carried out based on hiring the right people for the right job strategies including: 1) treating the applicants like customers, 2) support from social media, 3) following employee referral program, 4) inscribing compelling job description, 5) establishing connectivity with the previous candidates, 6) counter checking the profiles posted online, and alike. The data were inserted in the software, and we carried out impact analysis by employing various tests through SPSS version 22. the findings show that all the proposed hypotheses were accepted with the moderating role of digital technology. The study concludes that organizational transformation can be achieved through hiring right person for the right job, effectively.

Keywords: organizational transformation, digitization, right people, social media, resume

DIVERSITY AT WORKPLACE: ANALYSING THE MISSING LINK BETWEEN INNOVATION MANAGEMENT AND TEAMWORK

Muhammad Shahbaz

Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman

(Post-Doc Fellow & Faculty Member, Universiti Malaya/NDU Pakistan)

Dr. Muhammad Akmal Pasha & Muhammad Ejaz Khan

Abstract

The study focuses on the missing link between teamwork and innovation. In this diverse and changing business world, organizations strive to innovate and get successful, however various missing links exhaust their efforts and resources. Fundamental questions of the study include why some organizations are successful while others are not? What criteria and attributes are necessary for successful organizations? The paper will attempt to answer these two queries by focusing on two important aspects of successful organizational models: innovation management and teamwork. Through this paper, a relationship is proposed and established between innovation management and teamwork. A framework is also established to ascertain how successful teams contribute to innovation and vice versa. The study provides theoretical and practical implications for future researchers and presents suggestions for policy makers.

Keywords: Innovation, Innovation Management, Teamwork, Organizational Culture

TRANSFORMATION IN THE BUYING BEHAVIOR OF CAR LOVERS – ANALYZING THE DIVERSITY AND INCLUSION ORIENTED STRATEGIES OF SUPPLIER

Syed Muhammad Wafa-ur-Rahman

Faculty Member International Islamic University, Pakistan

Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman

(Universiti Malaya/NDU Pakistan)

Mrs. Maria Zia

Abstract

Change is the only permanent in this world, therefore complying with the change human behavior also changes. The study focuses on the buying behavior of the customers who are fond of purchasing new cars. Based on the existing literature, the study puts forth that since last 5 to 10 years the behavior of car purchasers have gone through a wide transformation, thus diversity and fluctuation happened. By keeping this in mind it was also observed that the car manufacturing and assembling companies (i.e suppliers) started addressing this diverse behavior of the car purchasers. They start trying to come up with new strategies by including the customer's choice, likings, taste, preferences, and demand. The study is qualitative in nature, as we conducted the interviews of 130 regular car purchasers and those who update their car model every year. They were asked various semi structured questions related to their liking, behavior, taste, demand, and need. Similarly on the other side we conducted 20 interviews of various car manufacturing and assembling companies from Pakistan. Both the interviews were transcribed and employing NVIVO, themes were extracted. The themes were further put into a conceptual framework and propositions were made. Finding show that based on the preferences and diverse likings and purchasing behaviors of the customers, the car companies adopted strategies which are diversity and inclusion oriented, and they are also trying to address more on it by complying the diversity principles unintentionally. The study proposes theoretical as well as practical implications for future researchers.

Keywords: conventional behavior; unconventional choice, uniqueness or similarity, efficiency

IMPACT OF BEHAVIOURAL BIASES ON INDIVIDUAL'S INVESTMENT DECISION MAKING IN CITY PESHAWAR

Zil-e-HumaNajeeb

PhD Scholar, Iqra National University, Peshawar

Abstract

This study examines the effect of cognitive and emotional biases on the individual's investment decision making. The data was collected from 250 respondents including bankers, private and public employees, businessmen and retired people with the help of adapted questionnaire. The sampling used here is convenience sampling because focus was on those people who do investments frequently. The findings of this study support the theory of cognition and shows highly significant and positive effect of behavioural biases on the investment decision of individuals. This study was focused on the effect of fourteen cognitive and emotional biases on the individual investment decisions whereas, previously only few biases are discussed. This study further provides more in-depth analysis of behaviour of individuals of Peshawar with respect to these biases.

Keywords: Behavioural Finance, Theory of Cognitive Deviation, Prospect Theory, Cognitive Biases, Emotional Biases, Investment Decision Making.

SWOT ANALİZİ YÖNTEMİYLE KARASU NEHRİ YUKARI HAVZASI'NIN (VAN) DOĞAL ORTAM PLANLAMASI

Dr. Mehmet Akif SEYİTOĞULLARI

Milli Eğitim Bakanlığı, Van İpekyolu Mehmet Akif Ersoy
Anadolu Lisesi, Van

ORCID ID: 0000-0003-2982-1155

Öğr. Gör. Dr. Bülent MATPAY

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Güvenik Meslek Yüksekokulu, Van

ORCID ID: 0000-0002-2938-8913

Özet

Çalışmaya konu olan Yukarı Karasu Havzası, Türkiye'nin doğusunda ve İran sınırına sıfır bir konumda olup Van Gölü Havzası içinde yer almaktadır. Dünyada her geçen gün artan nüfus ve ihtiyaçlar doğal ortam kaynakları üzerinde baskı oluşturarak dönüşü mümkün olmayan çevre sorunlarına neden olduğu bilinmektedir. Benzer biçimde çalışma alanı da artan nüfus, kontrolsüz ve bilinçsiz doğal kaynak kullanımı ve araziden faydalanmada yapılan yanlış tercihler doğal ortam tahribatına ve sorunlara neden olmaktadır. Keza bölgede son yıllarda kendini iyice gösteren kuraklık koşulları, ekolojik ortamda değişikliklere neden olduğu görülmüştür. Yöre insanının bu değişiklikleri fırsata dönüştürdüğü (örneğin kurumuş sulak alanların tarıma açılması gibi) zannedilse de aslında bunun kimi yerde tehdit olduğu anlaşılmıştır. Bu çalışmada Yukarı Karasu Havzası'nın SWOT (Güçlü yönler, Zayıf yönler, Fırsatlar, Tehditler) analizi ortaya konulmuştur. Bunun için arazi çalışmaları ve fotoğraflamaları, istatistiki veriler, çeşitli haritalar (1/25.000-100.000 ölçekli jeoloji, topoğrafya, arazi kullanımı), Uzaktan Algılama (UA) ve Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) teknikleri ve literatür çalışmalarından faydalanılmıştır. Bu verilerin sentezi sonucunda sürdürülebilir bir havza modeli için SWOT analizi önerilmiştir. Yapılan bu analizle Yukarı Karasu Havzası'nın güçlü yönlerinin, Karasu ve Yücelen Derelerinin yukarı çığırının mera potansiyeli açısından zengin olduğu anlaşılmıştır. Zayıf yönlerinin arazinin bilinçsizce/yanlış bir şekilde kullanımı, havzada fırsat olarak, ulaşımda lojistik destek açısından önemli sahada bulunmasının (İran sınırına yakın olması) ön planda olduğu ve kır nüfusunun göçü ve doğal afet riskinin tehdit unsuru oluşturduğu anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yukarı Karasu Havzası, Dorutay Ovası, SWOT analizi, Doğal Ortam.

PREHİSTORİK TOPLUMLARDA KİŞİSEL SÜS EŞYALARI: DENİZ KABUĞU BONCUKLARI

Doktora Öğrencisi Selma SANCAK

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Ana Bilim Dalı
ORCID ID: 0000-0002-5427-4731.

Doç. Dr. Hakan YILMAZ

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü
ORCID ID: 0000-0002-2399-5085

Özet

Kişisel süsleme/süslenme, sembolik davranışın bilinen en eski ifadelerinden biridir. Sembolizm, gruplar içinde ve gruplar arasında bilgi aktarma, maddi kültür veya davranış yoluyla iletişim kurmak için kullanılır, aynı zamanda hem grupların hem de bireylerin kimliğiyle ilgili özelliklerini sergiler. Prehistorik toplumlarda genellikle kişisel süs eşyası delinmiş diş, deniz kabuğu, kemik ve taştan yapılmış boncukları tanımlar. Deniz kabuğu boncukları prehistorik insanların davranışların yorumlanmasında kullanılan önemli bir veri kaynağıdır. Nitekim bazı deniz kabuğu boncukları insan grupların hareketliliğini, gruplar arasında gerçekleşen değiş-tokuş sistemini ve teknolojik yönleri hakkında da fikir verebilir.

Çalışmamızın ana konusu olan “Deniz Kabuğu Boncuğu” diğer arkeolojik buluntu gurupları kadar önemli olmasına rağmen ülkemizde bu konuda yeterli çalışma bulunmamaktadır. Oysaki bu buluntu gurubu insanın geçmişini araştırmasındaki rolü ve katkıları bakımından oldukça önemlidir. Deniz kabuğu boncukları estetik ve güzellik anlayışı dışında dini inançlar, büyü, nazar ve kötülüklerden korunmak için kullanıldığı da bilinmektedir. Bunun yanı sıra sosyal farklılaşmanın göstergelerinden biridir. Ayrıca boncuk olarak kullanılan deniz kabukları dönemin iklim koşulları ve coğrafik özellikler hakkında bilgi vermektedir.

Deniz kabukları aslında Orta Paleolitik’in başlangıcından itibaren bilinçli bir şekilde toplanıp tüketildiği bilinmektedir. Fakat bunların boncuk olarak sistematik bir biçimde kullanılması ancak Üst Paleolitik Dönemde gerçekleşmiştir. Deniz kabukları boncuk dışında alet (kazıyıcı), besin maddesi, boya hammaddesi ve ticari nesne (para?) olarak kullanıldığı belgelenmiştir. Deniz kabuklarının birden çok alanda kullanılması ve nesnelere kattığı anlam bu çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Prehistorik Dönem, Kişisel Süs Eşyası, Hammadde, Deniz Kabuğu Boncuğu

PERSONAL ORNAMENTS IN PREHISTORIC SOCIETIES: SHELL BEADS ABSTRACT

Abstract

Personal ornaments are one of the earliest known expressions of symbolic behavior ancient human populations. Symbolism is used to convey information within and between groups, to communicate through material culture or behavior, but also exhibits characteristics related to the identity of both groups and individuals. In prehistoric societies, personal ornaments often describe

beads made of pierced teeth, shells, bone, and stone. Shell beads are an important source of data used in the interpretation of prehistoric people's behavior. As a matter of fact, some shell beads can also give an idea about the mobility of human groups, the exchange system between groups and their technological aspects.

Although the “Shell Bead”, which is the main subject of our study, is as important as other archaeological find groups, there are not enough studies on this subject in our country. However, this group of finds is very important in terms of its role and contributions in the research of human past. Apart from aesthetics and beauty, shell beads are also known to be used for religious beliefs, magic, evil eye and protection from evil forces. It is also one of the indicators of social differentiation. Besides, it is one of the indicators of social differentiation. In addition, shells used as beads provide information about the climatic conditions and geographical features of the period. It is known that shells were actually collected and consumed consciously since the beginning of the Middle Paleolithic. However, their systematic use as beads only took place in the Upper Paleolithic Period. It has been documented that shells are used as tools (scrapers), food, paint raw materials and commercial objects (money?) other than beads. The use of shells in more than one area and the meaning they add to the objects constitute the main purpose of this study.

Keywords: Prehistoric Period, Personal Ornament, Raw Material, Shell Bead.

TARİH ÖNCESİ ÖĞÜTME TAŞLARININ SINIFLANDIRILMASI

Doktora Öğrencisi Güneş ÇİL

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Arkeoloji Ana Bilim Dalı,
ORCID ID: 0000-00021336-3164

Doç. Dr. Hakan Yılmaz

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü,
ORCID ID: 0000-0002-2399-5085

Özet

Öğütme taşları, öğütme, ezme, dövme, parçalama gibi işlemlerde kullanılmak üzere çeşitli türdeki kayaların işlenmesiyle üretilen aletlerin genel adlandırılmasıdır. El değirmenleri (ezgi taşları), havanlar, havanelleri, el taşları (mano), baltalar prehistorik dönemde yaygın kullanılan öğütme taş aletleridir. Yaşamın her alanında kullanım görmeleri itibariyle tarih öncesi toplumlara ait üretim teknolojilerini ve günlük hayat içerisinde gerçekleşen insan davranışlarının anlaşılması noktasında önemli arkeolojik aletlerdir.

Son yıllarda artan arkeolojik çalışmalarla birlikte öğütme taşlarının kullanım amaçlarının tespiti ve geçirdikleri morfolojik değişimlerin anlaşılması taksonomi çalışmalarına dayalı tanımlamayı zorunlu kılmaktadır. Bunun yanı sıra öğütme taş grubu altında sınıflandırılan aletlere ilişkin terminolojik adlandırma çalışmalarında araştırmacılar tarafından ortak bir anlayış söz konusu değildir. Farklı sözcük ve anlatım biçimleriyle bazı terimler kullanılmaktadır. Ayrıca araştırmacılar arasında önemli farklılıklar gösteren tipolojik tanımlar için kullanılan terimler sistemli şemalar oluşturma ihtiyacını da beraberinde getirmiştir. Nitekim öğütme taş aletlerin tipolojik sınıflandırma ve gruplandırma metodlarında ortak bir terminoloji oluşturmak adına üretim tekniği, morfolojik özellikler, kullanım işlevleri, buluntu yeri gibi faktörler göz önünde bulundurularak yapılan adlandırmaların kullanılmasıyla bir standartlaşma oluşturulmaya çalışılmıştır. Yapılan tipoloji çalışmalarına göre öğütme taşı alet tipleri öğütme ekipmanları (un haline getirme veya ezme ekipmanları), baltalar/keltler, oluklu/delikli taşlar ve taş kaplar olmak üzere dört ana gruba ayrılmıştır. Bu çalışma, tarih öncesi toplumların öğütme işlerinde kullanılan taş aletleri açıklayan teknolojik ve morfolojik terimlerin tanımlarını ve öğütme taş alet guruplarına uygulanabilir bir genel sınıflandırmasını sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Terminoloji, Taş Eserler, Öğütme Taşı

A CLASSIFICATION OF PREHISTORIC GRINDING STONES

Abstract

Grinding stones are the general name of tools produced by processing various types of rocks to be used in processes such as grinding, pounding, incising, crushing, beating, and shredding. These include hand mills (grindstones), mortars, pestles, handstones (mano), grinding slabs/querns, adze, axes, celts, grooved stones, perforated stones and other types are common grinding stone tools used in the prehistoric period. Grinding stones are important prehistoric tools for understanding the production technologies of prehistoric societies and human behavior in daily life.

Today, as a result of the determination of the purposes of use of grinding stones and the understanding of the morphological changes they undergo, definitions based on taxonomy studies have emerged. In addition, there is no common understanding among the researchers in the terminological naming studies of the tools classified under the grinding stone group. In the grinding stone industry some terms are used with different forms of words and expressions. On the other hand, the terms used for typological definitions, which differ significantly among researchers have focused on the methodological aspects. Indeed, in the methodological and typological classification of grinding stone tools it is necessary to establish a common terminology. This can be standardized by using names such as production technique, morphological features, and functionality of use. According to typological studies, grinding stone tool types are divided into four main groups: grinding equipment (flouring or crushing tools), axes/kelts, grooved/perforated stones and stone vessels. The aim of this paper is to give a presents definitions of technological and morphological terms describing stone tools used in grinding works of prehistoric societies and an applicable general classification of grinding stone tool groups.

Keywords: Terminology, Stone Artifacts, Grinding Stone

NATION BUILDING THROUGH DIVERSITY MANAGEMENT - PROPOSING AN EDUCATIONAL FRAMEWORK FOR MODELLING INCLUSIVE BEHAVIOUR

Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman

(Post-Doc Fellow & Faculty Member, Universiti Malaya/NDU Pakistan)

Mrs Maria Zia

Abstract

The paper highlights the most important issue of a country and a nation, that is educational framework for inculcating inclusive behavior. Nation building is not an easy task as it can take decades and sometimes centuries. It is also because the task is based on various aspects including histories, diverse origins, multiple languages, various religions, and cultures. The sovereign states try to develop their countrymen into nation through various strategies and programs, including educational system. The study is qualitative in nature and emphasizes on nation building based on the process of building national identity, as a unified whole. The study argues that nation building can be done based on strong educational system. Instead of having narrow mentality, thinking within the box, and exclusiveness, we need to establish diversity, thinking out-of-the-box mentality, and inclusiveness. The educational system provides a foundational stone to inculcate diversity in four basic steps including: 1) active learning, 2) reverse designing of curricula, 3) framework for conversation, and 4) constructive alignment. In all these aspects, diversity needs to be embedded in nation building. A sense of feeling respected, belonging, and being valued are referred as inclusivity. The study considered six important inclusivity-oriented behaviors including: 1) courage for diversity, 2) commitment with diversity principles, 3) curiosity and learning, 4) cognizance of bias in diversity, 5) collaboration, and 6) cultural intelligence. Based on the theoretical framework, all six behaviors can be inculcated for diversity management in every organization and institute. By modeling inclusive behavior, any country can develop its countrymen, based on diversity management, by obtaining an open minded, patient, strategically aligned, and visionary nation. The study presents many theoretical as well as practical implications for educational planning and management and for the future researchers.

Key Words: National building, educational framework, inclusive behavior, countrymen, developing nations, prosperity.

INCLUSION OR EXCLUSION – PROBLEM SOLVING THROUGH FIVE LENSES OF DIVERSITY MANAGEMENT

Zohaib Kamran Chaudhary
BZU, Multan

Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman
(Post-Doc Fellow & Faculty Member, Universiti Malaya/NDU Pakistan)

Abstract

The study draws attention to the concept of inclusivity and exclusivity prevailing in organizations. Here exclusivity prevails, and businesses are not fully aware of its negative impact, therefore, the research attracts the attention of the readers to this grave issue. Most of the times it happens that exclusivity prevails, sometimes intentionally it is kept prevailing to avoid show of the loss, negative effects, and disadvantageous factors, however for the short term it may let others ignore the grey aspects, but in the long term it is not useful. Therefore, the inclusion criteria need to be established, which states that in businesses, a consistent, uniform, and reliable environment should prevail based on objective manners to perform the job. Inclusiveness characterizes that all the prospective employees of an organization should be considered as team members, regardless of their gender, age, any disability, or any other difference. The study is qualitative in nature, as we picked up five important lenses of diversity including: 1) development of multicultural organization, 2) enhancing cultural competency, 3) establishing social justice, 4) developing social identity, and finally 5) managing the diversity in organizations. We carried out a structured interviews with the experts from the industry and selected the supervisors who at least manage 10 to 15 employees under them, from services-oriented organizations. All the interviews were recorded and then transcribed into document format. Then this qualitative data were analyzed by using NVIVO software for extracting results. Findings of the study show that there prevails an ignorance about exclusion in various organizations, hence that needs to be addressed seriously. A model of inclusion should be established where all the people of the organization feel equally treated based on justice. Various problems arise due to true or wrong perceptions about inclusion and exclusion at the workplace. And if diversity is managed through five lenses, using each based on the context and contingency, the organization can flourish, progress and the problems would automatically get diminished or resolved.

Keywords: five lenses, diversity, inclusion, problem solving, exclusion, strategy

CHALLENGES OF THE MODERN ISLAMIC WORLD AND ITS SOLUTION IN THE LIGHT OF IQBAL'S THOUGHTS AND POETRY

Dr. Muhammad Rafiq ul Islam

Department of Iqbal Studies/Philosophy, The Islamia University of Bahawalpur

Abstract

The modern Islamic world faces numerous challenges, including political instability, economic inequality, religious extremism, and cultural disintegration. These challenges can be attributed to factors such as colonialism, globalization, and traditionalism, which have created a complex environment for the Muslim world. Allama Iqbal, a renowned Muslim philosopher and poet, offers a unique perspective on the issues affecting the Islamic world and provides solutions to overcome them through his works. One of the main challenges that the Islamic world faces in modern times is political instability. Allama Iqbal believed that the root cause of this instability is the absence of strong and visionary leadership. He argued that Muslim leaders should possess the qualities of courage, integrity, and innovation to lead their nations towards progress and prosperity. Iqbal believed that the establishment of an Islamic State based on the principles of justice and equality is necessary to overcome political instability in the Islamic world. Economic inequality is another major challenge facing the modern Islamic world. Allama Iqbal believed that Muslim nations should embrace economic growth and promote entrepreneurship to overcome poverty and inequality. He proposed that the Islamic financial system should be reformed to align with modern concepts of finance and banking. Iqbal emphasized that Muslims should adopt a more inclusive economic system that promotes the spirit of cooperation and partnership. Religious extremism is one of the most significant challenges affecting the modern Islamic world. Allama Iqbal believed that religious extremism thrives on the lack of proper education and the inability to understand religious teachings in a broader context. He advocated for a more enlightened approach towards Islamic education and emphasized that Muslims should focus on the essential teachings of Islam, such as tolerance, compassion, and peace. Iqbal believed that the education system should be reformed to promote critical thinking and analysis, which can help eliminate religious extremism in the Muslim world. Cultural disintegration is another challenge facing the modern Islamic world. Allama Iqbal believed that Muslims should embrace their cultural heritage while also adopting modern trends. He emphasized that Muslims should not be afraid of modernity but should instead embrace it while preserving their unique cultural identity. Iqbal believed that cultural integration could help Muslims become more tolerant, pluralistic, and inclusive. In conclusion, Allama Iqbal's thoughts provide unique insights into the challenges facing the modern Islamic world and offer practical solutions to overcome them. His ideas on political stability, economic growth, religious education, and cultural integration are still relevant and applicable to the modern Islamic world, and they serve as a guiding light towards a brighter future for Muslims globally. By adopting Iqbal's visionary approach towards the Islamic world's challenges, Muslims can emerge as a progressive, dynamic, and prosperous community.

Keywords: modern Islamic world, challenges, political instability, economic inequality, religious extremism, cultural disintegration, Allama Iqbal, visionary leadership, Islamic State, justice, equality, economic growth, entrepreneurship, Islamic financial system, education reform, critical

thinking, tolerance, compassion, peace, cultural heritage, modernity, cultural integration, pluralism, inclusivity, Muslims, progress, prosperity.

CHALLENGES OF THE MODERN ISLAMIC WORLD AND ITS SOLUTION WITH AN ISLAMIC PSYCHOLOGY APPROACH

Dr. Aamra Rasool

Department of Urdu, Govt. Graduate (w) Collage Bahawalpur

Abstract

The challenges faced by the modern Islamic world are numerous and complex, ranging from socio-economic issues to political unrest and terrorism. To address these challenges, we can draw insights from Islamic psychology, which offers unique solutions rooted in Islamic teachings and principles. Islamic psychology based on Islamic Principles presents rare and awesome Solutions to the diverse economic, social and Political Problems. The gigantic issue being faced today is mental instability. Islamic Psychology reinforces the Importance of coherence of mind, body and Soul for healthy, calm and peaceful Personality. Islamic psychological approach provides a safe Shelter for the suffering humanity. It emphasizes that the Islamic principle of Patience, gratitude and forgiveness etc. enhance mental and spiritual health that has for reaching positive effects on physical health too. It develops automatically a peaceful and healthy society to conclude the above thoughts; we can safely rely on the unprecedented and precious Insight and solutions provided to us by the Islamic Psychology to cope with the Clive Challenges of the new area. The treasure of Islamic teachings and principles is a trustworthy guarantee to Shower mental health on us and to develop unity, harmony, Justice Equality, co-operation and brotherhood in the Muslim world.

Keywords: modern Islamic world, challenges, socio-economic issues, political unrest, terrorism, Islamic psychology

ARAP GRAMERİNDE YENİLİK DÜŞÜNCEİ: ZORLUKLAR VE FIRSATLAR

Elif ERGÜN

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı ABD. Doktora Öğrencisi,

ORCID ID: 0000-0002-3777-6924

Prof. Dr. Mehmet Şirin ÇINAR

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı ABD.

ORCID ID: 0000-0002-5798-0439

Özet

Dil yaşayan toplumsal bir olgudur. Bu cümlenin vurgulamak istediği en önemli şey ise dilin ve dili barındıran tüm kuralların zaman içinde toplumun ihtiyaçlarına göre değişime uğrama zorunluluğudur. Ancak bu yargının, Arap dili ve grameri için de geçerli olduğu söylenemez. Zira Arap diline ait temel kurallar 1400 yıl öncesinde konulmasına rağmen geçerliliğini hep korumuştur. Modern dönemde bu durumu kabul etmeyen dilciler ‘Arap Gramerini Kolaylaştırma/ Yenileme’ ismiyle çeşitli projeler geliştirmişlerdir. Biz de bu çalışmamızda iki temel soru sorarak bu duruma cevap aramaya çalışacağız. Birinci sorumuz; Arap dili kuralları toplumdan kopuk bir şekilde olmasına rağmen mi varlığını sürdürmüştür? İkinci sorumuz ise; yenilik hareketi Arap grameri için yeni fırsatlar sunuyor mu? Sunduğu fırsatlar hangi zorluklarla karşılaşmaktadır?

Tecdîd, ıslâh ve teysir olarak da adlandırılan yenilik düşüncesinin dayandığı temeller modern dönemle sınırlı olamamakla birlikte yeni dönemde bu konuda öne çıkan müsteşrikler, konuyu dil tartışmaları çerçevesinden kimi zaman çıkarmıştır. Ancak daha sonra bu alanda Emîn el-Hûlî, İbrâhîm Mustafâ, Ya’kûb ‘Abdunnebî, Şevki Dayf, Temmam Hassan vb. modern dönem dilcileri konuyla ilgili eserler yazarak tartışmayı zenginleşmişlerdir.

Biz de çalışmamızda Arap gramerinde yenilik hareketinin sebepleri, yenilik hareketinin temsilcileri, temel düşünceleri; zorlukları bağlamında Arap gramer tarihine meydan okuma vb. konuları ele alıp Arap gramer çalışmalarına yeni ufuklar kazandırmayı ve modern dil çalışmalarından etkilenme sonucunda ortaya çıkan fırsat ve zorlukları ortaya koymayı amaçlamaktayız.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili, Nahiv, Kolaylaştırma, Zorluklar, Fırsatlar.

INNOVATION THINKING IN ARABIC GRAMMAR: CHALLENGES AND OPPORTUNITIES

Abstract

Language is a living social phenomenon. The most important thing this sentence wants to emphasize is that language and all the rules that contain the language have to change over time according to the needs of the society. However, this judgment cannot be said to be valid for Arabic Language and Grammar as well. Because the basic rules of the Arabic language have always been valid even though they were established 1400 years ago. Linguists who do not accept this situation in the modern period have developed various projects under the name of 'Easing/Renewing Arabic Grammar'. In this study, we will try to answer this situation by asking two basic questions. Our first question: Did the Arabic Language Rules survive despite being disconnected from society? Our second question is: Does the innovation movement offer new opportunities for Arabic grammar? What challenges do its opportunities face? Although the foundations of the idea of innovation, also called *tajdid*, reform and *teysir*, are not limited to the modern period, the orientalist who came to the fore on this subject in the new period sometimes removed the subject from the framework of language discussions. However, later in this field, modern period linguists such as Emin el-Hûlî, İbrâhîm Mustafâ, Ya'kûb 'Abdunnebî, Şevki Dayf, Temmam Hassan enriched the discussion by writing works on the subject. In our study, we aim to reveal the opportunities and difficulties that arise as a result of bringing new horizons to Arabic grammar studies and being influenced by modern language studies by addressing issues such as the reasons for the innovation movement in Arabic grammar, the representatives of the innovation movement, its basic ideas and difficulties.

Keywords: Arabic Language, Nahiv, Facilitation, Challenges, Opportunities.

1. GİRİŞ

Kurân-ı Kerimin Arapça nüzulü, Arapçanın önemini arttıran dini unsur olmuştur. Tarihte islâmiyetin yaygınlaşmasıyla beraber dilde pek çok hatalı kullanımlarla karşılaşmış, bunun akabinde bu gibi tahrifatları izale etmek gayesiyle nahiv ilmi oluşturulmuştur. Bu cehdin neticesinde oluşturulan nahiv ilmi, çeşitli eserlerin kazandırılmasıyla zenginleştirilmiş olup kimi durumlarda yetersiz görülmüş, ortaya çıktığı ilk dönemden itibaren yorum ve yöntemden kaynaklı birtakım ihtilaflara sahne olmuştur. İlk dönem Arapça öğretmek amacıyla kaleme alınan eserlerde kullanılan usluba bakıldığında ilmi yönünün, öğretici yönün önünde tutulduğu görülmektedir.¹³⁹ Dolayısıyla Tecdid, ıslâh ve *teysir* olarak da adlandırılan, başlangıcı ilk dönemlere dayanan yenilik düşüncesi ortaya çıkmıştır. Nitekim gerek mütekaddim gerekse modern dönem araştırmacıları

¹³⁹ Abdülkerim Halife, *Teysîru'l-Arabiyye beyne'l-kadîmi ve'l-hadîs*, (Ammân: Menşûrâtu Mecmai'l-Lugati'l-Arabiyye, 1986), 44-45.

bunu, nahiv kitaplarına, nahiv kurallarına ve bu kitaplarda kullanılan yöntemlere yoğunlaşmak suretiyle gerçekleştirmişlerdir.¹⁴⁰

Mütekaddimun dönemde kaleme alınan nahiv kitaplarında yöntemlerden kaynaklanan zorluklar ilk dönemde yeteri kadar ilgi görmemiştir. Emîn el-Hûlî'nin bu husustaki görüşü konuyu daha anlaşılır kılacaktır. Nitekim ona göre nahiv ilmindeki söz konusu zorluk, kullanılan dilin, öğrenilen dilden farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü insandan ayrılması düşünülemeyen dil, sosyal hayatta önemli bir faktör olup aynı ölçüde gelişime açık olmalıdır. Çünkü iletişime cevap vermeyen dil sosyal hayatta yok olmaya tabidir. Emîn el-Hûlî, aşırı tutucu tavrın, fasih Arapçanın irâb ve kurallarındaki tutarsızlığın giderilmesi ve fasih Arapçanın gelişimi önündeki en büyük engel olduğunu ifade etmektedir.¹⁴¹ Modern dönem gelişmelerine baktığımızda, bu olguyu ilk defa gündeme getiren ve Arap gramerinde teysîri ilk savunan kişinin İbrahim Mustafa olduğunu görürüz.¹⁴² Bu vesileyle Arap dilini öğrenme ve öğretme yolunda 19. Yüzyılın sonlarıyla 20. Yüzyılın başlarında önemli adımların atıldığına şahit olmaktadır.¹⁴³

2. ARAP GRAMERİNDE YENİLİK HAREKETİ

2.1.Arap Gramerinde Yenilik Hareketinin Sebepleri

Arap gramerinde yenilik düşüncesini ortaya çıkaran çeşitli sâikler bulunmaktadır. Tüm bunları göz önünde bulundurduğumuzda yenilik hareketinin başlangıcının klasik döneme dayandığı gerçeği ile karşılaşırız. Nitekim ibtidâî dönemde bu alana yönelmeye teşvik eden çeşitli sebepler bulunmaktaydı. Bunlar; nahiv ilminin Sîbeveyh ile kemale ermesi dolayısıyla nahivcilerin ellerinde yeterli ölçüde malzeme bulunmaması, akabinde geliştirici mahiyette herhangi bir çalışmanın yapılmaması, nahvin öğretim boyutunun nahvî çalışmaların önüne geçmesi ve benzeri durumlar birtakım kusurlara sebebiyet vermiş olup nahvi öğretimde sıkıntıları meydana getirmiştir.¹⁴⁴ Tüm bunlara ilaveten nahiv öğretimini zorlaştıran mühim etkenlerden bir diğeri de nahiv sahasında kaleme alınan kitaplardır. Şöyle ki klasik dönemde nahiv kitapları yazılırken muayyen bir metodun takip edilmemesi, nahiv kitaplarında kullanılan ibarelerin muğlaklığı ve söz konusu kitapların içeriklerinin gerçek hayatla bağının bulunmaması eleştiri konusu olmuştur.¹⁴⁵ Diğer husus ise, nahiv kitaplarında yer alan metodoloji sorunu, yer yer muğlaklığı, genişliği ve eserlerde kullanılan dil ve üslup, nahiv kurallarının zorluğu vb. durumlar, bu hususu önemli kılan etmenler arasında yer almaktadır. Bu durum

Sîbeveyh'in kaleme aldığı *el-Kitâb*'da göze çarpmaktadır. *el-Kitâb*'a bakıldığı zaman onun, eserindeki nahiv kurallarını belirli bir tasnifi esas almadan yazdığı görülmektedir.¹⁴⁶ Klasik

¹⁴⁰ Zeynuddîn b. Musa, "Tarâiku ta'limi'n-nahvi'l-Arabiyyi beyne'l-kadîmi ve'l-hadîs", *Mecelletu'l-Ulûmi'l-İnsâniyye*, 36 (2011), 46-48.

¹⁴¹ Emin el-Hûlî, *Menâhicu't-Tecdid fi'n-Nahvi ve'l-Belâga ve't-Tefsîr ve'l-Âdâb*, (Kahire: 2003), 11-18.

¹⁴² Şahin Şimşek, 2018. İbrahim Mustafa'nın Nahiv İlminin Islahına Dair Görüşleri, *Dergiabant*, 6(12), 430.

¹⁴³ Abdolvâriş Mebrûk, *Fî İslâhi'n-Nahvi'l-Arabiyyi*: Dirâsetun Nakdiyye, (Kuveyt: 1985, Dâru'l-Kalem,), 55; Sârî, "Teysîru'n-Nahv".

¹⁴⁴ Şahin Şimşek, Arap Gramerinin Kolaylaştırma Bağlamında Yenilik Hareketleri ve Arapça Öğretimde Etkileri , *DoktoraTezi*, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, 2018. 23.

¹⁴⁵ Mebrûk, *Fî İslâhi'n-Nahvi'l-Arabiyyi*, 42-45.

¹⁴⁶ Hatice Hadîsî, *Kitâbu Sîbeveyh ve şurûhuh*, (Dâru't-Tedâmin: Bağdat, 1386/1967), 149.

dönemde bu gibi metotlarla çeşitli eserler kaleme alınmıştır.¹⁴⁷ Dolayısıyla ilk dönemlerde telif edilen benzeri çalışmalarda kullanılan ifadelerdeki kapalılık dilciler arasında ihtilafa sebebiyet vermiş, nahiv araştırmacılarını kolaylaştırma, kullanılan dili sadeleştirme vb. faaliyetlerini gerçekleştirmeye sevk etmiştir.

Teysîr, tebsîr, tecdîd vb. kavramların temelinde bu gibi zorlukların olduğu yadsınamaz bir gerçektir.¹⁴⁸ Nitekim yenilik çalışmaları, nahvin öğreniminde ve öğretiminde yüz yüze gelinen sorunlara dayanmaktadır ki bu sebeple pek çok dilci, bu problemi araştırma konusu yapmıştır. Bunlardan birisi de el-Câhiz'dır (öl.255/869). Nitekim Câhiz, nahiv ilmindeki sorunlardan şikayet etmiştir.¹⁴⁹ Modern dönem araştırmacılarından olan *İhyâu'n-nahv*'in müellifi İbrâhîm Mustafa'ya göre ise dilde karşılaşılan zorlukları izale etmenin en önemli şartı, Arap gramer metodolojisini değiştirmektir.¹⁵⁰ İbrâhîm Mustafa, hocaları tarafından bile anlaşılması zor olan, kolay anlaşılamayan, öğretiminde müvâcehe olunan bu gibi zorlukları çözmek ve nahvi kolaylaştırmak amacıyla birtakım eserlerin kaleme alındığını beyan etmiştir.¹⁵¹ Alî Ebu'l-Mekârim de İbrâhîm Mustafa ile aynı görüşte ittifak eden bir diğer dilcidir.¹⁵²

Emin el-Hûlî, *Menâhîcu't-tecdîd fi'n-nahv ve'l-belâga ve't-tefsîr ve'l-Âdâb* adlı eserinde nahvi öğrenme hususu üzerinde durmuş, nahvi öğrenen ve öğretenin karşılaştığı çeşitli sorunları beyan etmiştir. Bu sorunların ilki; eski insanları var saymaya ve varsayımda bulunmaya ve hipotez ve muhakemede çalışmaya iten bir özellik. İkincisi; terminolojide savurganlıkla sonuçlanan gereksiz kullanım. Üçüncüsü; ilmî derinlikte derinleşme, nahiv ve edebiyat arasındaki mesafedir.¹⁵³

Muhammed Şârî'ye göre ise teysîr, nahivde değil onu öğretmedeki yöntemde ortaya çıkmıştır. Nitekim o, nahiv bilginlerinin teysîri şu şekilde tanımladıklarını ifade etmiştir: "Teysîr, Arap dili kurallarını öğretirken kolaylığın sağlanması için nahiv ve sarf ilimlerinin müteahhirun dönem eğitiminin ölçütlerine uyarlanmasıdır."¹⁵⁴

2.2.Modern Dönemde Yenilik Hareketinin Önde Gelen Temsilcileri

Modern dönem dilcileri, nahiv ilminin öğrenimi ve öğretiminin kolaylaştırılması gayesiyle çeşitli eserler kaleme almışlardır. Nahvin teorik boyutunun yanı sıra pratik olarak kolaylaştırılması bağlamında telif edilen mühim eserler şunlardır:

- 1) Şeyh Ahmet el-Marsifî (öl. 1889), *Takrîbu fenni'l-Arabiyye li ebnâi'l-medârisi'l-ibtidâiyye*
- 2) Rifâ et-Tahtâvî, *et-Tuhfetu'l-mektebiyye li takrîbi'l-lugati'l-Arabiyye*

¹⁴⁷ Şevkî Dayf, *Teysîrü'n-nahvi't-ta'limî kadîmen ve hadîsen ma'a nehci tecdîdih*, (Kahire: Dâru'l-Meârif, 1986), 13.

¹⁴⁸ Şahin Şimşek, *Arap Gramerinin Kolaylaştırma Bağlamında Yenilik Hareketleri ve Arapça Öğretimde Etkileri*, 34-36.

¹⁴⁹ Ebû Usmân Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Câhîz, *el-Hayavân*, (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1424), 1/62.

¹⁵⁰ Abdul Muteâl es-Saydî, *en-Nahvu'l-cedîd*, (Dâru'l-Fîkr), 7.

¹⁵¹ İbrâhîm Mustafâ, *İhyâu'n-nahv*, 2-3.

¹⁵² Alî Ebû'l-Mekârim, *Usûlu't-tefkîri'n-nahvi*, (Kâhire: Dâru Ğarîb, 2006), 7.

¹⁵³ Emin el-Hûlî, *Menâhîcu't-tecdîd fi'n-nahvi ve'l-belâga ve't-tefsîr ve'l-Âdâb*, (Kahire: 2003), 40-41.

¹⁵⁴ Muhammed Şârî, *Teysîrü'n-nahvi müdatun em darûre*, www.mohamedrabee.com/books/book1_10153.doc (Erişim tarihi: 31.05.2023.)

- 3) Hıfni Nâsıf (öl. 1918) *ed-Durûsu 'l-Arabiyye ve et-tatbikât*
- 4) Mursî el-Humeydî, *en-Nahvu 'l-hadîs*
- 5) Zeki el-Muhendis (öl. 1976), *en-Nahvu 'l-musavvar*.¹⁵⁵
- 6) Abdul Muteâl es-Saydî, *en-Nahvu 'l-cedîd*
- 7) Ali el-Cârim (öl. 1949), Mustafa Emîn, *en-Nahvu 'l-vâdih*
- 8) Şeyh Hüseyin el-Marsifi, *el-Vesîletu 'l-edebiyeye ilâ ulûmi 'l-Arabiyye*
- 9) Ali el-Mübarek, *Lecnetu huberâi 'l-Arabiyye*
- 10) Abdullah Fikrî (öl. 1889), *el-Fusûlu 'l-fikriyye li 'l-medârisi 'l-mısriyye*
- 11) Emin el-Hûlî, *Menâhicu 't-Tecdîd fi 'n-Nahvi ve 'l-Belâga ve 't-Tefsîr ve 'l-Âdâb*
- 12) İbrahim Mustafa, *İhyâu 'n-nahv*.

2.3.Yenilik Hareketinin Bazı Temsilcileri ve Temel Düşünceleri

Teysîrin tarihçesine baktığımızda mevzubahis noktada pek çok dil âliminin yorumları ile karşılaşırız. Bunlardan biri modern dönem dilcilerinden olan Dr. Ahmed Matlûb'dur. Nitekim o, Arap gramerinde meydana gelen teysîr fikrinin modern dönemde doğmadığına inanmakta olup ortaya çıkışının klasik döneme dayandığını düşünmektedir. Şöyle ki bu husus modern dönem zihniyetine has bir durum olmayıp nahvin kendisi kadar eskidir. İlk dönemde yaşayan dil âlimleri, nahivde zuhur eden zorluğu, kullanılan metot ve yöntemlerin karışıklığını ve baplarının düzensizliğini hissetmişlerdir. Muhammed b. Madâ' el-Lahmî el-Kurtubî'nin (öl. 592/1196) telif ettiği *er-Redd ala 'n-nuhât* adlı çalışmasının, Arap gramerini kolaylaştırma konusunu ele alıp inceleyen modern dönem araştırmacılarının üzerinde açık bir etkisinin olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Şöyle ki çağdaş araştırmacıların dilbilgisini kolaylaştırma konusundaki çeşitli anlayışları benimseyip, üç farklı yöneline ayrılmışlardır.

Bunlardan ilki; nahivde teysîri ve tecdîdi kolaylaştırmak amacıyla herhangi bir yolu benimsemeyi gerektiren bir eğilimdir.¹⁵⁶

İkinci eğilim: Arap nahvinin tamamen kaldırılmasını ve Arap dünyasının her yerindeki öğrenciler tarafından çalışılacak günlük Arapça için kuralların oluşturulmasını isteyen kötü niyetli kişileri de ihtiva eden tehlikeli bir eğilimdir. Nitekim müsteşriklerin bu eğilimde oldukları bilinen bir gerçektir.¹⁵⁷

¹⁵⁵ Mebrûk, *Fî İslâhi 'n-Nahvi 'l-Arabiyyi*, 59-75.

¹⁵⁶ Ahmed Abdusselam Cevârî, *Nahvu 't-teysîr dirâsatün ve nakdun menheciiyyun*, (Matbaatu'l-Mecmai'l-İlmiyyi'l-Irakî:Irak, 1984/1404), 15.

¹⁵⁷ Taha Râvî, *Nazarât fi 'l-luğa ve 'n-nahv*, (Beyrut: 1962), 51-58.

Üçüncü eğilimin ise: İlk nahiv bilginlerinin getirdiklerine bağlı kalmayı gaye edinen bir eğilimdir. İbn Madâ el-Kurtubî'den modern çağa kadar yapılan tüm kolaylaştırma girişimleri, kural ve ilkeler olduğu gibi kaldığı için değişmediği görülmektedir.¹⁵⁸

2.4.Arap Gramerinde Yenilik Bağlamında Görülen Zorluklar ve Fırsatlar

Yukarıda söz ettiğimiz zorluklar, tecdîd ve teysîr olgularını ortaya çıkaran önemli etkenler olmuştur. Özellikle Napolyonun Mısır'ı topraklarına ilhak etmesinden sonra bu bölgede dil sahasında önemli çalışmalar yapılmış, yapılan bu çalışmalar felsefî boyut kazanmıştır. Önceki dilcilerin aksine geçmişten kabul edilemeyen bazı konuların teorik ve pratik boyutlarına dikkatler çekilmiş, mahiyeti sorgulanmıştır. Ayrıca Batı menşeli eserlerden ve dil çalışmalarından etkilenilmiş olup farklı bakış açıları kazanılmıştır. Hicri üçüncü yüzyılda el-Câhiz (öl. 255/869) ile varlığı bilinen bir olgu olan “teysîr”¹⁵⁹ varlığını çeşitli şekillerde devam ettirmiştir. Bunlar; lafzî ve takdîrî irabın atılması, ta'lilin ilğâsı ve nahiv âmîlinin atılması şeklindedir. Bu teoriler, klasik ve modern dönem araştırmacılarının zihinlerini meşgul eden bir konu olmuştur. Modern dönem dilcilerinin bu hususta muhtelif görüşleri bulunmaktadır. Modern dönem dilcilerinin bazıları nahiv ilminde teysîri sağlamayı, zuhuru klasik döneme dayanan ta'lil, irab, 'âmîl gibi teorileri ortadan kaldırmak kaydıyla sağlanabileceğini düşünmektedirler. Tecdîd hakkında mevcut durum klasik dönem nahivcileri olan Kutrub (öl. 210/825) ve İbn Madâ gibi dil âlimlerince de kabul edilmiştir.¹⁶⁰ Nitekim zahiri mezhebine mensubiyeti bulunan İbn Madâ (öl. 592/1196) illeti, âmîli ve kıyâsı reddetmiştir.¹⁶¹

Klasik dönemde rağbet görmeyen bu fikirler özellikle modern dönem araştırmacıları tarafından benimsenmiş ve ihtimam görmüştür. Nitekim Mısır'ın Batı ile ilişkileri sonucunda modern dil çalışmalarıyla yüz yüze gelen dilciler bu hususları yeniden gündeme getirmişlerdir. Arap gramerinin teysîri bağlamında birtakım mühim mevzularla karşılaşmaktayız. Bunlardan ilki Arap dili kuralları toplumdan kopuk bir şekilde olmasına rağmen mi varlığını sürdürmüştür? Nitekim bunun cevabı dilin toplum ile bağı göz önünde bulundurularak cevaplanabilir. Şöyle ki toplumun ihtiyacına göre nahvî yönelimler belirlenmektedir. Bundan dolayı dilin toplumdan kopuk olmadığı bir gerçektir. Çünkü Zeccâcî'nin *el-Cümel*'i, İbn Cinnî'nin *el-Hasâis*'i, Zemaşşerî'nin kaleme aldığı *el-Mufasssal*, İbn Mâlik'in manzum şekilde yazdığı *Elfiye*'si gibi eserler ve buna yazılan şerhler, şerhlere yazılan muhtasarlar, muhtasarın da şerhi vb. nahvin anlaşılması yolundaki yoğun çabalar buna örnek teşkil etmektedir. Bu neticeye varıyoruz ki toplum bir sorunla karşılaşılıyor, bunu gidermek amacıyla bu tür çalışmalar yapıyor dolayısıyla dilin toplumdan bağımsız olmadığı sonucuna varıyoruz.

İkinci olarak Yenilik hareketi, Arap grameri için yeni fırsatlar sunuyor mu ? Sorusuna cevap vermemiz gerekmektedir. Her yenilik bir fırsattır özellikle İbn Madâ'nın *er-red ala'n-nuhât* adlı eseriyle karşılaşmaktayız. Nitekim Arap grameri eleştiri ile diri olmuştur. Asıl sorun ise müsteşriklerin bu sahaya girmesiyle meydana gelmiştir ki bu vesileyle Arap nahvi yeni bir kadraja

¹⁵⁸ Mehdî Mahzûmî, *fi'n-nahvi'l-Arabî nakdun ve tevcihun*, (Lübnan: Dâru'r-Râidi'l-Arabî, 1986/1406), 15.

¹⁵⁹ Şevkî Dayf, *Teyisîrü'n-nahvi't-ta'limî kadîmen ve hadîsen ma'a nehci tecdîdih*, 11-16.

¹⁶⁰ Yusuf Doğan, “Arap Gramerinde İlk Yenilikçilik Hareketleri ve Etkileri”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 8/190.

¹⁶¹ Yusuf Doğan, “Arap Gramerinde İlk Yenilikçilik Hareketleri ve Etkileri”, 8/195.

girmiştir. Ayrıca müsteşriklerin faaliyetleri bu sahada ilerlemeye karşı Arap alfabesini terketme boyutuna ulaşmıştır ki onların bu çabalarının iyi niyet barındırmadığı bilinen bir gerçektir.

SONUÇ

Toplumdan kopuk olmayan dil, toplumun ihtiyaçlarına cevap vermek suretiyle diri kalmıştır. Klasik dönemde kaleme alınan eserler gerek yöntem gerekse üslup bakımından birtakım muğlaklıkları barındırdığı için şerhlere, muhtasar çalışmalara ihtiyaç duyulmuş, karşılaşılan bu gibi zorluklar sonucunda teysîr, tebsît, tecdîd gibi kavramlar ekseninde birtakım çalışmalar ortaya konmuştur. Tüm bu faaliyetler, dilin toplumdan bağımsız olmadığına birer kanıtıdır. Bu faaliyetler sonucunda fırsatlar bağlamında yenilik düşüncesi ekseninde çalışmalar intâc olmuştur. Nitekim her yenilik bir fırsattır. Arap grameri eleştirisi ile diri olmuştur. Özellikle İbn Mada, *er-red ala'n-nuhât* adlı eseri karşımıza çıkmaktadır. Buradaki asıl sorun, müsteşriklerin bu sahaya girmesiyle görülmektedir ki nahvî çalışmalar bu vesileyle yeni birboyut kazanmıştır. Müsteşriklerin etkileri göz önünde bulundurulduğunda, göstermiş oldukları faaliyetlerin bu sahada ilerlemeye karşı Arap alfabesini terketme boyutuna gittiği görülmüş olup bu durumları iyi niyet barındırmamaktadır.

KAYAKÇA

Abdul Muteâl es-Saydî. *en-Nahvu'l-cedîd*. Dâru'l-Fikr. 1366/1947.

Abdolvâriş Mebrûk. *Fî İşlâhi'n-Nahvi'l-'Arabiyyi*. Dirâsetun Nakdiyye, Kuveyt: Dâru'l-Kalem, 1985.

Abdülkerim Halîfe, *Teysîru'l-Arabiyye beyne'l-kadîmi ve'l-hadîs*. Ammân: Menşûrâtu Mecmai'l-Lugati'l-Arabiyye

Ali Ebû'l-Mekârim. *Usûlu't-tefkîri'n-nahvî*. Kâhire: Dâru Ğarîb, 2006.

Cevârî, Ahmed Abdusselam . *Nahvu't-teysîr dirâsatün ve nakdun menheciyyun*. Matbaatu'l-Mecmai'l-İlmiyyi'l-Irakî:Irak, 1984/1404, 15.

Dayf, Şevkî. *Teysîrü'n-nahvi't-ta'limî kadîmen ve hadîşen ma'a nehci tecdîdih*. Kahire: Dâru'l-Meârif, 1986.

Doğan, Y., “*Arap Gramerinde İlk Yenilikçilik Hareketleri ve Etkileri*”. Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 2008, 8/183-213.

Ebû Usmân Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Câhîz, *el-Hayavân*. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1424.

Emin el-Hûlî, *Menâhîcu't-Tecdîd fi'n-nahvi ve'l-belâga ve't-tefsîr ve'l-Âdâb*. Kahire: 2003.

Hadîsî, H., *Kitâbu Sibeveyh ve şurûhuh*. Dâru't-Tedâmin:Bağdat, 1386/1967.

İbrâhîm Mustafâ., *İhyâu'n-nahv*. Kahire: Hindâvî, 2014.

Mahzûmî, M., *fi'n-nahvi'l-Arabî nakdun ve tevcîhun*. Lübnan: Dâru'r-Râidi'l-Arabî, 1986/1406.

Muhammed Şârî, *Teysîru'n-nahvi mûdatun em darûre*, www.mohamedrabee.com/books/book1_10153.doc (Erişim tarihi: 31.05.2023.)

Râvî,Taha, *Nazarât fi'l-luğa ve'n-nahv*, Beyrut: 1962.

Şimşek, Ş., *Arap Gramerinin Kolaylaştırma Bağlamında Yenilik Hareketleri ve Arapça Öğretmede Etkileri*. Doktora Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, Nisan, 2018.

Şimşek, Ş., 2018. İbrahim Mustafa'nın Nahiv İlminin Islahına Dair Görüşleri. Dergiabant, Zeynuddîn b. Musa. “Tarâiku ta'limî'n-nahvi'l-Arabiyyi beyne'l-kadîmi ve'l-hadîs”. *Mecelletu'l-Ulûmi'l-İnsâniyye*, 2011, 36.

IMPACT OF HUMAN RESOURCES ACCOUNTING ON EMPLOYEES' PERFORMANCE IN ORGANIZATION

Hamid HANAFI
Cairo University, Egypt

Abstract

In today's technologically advanced and economically driven world, human capital plays a vital role in organizations. Human resource accounting is a relatively new branch of accounting that focuses on the value and importance of an organization's human resources. It encompasses various policies and measures related to different aspects of human resources, emphasizing that human resources are the organization's most valuable asset. Effective human resource management is crucial for an organization's success, and to achieve this, it is essential to review and evaluate human resources data using accounting principles, empirical studies, and measurement methods.

Human resource management heavily relies on information and decision-making processes. Human resource accounting serves as a practical approach to provide decision-makers with relevant information to effectively utilize human resources. By applying accounting principles and conducting basic research, human resource accounting analyzes and evaluates the costs, valuation, and performance of the workforce, which is considered a primary resource within any institution.

Protecting and managing human resources is a crucial process that contributes to an organization's profitability, as emphasized by human resource accounting. This type of accounting enables the measurement and analysis of costs and valuation trends related to human resources in an institution. It addresses questions such as the economic value of human assets, the expenditures on education and training for professional development recorded in asset accounts, and the consideration of lost opportunity costs associated with such investments.

This paper explores the literature on human resource accounting, focusing on the objectives, importance, and methods of valuing human resources in relation to employee performance evaluation and reporting, utilizing various models and approaches.

Keywords: human resources, human resource accounting, human capital, human resource management, valuation, cost, employees, performance, organization.

INFORMATION TECHNOLOGIES IN HUMAN RESOURCES MANAGEMENT- SELECTED EXAMPLES

Mariam Youssef
Al-Zawiya University, LIBYA

Abstract

Information technology has revolutionized various aspects of human resources management, bringing efficiency, automation, and improved decision-making to the field. This summary provides selected examples of how information technologies are utilized in human resources management.

One area where information technology has had a significant impact is recruitment and talent acquisition. Online job portals and applicant tracking systems have streamlined the recruitment process, allowing organizations to reach a wider pool of candidates and efficiently manage applications. Automated screening tools and algorithms help filter and shortlist resumes, saving time and effort for HR professionals.

Employee onboarding and training have also been transformed by information technologies. Learning management systems (LMS) enable the creation and delivery of online training programs, making it easier for employees to access and complete training modules at their own pace. Virtual reality (VR) and augmented reality (AR) technologies have been introduced to simulate real-life scenarios and provide immersive training experiences.

Performance management systems have benefited from information technologies as well. Cloud-based performance management software allows for continuous feedback, goal setting, and performance evaluation. Real-time data and analytics provide valuable insights into employee performance, enabling organizations to make data-driven decisions regarding promotions, training needs, or performance improvement plans.

Human resources information systems (HRIS) have become a cornerstone in managing employee data, payroll, benefits, and other HR functions. HRIS centralizes and automates HR processes, reducing manual administrative tasks and improving accuracy. Integration with other systems such as payroll and time-tracking systems further enhances efficiency and data integrity.

The use of data analytics and artificial intelligence (AI) in human resources management is gaining momentum. HR departments are leveraging analytics tools to identify trends, predict workforce needs, and make informed decisions. AI-powered chatbots and virtual assistants are being implemented to handle routine HR inquiries and provide self-service options for employees.

In conclusion, information technologies have revolutionized human resources management, enhancing various aspects of recruitment, onboarding, training, performance management, data management, and decision-making. Embracing these technologies enables HR professionals to operate more efficiently, optimize workforce strategies, and deliver better employee experiences.

Keywords: information technology, human resources management, recruitment, talent acquisition, online job portals, applicant tracking systems, automated screening, resumes, employee onboarding.